

בסיעתא דשמיא

קונטרס

תמצית מסקנות הדף

על

תלמוד בבלי

מסכת בבא קמא

לסיכום ולחזרה מהירה על עיקרי המסקנות העולות מן הגמרא

לפי סדר הדפים

ובסופו ליקוטים, הערות ודברי הרחבה

כסלו התשפ"ד

מהדורה זו מוקדשת
להצלחת עם ישראל וחייליו בכל מקום שהם
במלחמתם באויב הרצחני אשר פתח בפוגרומים אכזריים ביהודים בחג שמיני עצרת
תפילתנו לנאולה שלמה ברחמים
ולביעור האויב "פֶּאֶשֶׁר יִבְעַר תִּנְקַל עֲדֵתְמוֹ"
לע"נ הנרצחים הרבים הי"ד, ולשחרור החטופים לשלום

תמצית מסקנות הדף - מסכת בבא קמא

בסיעתא דשמיא

מהדורה מיוחדת ללומדי **הדף היומי**.

מהדורה ראשונה - אייר-מנחם־אב התשע"ו. משולבת במהדורה שנייה עד סוף פרק ו; תשרי-כסלו התשפ"ד ✪

הזכויות שמורות, והרשות נתונה להעתיק לצרכי לימוד תוך שמירה עליהן
לתיקונים, להערות ולקבלת חומר נוסף: יעקב מתלון, hluach@gmail.com

פתיחה

כידוע, הסיכום וסידור הדברים חשובים ביותר לקניין הלימוד, "עד שתהא סדורה בפייהם" (עירובין נד:), וכדברי ריש לקיש (תענית ח.): "אם ראית תלמיד שתלמודו קשה עליו כברזל - בשביל משנתו שאינה סדורה עליו". וכן בירושלמי הוריות (פ"ג ה"ה): "הסודרן (זהו שהמשניות והברייתות סדורין בפיו - פני משה) קודם לפילפן (המפולפל ומחודד ואין הלימוד סדור בפיו כל כך)". הַגְּיֵל בדרך זו ודאי חש שמלבד התרומה המכרעת של הסיכום ושל הסידור לזכירת הלימוד, תרומתם משמעותית להבנת הסוגיה.

אודה ה' מאוד בפי ובתוך רבים אהללנו, אשר זיכני להגיש לפני הלומדים את הסיכום **למסכת בבא קמא**. הסיכום ערוך לפי סדר הדפים; אין מטרתו לפַרְט את מהלך הסוגיה עם המשא־והמתן שבה, אלא להביא את המסקנות מהמהלך המרכזי של הסוגיה - על־פי פירוש רש"י - באופן קצר ותמציתי. המטרה היא לצאת עם מסקנה מהדף - מה הנושא, מהן הדעות השונות ומה ההכרעה (אם יש).

אין מטרת הסיכום המוגש כאן 'לחסוך' מהלומד את סידור הדברים בעצמו. מומלץ ללומד לחבר בעצמו סיכום בדרכו שלו, ואם ירצה יוכל להשוות עם סיכום זה (ובמקרה שטעיתי אבקש שיודיעני), וכך יוכל להפיק ממנו את מרב התועלת. כמו כן, יוכל הלומד להסתייע בציונים שבהערות השוליים, ולהשוות את מסקנת הסוגיה עם הנאמר בתלמוד הבבלי.

רווח של שורה ריקה בא לפני משנה חדשה.

הזחה מורה על הסתעפות חדשה בתוך הסוגיה הקודמת, כהמשך ישיר.

כוכבית (*) באה לפני פרט (או משפט) הלקוח מהעמוד הבא (אם הוא מרוחק יותר צוינו בסוף הפרט 'המיובא' הדף והעמוד). לא סומנו בכוכבית פרטים המתבארים בהמשך הישיר והטבעי של הסוגיה, המתגלגלת לעמוד הבא.

במשנה שפְּרְטִיה נידונים לאורך מספר דפים, בד"כ תסוכם כל פסקה במשנה בדף שבו היא נידונה, ולא בדף שבו נמצאת המשנה.

בהערות־השוליים הובאו השלמות לסוגיה ממשקנות סוגיות אחרות שבתלמוד הבבלי, כאשר הדבר נוגע באופן ישיר ומפורש לסוגיה הנידונה. לא צוינו סוגיות מקבילות שבהן אין שינויים של ממש, או שהשינויים הם במהלך הסוגיה או בפרטים הנספחים לסוגיה שלא הובאו בגוף הסיכום. יש לציין כי רבים מהציונים נזכרים בפירושי רבותינו שעל המסכת.

לסיכום צורפו, בסופו, 'הערות חיצוניות', שבמקורן הן בקובץ נפרד - ובהן הרחבות שאין מקומן בגוף הסיכום, הערות על הנאמר בגוף הסיכום או ציונים והשוואות, שיטות מפרשים וכדומה, שאינם מתאימים לבוא בגוף הסיכום לפי האופי שלו. אין קריטריונים לנושאים שההערות עוסקות בהם, אלו בעיקר דברים שעלו במהלך הלימוד, ובד"כ נוגעים למסקנות העולות מן הסוגיה. יש לציין כי לא כל הדברים נכתבו אחרי עיון ממצה (כתובת למשלוח תיקונים והארות: hluach@gmail.com).

מסכת בבא קמא**לעילוי נשמת ר' אליהו (כדורי) בן שמחה ז"ל**

נלב"ע ט' בשבט התשס"ט

4	ארבעה אבות - פרק ראשון (ב.זי-).
6	כיצד הרגל - פרק שני (זי-כז).
8	המניח - פרק שלישי (כז-לו).
10	שור שנגח ארבעה וחמשה - פרק רביעי (לו-מו).
13	שור שנגח את הפרה - פרק חמישי (מו-נה).
15	הכונס - פרק שישי (נה-סב).
17	מרובה - פרק שביעי (סב-פג).
21	החובל - פרק שמיני (פג-צג).
23	הגוזל עצים - פרק תשיעי (צג-קיא).
27	הגוזל ומאכיל - פרק עשירי (קיא-קלט).
32	הערות - מסכת בבא קמא

ארבעה אבות - פרק ראשון (ב.יז.)

- ב. 4 אבות נזיקין - שור, בור, מבצע, אש. דין תולדותיהם כמותם (כמו בשבת; לא כבטומאה), חוץ מאחת (*ג:). *בשור 3 נזקים - ב: קרן ("וכיציגף", ובאדם "וכיציגח") - נגיחה בכוונת נזק (לא להנאה); *משונה (טו:). תולדותיה - נשיכה, דחיפה, רביצה ובעיטה¹.
- ג. רגל ("ושלח את בעירה"), נזק מצוי, כדרכה (אף שלא שלחה). תולדות - הזק בהלכה - בגופה, במשא, ברסן ובפעמון; *והתנות אבנים (בזו דינה 1/2 נזק). שן ("ובער בשדה"), להנאה. תולדות - חיכוך להנאתה בקיר עד נפילתו, בפירות עד טנופים².
- "בור", תחילת עשייתו שם לנזק. תולדות - אבנו, ספינו ומשאוי שהניח ברשות-הרבים והזיקו (לרב *כח: כשהפקירם)³.
- ג: "אש", כוח אחר מעורב בה. תולדות - אבנו, ספינו ומשאוי שהניח בגג ונפלו ברוח מצויה והזיקו⁴.
- מהו 'מבצה'? רב: אדם המזיק ('בעירו')⁵; תולדה - זריקה מזיקה; שמואל: שן ("נבעו מצפניו"). 'שור' - לרב קרן, שן ורגל; לשמואל רגל (לא נשנתה כאן קרן, כי בתחילה תמה ומשלמת חצי נזק).
- ד: ר' אושעיא מנה 13 אבות (4 + שומר-חנם, שומר-שכר, שוכר, שואל; נזק, צער, ריפוי, שבת, בשת); ור' חייא 24 (הוסיף פירוט וקנסות - גזלן, גנב, תשלומי כפל, 4-5, עדים זוממים, אונס, מפתה, מוציא שם רע, מטמא, מערב תרומה, מנסך⁶). ללא מוסר {קיו}. ומפגל; שבדיבור ובקרבן לא עסק). כולם משלמים⁷ מהמיטב (*ו:), "גז"ש תחת' נתינה' 'שלם' כסף".
- ה: אין 4 האבות נלמדים זה מזה. רבא: מבור ואחד-מהם יש ללמוד כולם (חוץ מקרן, שאינה מועדת בתחילה; א"כ כוונת-הנזק שבה עדיפה); ונכתבו לדיניהם הייחודיים - שן ורגל פטורות ברה"ר (*יט: כה:); בור פטור על כלים (חוץ מר' יהודה) ועל מות אדם (*כח: גג:); אש פטורה על הטמון (חוץ מר' יהודה *ס:); וחייבת על אבנים ואדמה; אדם חייב ב-5 דברים (*פג:).
- ו. מהצד-השנה נוסף - חפציו שנפלו ברוח-מצויה מגגו והזיקו אחר (אבי, מבור ואש); 'בור מתגלגל' ברגלי אדם ובהמה (רבא), זבל שהוצא בחורף בהתר (רב אדא), קיר ועץ שנפלו לרה"ר ועבר הזמן לפננים (רבינא; מבור ושור); כשהפקירם.
- ז: המזיק חייב לשלם שווי-הנזק בקרקע עדיית ('מיטב שדהו')⁸. ר' ישמעאל: ביחס לקרקעות הניזק (כשעדיית-הניזק=זבורית-המזיק; גז"ש מ"מ ובער בשדה". ולא כשזבורית-המזיק > עדיית-הניזק; 'ישלם')⁹. ר' עקיבא: ביחס לקרקעות המזיק (מי ש"ישלם". *רב ששת: כלומר ביחס לקרקעות העולם; ור"ג חולק (כתובות קי:); *תירוח ב כרב ששת; ג: חלקו תנאים בדר"ע (ח:).
- ז. כסף ישיב - לרבות שוה-כסף, אפילו סובין; שמיטלטלין הם 'מיטב' (אפשר לקחתם למכירה במקום אחר). *רב הונא ורב אסי: משלם 'מיטב שדהו' או 'כסף', ואם אין לו - שוה-כסף (ישיב; וא"צ למכרו. ט.).
- ז: דין חוב בבינונית, וכתבה בזבורית. אם יש רק סוג אחד, כולם גובים ממנו. עדיית ובינונית/זבורית - רק הניזק בעדיית. בינונית וזבורית - לגבי החוב סותרות ברייתות (תירוח א: בבינונית כשהיתה לו עדיית ומכרה. ב: כשאין הבינונית כעדיית של העולם, שכך שמים. ג: חלקו האם שמים ביחס לעולם או לשלו. ד-רבינא: האם חוב בזבורית כדין תורה)¹⁰.

¹ דיני קרן. ט: (מסר לחרש) י: (דש בנירו; פסולי המוקדשים) יג: (שלמים שהזיקו) יג: (הפקר) טו: (גדר 1/2-הנזק) טו: (כלב שאכל כבשים; מה משנה) טו: (ארי-תרבות שפרץ; בין תם למועד) יז: (בעיטה באבנים) יז: כ. (אכילה משנה) כג: כד: (תם ומועד כיצד) כד: (תם ברשות הניזק) כו: (ברה"ר) לג: מזו: (אופן נגייה וקיוו; ספקות; נגח כמה; העדאה סלקטיבית; פטור מול הקדש; גוי וכותי; אפטרופוס; רשות משתנה; דיני שור שהמית אדם; דיני שימור; עבר בספק) גג: (דחף לבור) פד: (אין מועד בבבל) צא: (המית והזיק; תשלום תם בעבודתו). [המשנה במשנה - כ: כד: לב].

² שן ורגל. יג: יד: (בחצר-שותפים) כה: כו: (ברה"ר, ברשות הניזק) כו: מא: מה: (כופר) נה: נו: (שמירה) נו: נח: (בגינה, נפילה וירידה) נח: נט: (אופן השומה). רגל. טז: (רביצה ומיעון) יז: (הגדרות) יז: יט: (צדקות) יט: (כשכוש) כא: (קפיצה מהגג) כב: (צדקות באש). שן. ג: (מבעה דשמואל) טז: (אריה) יט: (הגדרות) כ: (תשלום הנאה ברה"ר) כא: (צדי רה"ר) כג: (פי פרה כחצר הניזק) נו: (העמידה ליד קמה).

³ בור. ט: (מסירה לחרש) י: גג: (פסולי המוקדשים) י: גא: (השלם ל-10) יא: (חילוץ הנבלה) יט: ו: (בור מתגלגל) כה: לא: (נתקל; מפקר נזקיו (+ג:); מים וקוצים, זכיה בהם) מה: (אחריות על מה שמפקיר כשלא הוא יצר את התקלה) מט: נד: (דיניו) נה: (שמירה). ב"ב קעה: (שור שנפל על כורה בבור).

⁴ אש. ו. ס: (גיר ואבנים) ט: כב: נט: (מסירה לחרש) כב (יסוד החיוב; פרטים) מג: (דמי המת) נה: (שמירה) כו: נט: סב: (שולח; ליבוי; הנאכל; עד כמה; טמון; חנקה).

⁵ אדם. ג: ד: י: (בישיבת ספסל) כו: (מועד לעולם) כט: (נתקל) לא: לג: (היתקלויות ברה"ר; ביקוע מרשות לרשות) לד: (בין אדם לשור) מה: (היתקלויות ברשות הניזק) [פרק ז, ט-י (גג ורגל)] פרק ח (חבלות ותשלומיהן) נו: צח: קא: (גרמי; אומן שקלקל) טז: קיו: (מוסר).

⁶ שמואל: מערב יין נסך; רב: או מנסך ממש (גיטין נב: ע"ש). דין 3 אלו, וכן כהן הפוסל קרבן במחשבת פגול - המזיק לחבור באופן בלתי-נגר - מפורט בגיטין (נב: נד:; נז' גם להלן קיו:). ר' יהודה, סתם-משנה; השוגג פטור, והמוזד חייב. מדאורייתא - ר' יוחנן; אף המוזד פטור, שהזיק שאינרנכר אינו הזיק (וחייבוהו חכמים); חזקיה: אף השוגג חייב הזיק הוא; ופטורוהו כדי שיודיעו; ואיתוב. ר' מאיר: אף בשוגג חייב, קנס משום מיד ("ע"ש לפירוט אימתי קונס שוגג בעלמא, ואימתי ר' יהודה קונס). הפוסל במלאכה מי טאת (שקל כנגדם והסיח דעתו משמירתם) ופרה (הכניסה לינקולדושי) - פטור, וחייב בדיני שמיים (נז' להלן נו:).

⁷ אופני השומה והתשלום בנוקרימומו נידונים להלן (ו-ט: יד: מזו: נח: נט: ו"ע" יא: טז: לו: טז: מב: גג: סא: סב:). ועוד (לגבי שור תם ע"י טו: לג: לר: לו: לט: מו: מז: צא:; צדקות יח: כופר מ: מא: דמי וקלות מט:).

⁸ ר' שמעון: טעם דין-תורה זה - הרתעת גולנים (גיטין מט:). רבא: אפילו הזיק זבורית, משלם המוכרת שבעדיית. אך אם אחרי הנזק אבדה העדיית-ביותר שלו - גובה מבינונית (בטל דין עדיית, אע"פ שיש); ומיתומים - מזיבורית (גיטין נ: ורש"י; "ע"ש בפני"י וראה הערתנו החיצונית להלן ז:).

⁹ אביי ורבא: לר' ישמעאל למעשה גובים מעדיית-דמויק, מדרבנן, מפני תיקון העולם, וכדתנן בגיטין (מת: נ:). אך רבינא שם (מט: מעמיד את המשנה כר"ע. אביי: וכן חלק, שלר' ישמעאל שמים ע"פ כמה שפנייה היתה הערוגה להיות בימי הקציר (להלן נט:). "ע"ש תר"ה ומאי), ור"ע חולק.

¹⁰ שניים שהוציאו שטריחוב זה על זה, לאחד יש קרקע עדיית ובינונית ולשני זבורית (כתובות קי:). ר"ג: זה גובה (בינונית, כדין בעלי-חוב) וזה גובה (זיבורית), שבקרקעותיו שמים; רב ששת: אין גובים (שמים יחסית לקרקעות-העולם, ואין טעם להגבות ולהחזיר). "ע"ש; וראה הערתנו החיצונית. בקייית קרקע באחריות, ביקש הקונה לגבות מהעדיית-המוכרת, ונענה: לא, אלא מהעדיית שתחתי; ושטף נהר את המוכרת - גובה מבינונית (רב אחא מדפתי, ב"מ סו:). ["ע"ש ב"מ (עז:)].

- זכות ניזק ובעל־חוב לדרוש תשלום בקרקע גרועה מן המגיעה להם (אין זה שייך באשה).
- ח. מכר כל שדותיו יחד לאדם אחד או ל-3 - נזק, חוב וכתובה נגבים כדינם. וכן אם מכרן ל-1 זו אחר זו והעידית אחרונה (אעפ"כ אין כולם גובים מהעידית, שהקונה מוותר על התקנה־שלטותו המונעת גבייה מנכסים מכורים כשיש לחיוב). ואם המוכר חי יכול הקונה לדחות את הניזק אל הבינונית באיום שיחזיר את הזיבורית למוכר.
- ח: מכר הקונה את העידית - הקונה־השני דוחה חוב וכתובה אל הראשון (מכר לו כל זכות שבנידו, גם את היכולת לוותר על התקנה־שלטותו). מכר הקונה רק הבינונית והזיבורית - כולם גובים מעידית (אין היתר בידו שיוותר על התקנה).
- רבא: ראובן מכר כל שדותיו לשמעון, וזה מכר 1 ללוי - חובו של ראובן נגבה משמעון, ואם קנה לוי כל הבינוניות - ממי שירצה. אביי: המוכר שדה באחריות רשאי להתדיין עם בעל־חובו הבא לגבותה מהקונה. וי"א: אף המוכר שלא־באחריות (למנוע תרעומת). אביי: קנה שדה שלא־באחריות ויצאו עליה עוררים, אם החזיק (תיקן הגבולות) - אינו יכול לחזור בו. וי"א: אף הקונה באחריות.
- ט. [2 אחים חלקו, ונגבה חלק 1 בחוב אביהם - רב: חולקים מחדש (כירורים); שמואל: הפסיד (כקונים ללא אחריות); רב אסי: יקבל ¼ (ספק)¹¹. חלקו, 1 לקח הכסף, והאחר הקרקע, וזו נגבתה בחוב אביהם - לשון א: יחלוק עמו בכסף; ב: א"צ לפצותו].
- [ר' זירא: להידור מצווה יוסיף עד ½ (לא נפשט האם ½) ממחיר המצווה. בני א"י בשמו: המוסיף יותר מ-½ - הקב"ה יפרע, בחייו].
- ט: המחויב בשמירת־המוזיק¹² והתשלום - נידון כמי שזימן את הנזק. כגון: מסר שור ובור (לר' יוחנן בשור שאינו קשור ובבור מגולה; ולר"ל אף בקשור ובמכוסה) לידי חרש, שוטה וקטן, והזיקו - חייב לשלם. אך באש - פטור (ר"ל: בגחלת, שדרכה לדעוך. ר' יוחנן: אף שלהבת, אחיזת השוטה גרמה; *אך אם מסר לו עצים וקיסמים ונר חייב; כב:).
- י. שור פסולי־המוקדשין שנפדה, ונגנב - המזיק משלם (בכלל "שור רעהו"). משא"כ כשנפל בבור (*נג:).
- יש שהמכשיר מקצת־הנזק חייב לשלם כולו: חפר בור 9 טפחים, ואחר העמיקו ל-10 (*נא) - האחרון חייב בכל; רבי: במות בהמה, אך בנזק משלמים יחד (וסוגיין כרבנן). כיו"ב בנפשות, לר' יהודה ב"ב: הכוהו 10 אנשים זה אחר זה ומת - האחרון חייב; אך לרבנן פטורים (*סנהדרין עח). פשע 1 מ-5 שומרי שור, והמגדיל מדורה - יש שאשם בכל הנזק, ויש שלא.
- י: 5 ישבו על ספסל, ובא אחד (שמין) ונשען עליהם (מנע מהם לקום), ונשבר - הוא חייב (כוחו כגופו).
- הניזק לוקח נבלת בהמתו, ומנכים למזיק את שומת דמיה־בעת־מותה ("וימכה נפש־בהמה ישלמנה" ישלימנה; בשומר־שכר "יבאֶהו עד {-עד} הטרפה"; בנגיחה "והמת יהיה־לן"). אחרים, אבא שאול: על המזיק טרחת הבאת הנבלה ("יבאֶהו עד" עדונה; כסף ישיב לבעליו והמת". אך לת"ק "יבאֶהו עד" שנטרפה באונס וייפטר).
- יא. רב ושמואל, וכן הלכה: בתשלומי גולן וגנב אין נכחי עבד הנבלה; עולא: יש. בשואל - ר"כ ורב אסי: יש; וכן הלכה. [עולא־ר"א: שליח שיצא מקצתה ביום אחד ומקצתה למחרתו - ימי טומאת לידה נמנים מהראשון (אין מקצתה בלי נזק); רבא (דחאו): לחשוש, אך המניין מהשני. עולא־ר"א, רמב"ח: בכור־אדם שנהרג בתוך 30 יום - אין פודים אותו ("אין").]
- יא: בחלוקת ירושה, שמים בגדי האחים שעליהם, אך לא בגדי ילדיהם; ר"פ: וכשהאח הגדול עוסק בנכסים אין שמים בגדיו (נוח להם, שיישמעו דבריו). בהמה גסה נקנית במשיכה, כרבנן־דברייא (*קידושין כה:). עולא: שומר שמסר לשומר - פטור (אפילו לשומר חנם); רבא: חייב (אפילו שומר חנם לשומר שכר. *ב"מ לו:).
- רבא: יחד עבדו לגביית חובו, ומכרו - בעל־החוב גובה ממנו (משא"כ שור, שאין מתפרסם). עולא־ר"א, רב חנא בר ביזנא: אפילו בלי ייחוד ומיהיתומים (הוא כקרקע). ורב נחמן חולק (עבד כמיטלטלין), *וכן הלכה (ב"ב קכח:)¹³.
- יב. אין מיטלטלין נקנים אגב עבד (צריך קרקע נייחת; או: עבד כמיטלטלין); וי"א: נקנים (עבד כקרקע; או: כשהם עליו והוא כפות וקשור). אין קרקע נקנית אגב עבדים. ולא עבדים אגב קרקע (כי הם ניידים), אא"כ עומדים בתוכה].
- יב: חייב על נזקי 'נכסים־ללא־מעילה' - ר' יוחנן: קדשים קלים וכו' יוסי הגלילי שהם ממון בעליהם (מעל בה' וכחש בעמיתו); רבא: חולין (וקשיא). [מודה ריה"ג אחרי שחיתתם (זכו משולחן גבוה). *בן עזאי: ריה"ג מרבה שלמים, ומודה בכור בארץ־ישראל בזמן המקדש ובמעשר־בהמה. אבא יוסי: כוונת בן עזאי לרבות רק בכור; גרסת רבינא: ושלמים (וקשיא)].

¹¹ רב פפא: להלכה יקבל ½־הקרקע; אמיר: הלכה כרב; וכן הלכה (ב"ב קז:). לכן פסק ר"ף (ד) כלשון א במחלוקת שבסמוך; ע"ר א"ש (ו); ראה הערתנו החיצונית.

¹² לדיני השמירה ע"ע להלן (מה-מו: יג: טו. כג. ל. נה: נו:). ולגבי כניסה לשטח פרטי בידעין ע"ל (לב: לג. מז-מח: נט: וע"י יג:).

¹³ אך לדברים הכתובים בתורה עבד כקרקע, שהוקש ("והתנחלתם אתם") - נקנה בכסף ובשטר ובחזקה (קידושין כב:), אין בו אונאה (ב"מ נו:). ושבויה וחיובי שומרים וקפול (כנדרש מכלל ופרט וכלל; שם ודף נו: ולהלן סד: צו: שבועות לו: מב:). ובשבועה ר"מ חולק, ב"מ ק:). ואין פודים בו בכור אלא לדעת רבי (בכורות נא. ושבויות ד:), ואינו נגול (מחלוקת, להלן צו-צז, ע"ש). ולגבי לשון בני אדם איבעיא להו ולרב נחמן הוא כמיטלטלין, ורב אשי נקט שאין הכרח (ב"ב קג. וזכר שם סח:).

- יג. ר' אבא: שלמים תמים שנגחו (*וישור תם משלם מגופו; טז): - גובה רק דמי חצי הבשר, ואינו משלים בשר כנגד $\frac{1}{2}$ האימורים (בין לרבנן בין לר' נתן [*נג.]). ר' אבא: תודה שהזיקה - הניזק אוכל בשרה, ובעליה מביא את הלחם ואוכלו (חיובו).
- יג: חייב בעל-השור לשלם רק בנזק נכסי יהודי (*לח.). ורק בשור 'מיוחד' - רב יהודה: שברור של מי הזיק (*לה.); תנא: לא הפקר שנגח וזכה בו אחר; רבינא, ותנא: לא שנגח ואח"כ הוקדש או הופקר ("והועד בכעליו... והמית..."), עד גמר הדין.
- שור ביד 4 השומרים, והזיקתו בהמתם (*מו:). - חייבים נזק שלם (מדין שומר). הזיק הוא (*מה.) את בהמתם - המפקיד פטור. לא קיבל עליו השומר שמירת נזקה - משלם המפקיד כדין מזיק.
- שור פטור בחצרי-המזיק; וחייב בחצר הניזק (תם $\frac{1}{2}$ ולר"ט הכל; כד:). *בחצר של זר, שן ורגל פטורות ("ובער בשדה אחר" הניזק). בחצר ששניהם שותפים בה - קרן כדינה. שן ורגל פטורות (ר' אלעזר); וכששותפים להכנסת פירות ולא שוורים (כפנדק) - רב חסדא: חייבות (וכן ר"א; או שחולק, "בשדה אחר"). שותפים לשוורים ורק לניזק לפירות - כל נזק כדינו.

- יד: התשלום - כשומת הנזקים בכסף. מיתומים (נזק אביהם) מגבה ב"ד (*בשבועה; גיטין לד:). רק קרקעות, ואם תפס הניזק מיטלטלין בחיי האב וקשבו מתשלום נזקו. (*בקנס; פד:). דן ב"ד מומחים. ע"פ עדים (קדם והודה בקנס - מחלוקת; *עד:). יהודים.
- טו. נשים שוות לאנשים בדיני נזקים ("אשר תשים לפניהם"), וכן לעונשים ("איש אוֹ-אשה") ולרוצחן ("והמית איש אוֹ אשה"). הניזק והמזיק נושאים בתשלום יחד - הניזק מפסיד ירידת ערך הנבלה עד מכירתה (*:); $\frac{1}{2}$ -נזק של שור תם לסובר שהוא ממון. חציי-נזק שמשלם שור תם - ר"פ; ממון; רב הונא בדר"י; קנס (סתם שור בחזקת שומר); וכן הלכה (מוודה ב'צרות', הלמ"מ).
- טו: קלב שאכל כבשים, וחתול תרנגולים, גדולים - משלם $\frac{1}{2}$ נזק (כקרן, שמשונה הוא), ואין מגבים בבבל (*פד.), ואם הניזק תפס אין מוציאים ממנו. והמבקש ללכת לא"י לודן - קובעים לו, ואם לא בא המזיק יודה. ומ"מ מנדים, שיסלק הנזק.
- בהמה אינה מועדת לנגוח, לדחוף, לנשוך, לרבוץ על כלים (*ר' אלעזר בלשון א רג: רק גדולים; ב: אפי' קטנים) ולבעוט (וזו קרן תמה ומשלם $\frac{1}{2}$ נזק, ולר"ט ברשות הניזק נזק שלם). ואם הועדה לכך נעשתה מועדת (נזק שלם).
- טז. זאב, אריה, דוב, נמר, ברדלס (צבוע נקבה; ר"מ: אף הזכר [הנהפך למינים אחרים]) ונחש [שדרת אדם שלא כרע במודים] - מועדים (לכל נזק). רבי אלעזר: המביתים אינם מועדים, מלבד נחש¹⁴.
- טז: שמואל: אריה שאכל ברה"ר בהמה חיה - פטור (שן ברה"ר). הרגה ואכלה - חייב $\frac{1}{2}$ נזק כקרן תמה. שאין דרכו להרוג אלא אם מביא לגוריו או מצניע).

תם משלם חצי נזק ומגופו (עי' *לג.); ומועד - נזק שלם, ממיטב נכסי בעליו.

- [חזקיהו 'ויקברהו במעלה' קברי בני-דוד, אצל המעולים. 'ויקבול עשו-לו' במותו" - ישיבה על קברו, י"א 3 ימים, וי"א 7 וי"א 30. ר' יהודה: יצאו 36,000 תלוצי קתף; ר' נחמיה: הניחו ס"ת על מיטתו ואמרו 'קים זה...' (כיום אין מניחים; או: מניחים¹⁵ בלי לומר; ר' יוחנן: אומרים 'קים' ולא 'למד'). אסא 'ויקברהו... מלא בשמים וזנים" - ר"א: מינים רבים; רשב"נ: מביאים לזמה. ירמיה: 'כרו שוחה ללכדני' - ר"א: חשדוהו מזונה; רשב"נ: מאשת איש. 'ויהיו מכשלים לפניך' צדקה לרמאים].
- יז. ["אשריכם זרע (חסד) על-כלי-מקים (תורה)! משלתי רגל-השור והחמור (נחלת יוסף ויששכר. בנים ועושר; י"א: ניצחון ובינה)¹⁶].

הדרן עלך ארבעה אבות

כיצד הרגל - פרק שני (יז-כז).

- רגל - בהמה מועדת ללכת כדרכה ולשבור *ולמעוך אדם, בהמה וכלים (טז). - בגופה, בחפצים שעליה או בקרון שמובילה; וכן תרנגול בכנפיו, ברגליו או במקורו; משלמים (בחצר הניזק) נזק שלם.
- יז: כשהנזק אינו ישיר אלא מכחה = 'צרות כדרכם' - משלם חצי נזק (הלכה למשה מסיני); סומכוס ועוד: כולו (כוחה כגופה). כגון - בהילוכה עפו אבנים מתחת רגליה; חזיר נבר באשפה והיעף; תרנגול הזיק ברות-מכנפיו *או בחפץ הקשור ברגלו וזרקו

¹⁴ ובסנהדרין (טז); ר' אליעזר כת"ק-דיין, שהקודם להרגן זכה (ר' יוחנן: אפי' לא המיתו; שאסור לגדלן. ר"ל, ותנא: רק אם המיתו) אחרת לא, שאפשר לגדלן ולא לפון, וכן שאר חיות, ועורן אסור כשור הנסקל. ר' עקיבא (כר' אלעזר): רק נחש. ת"ק-התם (כעדות ריב"ב): אף לא נחש (אלא בב"ד של 23). ובהערה החיצונית הארכנו.

¹⁵ כר' יוחנן במנחות (לב), המתיר לשבת על מיטה שעליה ס"ת; ולשון א כרב הונא (שם ובמ"ק כה). - בית הילל יו"ד שנג א; ליישב תירוץ תוס' ד"ה אלא.

¹⁶ ר' יוחנן-רשב"י. ובע"ז (ה:), בשם ר' בנאה: בומן שעוסקים בתורה ובגמ"ח יצרים בידם ("משלתי רגל") וכו'. תנא דאליהו: יקבל על עצמו עול תורה כ"השור והחמור".

- (יט:); בקפיצותיו העלה עפר על עיסה; *הכניס ראשו לכלי זכוכית לאכול זרעים וקרא ושבר הכלי בקולו; בהמה עמדה במקום צר והטילה גללים לעיסה (יח:). בהמה דרכה על כלי והתגלגל למקום אחר ונשבר - חייבת נזק שלם (רגל, גופה); וכן תרנגולים שניקרו קבל ונקרע ונשבר הדלי; שתחילת הנזק באופן ישיר. ע"פ רבה; אך רבא הסתפק.
- יח: *רב פפא: ½-נזק'צרוות' משלם ממיטב נכסיו (לא מגופו; ג:); אך רבא הסתפק. לא נפשטו - *האם 'צרוות' בשינוי משלם ¼ נזק? * (אם כן,) האם גם כשבעטה והתיזה במקום שאי אפשר ללא התזה? אם אין שינוי ל-¼, האם ב-3 פעמים כדרכה נעשית מועדת (לנזק שלם)? האם לסומכוס כוח כוחו (התיזה ונשבר כלי ועף שבר ושבר כלי) ככוחו, או ½ נזק? על 'צרוות' פטור ברשות הרבים (תולדת רגל). ברה"ר והזיקה ברה"י - חייב.
- יט: דרכה על כלי ונשבר ועף שבר ושבר כלי אחר - חייבת על הראשון נזק שלם (רגל), ועל השני חצי ('צרוות').
- יט: בדין רגל, לא נפשטו השאלות (האם שינוי, וקרן) לגבי כשכושמופרו בזנב, ולגבי כשכוש באמה (יצר, אך אין כוונת נזק). רב הונא: חפץ הפקר שנקשר ברגל-תרנגול והזוק בו אדם - חייב הקושרו ('בור מתגלגל'); נקשר מאליו - פטור.
- יט: שן - בהמה מועדת לאכול ולשתות את הראוי לה (פירות, ירקות, פת); וכן חיה (טרפה ואכלה בשר {לא צלי} - חוץ מצבי); אף הראוי בדוחק (פרה שעורים, חמור כרשינים ודג, חזיר בשר, כלב שמן, חתול תמר) - חייבת נזק שלם. בגדים וכלים - ½ נזק (קרן), ואם אגב המזון שהיה עמם (סל, שברה חבית) - כולו. בהמה עלתה על שולחן לאכול - ½ נזק.
- כ: שן פטורה ברשות הרבים (*"ובערך בשדה אחר" כא:); אך משלמת כפי שנהנתה - רבה: דמי קש ותבן שנחסכו (אף שאכלה שעורים); רבא: דמי שעורים (הנאתה) אך בזול= ⅔ (לכן אם אכלה חטים, דבר המזיק לה - פטורה); וכתנאי. גלגלה תבואה מרה"ר ואכלה - לא נפשט (תירוש ב: דבר ארוך שחלקו ברה"י ובאכילתו נמשך אליה לרה"ר - פטורה). ר' אושעיא ע"פ רבא: בהמה שקפצה ברה"ר ואכלה - חייבת ½ (קרן). אילפא: אכלה ברה"ר מעל גב בהמה אחרת (ומהנמצא בכלי התלוי באדם) - חייבת (כחצר הניזק). *ואולי תנאים חולקים ויש פוטר בהם (דרפה, רה"ר. כא:). אכלה בגדים וכלים ברה"ר - שמואל, ר' יוחנן: חייב ½ (קרן). רב, ר"ל: פטור (משנה להניח כלים ברה"ר, והמשנה במשנה פטור).
- כ: [זה נהנה וזה לא חסר - הגר (והוא עשוי לשכור) בחצר חברו שאינה עומדת להשכרה - רמי בר חמא: חייב לשלם; וכן שמואל, *אך חזר בו (ב"מ צט:). ר' יוחנן, רב הונא, *ר"נ (צז:). א"צ (ר' אמי: שלא חסרו. רב סחורה: שמהנהו - מונע את השד 'שאניה'; רב יוסף: דייר דואג לתחזוקה; ונפק"מ בשימוש למחסן, השד איננו)¹⁷, אא"כ מחסרו (פקירות בית חדש)].
- כא: אכלה מצדי הרחבה שברה"ר - חייבת ½ נזק (קרן); רב: כשעיקמה פניה לשם; שמואל: רק כשהלכה כולה בצדי הרחבה. י"א: מודה לרב; וחלקו כשאכלה במקום שהקצה בעל הפירות מרשותו לרה"ר, רב פוטר, ושמואל מחייב. אכלה מפתח החנות (כגון בפינת רחובות רחב וצר) - אין חייבת אלא מה שנהנתה.
- כא: כלב וגדי שקפצו מראש הגג, הכלב באחיזה בקיר והגדי בנתור (לא להפך), ושברו כלים - משלמים כל הנזק (רגל). נפלו - פטורים (אונס; אע"פ שפשע בעליהם בתחילה שהניחם לעלות. ולמחייב *והלכה; ב"מ מב.) - כשהכלים סמוכים לקיר ובקפיצה לא היו נשברים; ויש שחייבים (בקיר רעוע; או: בקיר צר). קפצו ממשלה למעלה ושברו - ½ נזק (קרן), ובתרנגול - כולו.
- כב: ריש לקיש: החיוב על נזקי האש - כמו ממונו שהזיק. ר' יוחנן (ותנ"ה; "המבער"): גם כחציו - נזק ישיר, וחייב גם בתשלומי צער, ריפוי ושבת (ואע"פ שהדליק בגחלת שאינה שלו); ואין פטור על הטמון אלא כגון שנפלה מחיצה (לא מחמת האש) ולא גדרה אף שהיה יכול, והתפשטה האש, ש'כלו חציו' ומתחייב רק משום ממונו.
- כג: כלב שלקח עוגה עם הגחלת והלך לגדיש (*של בעל העוגה), אכלה והדליק את הגדיש - משלם על העוגה נזק שלם (שן); ועל הגדיש - חצי (לר"ל כשזרק הכלב את הגחלת על הגדיש, ושם חייב ½ (קרן) ועל שאר הגדיש פטור. ולר' יוחנן - כשהניחה, על מקומה משלם הכל (רגל) ועל שאר הגדיש ½ (צרוות, חצי הכלב); *רבי אלעזר: נזק שלם (יח.¹⁸).
- כג: בעל הגחלת פטור על הגדיש, כשנעל בפניה, והכלב חפר תחת הדלת ונכנס (מכאן נלמד שזו דרכו).
- כג: פי פרה האוכלת בחצר הניזק (מה שהביאה מרשות אחרת) אינו נחשב כרשות המזיק אלא כחצר הניזק. עזים הממתנות ליום השוק לשחיטה ובינתיים מזיקות - מתרים בבעליהן 2-3 פעמים, ומכריחים אותם לשחטן לאלתר.

¹⁷ ואם הלך - חלקו לשונות (בשם רב נחמן) האם חייב לשלם (אפי' אינו עשוי לשכור), שנהא ריבית (ב"מ סד: ולהלן צו. ור' הערותינו החיצוניות לב"מ סד: קיז:).

¹⁸ ושם תנא: משלם מגופו. ומסקינן: כשזרק הגחלת בשינוי, ומדין קרן תמה וברשות הניזק (אך בצרוות-כדרכם כ"ע כסומכוס), ור"א כר' טרפון. וכך אפשר לפרש לר"ל כאן (כלשון ב ברש"י). אך לר' יוחנן, אולי ס"ל שצרוות משלם מגופו ולא כרב פפא (ג:), וכאן בצרוות כאורחיהו וכשהועד, ופליגי ר"א ורבנן האם יש בו מועד לנזק שלם (יח:). ור"ל שסובר כר"פ, והברייתא (דמגופו) אינה כמשנתנו; הסוגיא לעיל עוסקת בברייתא, אך למשנה משלם מן העלייה (ובצרוות כדרכם); נחלת דוד (בשם התומים). ולפי מסקנת הסוגיא ע"פ שטמ"ק בשם רש"י (ר' הערתנו החיצונית), שלר' יוחנן חייב האש כחציו תלוי בממונו, נצרך לאוקימתא דר"ל, ולא קשה.

- ר' יהודה: שור נעשה מועד כשהועד שנגח ב-3 ימים רצופים ("נגח הוא מתמנול" רבא: 1; אביי: 2) שלשם (+1) ולא ישמרנו (רבא: שלישי; אביי: רביעיית נזק שלם¹⁹); וחזור להיות תם - כשלא נגח 3 ימים. ר' מאיר: מועד - אפי' 3 פעמים ביום 1 (ק"ו), ושוב תם כשילדים ממששים בו ואינו נוגח. ר' יוסי: מועד כר"י ותם כר"מ; ר' שמעון: להפך. ר"ג: הלאה כר' יוסי. כד. העדויות נמסרות דווקא בבית דין ובפני הבעלים. הן כנגד השור, ומועד אפילו ב-3 עדויות שנמסרו ביום 1 (על 3 ימים). הן 3 עדויות (אם בטלה אחת לא בטלו השתיים לעניין ½-נזק של תם); וכעדות 1 להזמה (אין מתחייבים בתוספת ה-½ של מועד להבא, אא"כ הוזמו כולם) ונראו רומזים אלו לאלו; כולם באו יחד; לא הפירו את השור אלא את בעליו).
- כד: המגרה כלב של מישוהו באדם אחר, ונשכו - פטור (גרמא); ולא נפשט האם בעל הכלב חייב. רבא: ואם חייב - אם נשך את המגרה הבעלים פטור (המשנה במשנה פטור. אך חולק על ר"ל בכפף הולכת שבעטה ברבוצה, ומחייב, שלא היה לה לבעוט).
- כה. שור שהזיק (קרן) ברה"ר - חייב ½ נזק. ברשות הניזק - ר' טרפון: נזק שלם, ק"ו (מקור ברה"ר; או: מרגל קלה, שפטורה ברה"ר) ברשות הניזק); חכמים: ½, ד"י לגלמד בק"ו להיות פלמלד ("...הלא תכלם שבעת ימים" ק"ו לשכינה 14! ולר"ט, אין לומר 'ד"י' כשבגללו לא יחדש הק"ו דבר). ר"ט הוא שדרש ששכבת-זרע של זב מטמאת במשא (ק"ו מרק. כתנא-דכ"ל; אך לר"א רק במגע, ולר' יהושע רק מפני שאריות זיבה²⁰). [מחצלת-קנים נטמאת משרץ (ק"ו מפכים קטנים הטהורים בזב) ובאוהל המת (גז"ש בגד ועור' משרץ, ו'וכבסתם בגדיכם ביום השביעי וטהרתם" לרבות כל טומאות שבמת)].
- כו. למרות דרשות-ק"ו, שן ורגל פטורים ברה"ר ("בשדה אחר") לגמרי ("וחצו את-כספו" מיעוט). ברשות הניזק נזק שלם ("ישלם"). קרן ברה"ר אינה פטורה לגמרי ("יחצון" ריבוי). אין שור חייב ב-4 דברים ("וא"ש" ולא שור "כ"י-יתן מום בעמיתו", *ו'כמשפט הנה"; לג.) אלא בנזק. אדם (שהרג בלי התראה) אינו חייב כופר ("ככל אשר-יושת עליו" ולא על אדם). רגל שדרסה על תינוק (ברשות הניזק) והרגתו - משלמת כופר (כקרן מועדת); *ולרבא יש תנא חולק (ר"ש; מא.).
- אדם מועד לעולם; סימא את עין חברו או שבר כלים - שוגג, ישן, ער, אנוס - חייב נזק שלם ("פצע תחת פצע"), אך פטור משאר ארבעת התשלומים (חייב רק מזיד או קרוב למזיד).
- כו: רבה: אבן מונחת בחיקו (א) ולא הבחין בה ונפלה, או (ב) הבחין בה ושכחה; (ג) התכוון לזרקה 2 אמות וזרק 4, (ד) 4 וזרק 8 - ככולם חייב בנזק ופטור מ-4 דברים. פגעה בעין עבדו או בשנו - מחלוקת האם רק בכוונה משתחרר (רשב"ג, "ושחיתה" או שלא (רבנן). לעניין שבת - פטור (אינה מלאכת מחשבת) מלבד (ד) ואמר 'היכן שתמצא תנוח'. לגלות - (א) פטור ("בשגגה" שתקדם ידיעה), (ב) חייב; (ג-ד) "ואשר לא צדה" (ופטור).
- רבה: זרק כלי מראש הגג ואחר שברו באוויר במקל - פטור השובר. היו כרים וכסתות והסירים אחר או הוא - פטור (מתחילה היו חציו מופסקים). זרק תינוק מהגג, ואחר קיבלו בחרב - בעל החרב פטור, ולר' יהודה בן בתירה חייב (קרב מותו). בא שור וקיבלו בקרניו ומת - לרבנן (דמי ניזק) פטור מכופר, ולר' ישמעאל בריב"ב (דמי מזיק) חייב.
- כו: רבה: נפל מן הגג ברוח בלתי-מצויה והזיק - חייב בנזק. ברוח מצויה - חייב ב-4 דברים (קרוב למזיד), ופטור מבששת (אא"כ התהפך כלפיו בכוונה, ודי בכוונת נזק). וכן הנופל (ברוח מצויה) על אשה ובא עליה; וביבמתו לא קנה (אין כוונת ביאה). הניח גחלת לאדם (וכן לעבדו) על לבו, ומת - פטור (היה לזה להסירה). על בגדו ונשרף הבגד - וכן על שורו²¹ - חייב.

הדרן עלך כיצד הרגל

המניח - פרק שלישי (כו.-לו.)

- [חבית' = 'כד', למקח-וממכר; אף כשהמיעוט מדבר כך, שאין הולכים בממון אחרי הרוב, *לשמואל, רוב חולק (מו:).].
- כו: הניח כד ברה"ר, ואדם נתקל בו ושברו - פטור. שמואל: באפלה; רב: כשמלא רוחב רה"ר פדים (שובר לכתחילה); ר' יוחנן: בפנה, לפתע; ר' אלעאי: שאין דרך האנשים להתבונן בדרך; אך במקום שמקובל להניח - כגון סמוך לבית-הבד - חייב.
- רב יהודה: אדם (וכן *ת"ח; מו"ק יז.) עושה דין לעצמו²² (לוקח את המגיע לו בדיון, אפי' בהכאה, בתנאי שנמנע מנזק שאינו הכרחי) אם ייגרם הפסד עד שילך לבית-הדין. רב נחמן, בן בג בג: אף שאין חשש הפסד (אינו מחויב לטרוח).

¹⁹ וכן בב"ב (כת). רק בנגיחה הרביעית משלם נזק שלם, ולא קודם (תוס', תוס' רבנו פרץ: עפ"י רש"י חזר בו מדבריו כאן בד' רבא, אלא משמעות-דורשין ביניהם).

²⁰ ולמשנה ולברייתא בנייר (סה; ושם טו.), ש"ז של זב מטמאת במשא רק כשבאה תוך 24 שעות ("לפנות-ערב"); ר' יוסי: עד הערב ("מקרה-לילה").

²¹ לחץ בהמת חברו שלא תוכל לצאת מאש או ממים (סנהדרין עז:). רבינא: חייב (ק"ו מרוצח הפטור כשלא התכוון); רב אחא בר רב: פטור (גרמא, "...רצח הוא").

כת.

שור שעלה עליו שור להרגו - בעליו שומטו, ואם העליון מת פטור (לרב יהודה בתם). דחף את העליון ומת - חייב.

כח: נשבר כדו ברה"ר, והחליק אדם במימיו או שנפצע מחרסיו - חייב בנזקו (ר' מאיר).

רב: כשנזקו בגדיו במים (*אפי' שפך ברה"ר כשמותר; ל.), דין המים - שלא הפקירם - כשורו; אך על פציעתו מהקרקע (היא בור) פטור (*לשיטתו, שבור אינו לחבטה; נ:). שמואל: גם המים בורו - חייב על פציעת גופו (רק מות התמעט), ולא על בגדיו. [בעל-כלי נתקל בקרקע והכלי נפגע מאכן - ר' אלעזר: בעל האבן פטור; וי"א: חייב, כר' נתן (נ.ג.).]

כט.

ר' יהודה (רבנן): אם 'לא התכוון' פטור מדיני אדם - אביי ור' אלעזר: כשהזיק בעת הנפילה, ו'לא התכוון' לשברו אלא להורידו, שנתקל אינו פושע; ואחרי הנפילה - ש'לא התכוון' לזכות בחרסים, שהמפקיר נזקיו (*בור ברה"ר; מט:). פטור. ובשניהם ר"מ מחייב²³. ר' יוחנן: מפקיר נזקיו חייב [כחמץ בער"פ, ר' ישמעאל], ורבנן פטרו רק כשתחילתו בנפילת אונס. *רבא: לכו"ע הנתקל פושע (ותלקו אחרי הנפילה, במפקיר; לא:). מודה ר"מ באנוס (רוח-חריגה העיפה קנניו מהג).

ל.

גדר שנפלה לרה"ר, וכן גדר קוצים (הבולטת לרה"ר; ר' יוחנן) - חייב בנזיקה. הצניע קוציו וזוכיותו פקיר, ובעל הקיר הָרְסוּ ונפלו לרה"ר והזיקו - המצניע חייב; ר' יוחנן: אך בקיר שהיה יציב בעליו חייב. רבינא: וכן המכסה בורו בדלי של אחר ובעליו לקחו - בעל הבור חייב. חסידים-ראשונים הטמינו קוציהם וזוכיותיהם בשדותיהם, בעומק 3 טפחים (מחרשה); רב ששת זרקם לאש, ורבא - לחידקל. הרוצה להיות חסיד יקיים - רב יהודה: מסכת גזיקין; רבא: אבות; וי"א: ברכות.

הפך גללים ברה"ר והזיקו - חייב. *ופטור כשלא התכוון לזכות בהם; כשהגביהם פחות מ-3 טפחים, למחייב מפקיר-נזקיו (כט:).

המוציא תבן וקש שלו לרה"ר שיירקבו וייעשו זבל - חייב בנזיקה. ולר' יהודה, שבחורף מותר להוציא ל-30 יום²⁴ ופטור - ר"נ: כאן בזמן שאסור; רב אשי: מודה בתבן וקש, שמחליקים.

ל:

וכל הקודם זכה לעצמו - זעירי: לת"ק רק בשבתם; רשב"ג: אף בגופם (קנסו כל המשביח ברה"ר, ספק האם לאלתר); רב: אף בגופם - לרשב"ג לכתחילה וכן הוזהר רב אדא, ולת"ק בדיעבד, וכך פסק רב הונא-רב, א"כ התירו בו כמה פעמים.

לא: 2 קדרים הלכו זה אחר זה, ונתקל הראשון ונפל ונתקל בו השני - הראשון חייב בנזקי השני. לכו"ע - רנב"י: שהיה לו להזהיר; ר' יוחנן: (טרוד מלהזהיר) כשהיה יכול לקום ולא קם. היו 3, אם כולם נתקלו בראשון (שהשתרע לרוחב הדרך כנבלה או כמקל) - הוא חייב בנזקי כולם. ואם זה בזה - השני חייב בנזקי השלישי; רבא: הראשון פושע ולכן חייב בנזקי גוף השני וממונו, ופטור על ממון השני שניזוק מממונו (בור פטור בכלים); והשני (אנוס) חייב על מה שגופו הזיק, שהיה לו לקום, ופטור על מה שממונו הזיק (מפקיר נזקיו לאחר נפילת אונס, לרבנן). אף שיכלו לעמוד, אם הזהירו זה את זה - פטורים.

זה נשא חבית וזה (מילו) קורח, ונשברה בה החבית - פטור (לשניהם רשות ללכת). זה אחר זה, בעל הקורה ראשון - פטור (בעל החבית הוא שמיהר), ואם עמד (*והקורה לרוחב הדרך) חייב (לר' יוחנן בעומד לפוש, שאינו ראשי, אך לכתף פטור, ולרנב"י עליו להזהיר) א"כ הוזהיר. בעל החבית ראשון, ולא עמד בלי להזהיר - חייב בעל הקורה. וכן בבעלי גר ופשתן.

לב.

המזיק את אשתו בתשמיש-המיטה - רב הונא: פטור (שברשות); רבא (דחה): חייב (נכנס לרשותה ועשה מעשה, עליו להזהיר). ר"ל: בעטה ברה"ר פרה רבוצה במהלכת - חייבת. מהלכת ברבוצה - פטורה (המשנה במשנה פטור; *כ:); *ורבא מחייב בזו (כד:).

2 שהלכו ברה"ר, או רץ אחד מהם או שניהם, ונתקלו זה בזה *והזקו (שלא במתכוון; מח). - פטורים. איסי בן יהודה: הרץ חייב (משונה), חוץ מערב-שבת (שיוצאים לקראתה). ר' יוחנן: הלכה כאיסי (וסתם-משנתנו בער"ש).

²² רב יוסף: וכן עושה ת"ח בדבר הברור לו (מ"ק יז; וכן מצינו ב"מ פג: ברכות נח. קידושין ע. ב"ק קיז. ועוד - ע"י אוצה"ג סנהדרין תתקלב).

²³ כאן ולהלן (צט:): שיטתו שנתקל פושע. אך במק"א פטור ר"מ ספגל שהעביר חבית ושרבה, בשבועה שלא פשע (ר' אלעזר: שהנתקל קרוב לאונס, ותנאים חולקים בדעתו; ר"ח בר אבא: הנתקל פושע, אך בספגל תיקנו לפטרו בשבועה 'שלא שברתיך בכונה, שלא יימנעו). ר' יהודה: סבל-בחינם יישבע, בשכר ישלם (כגנבה ואבדה). רבי אלעזר (ן' שמוע): שמעתי כר"מ, אך תמהני, שלדעתי נתקל אינו פושע ורק במישור פושע (ואפי' במדרון, יביא עדים ו'יחסוך' את השבועה, כאיסי!) (ב"מ פב: פג.).

²⁴ לרבנן (משנה בב"מ קיח:): אסור, אלא "המוציא מוציא והמוזבל מוזבל" מיד; וכן הובנה מביא אבניו לרה"ר ומיד בונה; ואם הזיק בינתיים משלם. ושיטת ר' יהודה, רשב"ג ור"ש, שכל העושה ברשות פטור על הנזק (שם). ושם פרש"י שלא כדבריו כאן, שלר' יהודה צובר שוב מ-30 יום ל-30 יום, ר' הערתנו החיצונית שם). [החופר בשמיטה לצורך גדר בינו ובין רה"ר, או בור ומערה (בכל שנה, לרוב המפרשים) - ר' יהושע: צוברו ברה"ר וא"כ מתקנו שם; ר' עקיבא: אסור לקלקל רה"ר אפילו ע"מ לתקן אח"כ, אלא צוברו בשדהו באופן שהותר לעשות בובל (שביעית ג, י).]

לב: המבקע עצים ברה"י והזיק ברה"ר, וכן להפך, וכן אם הזיק ברה"ר אחרת - חייב (*חוץ מבשלת, שלא התכוון; פו:).

3 מקרים; (1) נכנס לחנות-הנגר ברשות, ועף גזיר-עץ והרגו או פצעו; (2) נכנס שלא-ברשות {וראהו}; (3) זרק אבן ומשיצאה מידו צץ אדם ונפגע. לגבי 4 דברים - (1) חייב; (2) ללשון א בדברי ריב"ח נזק, ללשון ב 4 דברים; (3) ללשון ג חייב, ללשון א-ב פטור לגמרי. [ולגבי גלות, (1) ללשון א פטור (קרוב למזיד) וללשון ב חייב; (2) ו- (3) פטורים (אינו כ"יער"). נכנס לחנות הנפח וניתן ניצוץ והרגו - פטור מגלות; ואף שנכנס ברשות, וללשון ב בתלמידו ואמר לו לצאת וסבר שציית].

לג: בא לתבוע שכרו, קרא לבעה"ב (הנמצא לעתים) ונענה 'כן', ונכנס ונגנח - פטור ('כן' = עמד במקומו); אחרים: חייב ('כן' = הפנס).

2 שוורים מועדים שפצעו זה את זה - וכן 2 אנשים או אדם ושור-מועד - יוצר-הנזק-הגדול ישלם את ההפרש. שניהם תמים - ישלם ½ ההפרש. 1 תם והאחר מועד או אדם - אם התם הזיק יותר, ישלם ½ ההפרש, ואם לא ישלם לו כל ההפרש. ר' עקיבא: תם שפצע אדם משלם נזק שלם מגופו ("אזיבת יגח כמשפט הנה יעשה לך"). רבנן: לפטור שור מריפוי ומשבת).

שור תם בשווי 100 שנגח שור שווה-200 (ואין הנבלה שווה כלום) - הניזק לוקח את השור-הנוגח, כר' עקיבא ("ומכרו את-השור {אפי' נשחט} החל וְחָצְוֵי הַנִּיזֵק וְהַמְזִיק, שֶׁהֵם שׁוֹתֵפִים בו). ר' ישמעאל: ישומו דמיו בב"ד וישלם כסף ("ומכרו" ב"ד, שהוא כבעל חוב). ונפק"מ כשהקדישו הניזק (וע' *לד. *לו:). מכרו המזיק - לר' ישמעאל מכור למה שחרש עד שיגבהו הניזק (משועבד לו כאפותיקי, שיש לו פרסום); הקדישו - אף לר"ע צריך לתת דבר מועט לפדותו (מראית עין).

לג: שחטו - פטור על פחת דמיו (המזיק שעבוד של חברו פטור²⁵). בעל-חוב תפסו - לא עשה כלום (התשלום תלוי בשור). עמד בדין - אין מועילים מכירה, הקדש, שחיטה וגבייה. מועד שהזיק - מה שעשה בו בעליו עשוי (אין משלם מגופו). לד: שור בשווי 200 שנגחו שור תם שווה-200, והנזק 50 אך שבח יותר מזה - התשלום כשעת הנזק (25). הוכחש עוד מחמת המכה - יחשב שוויו לפי עת העמדתו בדין. השור-המזיק שבח - לפי זמן הנזק (לר"ע כשפטמו); כחש - לפי זמן הדין (כר"ע).

"וְגַם אֶת-הַמֵּת יַחְצִינֵן" - רבי יהודה: חוצים את דמי השור הנוגח וגם את הנבלה בין שניהם, ואם השביחה בינתיים - חצי השבח למזיק (ר' יוחנן). רבי מאיר: אין למזיק כל חלק בנבלה; אלא משלם חצי הנזק (מה שהפחיתה המיתה; ולר' יהודה מ"וְגַם"). מודה ר' יהודה שבכל אופן אין המזיק מרוויח ("שְׁלֵם יְשָׁלֵם"), ואין משלם יותר מחצי הנזק.

לד: יש שהשור פטור והאדם חייב - 4 דברים (*כו. לג.); *דמי וְלָדוֹת (מב.); שחרור עבד שהפיל לו שן ועין.

יש שהשור חייב והאדם פטור מתשלום, שמתחייב בנפשו - פצע את אביו ואמו; הדליק גדיש בשבת (ולר' יוחנן, שאין מבעיר בשבת חייב אלא הצריך לאפר - כמוהו בשור כחם; או: בשוגג וכתנא דבי חזקיה שפטור מתשלום).

לה: שור שנרדף מפני שור אחר, והוזק, ויש ויכוח האם מהשור הרודף או מחיכוך בסלע - על הניזק להביא ראיה. וכן שור שנרדף ע"י 2 (של אדם אחד), ויש ויכוח האם הגדול/המועד הוא שהזיק או שלא. ר' חייא בר אבא: לשיטת סומכוס יחלוקו; ומדובר אף ב'ברי וברי'²⁶. אך לרבה בר נתן ב'ברי וברי' פטור לגמרי (טענו חייטים והודיה לו בשעורים, ואף לסומכוס) - וברישא הניזק טוען 'ברי' והמזיק 'שמא', ובסיפא להפך. וכן כש-2 שוורים (של אחד) מזיקים ו-2 ניזקים (גדול וקטן); ולרבה בר נתן, אם אין ראיה (ב'ברי וברי') אינו מקבל כלל, אא"כ תפס (מן הגדול/המועד על הקטן ומן הקטן/התם על הגדול).
לו: אחד מ-2 שוורים הזיק, ובעליהם מתווכחים מי - שניהם פטורים. שניהם תמים ושל אדם אחד - חייב רק אם שניהם קיימים; כר"ע.

הדרן עלך המניח

שור שנגח ארבעה וחמשה - פרק רביעי (לו-מו).

שור תם שנגח מספר שוורים זה אחרי זה - ר' מאיר, כר' ישמעאל (*לג.): בעליו לוקח חצי דמיו, והחצי השני לניזקים, לפי סדרם (הראשון חצי נזקו, ואם נותר ייקח השני, וכן הלאה). ואם הניזק, וכן כל ניזק אחריו, תפס את השור לגבות ממנו - נעשה שומר-שכר על כולו, ולכן הניזק-האחרון לוקח (מ-½ דמי השור) ½ נזקו, ואח"כ קודמו, וכן הלאה. ר' שמעון, כר' עקיבא:

²⁵ אך לדעת רב, רשב"ג (לגבי המשחרר עבדו אפותיקי) חולק על ת"ק ומחייב בזה (גטיין מא: תוס'. וכ"פ רמב"ם בהל' חובל ז, יא, ע"ש במ"מ).

²⁶ וכן לגבי המחליף פרה בחמור (או מכר שפחה), וְלָדָהּ, וּבִכּוֹת מֵתִי; רבה ב"ר הונא: אפי' ברי וברי; רבא: 'שמא ושמא', אך ב'ברי וברי' מודה סומכוס (ב"מ ק.). ומודה רבב"ה ב'ברי וברי', שפשיש שבועת-תורה אף לסומכוס יישבע ויפטר (וכגון שקטע ידה, שם, וע"ש). ולרבנן המע"ה, אפי' ניזק 'ברי' ומזיק 'שמא' (להלן מו.).

כל ניזק נעשה שותף ומתחלק עם הניזקים הבאים (לכן, האחרון לוקח מ-1/2 דמי השור עד 1/2 נזק, קודמו עד 1/2 מהנותר, וכן חוצים הלאה; והניזק הראשון שותף עם הבעלים בחלק הקטן שנותר).

לז. ייתכן שור מועד (ומשלם נזק שלם) לְמִינוֹ, ולא למינים אחרים; לקטנים ולא לגדולים. רב זביד (ותנ"ה): כשידוע שאינו מועד למין אחר, שעברו לפניו ולא נגחם, אך בסתם - לכל הועד; רב פפא (וסוגיין): מן הסתם אינו מועד אלא למה שנגח.

המועד (להזיק) אדם אינו מועד לבהמה; סומכוס: מועד (ק"ו). לרב זביד - אף שהוחזק שלא-לנגוח בהמה אין בזה ממש). *המועד לבהמה אינו מועד לאדם ("וכי-גח" ו"וכי-גח"; ב:); *לגויים ≠ ליהודים; לאדם טרפה ≠ לבריא (מא.). *רב: המועד בקרן ימין אינו מועד בקרן שמאל (מה:).

מועד לשבתות אינו מועד לימי חול. ויעשה תם כשיחזור בו 3 שבתות (*ולר"מ ולתלמידיה - כשימשמשו בו אז; כד.).

נגח שוורים רק לסירוגין - מועד לסירוגין לשוורים. נגח 3 מינים לסירוגין - מועד לסירוגין לכל.

לז: לא נפשט - נגח שור, שור, שור, חמור וגמל; (ואם רק לשוורים הועד -) חמור, גמל, שור, שור ושור. וכיו"ב לגבי ימי שבת. נגח ב"ט"ו לחודש, ב"ט"ז לחודש הבא ולאחרי ב"י"ז - לרב נעשה מועד לדילוג, ולשמואל רק אחרי פעם נוספת, ב"י"ח; כמחלוקתם בווסתות. רבא: 3 פעמים שמע שופר ונגח - מועד לשופרות.

שור הקדש שנגח - פטור; וכן הנוגחו ("שור רעהו"). ר"ש בן מנסיא *ור"ע (ז.): הנוגחו משלם הכל, אפילו תם (מדין תם התמעט).

לח. שור של יהודי שנגח שור של גוי - פטור ("רעהו"). ולהפך - חייב נזק שלם ("רעהו" שלא קיימו 7 מצוות בני נח "ויתר גולם" התייר ממונם לישראל [רב מתנה: הגלה אותם; רב יוסף: התייר להם שלא יקבלו שכר כמצוים]; "הופיע" (הפקיר) מתר פארן").

[אל-תצור את-מואב" (למרות ק"ו ממדין עוזריהם), שתצא מהם רות; קדמה לנעמה העמנית בזכות ש"הבכירה" הקדימה לדבר מצווה. "ואל-תתגר בם מלחמה", אך בעמון גם שעבוד אסור, שלא קראתו אמו בלשון פריצות].

לח: שור שנגח שור של פותי - פטור (קנס, להרחיקם). שלהם (למ"ד גרי אמת) שנגח של יהודי - כדין ישראל; ר"מ: גם תם נזק שלם²⁷.

לט: הנוגח שור של חרש, שוטה וקטן - חייב כדין. שור תם של חש"ו שנגח - פטור (סומכוס; רבי יעקב לפי אביי). רבנן (ר' יעקב לפי רבא, ר' יהודה לפי אביי): מְמַנִּים אפוטרופוס וגובים מגוף השור. הוחזק נגחן - אף לסומכוס מְמַנִּים אפוטרופוס, להעיד בפניו, וכשיהיה מועד ויגח ישלם (ר' יוחנן: מנכסי היתומים; ר' יוסי בר"ח ושבחו רבא: משלו, וכשיגדלו ישלמו לו).

נעשה מועד, ונרפא החרש או השוטה או גדל הקטן - ר' מאיר, סומכוס, רבי יעקב לפי רבינא: חזר לתמותו (רשות משנה); ר' יוסי, ר' יהודה לפי רבינא: עודנו מועד.

מ. שור מועד שהרג אדם, משלם כופר²⁸ - דמי הניזק (רב חסדא: כנזק; ר"פ: כפרה, וגז"ש מדמי-ולדות); ר' ישמעאל בריב"ב: דמי המזיק (כפרה, "פדין נפשו"). השור של יתומים - האפוטרופוס פטור (אינם בני כפרה. רב חסדא: ת"ק מחייב; ר"פ: לא).

כיוון שהכופר כפרה, לא נפשט, כיצד שור של שותפים משלם כופר (הרי אין חצי כפרה)? האם ממשכנים חייבי כופר?

שור שהושאל בחזקת תם ונמצא מועד - בעליו משלם; והשואל משלם חצי נזק, אם הבחין שהשור נגחן (ונגח ותפסו בית-הדין).

הועד בבית השואל, והחזירו לבעליו - חזר לתמותו. ר' יוחנן, רב פפא: כר"מ (*לט:), שרשות משנה (והרישא - ר' יוסי; ר"פ: אף ר"מ, שם בעליו עליו); רבה: אף לר' יוסי (אין בסמכות שואל לעשותו מועד הלאה).

מ: שור-אצטדיון (מלומד לנגוח) פטור ממיתה ("וכי-גח" ולא שיגחיהו). רב, ותנ"ה: וכשר לקרבן; שמואל: פסול (נעשתה בו עברה).

ר"ש: שור רובע אינו משלם כופר (אביי: אף שהאשה הוצאה להורג בגללו; רבא: כשהרבה, ולדעתו יש כופר רק כשכוונתו להזיק).

²⁷ ובסנהדרין (פה): שורו של כותי כשל יהודי (רש"י: אף כשניזק, היהודי משלם כדין ישראל. וכתוספתא כאן, חולק על ת"ק דברייתא כאן; ערול"ג, ר' הערתנו החיצונית). למעשה אין נפק"מ בסוגיה זו, שלבסוף גזרו על הכותים להיות כגויים לגמרי (חולין נ; מאירי, חסדי דוד).

²⁸ חיוב הבעלים (או השומר, להלן מה). הוא, ולא חוב השור (מד:). וסתמא כמ"ד דמי ניזק (ערכין יד: ורש"י, אך ע"י רגמ"ה ומעשה חושב שם) ואינו קנס (כתובות מא. ורש"י, ראה הערתנו החיצונית שם). במחלוקת התנאים תלוי דין שור שקיבל בקרניו תינוק שנזרק מהגג (לעיל כז.). עדים שמומו על שור לחייבו כופר לוקים ואין משלמים (כפרה, רב חסדא: לריב"ב; ר"פ: לכו"ע). ע"ע דיני כופר בסמוך (מ: מד: מח: נג: כו.). משולם ליורשי ההרוג (אם יש לו, ע"י גיטין מג:). אחרי מותו (ר"ל, להלן מב:), רבא דחה דברי רב אדא שרק כשנעשה טרפה ולעצמו (גיטין שם). רגל שהרעה חייבת כופר (לעיל כו.), ולרבא ר"ש חולק (מא.). הנכנס לחצר שלא ברשות בעה"ב, והרגו שור בעה"ב - השור ייסקל, ובעה"ב פטור מן הכופר (לעיל כג:). הכניס שורו לחצר אדם שלא ברשות ונגח את בעה"ב והרגו - ר"ט: השור ייסקל ובעליו משלם כופר (אפילו תם, כריה"ג; וק"ו מקגל. כו.). בין שור ובין שאר חיה ועוף (יש"ש ד, כו: כדילפינן בעלמא להלן נד:), וכדתניא בקלב (לג:).

- מא. שור שהרג יהודי בנגיחה חייב סקילה²⁹; וגם תשלום כופר (*מ.מ.) אם מועד (רבה: רדף 3 אנשים ונאמד להרגם; רב אשי {חולק}): פצע 3, ומתו אח"כ; ר"פ: הרג וברח; ר"א ב"ר איקא: עדי כל נגיחה הוזמו ועתה הוזמו מזימיהם; רבינא: העדים לא זיהו את השור אלא ברביעית). *מועד (מב: הרג עבד כנעני או שפחה (בכל שווי; *מב: ערכין יד: - משלם 30 סלע)³⁰.
- נגמר דינו להסקל - אסור בהנאה ("ולא יאכל את־בשרו"³¹ אפי' נשחט), וכן עורו ("ובצעל השור נקי", ת"ק³²; וי"א: "את־בשרו"³²).
- מא: "ובצעל השור נקי" - ר' אליעזר: תם פטור מ-1/2 כופר (אף כשאינו נסקל, שאין 2 עדים או שלא התכוון לו). ריה"ג³³: *חייב (טו.).
- מב. ר' יוסי הגלילי: שור פטור מדמי וְלָדוֹת (ר"ע: "וכי־ינצוּ אַנְשִׁים". עי' *מט.).
- מד. ר' עקיבא: תם פטור מדמי עבד (למרות חומרתו שאין התשלום תלוי בשווייו).
- מב: ר' עקיבא: שור שהזיק אשה; ומתה - משלם לבעלה (יורשה; כרבי, *שירש חוב (ב"ב כד:); של אשתו; ולא כרבנן *ע"פ שמוא (שם); ולא ע"פ בני א"י לרבה כשנגבו מעות ולר"נ קרקע); ואם גרשה בינתיים - ליורשיה, חוץ מדמי ולדות (ל"צעל האשה" ואפי' בזנות). אך כופר - ליורשיה ולא לבעלה ("והמית איש אן אשה...") אינו אלא אחרי מיתה ולא הוחזקה בו).
- מג. ריש לקיש: שור שהמית עבד ללא כוונה פטור מ-30 שקלים ("יתן לאדניו והשור יסקל", *ואין נסקל; מד.). רבה (*ורב; ואיתותב; מד:); בבן־חורין פטור מכופר ("השור יסקל... אִם־כִּפֵּר"; *לא כרבי אליעזר; מא:), ומשלם דמיו (כשאר נזק). *ר' יוחנן: חייב, הן בתשלום עבד ("אִם־עֲבַד" ריבוי), והן בכופר ("אִם־כִּפֵּר"; וייתכן שבזה מודה ר"ל, שכתוב ביחס לתשלום)³³.
- מג: נהרג אדם באש - אין כופר; ולא נפשט האם המזיק (שלא התכוון) משלם דמיו (כשור לפי רבה).
- השור חייב גם על הריגת *אשה (טו.) וכן ובת קטנים ("אוֹרֶבֶן יִגַח אוֹרֶבֶת יִגַח", תם כמועד).
- מד. שור שהתחכך בקיר הִנְאָתוֹ והפילו על אדם והרגו - פטור ממיתה. שמואל, ותנ"ה: וחייב כופר (*כר' יוחנן מג:); כשהרגו באופן ישיר. וכגון שהועד לחיכוך־להנאתו ולהמשיך בנפול הקיר ולהרוג כך; רב: פטור (*כרבה; מג.); ואיתותב. וכן במתכוון לבהמה/לגוי/לטַרְפָּה, והרג יהודי חי. *ר' שמעון: אפי' התכוון לזה והרג את זה (כמיתת בעליו) לשיטתו ("וְאֶרְבֵּ לֹא").
- מד: שור שהזיק שלא בכוונה ולא הרג - רבי יהודה: חייב בתשלומי נזק (למד מכופר); רבי שמעון: פטור (כבהריגתו).
- שור שהרג נהרג גם אם הוא הפקר, של אשה, של יתומים או של הקדש (בנוגח אדם, "שור" 7 x). ר' יהודה פוטר הפקר והקדש (אין להם בעלים), אפילו היו לו בעלים כשנגח ("והועד בְּעֵלָיו... והמית... יסקל". *וכן בתשלום נזק; יג:).
- נגמר דינו לסקילה - אין תועלת במכירה ובהקדש ובשחיטה (*מא.); ועד אז יש (לחרישה ולמעילה, בהתאמה; ולר' יהודה לגמרי).
- מה. נגמר דינו, והחזירו השומר אל בעליו - אינו מוחזר (אין גומרים דינו אלא בפניו, כמיתת בעליו) ("השור יסקל וגם־בְּעֵלָיו יומת"), ולפני כן אפשר היה להבריחו; רבי יעקב: מוחזר (גומרים דינו אף שלא־בפניו, שאינו בריטענה).
- המוֹסֵר שוֹרוֹ לְשׂוֹמֵר (בחינם, בשכר, בשכירות או בשאלה) - השומר מחויב תחתיו ובתשלומיו (נזקים וכופר), ואם הוצא השור לסקילה חייב לשלם דמיו לבעליו. ואם שמרו 'כראוי' (=כרגיל) - שומר־חינם פטור כלפי בעליו (וכן שוכר למי שמשווה דיניהם); ולר' יהודה (שלמועד די בשמירה זו*) - כולם פטורים מנזקי המועד.
- מה: ר' אלעזר: מסר שורו לשומר־חינם, והבחין השומר שהוא נגחן - קיבל על עצמו שמירתו מלהזיק, אך לא לשמור שלא יזיקוהו.

²⁹ ע"פ 23 דיינים ("השור יסקל וגם־בְּעֵלָיו יומת -לא ממש, 'מות־יומת המכה רצח הוא' ולא על שורו"), אך הליך־דינו כדני ממונות ("לא תטה משפט אֲבִינֶךָ". סנהדרין טו. לו: ועי' להלן מה). שור של אדם טרפה, שהרג - פטור מסקילה ("השור יסקל (רק אם) וגם־בְּעֵלָיו יומת"). שור־טרפה שהרג - רבא: חייב; רב אשי: פטור (כבעלים־טרפה. סנהדרין עח.). שור שנגמר דינו והתערב באחרים - יסקלו (ראבר"ש); ר' יהודה: יקלאו למוות (שם פ. לדין מעוברת ע"ש, ר' הערתנו בסמוך). התערב (והרי אסור בהנאה כדבסמוך, *ואסור לקרבן אפי' ע"פ עד 1 או בעליו, תמורה כח.) בבהמות מוקדשות־לקרבן - אפי' בריבוא - ימותו כולן (חשוב ואינו בטל ברוב. ולר' אליעזר, משמת אחד השאר מותרים להקרבה 2 זבחים ע: עד., ע"ש). נשחט אחרי גמר הדין - הבשר מקבל טומאת אָבִילִין; ר' שמעון: לא (מנחות קא: ובכורות ט:). התערב בבשר אחר - חתיכה הראייה להתכבד אינה בטלה אפי' באלף, וכל התערבות אסורה (ע"ז עד., ועי' רש"י שם ובפסחים ל.).

³⁰ עבד שיצא לחרות וצריך גטי־שחרור (כגון שהופקר, או שחציו בן־חורין לאחר התקנה־לשחררו) - לא נפשט האם הוא כעבד לקנס (גיטין מב:). הרג השור איש שחציו עבד וחציו בן חורין - חייב 1/2 קנס (מ-30 סלע) לאדון, ו-1/2 כופר ליורשיו (את"ל אין לו קידושין ויחוס בנים, אין למי לשלמו. גיטין מב: מג.).

³¹ (כחזקיה. ר' אבהו: לר"מ הבסיס לזה מה שנצרך הכתוב להתיר נבלה בהנאה, ולר' יהודה מיעוט בטרפה "לְכָלֵב תִּשְׁלַכְוּ אֹתוֹ". ריב"ל: "לא יאכל" אינו גם הנאה, אלא מ'וְהִקְשֵׁר אֶשְׂרֵי־גֵזַע כָּל־טִמְאָה לֹא יֵאָכֵל" (רב פפא: ב'אם אינו עניין, שא"צ לגופו, שהוקש למעשר שני). פסחים כג: כד.). קידש בו אשה - אינה מקודשת (קידושין נו:).

³² וייקבר (תמורה לג.). שערו אסור (גמרי־דינו אסור; ערכין ז:); אך פִּרְשׁוֹ מותר (אין צורך בנפחו, "בְּשָׂרוֹ" ולא פִּרְשׁוֹ; וכן באיסורי הַנָּאֵה מלבד ע"ז; ע"ז לד:). פרה מעוברת שנגחה אדם למות [או נרבעה], או שנגמר דינה - הולד כמותה (אסור בהנאה [אך כשלא היה בנגיחה אינו נסקל, די רמ"ה], *ולקרבן אפי' ע"פ עד אחד או בעליו [תמורה כח:]), ש'עֶבֶר ירך אמו. התעברה־וְיָלְדָה לפני גמרי־הדין - כשר; אחרי גמרי־הדין - מחלוקת תנאים לגבי ז' זה וזה גורם (*להלכה כשר; ע"ז מט:); כ"ז בסנהדרין (פ:); כרוב בלשון א בתמורה (ל:); ע"ע שם ל: לא. ור' הערותינו החיצוניות שם). לגבי פרה מעוברת שהזיקה, עי' להלן (מו: מז:). הויזמו עֲדֵי - מותר בהנאה, אפי' אחרי שנסקל (כרתות כג:); ונעשה הפקר (ר' יוחנן); רבא: אם העידו שהוא רָבָעוּ מסתבר שלא הפקירו (ידע שזה שקר. שם כד:).

³³ חָפֵר בור ברה"ר, ונפל עליו שור והרגו - פטור בעליו מכופר (ואף יורשי הכוֹרָה חייבים על מות השור. ב"ב קעה: וערכין ז:). שההוא גרם לעצמו (סמ"ח ע"מ תי, נח:).

נעל הדלת בפני השור כראוי (*מפני רוח מצויה; נה:), ויצא ונגח - ר' מאיר: חייב (התורה חייבה תם כדי שישמרנו 'כראוי', 'ולא ישמרנו' במועד - לשמירה מעלה, וגו' ש'לתם). ר' יהודה: תם חייב (אדם שומר שורו, וחייבה התורה לשמירה מעולה) ומועד פטור ('ולא ישמרנו' למעט). ר' אב: פטור (כר' יהודה, ותם גו' ממועד). ר' אלעזר: אין לו שמירה אלא שחיטה ('ולא תשים דמים'). רב אדא (*וסוגיין; ית. לט:): לר' יהודה מועד חייב $\frac{1}{2}$ מפני צדי התמות; ורב חולק.

הדרן עלך שור שנגח ארבעה וחמשה

שור שנגח את הפרה - פרק חמישי (מו.-נה).

מו. שור תם שנגח פרה ונמצא עברה מת בצדה, ואין ידוע האם נולד קודם (ולא מהנגיחה מת) - משלם $\frac{1}{2}$ נזק על הפרה ו- $\frac{1}{4}$ על הוולד, שממון שבספק חולקים (סומכוס). רבנן: על התובע להביא ראיה לגבי הוולד (סברה: חולה הולך לרופא).

[מכר שור, ונמצא נגחן (ואין זהות הקונה והמחיר מלמדים) - שמואל: יכול לומר שלשחיטה מכר; רב: מקח טעות (הרוב לחרישה)].

מו: [הנתבע טוען 'תפסת משלי, התור!'] - דנים תחילה בטענת התובע ("מייבעל דברים יגש אלהם"); א"כ יוזלו בינתיים נכסי הנתבע. פרה נגחה, ואין ידוע האם ילדה קודם (או שהוולד שותף בנזק) - משלם $\frac{1}{2}$ נזק מן הפרה, ואם איננה - $\frac{1}{4}$ מן הוולד (לסומכוס). רבא. ודחה דברי אביי ש- $\frac{1}{4}$ נזק מהפרה + $\frac{1}{8}$ מהוולד כששייך לאחר (אם תבע את בעל הפרה - חלקו לשונות).

מו. רבא: פרה שהזיקה ואיננה - גובה מוולדה (גופה הוא); תרנגולת שהזיקה - אין גובה מן הביצה (אינה חלק ממנה).

רבא: פרה שנגחה, שמים העבר עם גופה (שווייה לפני הנזק ואחריו) ולא כנפרד; וכן בקוטע יד עבד חברו ובמזיק שדה (*נח:).

כשאין הפרה והעבר שייכים לאותו אדם - שומת שמה לבעל הפרה. נפקה - ר"פ: ג"כ; רב אחא ב"ר איקא: חולקים, וכן הלכה.

הכנים חפציו או בהמתו לחצר של אחר, והזיקו - חייב; נזוקו - בעל החצר פטור. משא"כ כשקיבל רשות³⁴. רבי: בעל החצר פטור, א"כ קיבל עליו בפירוש לשמור. ר"ן: בדעת רבנן חולקים תנאים (סתירה במשנה); רבא: לא, אך לדעתם הכנים חפצים ברשות אינו חייב בשמירת מה שבחצר. *מודה רבי בעושה גדיש אצל שומר הגרנות, שהסקמתו כוללת שמירה (נט:).

*רב: הלכה כת"ק; שמואל: כרבי (מח:). לא נפשט האם בעה"ב המקבל על עצמו לשמור חייב על נזק שבא מבחוץ.

מו: רב: הכנים פירותיו לחצר ללא רשות ואפלתן בהמת בעה"ב וניזוקה - פטור מדיני אדם (היה לה שלא לאכול); *והנכנסת ברשות לאפות כבית - חייבת (בעה"ב מסתלק, שצריכה צניעות). נתן רשות להכנים בהמה לחצרו - חייב בזה (רבא).

מו: הכנים שורו לחצר אדם ללא רשות. רבא: נתקל בו בעה"ב - חייב בעל השור. הטיל גללים והתלכלכו בהם אח"כ בגדי בעה"ב - פטור (כלים בבור). חפר בורות - חייב בנזק החצר, ובעל החצר (שהפקיר רשותו) חייב בנוקי הבור, שהיה עליו לסתמו.

נפל השור לבור שבחצר וזיהם מימיו - חייב; רבא: אם מנבלתו הסריחו פטור (גרמא). היה אדם בבור ומת - חייב בעל השור כופר (כשדרכו ליפול בלי כוונה על אנשים בבור לאכול ירק; או: בתם, למחייבו $\frac{1}{2}$ כופר, או כולו וברשות הניזק).

רב פפא: הכנים ברשות ושורו הזיק, לרבי - ר' טרפון (*כה:). מחייבו נזק שלם אם אמר 'שמרו', אחרת $\frac{1}{2}$ כבחצר שותפים.

הנכנס לחצר בעה"ב ובעה"ב נתקל בו - חייב הנכנס. הזיקו בעה"ב, שלא ידע בו (ר"פ) - פטור (ועי' *לב:).

מו. שור שהכה אשה והפיל עברה - פטור מדמי וילדות (*מב:). ר"פ: אם נגח שפחה חייב ("עם-החמור" כחמור).

כיצד שמים דמי וילדות? כמה היתה האשה שווה לפני הנזק וכמה לאחריו, והכל לבעל (*ישית עליו בעל האשה" מג:); כולל מה ששוטה יותר בהראותה בעלת בשר; "הכה". רשב"ג: שמים את הוולדות; ואת שבח נפח גופה מחמתם - מלידה שנייה ואילך (בראשונה היא מסוכנת) - חולקים הבעל והאשה; *ואם הבעל מת, הכל לאשה. *בן עזאי: מנכים דמי ריבוי-האכילה הסמוך ללידה; ר' יוסי: אף שכר מיילדת (נט:). ותשלומי הנזק (כחש גופה מהמכה) והצער - לאשה³⁵.

רשב"ג, רבא: אין חייב המכה אלא כשהיכה במקום המספק חמימות לעבר, לא ביד וברגל ("הכה").

היתה האשה נשואה לגר, ומת ללא יורשים - פטור. רב חסדא: וכן כשחבל בה לאחר מותו; רבה: ישלם לאשה (לרבה כתנאי).

³⁴ 'הבית לפניך' - רבא: אינו שומר כלל (ב"מ מט:). אף לרבנן, לשון זו סילוק משמירה (תוס' שם. בתירוצו ב). עי' שטמ"ק כאן בשם ר"א, שפסוגין ביקש מראש רק רשות להניח ברשותו, ושם ביקש לשמור. [שמור לי!, ואמר 'הנח לפני' - שומר חנם. רב הונא: 'הנח לפניך' - אינו שומר כלל. 'הנח' - לא נפשט (שם פא:)].

³⁵ ת"ק. ר' יהודה ב"ב: אם החבלה במקום נסתר - לה $\frac{3}{4}$ ולו $\frac{1}{4}$, ואם בגלוי להפך (גם הוא בוש, ואשתו גופו); ובשלה יקנו קרקע והבעל יאכל פירותיה (כתובות סה:).

מט: [גַּר שמת ערירי; המחזיק בשטר שלו לא קנה את הקרקע המשועבדת בו; ואת גוף הנייר - לא נפשט. המחזיק במשכון של ישראל (שקנה מהגר) - חייב להחזיר (פקע שעבודו). במשכון של הגר כשאינו בחצר המלווה - קנה זה כנגד חובו וזה את היתר.]

החופר בור *ברשותו ולא הפקיר - פטור (מה מעשיך ברשותי?); אפילו חללו ברה"ר ונחפר באיסור³⁶, רשות הבור לפי פתחו.

דין בור - ר' עקיבא: ברשות היחיד (שהפקיר את רשותו אך לא את הבור; "בעל הבור"); ר' ישמעאל: ברשות הרבים (או שהפקיר רשותו ובורו; "וכי יפתח... פייכה"). רבה: ברה"ר חייב, וברה"י חלקו; רב יוסף: ברה"י חייב, וברה"ר חלקו.

ג. החופר לצורך יסודות לקירות ביתו (על פני כל הבית סמוך לרה"ר) - פטור. ריב"ז: חייב, אא"כ עשה מחיצה בגובה 10 טפחים או הרחיק ממקום הילוך אדם ובהמה 4 טפחים. חפר בור מים ומסרו לציבור - פטור, וכן נהג נחוניא חופר שיחין. [בתו נפלה לבור ועלתה. אך בנו מת בצמא, "ולסביביו נשענה מאד". האומר שהקב"ה נתן יופקרו חייו ("כל דרכיו משפט").]

ג: לא יפנה אדם אבנים מרשותו לרה"ר (ומעשה באחד שלגלג, ונצרך למכור שדהו, וכשהלך ברה"ר נתקל באבניו).

בכלל 'בור' כל מיני חריצים, מערות, פירים, בקרוי ובלעדיו; בגובה 10 טפחים. נמוך מזה - פטור על מות בהמה וחייב על פציעתה.

יסוד חיוב הבור - רב: ההבל שבו (אך התבטה מקרקע העולם, *אא"כ היא שלו {בור ברשותו, רב חסדא; נג.}. "ונפל" על פניו). שמואל, ר"נ: וכן התבטה ("ונפל" בכל אופן); ולכן חייב העושה תל גבוה ברה"ר ועלה שור ונפל.

רב נחמן: 10 הטפחים נמדדים מכרס השור לקרקע הבור, בנפלו מתוך הילוך.

גא.: בור של שותפים (אם ברה"ר - שעקרו שניהם יחד רגב והשלימו ל-10 טפחים), שעברו זה אחרי זה ולא כיסוהו, והזיק - השני חייב; והראשון פטור, אם הניח את השני משתמש; ראב"י (אין ברירה): משמסר לו את הכיסוי (וכן חלקו אמוראים).

שליח חפר בור - השליח חייב. *המוצא בור, וסתמו ושבו ותפרו - הוא חייב (בטל מעשה הראשון); משא"כ כשכיסוהו וגילוהו (כט:).

חפר 9 טפחים, ואחר השלים ל-10 (או הוסיף אבן טפח כשפה לבור) - האחרון חייב בכל ("פייכה איש" 1, "והמת יהיה לך"). רבי: בנזקים שניהם חייבים יחד (*י.). השלים השני ל-10, ואח"כ סתם טפח - לא נפשט (לרבנן) האם הסתלק, או שהראשון הסתלק. חפר 10 טפחים, ואחר העמיק ל-20 ואחר ל-30 - כולם חייבים יחד (לרבי; וללשון א מודים רבנן).

בור שעמקו בדיוק כרחבו - י"א שאין בו די הבל, וי"א שיש. חפר 10, ואחר סיד (ומיעט רחבו וריבה הבלו) - האחרון חייב (לרבנן; וללשון ב מודה רבי כשלא היה בו הבל לא למיתה ולא לנזק, ולשמואל גם מרופד בספוגים).

בור 10 והרחיבו אחר - רב אשי א: חיוב השני תלוי האם מת השור בהבל (פטור) או בחבטה; ב: האם נפל בצד שהרחיב.

רב"ח: בור 8, ומתוכם 2 טפחים מים (מרכים הבל) - נחשב כעמוק עשרה. 9-1 - לא נפשט; וכן 7-3.

[המוכר בור, בית או עדר, ומסר הכיסוי, המפתח או המשכוכית (פעמון; העז המובילה) - יחזיק, ובעדר ימשוך, וא"צ שיאמר לו.]

גב. כיסה השותף הראשון ובא השני ומצאו פתוח ולא כיסהו - השני חייב, והראשון פטור (רב: עד שראוהו פתוח; שמואל: שידיעוהו; ר' יוחנן: שידיעוהו וישכור פועלים ויכין העצים).

כיסוהו כראוי, ונפל לתוכו שור - שהכיסוי התליע - פטור.

במקום שבאים גמלים לפרקים, כיסהו כיסוי עמיד לשוורים ולא לגמלים, ובאו גמלים והחלישוהו, ונפל בו שור - ללשון א לא נפשט, וללשון ב חייב (פ"שע). התליע הכיסוי, ונפל שור - פטור (אפילו מצויים גמלים).

גג. כוכה בבור ומקולו (גרמא) נפל שור³⁷ על פניו - בעל הבור חייב (כר' נתן; לרבנן פטור). לאחרי - פטור (לרב ולתנא דרב חנניה - כי בחבטה מת; לשמואל כשנתקל בבור ונפל בצדו, שלא הבור הרגו. רב חסדא: בבור ברשותו רב מודה, שהקרקע שלו).

שור דחף חמור לבור - בעל השור חייב ובעל הבור פטור. רבי נתן: בעל הבור משלם 1/2, כשהדוחף מועד; וכשהוא תם - 1/4 (א: כל אחד עשה כל הנזק, והועילה לבעל השור השותפות. ב: כל אחד עשה 1/2, ומה שאין לשור לשלם ישלם הבור).

וכן חלקו במניח אבן ליד בור ונתקל בה שור ונפל לבור. *רבא: שור ואדם דחפו יחד אדם לבור - בנזקו חייבים שלשתם יחד (כר' נתן); ב-4 דברים ובדמי ולדות רק האדם הדוחף; בכופר ובדמי עבד - רק השור.

גד: נפל בבור שור פסולי-המוקדשין (שנפדה) - פטור ("והמת יהיה לך" יצא זה שאסור לכלבים). משא"כ *כשנגח (י.).

³⁶ אין לעשות חלל (בור, מערה וכדומה) תחת רה"ר; רבי אליעזר מתיר אם רצפת רה"ר יציבה לשאת עגלה טעונה אבנים (ב"ב כו: ס). וע"ש (וכאן ג: ל) בכי"ב.

³⁷ נפל לבור על הכוכה והרגו - פטור; ואם מת השור ירשי הכוכה חייבים; לרב ושמואל, שהלואה-בע"פ אין נגבית מירוש - כשהספיק ב"ד לדונו טרם מת (ב"ב קעה:).

בור *חייב על כל חיה ועוף ("כִּסְפֵּי יְשִׁיב לְבַעֲלָיו" - כל שיש לו בעלים). אך פטור על כלים ("חֲמֹר") ועל מות אדם ("שׁוֹר", *אמנם בנזקיו חייב; כח: אפילו קטן ועבד; ורבי יהודה מחייב על כלים ("אָז" ו"חֲמֹר" קשיא)).

נד. השור רואה היכן הולך, ולכן חייב על נפילתו בבור רק בלילה, או בשור חרש, שוטה, קטן או עיוור.

נד: כפי שבבור "שׁוֹר" ו"חֲמֹר" אינם דווקא (דיבר הכתוב במציאות המצויה), כן לגבי - הפרשת הר סיני ("אִם, בְּהֶמְהָ"), תשלומי כפל בגנב ("כִּלְיֵי-דְבַר-פֶּשַׁע"; *סב:), השבת אבדה ("לְכֹל-אֲבֹדָת אֲחִיךָ"), שביטת בהמתו בשבת (ריבוי "וְכֹל-בְּהֶמְתֶּךָ" בדברות האחרונות), פריקה "גז"ש "חֲמֹר" משבת, איסור חסימה "גז"ש "שׁוֹר" משבת, וכלאים (הרבעה - גז"ש "בְּהֶמְתֶּךָ" משבת; חרישה - גז"ש "שׁוֹר" משבת; ואדם מותר בחרישה).

נה. [רק בדברות האחרונות נכתב "וְלִמְעַן יִיטַב לְךָ", ולא בראשונות שסופן להישבר וח"ו תפסוק טובה מישראל. ריב"ל: ט' בחלום הוא סימן יפה (לראשונה כתובה ב"פייטוב"). ריב"ל: 'הספד' בחלום = חסו עליו מן השמיים ופדוהו.]

ר"ל: תרנגול, טוס וחוגלה - כלאים זה בזה (אע"פ שגדלים יחד). שמואל: אָזוּ וְאָזוּ-כָּר - כלאים (בִּיצֵי אווז-כר נפרות בחוץ; נקבתו טוענת רק ביצה אחת בשחלה). ר"ל: לוקים על הרבעה 2 מיני חיות ים ("לְמִינֵהֶם"). המנהיג בעו ודג יחד - לא נפשט.

הדרן עלך שור שנגח את הפרה

הכונס - פרק שישי (נה-סב:)

נה: נעל את הדיר כראוי, דלת העומדת ברוח מצויה, ויצאה בהמתו ואכלה ורסה - פטור. כר' יהודה (*מה:), שְׂדֵי בשמירה פחותה (ר' מני ב"פ); ואף לר"מ, התורה הקלה בשמירת שן ורגל ("ויבער" "ושלח" בפשיעה), וכן אש ("המבער") ובור ("יכסנו" ודי).

נו. ר' יהושע: הפורץ גדר רעועה לפני בהמת חברו; הכופף בפני אש (שתבוא ברוח בלתי-מצויה; רב אשי: המכסה) תבואת חברו המחוברת; השוכר עדי שקר³⁸ להעיד לחברו³⁹; עַד 1 הנמנע מלהעיד - פטורים מדיני אדם (גרמא') וחייבים בדיני שמיים. וכן - המניח ססהמוות לפני בהמת חברו (*מז:); השולח אש ביד שוטה (*ט:); העושה מלאכה באפר פרה או במים (*גיטין נג.); המבעית את חברו (*צא.); נשבר כדו ולא סילקו והזיק, לר' יהודה (*כט.).

נעל כראוי, ובלילה נפל הקיר ויצאה והזיקה - פטור. ובקיר רעוע חייב, ואם חתכה תחתיו - מחלוקת *ולהלכה חייב (תחילתו פשיעה; ב"מ מב.). הניחה בשמש - אע"פ שנעל היטב חייב; רבה: אפילו חתרה תחת הקיר. מסרה לשוטה - חייב (*ט:).

נו: פָּרְצו שודדים ויצאה והזיקה - פטור. הוציאוה (עמדו בפניה ויצאה; רב יוסף: הוציאוה במקל) - הם חייבים. רב: המעמיד בהמת חברו ליד תבואת חברו (עמד לפניו והלכה; רב יוסף: בהכאה במקל) - חייב.

מסרה השומר לרועה - לרבא שהוא תלמידו, *ולעולא (יא:); אף לאחר - נכנס הרועה במקומו.

שומר אבדה - רבה: שומר חנם (אך בחיות גנבה-ואבדה כפשיעה); רב יוסף: שומר שכר (פוטרתו מצדקה לעני; משעבד מן התורה).

[שודד חמוש - לשומר נחשב אונס (*ב"מ צג:). דינו - רבה: גזלן (*קיד:); רב יוסף: משלם כפל כגנב (כי מתחבא מאנשים)].

נו: נפלה הבהמה באונס (רב כהנא: החליקה במי רגליה; רבא: או שדחפתה חבתה) לגינה ונהנתה - כפי שנהנתה משלמת, על מה שאכלה (*כ.). ואף על הנאת רכוש החבטה (רב).

נח. ר"כ: הזיקה בערוגה אחרת - משלמת מה שהזיקה; ר' יוחנן: מה שנהנתה, ואפי' כל היום, עד שיצאה בידיעת בעליה.

הלכה הבהמה לגינה והזיקה - משלמת כפי שהזיקה. ילדה בגינה והזיקה במי הלידה - לפוטור 'תחילתו בפשיעה וסופו באונס' תיקן.

נח: שוימת הנזק, בערוגה (שומה "בשדה אחר") - ר' יוסי בר"ח: ממחיר 60 סאה מחושב מחיר שדה-סאה, וממנו מנכים את ההפרש שבין שדה-הסאה לפני הנזק לבינה-אחריו. ר' ינאי: כך, אך מחיר סאה מחושב ממחיר 30 סאה. חזקה (וכן סוגיין): הישעור שאכלה מחושב ב-60 כמותו (כמה שוו לפני הנזק וכמה אחריו).

ר"ג, אביי: וכן שמים כשגופו הזיק⁴⁰; ולא כראש הגולה ששם בשוויו. *להלכה, בדקל רגיל שמים אגב הקרקע וב-60 (וכן ר"פ ורהבדר"י); ובדקל חשוב מאוד (פרסי) - בפני עצמו. *לקוטע יד עבד שמים בכל גופו (מז.).

בהמה קטמה שתיל בן שנתו (ברשות הניזק) - קנסו דיני-הגזרות שכירושלים לשלם 2 מעות כסף; בשנתו השנייה - 4.

³⁸ [פעם, נגד זומת הבייתוסים בקידוש החודש, זכו לַעֲדֵי-הַצְדִּיק את השכר (מכאן שבעלמא עֲדֵי-הַשְּׁקֵר זכו בו) וחייבו שוכרו מכות (ר"ה כב., ר' הערתנו החיצונית שם)].

³⁹ כן דין הממנה שליח לדבר עברה (קידושין מג.). עוד חייב בידי שמיים (עוד גרמא ע"י להלן צח.; ור' הערתנו החיצונית) - ממון שפטור ממנו כשמתחייב מיתה או מלקות (ב"מ צא. ורש"י); 'מנה לי בידך' ואומר 'איני יודע', למי שפותר (להלן קיח.); גול או קיבל פיקדון מאחד מ-2 ואינו זוכר ממי (ב"מ לו., רש"י להלן קד.).

⁴⁰ שמואל: גִּזְל 50 תמרים מדובקים יחד, שנמכרים יחד ב-49 פרוטות ובנפרד 50x1 - משלם 49, לאור דין משנתנו בזויק [אך להקדש משלם 50 + חמש] (ב"מ צט:).

נט. ריה"ג, ר' ישמעאל (אביי): אכלה שחת - משלם לפי מחיר הערוגות הנותרות להלן בקציר; רבנן: אגב הקרקע, בכמה היתה נמכרת לפני הנזק ובכמה עתה. ענבים ותאנים - ר' יהושע ור"ש ב"י: טרם תחילת הפרי - שמים אגב הקרקע וכעכשיו; סמדר (ענבים דקים בתחילתם) ובוטר - בפני עצמם, כאילו עומדים עתה להיבצר, ולר"ש ב"י בניכוי הכחשת הפירות את כוח העץ, שנמנעה (אביי: כר' יוסי וכבן-עזאי לגבי דמי ולדות). רבנן, שמואל ואליעזר-זעירא: תמיד אגב הקרקע וכעכשיו.

נט: רבי שמעון: אם אכלה פירות גמורים משלמת שוים כפי שהיו (כבר אינם צריכים לשדה). רב: כן הלכה.

שלח אש ביד אחר - האחר חייב, אא"כ אין בו דעת (ע' *ט). אחד הביא אש ואחד עצים, או להפך - השני חייב. המלכה - חייב. לכתה רוח (חזקה) - פטורים. לכה ועמו הרוח - אם בלבויו אין כדי ללכות פטור (בשבת חייב הזורה בסיוע רוח - אך כאן כשהרוח בצד אחר {אביי}; נעשתה חזקה מהרגיל {רבא}; נפח בהבל-פיו {ר"ז}; רב אשי: בשבת זו מלאכת מחשבת).

ס: "כִּי־תִצָּא אֵשׁ וּמִצָּאָה קִצִּים וְנֹאֲכַל גְּדִישׁ, אֹךְ (אפ"י חיות ועצים) הִקְמָה (מלבד הטמון; *סא): אֹךְ הִשְׁדָּה (אפ"י עפר ואבנים), שְׁלֵם יִשְׁלֵם הַמְּבַעֵר (כחציו; *כב)". באגדה - ר"י נפחא: אמר הקב"ה: הַצִּיתִי אֵשׁ בְּצִיּוֹן, אֲנִי עֹתִיד לִבְנוֹתָהּ בְּאֵשׁ. רשב"ן: פורענות באה כש'קוצים' מצויים, ומתחילה מהצדיקים ('וְנֹאֲכַל גְּדִישׁ' כבר). ["לֹא תִצָּאֵן אֵשׁ מִפֶּתַח־בֵּיתוֹ עַד־בְּקָרָה" - א] כשניתנה רשות למשחית אינו מניח לצדיקים, ואף מתחיל מהם ('צִדִּיק וְרָשָׁע'; אביי: ולטובתם, "מִפְּנֵי הַרְעָה וְנֶאֱסָף הַצִּדִּיק"). א. הַנֶּסֶס בְּעוֹד אֹר וְצֵא בְּאוֹר. דְּבָר בְּעִיר - "בְּאֵן בְּחֶדְרֵיךָ וּסְגָר" (אף ביום, ואף כש"ומְחַדְרֵיךָ אִמְרָה"; ורבא סגר חלונות, "עֲלָה מִוֶּתַח בְּחַלּוֹנֵינוּ"), שלא כבעת רעב (ילך משם, כאברהם, ואפ"י למקום סכנה, כ-4 המצורעים); ואין להיכנס לבד לבית-הכנסת אא"כ לומדים בו ילדים ומתפללים בו 10, ואין ללכת באמצע הדרך (מלאך-המוות שם). שלום בעיר - אין ללכת בצדי הדרך. כלבים בוכים - מלאך-המוות בא לעיר; משחקים (ואין בהם נקבה) - אליהו בא.

"וַיִּתְּאֶנָּה דָּוִד וַיֵּאמֶר מִי יִשְׁקֵנִי מַיִם... וַיִּבְקְעוּ שְׁלֵשֶׁת הַגְּבֵרִים... - רב הונא: שאל האם מותר לשרוף גדישי ישראל שמתחבאים בהם פלשתים, ונענה שאסור להציל עצמו בממון חברו (*קיו): אך למלך מותר. רבנן: שאל האם מותר לקחת לבהמתו מגדישי ישראל ולשלם אח"כ מגדישי-עדשים פלשתים, ונענה שנקרא רשע ולמלך מותר. ר"נ: שאל דין טמון באש ואחד מאלו. "וְלֹא אָבָה לְשִׁתּוֹתָם" לסמוך על ההתר-למלך, ולר"נ לומר השמועה בשמם, שפכנו נפשם. "וַיִּתְּאֶנָּה בְּתוֹךְ־הַחֲלָקָה וַיִּצְיֵלָהּ".

סא. עברה האש גדר בגובה 4 אמות ומעלה - פטור; אפילו בשדה קוצים (רבא), אם גבהה 4 מעל הקוצים (ר"פ). רב, ותנ"ה: באש המתמקת למעלה, אך בנכפפת ברוח ויש עצים - חייב בכל גובה; שמואל: בנכפפת מדובר, ובמתמקת פטור בכל גדר. עברה נהר (אפ"י ללא מים; רב), תעלת השקיה (עם מים; שמואל) או שלולית, שרחבם 8 אמות - פטור. [שלולית המפסיקה לפגא - ר' יוחנן: אמת-המים להשקיה; שמואל: וכן שלולית-גשמים.] וכן דרך-רבים, 16 אמה, לר' אליעזר*.

סא: המדליק בשלול חייב על התפשטות - ר"א: 16 אמה; ר"ע: 50; ר"א ו' עזריה: ½ בית כור (137 אמה); ר"ש: לפי גובה האש; שמואל: כן הלכה. תנור בבית חייב 4 אמות מעליו; ובעלייה תחתיו טיט 3 טפחים⁴¹. ואם הויק משלם; ר"ש פוטר.

הדליק גדיש, ולידו גדי ועבד, ונשרפו - פטור על העבד (עליו לברוח). היה העבד קשור - פטור מהכל (כמחויבי מיתה*) ואף ללא התראה, כתנא דחזקיה; לה.}; *ולר"ל (שאש משום ממון) - כשהצית בגוף העבד, אפ"י אינו של בעל הגדי⁴² (כב:).

הדליק גדיש, והיו טמונים בו כלים - רבי יהודה: משלם הכל. חכמים: רק על הגדיש (*ס). וכאילו מקום-הכלים מלא תבואה; כשהדליק בשלול והתפשטה; אך המדליק אצל חברו חייב על מה שנהוג להטמין בגדיש (כלי חרישה, כלי בקר), וכן בבית (רבא. ודחה דברי רב כהנא שמודים לגמרי במדליק בשל חברו). (*לר' יוחנן פטור על הטמון רק כש'קלו חציו'; כג.).

סב. מודה ר' יהודה כששאל מקום להגדיש והגדיש והטמין, ובעל החצר הבעיר. קיבל רשות להגדיש חייטים והגדיש שעורים, או להפך; חייטים וחפה אותן בשעורים, או להפך - משלם רק דמי שעורים (מה שהרשה או מה שראה).

תקנת חכמים - כמו בנגזל (*שבועות מד:); שהניזק נשבע מה הטמין וגובה תשלום עליו (לר' יהודה) ולרבנן בדבר שדרכו להטמין שם והצתה אצל חברו). השליך לנהר כפפת של חברו - משלם (אחרי שבועה) את הכסף שהיה בה; טוען שהיתה מרגלית - תיקו. טוען שהיתה לו כוס כסף בבית שנשרף - אם הוא אמיד או אדם נאמן (שמפקידים אצלו) נשבע וגובה.

⁴¹ ולכירה טפח (כאן), ושל אופה צריכה 3 טפחים, ותנורו צריך 4 (ב"ב כ:).

⁴² כרב אשי-אביי, שר' שאכל תרומה שלו בקרעו בגד-חברו פטור מתשלום (כתובות ט"ז: ע"ש בתוס'), וכרבה (להלן קיו:). אך לרב יוסף ולרבא (סנהדרין ט: י) חייב.

[לא נפשט, למחייב בגרמי (*צח). מוסר ממון חברו לגוי (*קטז:), האם נשבע הניזק וגובה כתקנת נגול. הפקיד דינר זהב ואמר 'כסף הוא', והזיקו השומר - משלם דינר זהב; פשע בשמירתו - משלם כסף. חמסן = חטף חפץ ושילם, ללא הסכמה].

סב: גין שיצא ממכת פטיש והזיק - חייב.

גמל טוען פשתן שעבר ברה"ר, ונכנס פשתן לחנות ונדלק מנר החנווני והבעיר הכל (*שעמד הגמל להטיל מימיו וסוכב את הפשתן והדליק הכל בגופו; כב). - בעל הגמל חייב. הניח החנווני הנר מבחוץ - הוא חייב. ר' יהודה: בנר חנוכה פטור [רבינא: מכאן שמצווה להניחו בתוך 10 טפחים. ואין הכרח. ר' תנחום: מעל 20 אמה פסול].

הדרן עלך הכונס

מרובה - פרק שביעי (סב-פג).

גנב משלם כפל, על כל דבר שגנב (*אע"פ שלא נשבע עליו, ייתור "שנים ישלם"; סד:).

סג: וכן ה'טוען טענת גנב' - שומר שפטר עצמו בטענה שגנב ממנו, ונשבע ("ונקרב בעל-הבית אל-האלהים אם-לא שלח ידו" וגו' שמשומר-שכר), ועדים מעידים שהוא הגנב⁴³ - משלם כפל ("אם-לא ימצא" כדבריו אלא שהוא "הגנב"). בשומר-חינם. ר' יוחנן: וכן בשומר אבדה ("כל-אבדה אשר יאמר"); *רב יוסף: בו ובשומר-שכר בטענת שודד-חמוש (יש כפל; נו).

סב-סד: המקורות - "אם-ימצא הגנב ישלם שנים; אם-לא ימצא הגנב... ישלם שנים" - תנא ב: לגנב ולטוען טענת גנב; תנא א: שניהם בטוען טענת גנב, וגנב רגיל מ"אם-המצא תמצא בידו הגנבה... שנים ישלם".

וחייבים כפל על כל דבר שגנבו, מלבד קרקע, עבדים ושטרות ודבר שאין לבעליו סימן בו. מ"על-פלד-בר-פשע (ריבוי), על-שור על-חמור על-שה על-שלמה (4 מיעוטים לנ"ל), על-פלד-אבדה (ריבוי). ולתנא א, גנב רגיל מתנא דחוקיה - "אם-המצא (ריבוי) תמצא (ריבוי)... משור עד-חמור עד-שה (מיעט קרקע, עבדים ושטרות)".

הטוען 'אבד' בפיקדון (ונשבע ובאו עדים שהוא גנבו) פטור מכפל ("אם-ימצא הגנב", לתנא ב מ"ה").

ר' יוחנן: הטוען טענת גנב בפיקדון ובאו עדים שגנב וטבח-אורמכר - משלם ארבעה וחמשה (ב: הקש טוען לגנב; א: ה").

סה: "בידו" לאו דווקא, אלא "אם-המצא תמצא" מ"מ.

גנב פרה רזה ופסקמה, או שמנה והרעיבה - משלם כפל (ואם טבח או מכר - 4-5) ע"פ שווייה בעת הגנבה.

רב: הוזה (מעצמה) אחרי הגנבה - משלם הקרן כבשעת הגנבה ("הגנבה... תיים"), וכפל ו-4-5 - כשעת הדין. התייקרה - אף הקרן כשעת הדין, *אך אם משלם בטלאים, משלם כבשעת הגנבה (סו); ואם מתה מאליה - אף מעות משלם כשעת הגנבה.

טען 'נגנב' ונשבע, ובאו עדים (חייב כפל) והודה - ר' יעקב: חייב אשם, וחמש אם אינו שווה לכפל (שהוזה פי 4, או נשבע-והודה x 4). רבנן: פטור מחמש ("בראשו וחמשותיו" עם קרן בלבד) וחייב אשם ("ואת" מפסיק). ר"ש: פטור גם מאשם ("ואת").

סה: ר' אילעא (*הוכי סוגיין; צו): גנב טלה ונעשה איל, עגל ונעשה שור - שינוי הוא, וקנה לעניין שאם טבח ומכר אח"כ פטור מ-4-5 (והברייתא החולקת - משובשת; רב ששת: דעת בית שמאי לגבי אֶתְנָן). ר' חנינא: לא קנהו כלל.

סו: רבה ורב יוסף: שינוי (שעשה בו הוא) קונה, וא"צ להחזיר החפץ אלא התחייב דמיו ("אשר גזל"; ותנן הכי; *צג: 44); *לשון ב דרב חסדא: אין קונה ("והשיב את-הגזלה" מ"מ). ע' להלן (*צג: צד); ושם מחלוקת אמוראים בשינוי שעלול לחזור.

יאוש - רבה: קונה (כשרצה לקנות; והתחייב דמיו), ספק האם מהתורה (כמוצא אבדה; אך כאן לקחה באיסור). רב יוסף, *עולא (*ר"נ ור' יוחנן; סח:); אינו קונה (*והבאתם גזול ואת-הפסח⁴⁵; "קרְבָנו" וְלרבה - בגזול קרבן).

רב יוסף: שינוי-השם קונה. ר' זירא: אם עשוי לחזור לשמו הקודם אינו קונה.

סז: הגונב ושחט-אורמכר מתחייב בתשלומי 4-5 רק על שור או שה ("שה" ו"השור" יתרים). ולא ישלם צנומים ממנו ("תחת... תחת").

הגונב מן הגנב פטור מכפל ומ-4-5 (*וְגָנַב מִבֵּית הָאִישׁ; טט:). לטובר שיאוש קונה - חייב אחריו כפל לגנב-הראשון (רב).

⁴³ דיני טוען טענת גנב - כאן (ולעיל נו) ולהלן (קו-קח. ובמיוחד קו); ע"ש. רק שבועה בב"ב וכדין (להוציא קפץ-ונשבע) מחייבת כפל (קו). קו: והגהת ב"ח ב ברש"י; [אך לעניין חומש ואשם-גזלות (לא הכחשוהו עדים אלא הודיה) א"צ דווקא שבועת-דיינים וב"ד, אלא שכפר ממון בשבועתו (קו), רש"י קח., הערתו החיצונית קו:).

⁴⁴ כן לרבה; ולאביי קונה מדין כל דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד מהני' (תמורה ו; ע' חידושי הרי"מ. ושם: במסקנה, לשון א ע"פ פירוש ב ברש"י: לרבה אין קונה).

⁴⁵ (החולק יסביר שהקרן פסול מפני מצווה הבאה בעברת; פסוגיה בסוכה ל. ורש"י ד"ה אף גזול. ע' חזו"א ב"ק יז, טז). העיד ר' יוחנן בן גודגא, שתיקנו שחטאת גזולה שלא נודעה לרבים מכפרת "מפני תיקון המזבח" - עולא: מן התורה אין מכפרת, ותיקנו שתכפר שלא יעצבו הכהנים (שאכלו חולין שנשחטו בעזרה) והמזבח בטל; רב יהודה: מה"ת מכפרת בכל אופן, שיאוש קונה (וה"ה לעולה), ותיקנו שכשנודעה לא (גיטין נה., וראה הערותינו החיצוניות).

- סח.: ריש לקיש, רב (*ורבה; סו.): יאוש קונה, והגב חייב על טביחה ומכירה רק לפני יאוש (אחריו - שלו טבח ומכר. והמשנה שפטור על טביחה רק בשהקדיש - הבעלים הקדיש וטרם יאוש ולאחר שאמרו הדיינים לגב 'אתה חייב לשלם'). ר' יוחנן⁴⁶, רב נחמן: גם לאחר היאוש (שאינו קונה). רב ששת, ר' אלעזר: על מכירה - רק אחריו (שהועילו מעשיו).
- שנוי־ישות (מִכָּר; *ירושא - מחלוקת; קיא): קונה עם יאוש (*לשון א: תנא חולק; קיד.). *ר"ז: קדם ליאוש - מחלוקת (קטו.).
- רבא: גב ונשפט ואמרו לו 'אתה חייב לשלם לו (כפל)', וטבח־אומכר - חייב ב־4-5. 'צא ושלם לו!' - פטור מ־4-5 (נעשה גולן).
- סט. ר' יוחנן: גול ולא התייאש בעליו - אין יכול להקדיש, ואף לא בעליו (שאינו ברשותו); "ואיש פייקדש את־ביתו קדש" כביתו; וכמשנתנו, שאין הגב־השני חייב כפל לבעלים). אך *לדעת ריש לקיש ו'צנועים' יכול להקדיש (סח:).
- [היו מציינים סביב כרם־רבעי וערלה. רשב"ג: בשמיטה, שלכל רשות להיכנס; אך בשאר השנים א"צ ('הלעיטהו לְרַשֵׁעַ וְיָמְתוּ'). והצנועים הניחו מעות בערב ואמרו 'מה שלקטו היום מהכרם־הרבעי מחולל על המעות'. ר' יוחנן: כדעת ר' דוסא לגבי עניים (שאולי לקחו יותר מהמגיע להם), שא"צ שיהיו ברשותו; אך לר' יהודה - מפיק בבוקר מה שילקטו העניים].
- ע. [נהרדעי: אין כותבים הרשאה (לדון בשבילו) על מיטלטלין (אינם ברשות הבעלים); וי"א: כשכפר הנתבע בב"ד⁴⁷. נהרדעי: חובה לכתוב בה 'לך דון וזכה והוצא לעצמך'; אביי: או 'וקח לעצמך אחוזים'. אמימר: לכן, אין מוציאים ממרשע שניצח ותפס לעצמו; רב אשי: מוציאים, שרק עשהו שליח (שהרי כתב 'כל הוצאות המשפט עלי'), וכן הלכה; וי"א: שותף, ותופס 1/2].
- העידו 2 עדים שגב, והם או 2 אחרים העידו שטבח־אומכר - חייב 4-5 (אף לר"ע - שדרש "דְּבָרָה" ולא 1/2־דבר - עדי הגנבה א"צ לעדי הטביחה. [לרבנן, "דְּבָרָה" ולא 1/2 - למעט 2 אומרים שיערה 1 בגבה ו-2 אומרים 1 בכרסה]).
- ע: גב ומכר בשבת - חייב 4-5 (ופטור - רמב"ח, רבא: כשאמר הקונה 'קצץ לך תאנה מהעץ שלי ובדמיה אָקנה גבנתך', שהמכירה חלה ובדיני־שמיים התחייב לתת לו. רב פפא: כשאמר 'זרק גבנתך לחצרי וכשתנוח תקנה לי'). וכן גב ומכר לע"ז.
- עא. גב ושחט ביום־הכיפורים, בשבת (ע"י שליח⁴⁸), או לע"ז (אמר 'בסוף השחיטה אֶעֱבְדָנָה') או שור הנסקל (שהיה אצל שומר) - ר' מאיר: חייב 4-5 (ביוה"כ - שלוקה ומשלם⁴⁹; בנסקל - כר' יעקב שיכול להחזירו ולהיפטר וכר"ש שלכן הוא כממון); ור' שמעון־רבנן פוטר (שחיטה שאינה־מתירה אינה שחיטה; ובשבת - לר"י הסנדלר שאסור לעולם, ורק למ"ד שמהתורה).
- עא: גב מאביו ושחט־אומכר ומת אביו - חייב 4-5; אך אם מת אביו קודם לטביחה־ולמכירה פטור (אין "ויטבחו" כולו באיסור).
- רב נחמן: גב שור של שותפים ושחטו והודה לאחד מהם (בכך נפטר מהקנס שחייב לו) - עודנו חייב לשני (1/2 של 4-5).
- עב. שחט ונמצאה טרפה - חייב 4-5, ור' שמעון פוטר (שחיטה שאינה־ראויה). וכן השוחט חולין בעזרה (כריש לקיש, שהשחיטה נחשבת רק בסופה ואו אוסרת; אך לר' יוחנן - שמתחלתה היא - חייב 4-5 רק כששחט בחוץ וסיים בעזרה).
- עב: נמצאו שני העדים זוממים - הם משלמים הכל. ואם הן 2 עדויות (גנבה, וטביחה־ומכירה) והוזמו כולם - עדי הגנבה משלמים קרן וכפל, ועדי הטביחה 2-3. עדי הטביחה הוזמו - הגב משלם 2, והם את השאר. נמצא אחד מעדי הגנבה עֵד זומם - בטלה כל העדות (כלי גנבה אין טביחה; וכולם פטורים).
- אביי: עֵד זומם פסול לעדות למפרע (משהעיד); רבא: משהוזם (חידוש הוא שהמזימים נאמנים; וי"א: מדרבנן, שלא לפסול שטרות שחתם בינתיים; ונפק"מ כשכל 1 הוזם ע"פ 2 אחרים, וכן לעד שנפסל כגולן [אין 'חידוש']). ר"פ כרבא. והלכה כאביי, וא"כ במשנתנו, אם הם לא העידו בבת אחת שגב וטבח, אין משלמים על הטביחה (שהיו פסולים כשהעידו עליה).
- עג. ר' יוסי: אם העידו בבת אחת על הגנבה ועל הטביחה והוזמו על הטביחה - בטלה גם עדות הגנבה (שתוך־כדי־דיבור קצר - 'שלום עליך' - כדיבור לעניין זה. אך ת"ק חולק - לאביי שאינו כדיבור⁵⁰, ולרבא שמכאן ולהבא נפסל).

⁴⁶ וכן אמר להלן (קטו.) בשם ר' ינאי רב. אך בסוכה (ל. ורש"י) דעתו שיאוש קונה, בשם רשב"י (ואינה דעת עצמו; המאור שם יד.: ור' הערתנו החיצונית שם). רב הונא (סוכה ל.): הקונה הדס מגוי לחג - לא יקצצנו אלא הגוי (מן הסתם גול הקרקע מיהודי, וכיוון שאינה נגולת' וע"ל *קייז:} הקציצה היא גולה; ויאוש־בעליה ביד הגוי אינו קונה לבדו (ואף למ"ד קונה, מצוה־הפאה־בעברה כי הוא גול, רש"י), ויהיה שינוי־רשות וגול ביד יהודי. אגידתו אינה־נחוצה, וגם שינוי־הפני; ואין שינוי־שם).

⁴⁷ והכי סוגיין, שפשאין כפירה כותבים (בכורות מט. בתערוכת 2 בכורות שנפדו מיד ואחד מת, ושבועות לג: בשבועת־העדות על חוב של אחר, וע"ש ת"ד היכא ליישב הסוגיות ללשון א.). רב: "לא־טוב עשה בתוך עמיו" - הבא לתבע עבד אחר, בהרשאה (שבועות לא, ושם שמואל הסביר הפסוק בדבר אחר. וע"י חו"מ קכג, טו.).

⁴⁸ (ר' יוחנן). רבה: אפי' הוא עצמו, וקנס חידוש הוא ואף שנהרג משלם לדעת ר"מ (כתובות ל:). רבה (כר"מ): גב גדי, ושחטו בשבת או במחירת - חייב לשלם (על הקרן חייב, שאינה בשבת; והקנס חידוש כנ"ל). עכשיו גבירושחטו - פטור, כי אין תשלום קרן (שם). [לגבי פרה שאולה ע"ל לקמן (ק"ב)].

⁴⁹ וכן מחייב רבי יצחק (שארין מלקות בחיבי כרת; מכות יד.). ולרבנן פטור - שסוגייתנו כריש לקיש (כתובות ל:). רבה (כר"מ): גב גדי, ושחטו בשבת או במחירת - חייב לשלם (על שם לב). משלם ואינו לוקה, ולר' יוחנן תלוי האם התרו בו, חייב 4-5 כשלא התרו (שושנים לדוד על המשנה; ע"ע פני יהושע).

⁵⁰ אך בעלמא תוך־כדי־דיבור 'גדול' - 'שלום עליך רבי' (כצ"ל; דק"ס ועוד) - כדיבור לכו"ע; למעט קידושין וגירושין, מגדף ועובד ע"ז (נדרים פז.). הקדש ותמורה (תמורה כה; רמב"ם בפיה"ש שם ה, ג). כפי שביאר בחידושי הפלאה; ראה הערתנו החיצונית באורך.

עג: [רבא, ר' יוחנן: עדים (שנגמר הדין על פיהם) שהוכחו ולבסוף הוזמו - דינם כזוממים, שההכחשה תחילת הזמה. ר' אלעזר חולק (וכן אביי), ולדבריו - עדים שהוכחו (בא לפנינו ה'הרוג') לוקים ("לא תענה", אינו לאו למיתת ב"ד).
 'איש פלוני סימא עין עבדו (וחויב בדין לשחררו) והפיל שנו (וחייב לשלם על שנו)' ונמצאו זוממים - משלמים דמי עין לעבד. 'הפיל שן עבדו וסימא עינו' והוזמו - משלמים דמי עין לאדון. לאביי, המזימים גם העידו להפך (ושהיה זה מוקדם יותר); ולרבא - כת הכישה וכת הוימה (בסה"כ 3 כתות)].

עד: העידו 2 עדים שגנב, ועד אחד - או הגנב - שטבח-ארמכר - משלם כפל ולא 4-5.
 עה: הודה בקנס בב"ד (*לבעל-דינו; קח: ואח"כ באו עדים - רב הונא-רב: פטור ("אם-המצא" (בעדים) תמצא (בדינים)"; *וסוגיין; קח:); שמואל: חייב. *וכתנאי (סד). רבאבר"ש לפי רב: המודה רק מפני עדים לא נפטר (אלא לת"ק *ולמשנה; שבועות מט.).
 רב המנונא: מסתבר שדברי רב כשהודאתו חייב עצמו בקרן (גנבת' ובאו עדים); אך הפוטר עצמו לגמרי (כגון שהעידו שגנב, ומודה שטבח, ובאו עדים) - חייב. וכן דעת ר' יוחנן; וכך דייק רב אשי מהמשנה. רבא: רב לא חילק.
 עה: אמר לעדי הגנבה גנבת' וטבחי אך לא בפניכם אלא בפני פלוני ופלוני' והוזמו, והעידו פלוני ופלוני - עדותם אינה בת-הזמה, ובטלה, הגנב משלם קרן (שהודה בעצמו) והזוממים משלמים לו כפל. סומכוס (ע"פ רב אחא ב"ר איקא): הגנב משלם קרן, הזוממים משלמים לכפל, והגנב 2-3 (לרב המנונא, שלא חייב עצמו בהודאתו בטביחה).
 עו: גנב, והקדיש (*לאחר היאוש; סח: וטבח-ארמכר - משלם כפל בלבד. פעולת ההקדש אינה כמכירה - שעדיין שם בעליו עליו ('קרבונו של פלוני'). *ברייתא: הקדש כמכירה (בקדשי בדק-הבית; עט.).
 גנב קרבן מבית מקדישו - פטור מכפל ומ-4-5 ("רעהו"; סב:). ר' שמעון: בקרבן שחייב-באחריותו חייב; ר' יוחנן: לא ששחטו בחוץ (שאינן שחיתו מתירה), אלא בעזרה (לר"ש הדם העומד-להזרק כזרוק) - שלא לשם בעליו (רבין), או לשם בעליו ונשפך הדם (רב דימי); ריש לקיש: שחטו בעל-מום בחוץ (העומד-להיפדות כפדוי. אך בתמים פטור, כי אינו במכירה).⁵¹
 עז: ריש לקיש: טביחה ומכירה הוקשו ("וטבחון אן מקרן"), וחויב כל אחד תלוי באפשרות החיוב באחר, ולכן גנב שמכר טרפה פטור, לפי ר"ש (וקשיא). ר' יוחנן: חייב 4-5 (אין תלות הדדית).
 גנב פלאים (כגון הנולד מתיש וכבשה) וטבח-ארמכרו - חייב 4-5 ("או-ש"ה" לרבות. [אך יש "או" למעט כלאים - "או-כשב או-עז" לקרבן, שנולד מהם כלאים] (והשני לנדמה). ובניין-אב דרבא מ"שה קשבים" למעט כלאים - מפדיון פטור חמור; ולרבי אלעזר {שמכשיר} - לאסור באכילה בהמה טמאה שנולדה מטמא-בן-טהורים) וטהורה [אך ר' יהושע למד מ"קשבים"].
 עח: רבא: 'הרי עלי עולה' והפריש שור, ונגנב - (לר"ש) הגנב יכול להיפטר, לרבנן, בהשבת כבש, ולר"א בן עזריה עולת העוף.

מכרה ושייר לעצמו חלק, או שהוא שותף בה - פטור מ-4-5 ("מקרן"). מה נחשב שיו? רבי: דבר שבהעדרו נחשבת גבלה מחיים (כגון הירך. שאינה בת טביחה). ר"ש ב"א ב, רב: כל מה שצריך שחיטה, למעט קרניים וצמר. ר"ש ב"א א: אף קרניים, אך לא צמר (עומד לגזיזה). ת"ק, לוי: הכל ("מקרן" - כולו!). מכר *לשלושים יום" - ר"נ: פטור (סח). 'חוץ מ-30 יום הראשונים שמלאכתה שלי', 'כל מלאכה שתעשה שלי', 'חוץ מעבירה' (למ"ד שאינו ירך אמו) - תיקן.
 חייב 4-5 גם על בהמה חגרת או עיוורת שגנב, ועל בהמת שותפים; וכן 2 שגנבו יחד וטבח האחד לדעת חברו. גנב וקטע ומכר - תיקו. הנהגה, או שחט והתנבלה בידו - משלם כפל ולא 4-5.
 גנב ומינה שליח לטביחה-ולמכירה - חייב 4-5 (כאן יש שליח לעברה, כ"מקרן" שודאי ע"י אחר; *א"א; "תחת" (עא:)).
 עט: גנב, ומכר בהקפה או בחליפין; נתן בתשלום חובו או במתנה - חייב 4-5.

גנב וטבח-ארמכר בחצר הבעלים - אף שמשך שם - פטור מכפל, שהרי לא קנה להחשב גנב; אא"כ הגביה, או העבירה לרשות אחרת.⁵² חוץ מרשותם גנב (משך) וטבח - חייב. משך החוצה (ולא הגביה) ומתה ברשות הבעלים - פטור.
 גנב בחצר הבעלים, ושם נתנה לבעל-חובו, לפדיון בנו או לשומר, ומשכוה ומתה שם - פטור. ואם הגביהוה או הוציאהוה - התחייב בכך הגנב. [תיקנו משיכה לקבלת השמירה. שכירות-קרקע נקנית בכסף, בשטר ובחזקה].

עט: ר' אלעזר: ראו גנב שהתחבא בעיר ומצא בהמה, נתן לה מכה במקל ושחטה - חייב 4-5; וגולן אינו אלא כ"ויגול את-החנית מיד המצרי" (ר' אבהו), או "מארכים על ראשי ההרים ויגולו את כלאש-רעבר" (ר' יוחנן. ולר' אבהו גנבים הם, שהתחבאו).
⁵¹ הגונב פטור חמור - חייב כפל לבעליו (אף שאסור בהנאה, לר' יהודה, עתיד להיות מותר לכשיפדה. בכורות יא).
⁵² רבינא: אפילו לרה"ר. רב אחא: לסימטא, אך ברה"ר משיכה אינה קונה (כתובות לא:), וכן דעת אביי ורבי והכי סוגיין (ב"ב עו: פד:). תוס' כאן (וראה הע' החיצונית).

דין גנב חמור מדין גזלן, שירא מבני אדם ולא מהקב"ה. "חמשה בקר ישלם תחת השור, וארבע צאן תחת השנה" - ר"מ: כי את הבקר ביטל ממלאכתו; ריב"ז: השור הלך ברגליו, אך הגנב התבזה בנשיאת השנה.

בארץ ישראל אין מגדלים בהמהדקה, אלא במדברות, ביערות ובסוריא; *וגם בבבל הונהג האיסור. ובהמהגסה לא אסרו (הציבור לא יעמוד בזה, שנצרכת למלאכה); *ותיהדקה (צבאים, שועלים) אסרו. לפי הצורך מייבאים מחו"ל; ומותר להשהות קודם לרגל ולחטונה, עד 30 יום. והשוחט קונה ומשהה ליום השוק, עד 30 יום, ולא ישהה אחריו.

פ. ר"ג התיר להשהותה קשורה למיטה; ורבנן חלקו ואף גדלו מחסיד חולק שעשה כן⁵⁸. מן הסיבות לחורבן הגליל העליון⁵⁴. רועה ששב בתשובה אינו חייב מיד למכור הכל, אלא מעט מעט. וכן גר שירש אפילו כלבים וחזירים.

ר"ש בן אלעזר: מגדלים כלבים-ננסים, חתולים, קופים וחולדות-סנה, לנקות הבית מעכברים. רב: חתול לבן מצווה להרגו (סכנה לתינוק), ועורו הפקר (ומה שהתיר ר"ש ב"א - שחור, בן שחור, שחור בן לבן בן שחור - לא נפשט).

פ: [ר' אחא בר פפא: מתריעים (בתחינה ובשופרות) אפילו בשבת על שחין יבש, ועל לח רק בועקה. דלת שננעלה לא מהר תיפתח (מר זוטרא: מי שלא הסתייעה סמיכתו; רב אשי: שררה). והקונה בית בא"י - כותבים שטר אפילו בשבת, באמירה לגוי, משום יישוב א"י. רשב"ג: הקונה עיר בא"י כופים אותו לקנות לה דרכים מ-4 כיוונים].

פא.: ריב"ל: 10 תנאי יהושע, הנוהגים אף בחו"ל (שמואל) - (1) רועים בהמהדקה ביער עצי-גסים ולא יקפיד בעליו. (2) תולשים (בלי לשרש) משדה פרטית שיחים קוצניים לחים מחוברים, (3) וכן עשבים חוץ מבשדה תלתן (מועילים לו, א: כשניטע לאכילת גבוליו; ב: כשניטע לבהמה, לא בערוגות). (4) קוטמים מעץ פרטי ענף חדש ורך הנמצא בצל, לצורך הרקבה; חוץ מן מקצץ שהשאירו בו למטה כ-2 אגרופים לצמוח; בשאר זית קוטמים ומשאירים בענף כגובה ביצה סמוך לגזע, ובקנה ובגפן קוטמים מהקשר ומעלה. (5) בני העיר משתמשים במי מעיין, אפילו נובע בשדה פרטית (רבבר"ה: בתשלום; ואין הלכה כן). (6) מותר לכל דג בים הכנרת (נחלת נפתלי), אך בלי יתדות שיפריעו לספינות. (7) הנצרך נפנה לנקביו אחורי הגדר, אפילו בשדה כרכום, ומקנח באבן מהגדר; רב חסדא: אף בשבת. ומידת חסידות לתקנה אח"כ. (8) כשהדרך מלאה שקעים ובוקץ-קשה, הולכים בצדיקה, על גבול השדה הסמוכה. (9) התועה בין הכרמים מגשש החוצה תוך ניתוק זמורות מפריעות; וכן כשאחר תועה מנתק עבורו. (10) מת-מצווה קנה מקומו לקבורה, אא"כ חוסם את הדרך.

עוד, לדעות מסוימות: (11) רבין-ר' יוחנן: מביא ביכורים מפירות עץ הנוטה לשדה חברו ועץ הסמוך לגבול-השדה וקורא ("האָדמָה אַשר־נתתָּ לִי"). *ויש חולק (ב"ב כו.). (12) ר' יהודה: בעת הוצאת זבל, מותר להוציא לרה"ר ולצברו 30 יום לדריסת רגליים (*ופטור מתשלום; ל.). (13) ר' ישמעאל בריב"ב: קוצץ ענף חברו להציל דבורים שלו שעליו, שופך יינו להציל דבש חברו, ופורק עציו לטעון פשתן חברו - בתשלום הפסדו (*קיד:).

תיקן שלמה ("אל־תִּמְנַע־טֹב...") הליכה בשבילים שבשדות, עד עת הגשם השני (*תענית ו.). ר"פ: לא בבבל, שמזיק בגלל הטל.

פב. 10 תקנות עזרא - (1) קוראים בתורה במנחה בשבת (מפני סוחרים הנמנעים בכל השבוע), (2) ובימי שני וחמישי 3 עולים ו-10 פסוקים⁵⁵. (3) בימי שני וחמישי בתי-הדין *קבועים בעיירות (כתובות ג.). (4) מכבסים ביום חמישי לכבוד שבת. (5) אוכלים שום בליל שבת (מרבח הזרע, למצות עונה)⁵⁶. (6) ביום שצריכה האשה לאפות, משכימה, שתהיה פת מצויה לעניים. (7) האשה לובשת מכנסיים קצרים לצניעות (גם בבית). (8) האשה חופפת לפני הטבילה. (9) רוכלים מסתובבים בעיירות (לתכשיטי נשים, שלא תתגנינה). (10) בעל קרי חייב טבילה לדברי תורה (*וי"א שזו בטלה; ע"י ברכות כב:).

פב: 10 דברים נאמרו בירושלים - (1) אין בה דין בית עיר חומה "לצמיתת", (2) ולא עגלה ערופה ("לרשתה") (3) ולא עיר הנידחת ("ערי"ך"), (4) ונגעי בתים ("אחזתכם") - שלא התחלקה לשבטים; *ור' יהודה חולק (יומא יב.). (5) אין מוציאים מהקורות זיזים ומרפסות (אוהל הטומאה; היזק עולי הרגל). (6) אין עושים בה כבשן (העשן משחיר ומגנה), (7) גנות ופרדסים (מפני סרחון עשבים וזבל, חוץ מגינות מימי הנביאים), (8) ואשפות (מפני שרצים); (9) אין מגדלים תרנגולים (מביאים שרצים) - וכהנים אסורים לגדלם בכל ארץ-ישראל. (10) אין מלינים מת (אפילו לכבודו).

בכל מקום אין מגדלים חזירים. במצור הורקנוס על אחיו, כמז אחד לצרים ברמיזות נכבדי היוונים, שיפסיקו להעלות כבש לתמיד, והעלו חזיר. ואז קיללו ב'ארור' על כך, ועל לימוד הַבֵּן לשון זו, מלבד בית ר"ג, הקרובים למלכות (ולשון יוונית מותרת).

פג. אין לגדל כלב (ר"א: ב'ארור). עלול לגרום הפלת עֵבֶר וסילוק שכניה; אלא קשור, או בעיר סָפֵר (וכן נהרדעא) ויקשרנו רק ביום.

⁵⁸ ר' חנינא בן דוסא קנה עזים בדמי תרנגולים שמצא, והשיבן למאבד (תענית כה:; גבורת ארי וריעב"ץ שם: גידלן במדבר וביערות; פרחי כהונה שם: בהן היה מופת ומותר, ולא גזרו על בלתי-מצוי). סתם רועה (*בהמות שלו (ב"מ ה:); רבא: והמגדל בהמהדקה בא"י בביתו) פסול לעדות (סנהדרין כה:).

⁵⁴ מגזרמי ליקוי ירח וכוכבים (סוכה כט.).

⁵⁵ וסדר הקריאה מפורש במגילה (לא:). עוד שם: ר"ש ב"א: עזרא תיקן קריאת הקללות של בְּחֻקֵי לַפְנֵי חַג הַשְּׁבוּעוֹת וּשְׁל כִּי־תִבּוֹא לַפְנֵי ר"ה. ר' הערתנו החיצונית.

⁵⁶ תקנה זו פשטה, והנודד מאכילת שום 'עד שתהא שבת' = עד ליל שבת ובו מותר, לר' יהודה (נדרים סג:); והנודד 'מאוכלי שום' = ישראל ואפי' כותים (שם לא:).

מלכודת ליונים פורסים רק רחוק 4 מיל מיישוב; ואסור - רב יוסף: ברצף של כרמים; רבה: של שובכים (אפי' הפקר, שלו, של גוי).

הדרן עלך מרבה

החובל - פרק שמיני (פגז-צג).

- פג: החובל בחברו חייב 5 תשלומים - נזק, צער, ריפוי, שבת (ביטול מלאכה), ובשבת (*במזיד; קרוב למזיד 4; ונזק - בכל אופן; כו:).
- "עין תחת עין", "מזת יומת" - לא ממש, אלא תשלום ממוני (א: "ולא תקחו כפל לנפש רצח", אלא לאברים, וכמכה נפש בהמה⁵⁷ שמשלם. תנדר"י: יתר "כאשר יתן מום באדם כן ינתן בן" ממון. ר' חייא: "יד ביד" יתר. רב אשי: גז"ש "תחת אשר ענה").
- פד: (1) נזק - רואים את הניזק כאילו נמכר בשוק לעבד, ושמים כמה היה שווה לפני הנזק וכמה לאחריו. ר' אליעזר: את המזיק שמים. בכבל, אף שאין דינים סמוכים, עושים שליחות דייני א"י - בדברים שכיחים שבהם חסרון ממוני, כגון הודאות והלוואות, נזקי שן ורגל ואדם המזיק נכסי חברו (*וכפיה על גט; גיטין פח:). אך לא אדם שניזק מאדם או משור (אין שכיח), ולא בושת (אין חסרון ממון; לא כר"פ, שהגבה), ולא נזקי שור תם (קנס, בלתי שכיח) ומועד (אין שכיח, שאין מובא שם לב"ד, ואין אלא מועד שבא מא"י או שדייני א"י דנהו). אך אם תפס הניזק אין מוציאם. *בעת צורך, רב נחמן קנס גזלן סדרתי (צו:).
- פד: (2) צער (*פצע...), אף כשמשלם נזק⁵⁸. ואף כשאין נזק (ככניה על ציפורן); בזה חלקו רבי ובן-עזאי (רבא: משנתנו דעת בן-עזאי, "חבורה" מגלה ש"כניה" בלעדיה. ר"פ: אפשר שדעת רבי; ולהסבירם להפך, או שחלקו בכלל ופרט המופרדים).
- פה: אומדים כמה אדם כזה מוכן לקבל ולסבול. וכשיש נזק אומדים כמה ישלם כנידון-למלכות, שיבצעו זאת בסם ללא כאב. (3) ריפוי ("רפא רפא"). הציע המזיק שהוא ירפאהו, או שיביא לו רופא בחינם או מרחוק - רשאי הניזק לסרב. דורש הניזק תשלום והוא ירפא את עצמו - רשאי המזיק לסרב. החמיר מצב הפצע, עקב אי-ציות להוראות הרופא או עקב אכילת דבש וממתקים - פטור המזיק מכך ("רק"). מחמת הפציעה ועקב חבישה יתרה של הניזק - ת"ק: חייב בשבת ובריפוי הנוספים ("רפא רפא" והוקש "שבתו"); ר' יהודה: ריפוי (שנכפל) ולא שבת; רבנן: פטור (כר"י אך הוקש ריפוי. י"א שדעת ריב"ר: כך, וי"א שכאביו).
- כל אחד מ-4 התשלומים קיים הן כשיש תשלום נזק (רב זביד: "פצע תחת פצע"; רב פפא: "רפא רפא"), והן בלעדיו.
- פה: (4) שבת ("שבתו יתן") - אומדן לימי המחלה כאילו הוא שומר קישואים (אף שהיה משתכר יותר ופחתו דמיו, כבר שילם לו נזק); רבא: עשהו חגר - כשומר הפתח, עיוור - כטוחן ברחיים; חרש - דמי כולו (אין ראוי לכלום). קטע ידו, רגלו ואח"כ עינו ולבסוף חרשו, ללא כל אומדן בינתיים - נשאל, האם חייב צער ובושת על כל אחד? ואם לא - כשנאמד; ולא נפשט.
- פו: הפה את ידו והתכווצה, ועתידה לחזור לאיתנה, אך בינתיים נפחת שוויו (וכן: גלחו) - אביי: משלם לו שבת כשומר-קישואים, וגם נזק - דמי פחת-שוויו בינתיים; רבא: רק שבת ולפי עבודתו (שהרי אין נותן לו נזק)⁵⁹.
- (5) בשבת ("וקצתה את-כפה" ממון; *כח.)⁶⁰ - לפי המבייש והמתבייש. ר' יהודה: העני לפי עניו והעשיר לפי עשרו; ר' מאיר *ור"ע (צ:): כל ישראל שווים, כבני-חורין שנעשו עניים; ר' שמעון: והעניים כפחותים שבהם. התכוון לבייש קטן או עבד ובייש יהודי גדול - משלם בושת של קטן/עבד; אף לר"מ. ולר"ש פטור ("במבשיו").
- אין חייב בושת אלא המתכוון *להזיק (אף שלא כדי לבייש; "ושלחה ידה והחזיקה"; כו:). *ולא שליח ב"ד ("ידה"; כח:).
- פז: המבייש את הערום (בבית המרחץ) אינו כמבייש את הלבוש (אלא פחות). הרימה הרוח בגדיו ובא זה והרימם יותר - חייב בכבושת. וכן על שפת הנהר (שאין כולם ערומים).
- לישן - יש בושת. ואם מת בשנתו ולא הרגיש - ספק (רב זביד: האם משום בושה או זלזול; ר"פ: בושת שלו או של משפחתו); *רב ששת: חייב (סנהדרין פה:). לחרש ולעורר - יש בושת. לשוטה - אין. לקטן - תלוי אם מתבייש בכך. עיוור שבייש - חייב. ור' יהודה פוטר (גז"ש "עיינך" מעדים זוממים); וכן פוטר מגלות ("בלא ראות"), ממיתות ב"ד (גז"ש "רצח"), ממלקות (גז"ש "רשע"), מדיני ממונות ("על המשפטים" בפרשת רוצח), ומכל המצוות ("ונאת המצוה החקים והמשפטים"). רב יוסף: עתה מי שיאמר לי שהלכה כרבנן, אעשה סעודה לחכמים, שגדול המצוה ועושה.

⁵⁷ ["נפש" משמע חבורה, אך בהמה חייב אף בלי חבורה (הכחישה באבנים); ר' ירמיה (ו'נפש" למכה הוריו כלהלן פז:). סנהדרין פד: (ושו"ע ח"מ שמ, ב לגבי שואל)].

⁵⁸ המפתה נערה משלם קנס, בושת ופגם (=נזק); והאונס מוסיף צער (פיסוק רגליים; אך למפתה זה קל וחולף), ור"ש פוטר (עתידיה אצל בעלה. כתובות ט:).

⁵⁹ (בעיא דרבה). עבד שחזיו בן-חורין, שהקבל בו שור ועתיד להקפא - אם ביום שעובד לעצמו נגח ישולם הנזק לו, ואם לא - לאודן (כב"ה טרם הודו לב"ש שכופים לשחררו-בתשלום; או בשפחה); לאביי: אך לרבא (שאין בזה תשלום נזק אלא שבת, ואין שור משלמו) - רק כשאדם פצעו הדין כן (גיטין מב:).

⁶⁰ גדרו ממון, והמוכה בו משלם (לעיל ד: ורש"י ה. פד:; כתובות מא. ורש"י מב:; שבעות לו:); אך אין נגבה בבבל (ע"ל פד:). ונקרא קנס כשקצוב (כו: ורש"י, פד:).

- פז. המכה הוריו ללא חבורה⁶¹ (*לרבא, שאין תשלום נזק כשסופו לחזור - כגון שגלגלם בסם ונוצרו בקעים בראשיהם; פו.) והחובל בחברו ביוה"כ - חייב ב-5 תשלומים⁶². עשה חבורה בהוריו, או בשבת - פטור, שמתחייב בנפשו.
- חרש, שוטה וקטן - החובל בהם חייב, והם שחבלו פטורים. וכן עבד-כנעני (*שמא יזיק לחייב אדונו; ד.), אך ישלם כשישתחרר⁶³.
- החובל בבת קטנה של אחר או שלו והפחית שווייה - רב, ריש לקיש: דמי הנזק לה; *ר' יוחנן: לאביה (אא"כ לא הפחית שווייה).
- פז. ודמי השבת לאביה, שמעשה ידיה שלו; ואם אינה סמוכה על שולחנה טיטול כדי מזונו. ואם סמוכה ואחר חבל בה - לה (אין האב מקפיד). החובל בבת-גדולה ובבניו, הסמוכים אצלו - פטור (משבת. מקפיד בחסרון מזונו). אינם סמוכים, או שאחר חבל בהם - חייב. בכל תשלום לקטנים 'עשה סגולה' (רב חסדא: ספר תורה; רבבר"ה: דקל שעושה פירות).
- *אב יכול למחול על נזק שהוזק בנו, מפני זילותו בשומה-כעבד, ולפצותו כשיגדל (פד.).
- החובל בעבד עברי חייב בכל. *בנזק שאינו פוגע בעבודתו (חתך ראש אדונו) הפל לעבד; אך אם קטע ידו - אביי: דמי היד לעבד והשבת לאדון; רבא: הפל לעבד ויקנו קרקע והאדון יאכל פירותיה (פו.). החובל בעבדו פטור משבת. *הפציר בעבדו פיובל להשתחרר ופצעו - פטור (עושה דין בעצמו; בגב; בנשוי שפחה כנענית. "ולא-תקחו כפר... לשוב", לשב. כח.).
- פח. החובל בעבד כנעני - חייב בכל⁶⁴, ור' יהודה פוטר מבשת ("כייניצו... איש ואחיו"). ואם שלו פטור מהכל⁶⁵. [עבד פסול לעדות (עולא: הצד השווה של גולן וקטן/אשה. מר בר רבנא: "לא-יומתי {ע"פ} אבות {שללא ייחוס} על-בגים"). אך גר כשר.]
- פח: [כתבה נכסי מלוג שלה לבנה אחרי שנישאה, ומתה - רב ירמיה בר אבא: הפן זכה בהם (קניין-הפירות של הבעל אינו קניין-הגוף למנוע את המתנה); רב יהודה: לא זכה, שתיקנו באושא שאחרי מות האשה מוציא הבעל מהקונים-ממנה.]
- פט. [אביי ורבא (להלכה): המוכרת כתובתה - התמורה לה ולא לבעלה (פרי פרות מעלמא לא תיקנו לו).]
- אשה נשואה שהזיקה; אם יש לה נכסי מלוג תמכרם (בפחות משוויים, שאם תמות יירשם הבעל) ותשלם; ואם אין - לא תשלם אלא לכשתתגרש. את כתובתה לא תמכור, ולא תתנה כתשלום הנזק, כי ודאי תמחל לבעל על שעבוד הכתובה (כדשמואל).
- פט: אשה שחבלה בבעלה, אם יש לכתובתה תוספת - תמכרנה ותשלם לו; ואם לאו - לא תמכור, כר"מ, שאסור להשהות אשתו אפילו מעט בלי כתובה; ואם ירצה יגרשנה ויגבה מהכתובה.
- [עבד-מלוג משתחרר בהפלת עין ע"י האשה, או: כלל לא (2 ברייתות. תלוי בתקנת אושא; בחיזוק שעבוד-הבעל; בקניין פירות).
- צ. המוכר עבדו בתנאי שישמשו 30 יום (והקהו אחד מהם, ומת מזה אחרי יומיים) - ר"מ: למוכר יש דין "אם-יום או יומים יעמד לא יקם" (קניין פירות קניין הגוף); ר' יהודה: לקונה (כר"ל); ר' יוסי: לשניהם (ספק); רבי אלעזר: לאף אחד מהם (גזרת הכתוב, ולדעתו איש ואשה שמכרו יחד נכסי מלוג אין לזה תוקף⁶⁶, ועבד-השותפים אינו משתחרר בהפלת שן ועין).]
- התוקע לחברו באזנו - משלם לו סלע-מדינה⁶⁷ (לו); דמי בושת; ריה"ג: מנה-צורי (וכן פסק ר"י נשיאה. אך *ר"ה רב יוסף כת"ק; לו:). סטרו - 200 זוז; בגביהי - 400. משך באזנו, תלש משערו, ירק *בבשרו (צא.), הפשיט טליתו, פרע ראש אשה בשוק - 400. *בעט בו - 5 סלעים; בעיטת ברך - 3; היכהו באוכף - 13 (כו:). ת"ק: בכל זה - הכל לפי כבודו, *ולעני א"צ כ"כ (צא.); ר' עקיבא (*כר"מ; פו.): אין לחלק; ואפילו הניזק מבייש את עצמו עבור מומן מועט.
- צ: [דיינים ראו רצח - ר"ט: תלקם יעידו וחלקם ידונו (תירוץ א: ראו ביום ידונו כולם מיד⁶⁸); ר"ע: עד ≠ דין (*בנפשות; ר"ה כו.).]
- שמעון התמני: "והקה-איש את-רעהו באבן או באגרף" - חובה שגם בית-הדין יראה את האבן; ר' עקיבא: די שהעדים ראוה. שור תם שהמית אדם והזיק - דנים אותו בדיני נפשות ולא בדיני ממונות (שהרי גופו למיתה). מועד - דנים ממונות ואח"כ נפשות; ואם דנו נפשות קודם - לשמעון התמני אין להשהותו לאומדן ב"ד. ברח בעליו לאחר קבלת עדי הנזק - יחרוש השור לשלם הנזק (משא"כ תם, שאין זה מגופו); אך לא אם קדמו ודנוהו למיתה, ואף לר"ע (וכשארין לבעליו נכסים).

⁶¹ שאינו חייב עליהם אלא בחבורה ("נפש-בהמה" יתר, שהרי בהמה חייב אף ללא חבורה. ר"מכה" אף שלא הרג ("מכה איש ומת"). סנהדרין פד:-פה: ע"ש).

⁶² והמדליק גדיש ביוה"כ חייב לשלם (שבועות לג.). רבי נחמיה ה' הקנה: הכרת פוטר מתשלום (אביי: גז"ש "אסון"; רבא: ב'מזלך' הוקש הכרת למיתה. כתובות לו:).

⁶³ (וע"ל פח.). היוצא-להורג (כדין) שחבל - אין מתעכבים לדונו (עינוי דין). ת"ק, ר"ש בן אלעזר: יורשיו פטורים; ר' יוסי: משלמים (רב יוסף: לדעתו מלקה-שבע"פ נגבית מהיורשים; רבה: חוב שבתורה ככתוב בשטר). אחרים שחבלו בו - פטורים (ערכין ו:; וע"ל סנהדרין פח.).

⁶⁴ דמי שבתו (ונזקו וצערו; רש"י) ומותר-רפואתו (כשנרפא מהר משאדוהו, ע"י הלהן צא.) נותן לאדון; אך עיקר רפואתו - לעבד (גיטין יב:; ר' בהערה החיצונית).

⁶⁵ שמוא: אין לבייש עבד כנעני ("בהם תעבדו" ולא בושח. יחד לשפחותיו עבדים, וכשדק סימני-בגרות שילם). ר"נ לא חש לזה, ורב ששת אף הנהיגן הפקר (נדה מז:).

⁶⁶ דברי אממר. אך לתירוץ א ב"ב (ג.), אמר אממר רק כשאחד מהם מכה, במותו מוציא השני מהקונים, ומודה כשמכרו שניהם יחד לאחר או האשה לבעל (ערשב"א).

⁶⁷ = 1/4 סלע צורי = 1/2 זוז. וע"ל (לו). מעשה חנן בישא. אמר הניזק 'שיהיה לעניים', ואח"כ התחרט - רב יוסף: אנו 'יד' לעניים, וכבר זכו (שם לו: והערתנו החיצונית).

⁶⁸ תי' ב: לא; חוץ מקידוש-החודש (ר"ה כה:), צנאָה (ב"ב קיד:) וטרפה שרצח (סנה' עח.). ראה בע"ל. לכר"ע, עד המעיד אינו דן אלא בדברנן כקיום-שטר (כתובות כא:).

צא. בדיני נזקים ג"כ יש צורך באומדן (האם הדבר המזיק ראוי לנזק כזה).

אומדים 5 התשלומים (לריפוי ולשבת מעריכים זמן רפואתו) ומשלם לו מיד. אמדוהו, ואח"כ הורע מצבו או הבריא מהר - מקבל כאומדנו. ר' חנינא: אין נותנים זמן לתשלום חבלות. אך לבושת נותנים (שלא חיסרו ממון).

האוחז את חברו ותקע בקול באזנו - חייב בנזקיו. לא אחזו - פטור (הוא הבעית עצמו) וחייב בדיני שמיים. המבייש בדברים פטור מתשלום⁶⁹.

צא: אסור לאדם לחבול בעצמו ("ר"א הקפר לגבי נזיר); ויש תנא שמתיר⁷⁰. ואסור להתאבד ("דמכם לנפשותיכם אדרש"; רבי אלעזר).

אסור לאדם לקצוץ שתילים שלו (בל תשחית); דקל שעושה קב פירות (רב), וזית - ¼ קב. ואם שווי קורותיו גדול מערכו לפירות, מותר ("ר"ק"; וכן במצור כשאין ידוע על עץ סרק), וכן כשמכחיש עץ-מאכל חשוב שלצידו (כגון דקלים בפרס).

הקוצץ נטיעות חייב לשלם (*נח:): אע"פ שבעליהן קוצצו ובאסור. עץ העומד לקציצה ושור להריגה, והרגם אחר וטוען 'אתה אמרת לי' - פטור (מ-10 זהובים על חטיפת מצווה (*חולין פז)).

צב. מלבד התשלום, חייב לבקש מהניזק מחילה ("השב אשת-האישה... ויתפלל בעדך")⁷¹. ואם ממאן למחול⁷² הוא אכזרי ("ויתפלל אברהם"). ["כי-יבניא (חכם) הוא" ומדברין למד, ששאלת על אשתו. מכאן שגוי נהרג על שלא למד דרך-ארץ. "כי-יעצר עצה ה'" - "ר"א: באיש שכבת-זרע ובאשה גם לידה. תנא: +מירדגליים. רבינא: +צואה. ר' ינאי: אפילו ביצה מתרנגולת.

המתפלל על חברו והוא צריך לזה, נענה קודם ("ויתפלל אברהם... ויהי פקד את-שכה"; "שב את-שבות איוב בהתפללו בעד רעהו").

וכן שאל רבא מרבה-בר-מרמי מקורות לפתגמים עממיים (עם הקוצים לוקה הכרוב; אחרי עני הולכת עניות; ארוחת-הבוקר חשובה מאוד; קראונו 'חמור' - חבש אָפָּף; דבר-גנאי שפך הקדם לאמרו; עיני האווז למטה אך הן צופות-מבקשות למעלה {ואינן בושות}); הרואה ואינו אוכל תאוותו מתגברת; היין מהמלך, אך מודים לשר המשקה; כלב רעב אוכל אבנים; דקל רע גדל ליד עצי סרק (5 מקורות!); חברך לא שעה לתוכחתך - הגיחהו ויפול; בור ששתית ממנו אל תזרוק בו רגב; אם תישא עמי אשא ואם לאו לא; בצעירותנו נחשבנו, אך עתה כתינוקות; אחרי עשיר נמשך שומן {ע"ע *סנהדרין ז.}, ועל 'ומקצה אָחִיו לָקַח חֲמִשָּׁה אֲנָשִׁים' (אלו שכפל משה שָׁמַם בברכתם; חוץ מיהודה שלהוציאו מנדויו כפל).

צג. המוסר לשמייים דין על חברו - נענש תחילה ("ישפט ה' ביגיו וביגיו", "ויבא אברהם לספד לשרה"), אא"כ אין בארץ ב"ד לתבעו. ר' יצחק: אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך (אבימלך קילל "לך כסות עיניים" והתקיים "ויהי כיון יצחק ותכהין עיניו"). ר' אבהו: יהא אדם מן הנרדפים ולא מן הרודפים, שדווקא תורים ובני-יונה הוכשרו לקרבן מכל העופות.]

'סמא עיני' קטע יד' - חייב, אפילו אמר 'ע"מ שתהיה פטור'. 'קרע בגדי' - אם הבגד בא לידו לשם כך פטור (רבה); 'לשמור'; ואם לשמור חייב, ואם אמר 'ע"מ לפטור' - וכן 'הכני פצעני ע"מ לפטור' - פטור (וברישא - ר' אושעיא: משום פגם משפחה; רבא: אין מוחל על ראשי אברים; ר' יוחנן: שאלו 'ע"מ לפטור?' וענהו בתמיהה). 'עשה לפלוני ע"מ לפטור' - חייב.

[הופקד אצלו כסף לחלוקה לעניים ונגנב בךשלנותו - פטור ("לשמור" ולא לחלק), אא"כ קצוב לכל אחד (ממון שיש לו תובעים)].

הדרן עלך החובל

הגזול עצים - פרק תשיעי (צג-קיא).

צג: גזל עצים והכין כלים, צמר ועשה בגדים - א"צ להחזירם (קנה בשינוי, ע"י *סו), ומשלם דמיהם ככשעת הגזלה⁷³. אביי: שינוי קל - שעשוי לחזור לקדמותו (כנסרים וכצמר-טווי שעשה מהם כלים ובגדים) - קונה מדרבנן (*ר' יוחנן: מפני תקנת השבים; צד:); ועצים ואבנים ששייף וסתת הוא שינוי-דאורייתא. רב אשי (*רבא, ר"פ; צו:): שינוי החוזר אינו קונה⁷⁴. *ר"ש ו' אָלְעוּר: בשבחה זכה הגזולן (תקנת השבים), אך אם כחשה רשאי להחזירה (אביי: שינוי אינו קונה; רבא: בשינוי החוזר).

⁶⁹ אך זו הונאת דברים, שלעתיים חמורה כרצח ואין חלק לעוה"ב (ב"מ נח: ע"ש). הקורא לחברו 'עבד' יגדה, 'ממור' ילקה, 'רשע' יורד לאומנותו (קידושין כח).

⁷⁰ ר' אלעזר (בן פדת): הנזיר נקרא 'קדוש'; וכן היושב בתענית, כשיכול לצער עצמו (ר"ל: נקרא חסיד); שמואל: המתענה חוטא, כר"א הקפר (תענית יא). ואסור לקלל את עצמו ('השומר לך' ושומר נפשך מאד"; שבועות לו).

⁷¹ ואף שהקניטו רק בדברים (אם ממון "התרפס" שלם, ואם דברים רק "ורקב רעין"); ואין יוה"כ מכפר על זה ("לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה'"). יבקש מחילה ועמו 3 אנשים, 3 פעמים ("ישרו על-אנשים, ויאמר: חטאתי, וישך העויתי, ולא-שנה לי"; "אָנָּא, שָׂא נָא... וְעַתָּה שָׂא נָא". רב החמיר על עצמו יותר וביקש מ' חנינא). ר' זירא היה מזמן עצמו לפני מי שפגע בו, כדי שיבקש מחילתו. ואם מת - יביא 10 אנשים לקברו ויאמר 'חטאתי לה' אלהי ישראל ולפלוני' (כ"ז ביומא פז).

⁷² לא יסרב למחול, שכל המעביר על מידותיו מעבירים לו על כל פשעיו (יומא פז:), 'נשא עון למי ש'ועבר עלי'פשע' (ר"ה יז).

⁷³ שהכלל הוא שהגזולן משלם (כשהחפץ איננו) כשעת הגזלה; כאן (ולהלן צה: צו:); ולעיל (סה). בגב. רבה (שם, וטעמו מבואר בב"מ מג. וברש"י לעיל): גזל חבית יין שנה זון, ועתה שווה 4, שברה או שתאה - משלם 4 (כל עוד קיימת חזרת בעינה, ונמצא שעכשיו גזל); נשברה מאליה - זון (כעת לא עשה דבר, וחייבו על עת הגזלה).

⁷⁴ אָגִידת 4 המינים אינה קונה - שינוי החוזר (סוכה לו). וע"פ תוס' שם גם לאביי, אף שבתקנת-השבים קונה ומועיל למצווה {שם לא. בסוכה}, אגידה אינה ממש שינוי.

- לבון צמר - רבנן: אינו קונה; ר"ש: קונה. רבא: מודה שסירוק ביד אינו קונה. ר"ח בר אבין: (לכו"ע) לבון בגפרית קונה, ולא כיבוס במים. צביעה - ר"ש בן יהודה-ר"ש: אין קונה (אביי: וכ"ש לבון, ולת"ק-ר"ש קונים. רבא: מדובר בצבע שכול להסירו).
- צד. אביי: ר"ש בן יהודה (בצביעת גז), בית שמאי (לגבי אֶתְנָן שהשתנה), ראב"י (גזל חיטים ואפה ומפריש חלה - "ובצַע בְּרֶךְ גֶּאֱזָן"), ר' ישמעאל (לא הניח פאה - יפריש מן העיסה) ור"ש בן אֶלְעָזָר (הנ"ל) - סוברים ששינוי אינו קונה. רבא: אין הכרח (ר"ש ור"ש ב"א) רק בשינוי החזור, ב"ש רק לקרבן, ראב"י מצווה הבאה בעבירה, ור' ישמעאל גזה"כ "תעֲזָב".
- שמואל: הלכה כר"ש ב"א (השביחה נוטלה, כחשה מחזירה); לרבא בשינוי החזור, ולאביי 'אמר'ו' ושמואל אינו סובר כן.
- צד: גזלן העושה תשובה חייב להחזיר את החפץ הגזול. אין החפץ קיים - פטור מלשלם, תְּקַנָּת הַשְּׂבִיִּים (מימי רבי). ואין ראוי לקבל ממנו. חפץ קיים שֶׁשָּׁבְתוּ כרוכה בהפסד גדול (קוֹרָה ששילב בבניין בלי לשנותה⁷⁵) - משלם דמיו (תקנה, *עדות ר"י בן גודגאד, כב"ה; ב"ש: מִפְּרָק הַבְּנִיין ומחזירה; גיטין נה.). אינו יודע את מי גזל - ייתן לצרכי רבים (חפירת בורות)⁷⁶.
- צה.: גזל רחל, וגזזה וילדה - ר' מאיר: מחזיר גם צמרה וילדותיה (קנס); אך השוגג, שקנה לְתַמוֹל מְגוּלָן והשביח, קנה את השבח בשינוי. משנתנו (ר' יהודה): משלם כבשעת הגזלה בלבד⁷⁷. ותִּלְקוּ ר' יהודה ור' שמעון בשבח שעליה עתה (צמר, עֶבֶר), רב זביד: לר"י לנגזל ולר"ש לגזלן; רב פפא, ותנ"ה: לגזלן, ולר"ש יקבל הגזלן דמי חלקו בבשר כפי מנהג מוסרי בהמות להשפחה. [שמואל: בעל-חוב גובה מהקונה הקרקע ושבתה⁷⁸; ובתבואה בשלה, ישלם (כשהחוב=הקרקע בלבד (ולדעה אחרת: והיא אפותיקי)].
- צו. רבא: גזל והשביח, ומכר או הוריש - זכו הקונה והיורש בשבח (או בחלקו, לר"ש). גזל ומכר והקונה השביח - זכה. גוי אינו זוכה בשבח. גזל יהודי ומכר לגוי וזה השביח ומכר ליהודי - לא נפשט.
- רב פפא: כריתת דקל אינה שינוי שיקנהו הגזלן (עודנו דקל; ואפי' העבירו לחצרו); וכן קציצת דקל לגזירים (אא"כ נעשו קורות) וקציצת קורות גדולות לקטנות (אלא לקרשים דקים). רבא: קטימת עֲלֵי לֹלֶב; עשייתם מטאטא - שינוי; משא"כ עשיית חֶבֶל מִמְטַאטָא (יכול לחזור לקדמותו). הפריד עלה-הלבלב-המרכזי ל-2 - פסלו ממצווה ולכן קנה; וללשון א לא נפשט.
- צו: רב פפא: גזל עפר ועשהו לְבָנָה; חתיכת כסף ועשה מטבעות; מטבע שהשחירה ועשאה חדשה - לא קנה (שינוי החזור). להפך - קנה (אף שאפשר ליצור שוב, אלו 'פנים חדשות'; ומטבע שהשחיר א"א להחזיר לחידושה לגמרי).
- גזל בהמה והזקינה (ר"פ: או כחשה באופן בלתי-הפוך), עבדים והזקיני - משלם כבשעת הגזלה. ר' מאיר: בעבדים אומר לו 'הרי שלך לפניך' (כקרקע); וכן פסק רב (שגֵרס הפוך את המחלוקת {וכן גרס רב ששת; ב"מ ק:}) להלכה.
- צו. רב: חטף עבד ועשה בו מלאכה (לא בזמן מלאכת אדונו) - פטור עליה (נוח לאדונו שלא ילמד להתבטל); אא"כ הוא נושה באדון. חטף ספינה והשתמש בה - משלם פְּחָתָה. ואם עמדה להשכרה - ולהסבר ב גם התכוון לכך - יכול בעליה לדרוש שכרה תחת זאת. גזל מטבע ונסדקה, פירות והרקיבו *כולם (צח:), יין והחמיץ - משלם כבשעת הגזלה. מטבע ונפסלה (רב הונא: לגמרי; רב יהודה: רק כשניתנת לשימוש במדינה אחרת), תרומה ונטמאה - אומר לו 'הרי שלך לפניך'.
- צו: לָוֶה סחורה תמורת סכום במטבע מסוים, ונפסלה המטבע - רב: משלם במטבע התקפה בעת הפרעון. שמואל: יכול לשלם מטבע כפי ססיכמו ולומר לו להשתמש בה במיִשָּׁן; רב נחמן: מסתבר שרק כשנצרך ממילא להגיע לשם (כשהשלטון אוסר זאת אך אינו מחפש). [וכן לגבי חילול מעשר-שני על מעות שאינן בתוקף בירושלים (ומותר לחלל במקום שהן בתוקף, ויקנה בהן שם בהמה וְיַעֲלֶה). תיקנו, כשכִּכְחָנוּ, שאפשר להשתמש בירושלים בכל המעות.]
- ואם הוסיפו על המטבע (לרב) - רב חסדא: ייתן אותו הסכום וכפי שהוסיפו; ואם אפשר לקנות בה יותר פירות ינכה לו (ריבית), וכן אם התוספת (בכמות הכסף) היא חמישית או יותר (כפסק ר"פ ורב הונא ב"ר יהושע).
- [מטבע ירושלים - 'דוד ושלמה' ו'ירושלים עיה"ק'. של אברהם - 'זקן וזקנה' ו'בחור ובתולה'.]
- צח. רבה: הִפָּה יָד חָבְרוּ וּבְכָן הֵעִיף מִטְּבַעו לִים - פטור, כשנראית במים (גרמא). [אך אין לחלל עליה מעשר-שני ("בַּיְדָדָן").] וכן פטר את המוחק צורת מטבע במכת פטיש (לא חיסר מן המתכת); את הפוגם אוזן פְּרָה (מום, אך לא חסרה, וסתם שור אינו מיועד

⁷⁵ וכן הגזל עצים או קורה וסיכך סוכתו - א"צ לסתור הסוכה אלא אחרי החג וכשלא חפרם בטיט (סוכה לא). אנשי גינה הרסו הבניין להחזיר הקורה (תענית טו).

⁷⁶ ר' לוי (ב"ב פח:): קשים במיוחד ענשי גזל הדיוט ("כִּי תִקְטָא וּמַעֲלָה", ועי' *להלן קיט. והערתנו) ר' הונאה-במידות ("אֵלֶּה" < בעריות "הָאֵל"; שאינו בר תשובה) כי אינו יודע את מי גזל). תני ר' חייא (ב"ב לה:): גזלן של רבים אינו כגזלן (לנהרדעי כשגזל מ-2 המתנצחים-ללא-ראייה, אין מוציאים ממנו. רב אשי: הגזל מרבים כבסוגייתנו). אבא שאול בן בטנית וחבריו החמירו על עצמם ולא תפצו בעדפי הקצף ומצוייה-מידות שלהם, והזרו להם לתת לצרכי רבים (ביצה כט).

⁷⁷ בב"מ (מג:), ב"ש כ"מ, וב"ה כ"ר יהודה (וכן פסק רבא). [ושם, ר"ע (וכ"פ שמואל ור' יוחנן): משלם כשעת הדין. תוס': לעניין יוקר וזול (ראה הערתנו-החיצונית שם).]

⁷⁸ חצי השבח, להלכה (שְׂבַע עֲבוּד 'שְׂאֲקָנָה' 2 הנושים חולקים; לא כפסוק שרק הראשון. ב"ב קנו: [ור' הערתנו החיצונית לב"מ טו:]). והמוכר יפצה את הקונה מנכסים בני-חורין שלו. ובמקרה שבעל-החוב עצמו יפצהו (כאמור בסוגיה) - הוא בסכום הנמוך שבין ההוצאות והשבח. רב הונא: אין מקור לגביית בע"ח שבח (ב"מ טו., ע"ש).

- לקרבן); ואת השורף שטר (ותוכנו אבוד, אך הוא מאמינו. ומשלם רק על הנייר. רב דימי: כרבנן בגורם-לממון; והבדור"י: לא); אך חייב בדיני שמיים. והמחייב בדין על גרמי (*ר"מ; ק). מחייב בזה דמי שטר מלא; וכך פסק רפרם⁷⁹.
- צח: גזל בהמה, ונפסלה לקרבן מפני עברה או מום, או יוצאת להיסקל - אומר 'הרי שלך לפניך'. גזל חמץ, ועבר פסח - אומר 'הרי שלך לפניך'. שרפו אחר - פטור השורף; ר"ש מחייב (דבר הגורם לממון). רבה: השורפו בפסח פטור, שהפך מצוויים לבערו.
- אומן שקיבל חפץ לתקן, וקלקל - חייב לשלם. בנאי שהתבקש לפרק קיר, ושבר את האבנים או הזיק - חייב. הרס בצד אחד ונפלו אבנים מן הקצה השני של הקיר - פטור (גרמא).
- רב אסי: אומן שקיבל בקבלנות עצים לעשות כלי (או כלי, והשביחו), ואח"כ קלקלו - פטור (על שבוהו), שאומן קונה בשבח הכלי (מלבד צבע שקיבל גם סממני הצביעה). ומשמע שרבא אינו סובר כן.
- צט: 'מקודשת בשכר מה שאעבוד עמך'. חלקו תנאים האם החיוב עבד שחירות נוצר רק בסוף (ת"ק), או כהלוואה ובכל רגע (ר' נתן; ואין קידושין בהלוואה). וכן חלקו בקידושין בהלוואה-זפורטה, לרבי דעתה על הפרטה (וכשהוסיף אבן-חן מקודשת). [השוחרט והתנבלה הבהמה - חייב לשלם⁸⁰. שמואל: בכל מקרה (כ"מ, שהנתקל פושע). ר' יוחנן (ת"ק): אם יש עדים שהוא מומחה - פטור, אא"כ שחט בשכר (ר"י): לכן מומלץ להקדים דינר לשוחט). וכשאוסרים הבהמה מספק פוטרים את הטבח (רב). המראה דינר לשולחני (לדעת אם טוב הוא לקבלו), ואח"כ נמצא הדינר רע - חייב השולחני, חוץ ממומחה שאין לו עוד ללמוד, שטעה בצורה חדשה שאינה מפקדת די. ר' חייא ראה וטעה, ושילם, לפני משורת הדין.
- ק. ריש לקיש: החיוב - כשהודיע לו שסומך עליו; כ"מ, המחייב בגרמי (במחיצת-כרם שנפרצה והתעצל לגדור ואסר).
- ק: צבע ששרף צמר בצביעה - חייב דמיו. צבעו בשאריות הצבע; וכן נגר שעשה כסא גרוע - יקבל את הפחות שבין השבח וההוצאה. צבעו צבע אחר; נגר שעשה ספסל במקום כסא - ר' מאיר: קנהו בשינוי וישלם לבעליו על הצמר ועל העצים. ר' יהודה: לא קנהו (קנס), אלא ישלם לו בעה"ב את הפחות שבין השבח וההוצאה; *יכן הלכה (קב).
- קא. לא נפשט, האם הצבע שעל הצמר נחשב שבח ממשי; ונפק"מ - לגזול מחברו צמר וסממנים וצבעו בהם, ורוצה להשיב הצמר הצבוע (ותו לא), אך הוול צמר צבוע; לגזול קוף וסממנים וצבעו ורוצה להשיבו; ולצמר שנצבע (ע"י קוף) בסממנים של אחר.
- קא: [בגד שנצבע בקליפות ערלה - ישרף. אך דם מת שנבלע בבגד ואינו יוצא בכיבוס - הבית טהור; בדם שיצא בחייו-ובמותו, שדרבנן. בצמחי צבע (כגון כרכום) יש קדושת שביעית; אך בעצים אין ("לכם לאכלה" - שהנאתם בזמן כלוים, ולא שאח"כ) אפי' לקטם לאור (סתמם להסקה, כת"ק; ור' יוסי חולק {"לכם"; ו"לאכלה" למעט רפואה וזילוף). ועלי קנים וגפנים - לפי כוונתו]⁸¹.
- קב. סתם-משנה בדבר שנשנה במחלוקת לפני כן - הלכה כסתם. במסכת אחרת - אין סדר למשנה. רב יוסף א: מסכת נזיקין אחת היא.
- קב: הנותן מעות לשלוחו שיקנה חטים ויסחר בהם ויחלקו ברווחים, וקנה שעורים, או להפך - השליח נושא בהפסד. ברווח - חולקים; ר' יוחנן: לר' יהודה, אך לר' מאיר (*ק): קנה בשינוי וזכה ברווחים; ר' אלעזר (דחה): רק כשקנה לאכילה חולק ר"מ.
- גיחוך בני א"י (לר' יוחנן): לר' יהודה, איך קנה השולח? הן השליח ביטל שליחותו, והמוכר הקנה לו! רב שמואל בר ססרטי, ר' אבא: א"צ בידיעת המוכר (והמקדיש נכסיו נעשה כמקנה קודם בגדים לאשתו ולבניו; ולא משליחותם).
- הקונה שדה ולבקשתו נכתב השטר על שם ראש הגולה (שלא יערערו) - אין כופים את המוכר לכתוב לו שטר נוסף, על שמו; אא"כ התנה, או שאמר לעדים בפניו 'קאו שאני רוצה שטר אחר'.
- קג. [שילם על פירות, אך בינתיים מכרום ביוקר - רב: אסור לו לקבל הסכום היקר אם לא מכרם המוכר בשמו. *ר"י: מותר (ב"מ סג.)].
- קג: גזל פרוטה, ונשבע, והודה - חייב להשיב לידי הנגזל, וללכת אחריו אף למדי; שצריך כפכה; ולא ייתן לבנו ולשלוחו, אך כשהוצאה יתרה על הקרן תיקנו שייתן לשליח ב"ד (ראבר"צ); *ר"ש ב"א (חולק): רק כשמנוהו ע"פ הנגזל. מת הנגזל - יחזיר לירשיו. לא נשבע - מופקד אצלו עד שיבוא הנגזל לקחתו.

⁷⁹ וכן במוכר שטר-חוב וחזר ומחלו (כתובות פו.). רב: הבורר רגב מגורן חברו משלם לו דמי חטים (ב"ב צג: רשב"ם: כמוזק בידיים, שהפחית מותו, או מדינא דגרמי).

⁸⁰ רשב"ג: חייב אף בושטו ובושת אורחיו, וכן מנהג ירושלים (אף שקיבל בחינם - מהרשא"א בח"א. בבא בתרא צג: והוא קנס בעלמא - גידולי שמואל שם, ע"ש).

⁸¹ ובלולב יש קדושת שביעית (סתמו לטאטוא, והנאתו וביעורו שווים. סוכה מ. ורש"י).

- וכשאינו יודע את מי גזל (ואפילו נשבע), חלקו ר"ט ור"ע. כש-5 תובעים אותו - ר' טרפון; יניחנה⁸². ר' עקיבא: ישלם לכל אחד (ברי ושמא). ומודה בקונה מקח ושכח ממי; ר"ש ב"א. אך לתנא ד'מעשה' בזה חלקו, *ובגולן מודה ר"ט; יבמות קיח).
ואם רוצה להיפטר מעונש בידי שמיים - אף לר"ט ישלם לכל אחד מהם, אף שלא תבעוהו.
- קד. מסירת גזלה וחוב לשליח שמנה הנושה בפני עדים לגבות חובו - רבה: אין פוטרת מאונסי הדרך; רב חסדא, ר' יוחנן ור"א: פוטרת (ובמשנתנו - מנה בלי עדים פועל שלו, או שלחו להיות שליח לגולן)⁸³. מינהו הגולן ושלח הגזל ולקח ממנו - פטור.
- קד: בא שליח עם סימן או חותם, וחתומים עדים (שהסימן של המפקיד) - ר' יוחנן: מוסר לו ופטור מאונסי הדרך; שמואל: חייב; רבא: אא"כ כתוב 'תן לו וכאלו קבלתי'; ולא כדאי (כשהמפקיד זקן, שמא מת), אלא כשהקנה לו החוב אגב קרקע.
- שילם הגולן (או שנמחל לו) את הקרן - א"צ ללכת אחריו בשביל החומש. נשבע על החומש (והודה) - מוסיף חומש-שלה החומש, וכן הלאה (*וחמשתיו); סה: ב"מ נד; עד שיתמעט משווי פרוטה.
- מת הגולן - הירש חייב קרן וחומש, ולא אשם. ואם לא הודה - הירש פטור מחומש. נשבע גם הירש - חייב קרן וחומש; אא"כ - א: אין הגולה קיימת וירש קרקע (אין חומש על קרקעות ושעבודיהן); רבא: כשנשבע היה ממון הגולן מופקד אצל אחר.
- קה. מחל הגזל (*כריה"ג; רבא: אף לר"ע; קט). על הכל חוץ מפחות-מפרוטה מהקרן - א"צ ללכת אחריו. ר"פ א: אם הגולה קיימת צריך (שמא תתייקר); וי"א: א"צ. רבא: החזיר חוץ מדבר שהיה שווה פרוטה והזול - חייב ללכת אחריו להשיבו.
- גזל 2 אגודות ששוות יחד פרוטה והשיב 1 - רבא: אף שאין בידו שיעור גולה, לא קיים מצות השבה. [וכן נזיר שסיים והשאיר 2 שערות ונשרה 1. חבית שניקבה ונסתמה מצילה בפני טומאת אוהל; ואם סתם חצי הנקב - לא נפשט].
- קה: הודה בעיקר הממון (שהוא של התובע) ונשבע - כגון: 'שומר אני עליו' 'מאליו בא אצלי' 'מכרתו לי ולא שילמתי, קחהו' 'נתתו לי מתנה ולא גמלתי לך, קחהו' 'מצאתיו ולא ידעתי שהוא שלך' - פטור מקרבן-שבועה. רבה: כשאומר 'והילך'; אך אם היא באגם חייב, שפטר עצמו בשבועתו ממקרי אונס וכיו"ב; וא"כ, הגזל חמץ ובפסח נשבע עליו חייב, אך רבא הסתפק.
- [עד נשבע 'לא ראיתי אבדתך', והודה שהבחין בה או/ו במוצאה - ר' אמי, ת"ק: פטור מקרבן; שמואל, ראבר"ש: חייב (גורם ממון)].
רב ששת: כפר בפיקדון (לא נשבע; ונגדו עדים) - נעשה עליו גולן וחייב באונסיו (ונפסל לעדות⁸⁴; משא"כ בהלוואה, שמשמט⁸⁵).
- קו. רב: הכופר בממון, ונשבע כדן בב"ד, (ולא הודה) ובאו עדים נגדו - פטור מלשלם ('וילקח בעליו (השבועה) ולא ישלם'). רבא: מסתבר רק בהלוואה, אך רב אמר גם בפיקדון; חוץ ממודה ('והתודה') ומטוען טענת גנב (*סג:). רב נחמן חולק (והפסוק - שבתורה כל הנשבע פטור מתשלום).
- קו: אם קטן הפקיד, אין שבועת-השומרים וכפל ('כיינתן איש'), אפילו גדל (הקש. רחב"א: כשניזק בעודו קטן; רב אשי: בכל מקרה). רחב"א-ר' יוחנן: טוען טענת גנב - ישנו באבדה ('כל-אבדה אשר יאמר' (*ני:)). אם טבח-אומ"כ משלם 4-5 (הוקש לגנב; "ה"); ואין חייב כפל אא"כ הודה תחילה במקצתו וכפר במקצתו ('כיינתן זה'), ובוה ר"ח בר יוסף חולק*.
- קז. רמי בר חמא: אין 4 השומרים מתחייבים שבועה אלא אם פרו במקצת והודו במקצת ('כיינתן זה'). ר' חייא בר יוסף: רק בהלוואה נאמר מודה-במקצת (שאינו מעז לכפור למי שהיטיב עמו, ומשמט. והפסוק אינו במקומו).
- קז: ר' חייא בר יוסף: הטוען טענת גנב בפיקדון אין חייב כפל אא"כ שלח בו יד ('אם-לא שלח יד'). רב ששת: להפך ('אם-לא שלח' ישלם, הא שלח פטור). ולר' יוחנן חייב כשלא שלח יד, וייתכן שאף בשלח.
- ר' יוחנן: טען שאבד ונשבע, וטען שנגנב ונשבע, ובאו עדים - פטור מכפל (בשבועה הראשונה יצא ידי חובתו כלפי הבעלים).
טען 'גנב' ונשבע, וטען 'אבד' ונשבע, ובאו עדים שהוא הגנב, והודה שלא אבד - פטור מחומש, שממון שמחייבו כפל פטורו מ-1/5.
- קח. 2 שומרים על שור 1, שטענו טענת גנב, אחד נשבע והודה והשני נשבע ובאו עדים - לא נפשט האם הראשון משלם חומש.
2 חומשים (נשבע שאבד, והודה, וכן שוב), או 2 כפלים (נשבע שנגנב, ובאו עדים, ושוב), משתלמים על ממון אחד ('וחמשתיו').
שומר ששילם במקום להישבע, ונמצא הגנב - זכה בתשלומי הכפל (*ב"מ לג:). ואם נשבע השומר ואח"כ שילם - אביי: התשלום לבעלים (שהוצרכו להשיעו). רבא: לשומר (ששילם).

⁸² (אצלו) עד שיתברר. רב מתנה: כשהוא מכחיש כל אחד מהם; אך אם שותק חייב לכל אחד. רב יהודה: אפילו שותק (בבא מציעא לו). ולגבי פיקדון ע"ש.

⁸³ וכן ע"י ב"מ (פ: צט:). לגבי שואל כיו"ב. 'הולך מנה לפלוני שאני חייב לו' (גיטין יד). - אחריות-הדרך על השולח. שמואל: ולכן יכול השולח לחזור בו; רב, ותנא: אינו יכול; וכן 'תן לפלוני מנה פיקדונו שבגיד' כשהשולח מוחזק לכפרן (או זה נוח למפקיד). שליח יכול להתחייב באחריות. בקניין. רב ששת: וטוב לו להימנע ('ועבד לזה'). בשולח אלים וקרוב-למכות, ר' דוסתאי נאות להחזיר לו, ור' יוסי בר כיפר הוכה (שם:). המלנה לקנה: 'זרוק לי (=לרשותי, רשב"א) חובי והפטר'; וזרוק (קרוב למלוה, רשב"א) ונשרף או אבד - פטור. אמר לו 'זרוק לי חובי בתורת גיטין' וזרק - אם קרוב לו לא יצא, קרוב למלוה יצא, באמצע ספק (גיטין עח:).

⁸⁴ כשהפיקדון בידו, או שעדים מעידים שבגיתו באותו זמן וידוע לו; אחרת ייתכן שאבד לו ומשמט עד שימצאו (רש"י; ב"מ ה:).

⁸⁵ (כשלא נשבע; רש"י). אמנם על אותו ממון החזוק כפרן ואינו נאמן שפךעו עד שיביא עדים (ב"מ יז. ע"ש; ע"י רשב"א וריטב"א שם ה:).

קח: השבע השומר, והגנב נמצא ותבעוהו והודה לשומר והכחיש לבעלים ובאו עדים - רבא: אם אמת נשבע השומר (ונמצא כדבריו - נאמן לבעלים ותביעתו תביעה), נפטר הגנב מכפל בהודאתו לו; ואם לאו - רב כהנא: רבא מחייב (עמד להישבע לשקר ומנעוהו - תיקו), רב טביומי: רבא מסתפק.

שילם השומר במקום להישבע, ונמצא הגנב והודה לבעלים והכחיש לשומר ובאו עדים - לא נפשט האם יש כפל (לשומר).

נגנבה באונס, ונתפס הגנב - אביי: שומר-שכר ישלם לבעלים ויתבע את הגנב (זה מתפקידו, ולא יישבע). רבא: אף שומר-חינם; ואם נשבע ואח"כ נתפס הגנב - שומר-שכר ישלם ויתבעהו. רבה זוטרי: החזירה השודד לבית השומר ומתה בפשיעה - ספק.

גזל את אביו ונשבע לו ומת אביו (והודה) - משלם קרן וחומש לאָחיו או לאָחי אביו. ואם אינו רוצה או שאין לו - לוֹוה, וגובים מן הגזלה. [וכן מי שאביו הִדירו הַנָּאָה 'בחייו ובמותו'.] ואם אינו מוצא יורשים ייתן לצדקה, ויאמר 'זה גזל אָבִי'.

קט. גר שנגזל, ולאחר שבועה והודאה עשו את הגזלה כהלואה, ומת - ר' יוסי הגלילי: פטור הגזלן מִהַשְׁבָּה; ר' עקיבא: חייב להוציא הגזלה מידו. ר' יוחנן: כן מחלוקתם לגבי מחילת גזל, ואף הגזלן אביו, שמוחל לעצמו. רב ששת (דחהו): מודה ריה"ג שאין מוחל לעצמו (וכן המשניות). רבא: מודה ר"ע שמוחל לאחרים (וכן המשניות). וזקיפה להלוואה אינה כמחילה.

קט: גזל גר (או גירות): "לְהַשִּׁיב...הַמּוֹשֵׁב", ונשבע לו והודה (לריה"ג-ע"פ רבא רק כשהודה לאחר מותו), ומת הגר ללא יורש (בגר קטן א"צ לבדוק זאת) - משלם קרן ("הָאֲשָׁם") וחומש ("הַמּוֹשֵׁב") לכהנים שבאותו משמר ("מִלְכָּד אֵיל הַכִּפָּרִים אֲשֶׁר יִכְפְּרֶנּוּ עָלָיו", מקריבי-האשם). ואם הגזלן כהן חייב לתתם לכהן אחר (גז"ש "לְכַהֵן" משדה-אחוזו "לְכַהֵן תִּהְיֶה אַחֲזָתוֹ").

[כהן "וּבָא בְּכֹל-אֲנַת נִפְשׁוֹ" ומקריב קרבנותיו, ובשרם ועורם שלו ("קִרְשׁוֹ לֹא יִהְיֶה"). היכול להקריב (אף זקן וחולה שבדוחק, קרבן ציבור הבא בטומאה וכ"ג אונן; משא"כ בעל מום) נותן ההקרבה לכל כהן, אף ממשמר אחר. הבשר והעור לוקח לעצמו; ואם אינו יכול לאכול (כ"ג אונן; טמא בקרבן ציבור; זקן וחולה, שאכילת דחק אינה אכילה) - לְכַהֵן הַמְשַׁמֵּר היכולים.]

קי.: רבא: גזל-הגר שנתנו לכהנים בלילה, או לחצאים - לא יצא ידי חובתו (נקרא "אָשָׁם"). וכן כשאין בו כדי פרוטה לכל כהן שבאותו משמר ("הַמּוֹשֵׁב" לכל כהן). אין בו, ויש כדי פרוטה לְכַהֵן הַמְשַׁמֵּר הבא ונתנו להם עכשיו - לא נפשט.

רבא: אין כהנים מחליפים חלק כנגד חלק בגזל הגר (כ"אָשָׁם"). ונחשבים מקבלי מתנה (זו מן ה-24) ולא יורשים; ולכן - רבא: גזל חמץ ואחרי פסח השיבו לא יצא; רב זעירא: יצא (מצות התורה להשיבו), אלא: פטורים ממעשר-בהמה בגזל-הגר שקיבלו.

מת הגזלן בדרכו להשיב - זכו יורשיו בכסף (שהוא החזיק בו), והאָשָׁם ירעה (וכשיומם יימכר ודמיו לעולת ציבור). נתן הכסף ומת (טרם הקרבת האשם) - אין היורשים יכולים לדרוש הכסף מהכהנים ("אֲשֶׁר-יִתֵּן לְכַהֵן לֹא יִהְיֶה". אביי: שהכסף מכפר 1/2).

קיא. נתן הכסף למשמר העובד, והאשם בשבוע אחר למשמר שבו - יצא, שהמקדים התשלום לאָשָׁם יצא ("אֲשֶׁר יִכְפְּרֶנּוּ").

הקדים האָשָׁם לכסף - אם הוקרב האשם יביא אשם אחר (וזכו הראשונים בְּעוֹר הַרְאֻשׁוֹן). ואם לא - יקריבהו המשמר הנוכחי (קנס למשמר הקודם שקיבלו שלא כדיון). וכן אם נתן האשם, והכסף באותו שבוע למשמר אחר; ר' יהודה: בזה יינתן הכסף למשמר של האשם, אא"כ עבר זמן המשמר הראשון בלבד ולא תבע הכסף.

שילם הקרן ולא החומש - אין זה מעכב את הפְּקָה ואת האשם (למד ממעילה, "בְּאֵיל הָאֲשָׁם וְנִסְלַח לֹא").

הדרן עלך הגזל עצים

הגזל ומאכיל - פרק עשירי (קיא-קיט):

קיא: גזלן האכיל את בניו גזלה, ולא הורישם קרקע - פטורים מלשלם ("אֲשֶׁר גָּזַל" ואינה, ואין מיטלטלי יתומים משתעבדים). אָכְלוּהָ לפני הַיָּאוֹשׁ - רב חסדא: חייבים (לדעתו, הגזלן ובא אחר ואכל - גובה הנגזל ממי שירצה); ולרמי בר חמא פטורים.

אם הגזלה קיימת - רבא: חייבים להחזירה; רמי בר חמא, רבי: פטורים (ירושה=שינוי-רשות, וקנו ביאוש ושינוי-רשות), אך דבר ידוע (חמור, *ויאף מיטה ושולחן; קיג.) חייבים, מפני כבוד אביהם (*שעשה תשובה; צד:).

קיב. אף שהגזלה קיימת, בקטנים סומכוס פוטר (אי אפשר לדונם), וכן ר' אבין; ורבנן מחייבים (לרמב"ח לפני יאוש). גדולים שטוענים 'יודעים' אנו חשבונו אבינו ולא נשאר חוב לך - פטורים.

רבא: הניח פרה שאולה - בניו פטורים מאונסיה; ואם ירשו קרקע י"א שחייבים (מעת השאלה החיוב), וי"א שלא (מהפשיעה החיוב, כר"פ, ששואל ששחט בשבת פטור מממון). סברו שהיא של אביהם ושחטוהּ ואכלוהּ - ישלמו 2/3, ואם ירשו קרקע - הכל.

קיב: רב יוסף בר חמא: קטן שחטף (בעזרת עבדיו) שדה מאַחַר וטוען שהיא שלו - מוציאים ממנו מיד, וכשיגדל יביא עדים ויתבע.

סתם גנבה וסתם גזל - מחלוקת (עורות, וייחדם האנס במחשבתו לשימוש כך, האם מקבלים טומאה) - רבי: בעליו התייאש; ת"ק: בגנב (*וכן דעת ר' אלעזר; סח:), ולא בגזול (יודע מיהו); ר"ש: להפך (פוחד מאלימותו)⁹⁵. עולא: כשידוע שהתייאש מודים; רבה: חולקים (עודו מקוה. ומשנתנו רק בגזול וכו"ש, ו'גנב' = שודד-חמוש; או כרבי).

קיד: נחיל דבורים - הפקר הוא וקניינו דרבנן (דרכי שלום); והמוצאו זכה בו אם ידוע שבעליו התייאש. ר' יוחנן בן ברוקה: אם בעליו רודף ואשה או קטן סחים לתמם שמרשותו יצא הנחיל - נאמנים. הולך בתוך שדה להציל נחילו שברח לשם, ואם הזיק ישלם; אך לא יקצוץ משם ענף ע"מ לשלם; ור' ישמעאל בריב"ב מתיר [ופורק מטען עציו לטעון פשתן חברו, בתשלום]. [עדות סח' לתמו כשרה רק לעניין זה (קניין-דרבנן), וכן לעגונה, לשבייה ולתרומה-דרבנן].

המזקה פליו וספריי ביד אחר, והתפרסם שנגנבו לו - המחזיק (שכנראה קנה מהגנב) יישבע כמה שילם עליהם, וישלם לו בעה"ב תמורתם (תקנת השוק). וכגון שצעק בלילה (ולא התייאש) ונמצאה דלת ביתו פרוצה ואנשים שלנו שם נראו יוצאים עם חבילות כלים וספרים מסוימים המזוהים כשלו (רב). רבא: ואם אינו עשוי למכור חפציו א"צ שיזהו את החפץ בדיוק.

[רב: בא במחירתו וגנב כלים - אף שישנם פטור מלהחזירם (קנה בדמי נפשו)⁹⁶, אך לא אם התארח ובלילה גנב (לא מסר נפשו)].

קטו. גנב ומכר, ונתפס - אם בעל-החפץ התייאש דינו עם הגנב בלבד (רב יוסף-רב). לא התייאש - דינו עם הקונה (כרצונו, כרב חסדא; *קיא:); חוץ מדעת אביי-רב: עם הגנב בלבד. רב פפא: בעל החפץ ייקחנו, וחלקו מי ישלם לקונה - לרב הגנב (כשהוכר אין תקנת השוק, חוץ מחנן בישא שאין לגבות ממנו), ולר' יוחנן בעל החפץ (והכי סוגיין). רב זביד: כשהתייאש רק בהיות הכלי ביד הקונה, לרב דינו עם הגנב (קנהו הקונה), ולר' יוחנן עם הקונה (אין קונה ביאוש אחרי שיניירשות).

רבא: בקונה מגנב מפורסם אין תקנת השוק. גנב ופרע בו חוב - אין תקנת השוק. נתנו כמשכון, יקר מן ההלוואה - יש. שווה לה - אמימר: אין (שאינו כנהוג); מר זוטרא, וכן הלכה: יש. מכרו ביוקר רב - רב ששת: אין; רבא, וכן הלכה: יש.

גנב ופרע חוב וקיבל מהמלווה הלוואה נוספת - רבינא: יש בה תקנת השוק (כמשכון); וישלם הבעלים לנזשה; רב כהן: זו הלוואה נפרדת; ר' אבהו: כן הלכה. גנב ומכר, והקונה מכר ביוקר - אביי: האחרון יקבל מחירו הוול מבעל החפץ, ואת יתרת הסכום מהמוכר לו; רבא: יקבל כל מה ששילם מבעל החפץ, אשר ילך ויגבה מהגנב כפי שמכר ומהמוכר את היתר.

קטו: שפך יינו מהחבית, להציל דבש-חברו שחביתו נסדקה; עזב חמורו טובע בנהר, להציל חמור-חברו היקר - אין חברו חייב לשלם על הפסד יינו וחמורו, אלא שכרו (כלי ופעולה); אא"כ התנה עמו מראש. ואם הדבש נשפך כאחת (שלא היה כרוך חבל על החבית), יכול המציל לומר שזכה בו מן ההפקר. *ר' ישמעאל בריב"ב: המציל מקבל תשלום על גזוק; תנאי ב"ד (קיד:).

[חבית מ-10 מעשר טמא, שנשברה (וכרוכה חבל, שאין כ"כ הפסד) או התגלתה (יוכל לסנן כר' נחמיה) - אומר 'זו תרומת-מעשר' (ר' נחמיה מתיר רק בדמאי); בייך חדש, אך ישן ראוי לזילוף, ושמן להדלקה, וההפסד רב. לא יחלל פירות מעשר-שני שבביתו על מעותיו מול שודד בדרך; ובדיעבד מחוללים, אם יכול להצילן אף בדוחק. אין להציל - לא אמר כלום].

קטז. הבורח מבית-הכלא, וראה מעבורת ואמר 'העבירני ואשלם דינך' - אין חייב אלא שכרו. ואם הלה דיג, שבינתיים מפסיד דגים בדינר - חייב (וכן משנתנו, כשהתנה; אך המציל בלי הפסד אין לו אלא שכרו, אפילו התנה, 'משפטה אני בכך').

ירד להציל חמור-חברו בתנאי שישלם לו חמורו, וניצל שלו מאליו - רב: ישלם חברו כמסוכם (מהשמיים זיכוהו מההפקר). לא הצליח להציל - מקבל שכר פעולתו. אך להולך להביא תרופה לחולה ומצא שהבריא יש כל שכרו (עשה שליחותו).

אריה ליווה שיירה, ובכל לילה נתן לו אחד חמורו, ובתורו של רב ספרא לא אכל - חוזר אליו החמור (לא הפקירו לכולם)⁹⁷.

קטז: שיירה נתקלה בשודדים, והתפשרו על סכום מסוים - משלם כל אחד לפי ממונו. למורה-דרך משלמים גם לפי הנפשות, אא"כ נהוג אחרת. בהקלת מטען ספינה בעת סערה, משליכים ממשא כל אחד לפי משקלו (ולא לפי שווי), בכפוף למנהג הספנים.

אחד מן השיירה הציל מן החיל שבא עליה - אם לא יכלו הבעלים להציל זכה בכל. יש חילוק בין המציל סתם ובין 'אציל לעצמי' - רבא: בפועל, שיכול לחזור בו באמצע היום, כרב; רמב"ח: בשותף, כאן יכול לחלק לבד; רב אשי: כשיכלו להציל בקושי.

⁹⁴ כשיכול להציל ע"י דחק; שאם אינו יכול להציל כלל - כאילו התייאשו והמציל מציל לעצמו (ע"פ ב"מ כא: כב: כד. ע"ש ולהלן קטז:; שו"ת רשב"א א ס"ס תקסח). סוף נהר - וכן גולן ושודד-חמוש - קורותיו עציו ואבניו לשדה חברו - זכה, שהתייאשו הבעלים; ולא כשרודפים אחריהם (ב"מ כב:).

⁹⁵ אדם חטף כסף מחברו וזרק לאשה ואמר לה: 'הרי את מקודשת לי' - רבא: אינה מקודשת, אין לחשוש לדעת ר' שמעון שפסתם-גולה יאוש-בעלים (קידושין נב:).

⁹⁶ שמחירת פורת מדין קם ליה בדרכה מיניה' (כתובות לד:; ור' לעיל עא:). רבא חולק על רב: כשהם בעינם חייב להחזירם (אך כשאירע לו סירב לקבל תורה. סנהדרין עב:). לדיני גנב הבא במחירתו והתר הרגתו, ע"י סנהדרין (עב:).

⁹⁷ ובב"מ (כד. ועמש"כ לעיל קיד). המציל מן הארי - זכה לעצמו (תוס': כאן לא היה ודאי שיאכל; נה"מ רסב, ג: כאן כלה היאוש טרם שבא לידי הווכה).

חמרים יכולים להתנות ביניהם שאם יאבד חמורו לאחד מהם יקנו לו האחרים (שישמור עמהם בלילות); וכן ספנים בשיירת ספינות. ואינם חייבים לקנות לו אם בפשיעה אבד; וכן לספן שאיבד כשהתרחק למקום שאין מפליגים בעונה זו; ואין חייבים להסכים לחמור שאמר 'תנו לי כסף ואני אקנה, ואשמור עמכם' (שמא לא יקנה; ואע"פ שיש לו חמור, ב-2 מתאמץ יותר).

גזל שדה וגזילה ממנו (מסיקים-מציקים) - אם זו מפת מדינה, שלקחו גם שדות אחרים, אומר 'הרי שלך לפניך'; אחרת חייב לשלם. דין מוסר⁹⁸. המראה לבית המלך (ולגויים, ששמע שרוצים לגזול שדות) שדה או ממון⁹⁹ - חייב לשלם לבעלים¹⁰⁰ (דיוק המשנה; *מדין גרמי {קיו: סב.}; ואף *רבה מחייב {קנס}). ואם הכריחהו להראות (ובחר להראות את של זה) - פטור, אא"כ לקח בידו ונתן להם (הציל עצמו בממון חברו. רב אשי: אך אם אנסוהו והראהו להם, ואח"כ נשאו ונתן להם - פטור).

קיו. דבר שכבים עליו שניים, ואחד מהם מסרו לגוי - אביי: פטור ('שלי מסרתי'); רבא (דחהו): ינדה עד שיחזירונו וידון.

התרו בו¹⁰¹ ומתעקש למסור - ייהרג. [רב כהנא הרג כזה בפני רב, ונאלץ לברוח לא"י, והורהו רב לשתוק 7 שנים; קיווה שהומרו ב-7 שורות שהורחק, הקשה לר' יוחנן, שסבר שהוא מחייב; מת; ולמחרת החייהו. 'שלהם היא!']

קיו: קיבל כפיקדון כוס כסף, ונתנה לגנבים שבאו עליו - רבה: פטור (דחהו אביי); רב אשי: אם אינו אמיד פטור, שא"ל הכוס באו; אחרת חייב. היה הפיקדון ארנק לפדיון שבויים - רבה: פטור (קיים בו פדיון שבויים).

חמור הועלה למעבורת, והשתולל ועמד להטביעה; את דוחפו לנהר פטר רבה מלשלם (רודף). ופותר נרדף ששבר כלי רודף (שאף גופו הותר), וכן הרודף אחרי רודף להציל (שמא לא יצילו. ואף כלי אחרים). רודף ששבר כלים פטור (שמתחייב בנפשו).

גזל שדה ושטפה נהר - אומר 'הרי שלך לפניך'. ר' אליעזר: חייב לשלם (קרקע נגזלת! 'וכחש... בפקדון... מכל...') - ריבוי ומיעוט וריבוי, ומיעוט רק שטר. ולרבנן - כלל ופרט וכלל, ויצאו גם קרקע ועבד¹⁰². וכן חולקים כשגזל שדה ובה רובצת פרה, ושטפה נהר (לר"א קנה הפרה בגזלת השדה, 'אגב').

קית. גזל, לזה או קיבל פיקדון, ביישוב - אינו יכול להחזירו במדבר ללא הסכמת בעליו, אא"כ אמר לו מראש שאם ירצה יחזירוהו שם. אפשר לתבוע הלוואה בכל מקום; ואבדה ופיקדון - רק במקומם.

האומר לחברו 'גזלתיך' 'הלויתני' 'הפקדת אצלי', 'איני יודע האם החזרתי לך' - ורוצה לצאת ידי שמיים - חייב לשלם¹⁰³; משא"כ 'איני יודע האם גזלתיך' וכו'. וכשקדמה לכך תביעה (ברי' - ברישא חייב; ובסיפא (שהוויכוח על עיקר החיוב)¹⁰⁴ - רב הונא ורב יהודה: חייב (ברי' עדיף); רב נחמן ור' יוחנן: פטור (ובשבועה. חזקת הממון); *וכן הלכה (כתובות יג.).

גנב טלה מן העדר, והחזירו בלי להודיע לבעליו, ומת או גנב - חייב באחריותו. לא ידע בעליו שנגנב - ר' יוחנן: מחזיר ללא דעתו ופטור; רב ושמואל: חייב אא"כ מנה הבעלים צאנו ומצא שאין חסר; רב חסדא, רבא: צריך דעתו (הטלה למד לצאת וצריך שמירה). ידע שנגנב - רב: צריך דעתו; שמואל וסיעתו: מניינו פטור. טלה נקד וטלוא נכר וא"צ אפי' מניין (רב).

קית: ר' ישמעאל: גנב (השומר מרשותו¹⁰⁵) טלה מן העדר ומטבע מן הכיס - יחזיר למקום שגנב; ר' עקיבא: צריך דעת הבעלים. גזל, והשיב בהבלעת חשבון (ללא דעתו) - א: מחלוקת תנאים האם אדם ממשמש בכיסו תדיר והמניין הזה פטר (*סוגיין: יצא; ב"מ סד.); ב: תלוי האם החזיר לכיסו או לידו; ג: תלוי האם יש לו עוד כסף בכיס ואין מבחין.

⁹⁸ ר' אלעזר: אין למסור יהודי לידי גויים, אפילו רשע ומצער הרבה (אלא יתמיד בבית-המדרש, 'היום לה' - והתחולל לו"). וכן גניבא נתפס ללא הלשנה (גיטין ז).

⁹⁹ את המוסרים מורידים לבור ואין מעלים (ע"ז כו.). מן הכת החמורה ליום הדין הגדול, יורדים לגיהנם לדורות, והוא קלה והם אינם פלים (ר"ה יז., ע"ע סנהדרין צז.).

¹⁰⁰ לא נפשט האם (למחייבו בדינא דגרמי) הניזק נשבע (מה נגזל) וגובה כתקנת נגזל (לעיל סב.). ולהלן (קט.) תלקו אמוראים האם מותר לאבד ממונו בידיים (ע"ש).

¹⁰¹ אך הבא למסור נפש 'רודף' הוא והשפם להרגו' ללא התראה, כמעשה רב שילא, שהרג אדם שלקה בבית-דינו והלך להלשין (ברכות נח. ומאיר, ע"ש הניסים שנעשו).

¹⁰² ואם נשבע עליה לשקר, לרבנן פטור. ולרבי אליעזר - ר' אלעזר: חייב חומש ואשם (התרבתה); ר' יוחנן: מודה שפטור, "מכל אשר ישבע" ולא הכל (שבועות לו:).

¹⁰³ גזל מ-2 ואינו יודע מי, ושניהם תובעים - ר' טרפון: יניחנה (אצלו) עד שיתברר (רב מתנה: רק כשמכחישם; רב יהודה: אפי' שותק); ר' עקיבא: ישלם לכל אחד (ברי' ושמא. רבא: מודה שרועה ש-2 הניחו בעדרו, מניח ביניהם ומסתלק). ואם אין תביעה, ורוצה להיפטר מעונש בידי שמיים - אף לר"ט ישלם לכל אחד; וכן אם הפקיד אצלו אחד מ-2 אנשים (היה לו שלים לב). כ"ז ועוד בב"מ לו: ע"ש, ועי' יבמות (ק"ח).

¹⁰⁴ ורב"ב (קלה). האומר 'זה אחי', ואקיו אומרים 'איננו יודעים' - אינו נאמן, וייטול ('הספק') עמו בחלקו. ושם רבא (רבה, מסורת התלמוד שם): מפאן שמנה לי בידך' והשיב 'איני יודע' - פטור; אביי: אין לתלמוד מזה, שהוא 'מנה לפלוני בידך'.

¹⁰⁵ רבא (ורכו"ע כרב חסדא; ולגבי סלע תלקו בגונב מדעת בדבר ושמואל - מהרי"ק"ש). ר' יוחנן: הלכה כר"ע (ב"מ מג.). והוא יעמיד את המחלוקת בסלע כמו בטלה, בשומר שגנב מרשותו ולא כרב חסדא; מהרי"ק"ש בדעת רש"י.

אין לקנות מרועה דבר שעשוי לגנוב ולמכור ובעה"ב לא יבחין - גדיים ועיזים, צמר (גזוז או תלוש), קלב וגבינה. אך מותר לקנות 5 צאן או 5 גיזות צמר, או 4 מעדר קטן (א: שיש בו 5), ובצאן בריאות - אפילו 3. ר' יהודה: הרועות ביישוב - אפילו 2 מותר. ומותר לקנות בגדים תפורים (גם אם גנב, קנאם בשינוי), וחלב וגבינה במדבר (לא ילך בעה"ב לקחתם).

ביצים ותרנגולים מותר לקנות בכל מקום.

ק"ט. אין קונים משומר-פירות עצים ופירות (אך מארים מותר); וכשיושבים למכור בפומבי (בפתח הגינה) עם סלים ומאזנים מותר.

קונים מנשים בגדי צמר ביהודה, בגדי פשתן בגליל ועגלים בשרון (זו מלאכתן ועושות ומוכרות לדעת בעליהן), אך לא יין, שמן וסולת. ומנשות עושי שמן קונים זיתים ושמן במידה מרובה (לא מעט). רשב"ג: בגליל העליון מותר (השמן יקר ומקפיד על מעט, וכנראה נתן לה למכור). אבא שאול: מוכרת אשה ב-4-5 דינר לעשות לה צעיף ואין הבעל מקפיד.

גבאי צדקה מקבלים מהן רק דבר מועט (במחוזא - אפילו צמידים ושרשראות).

בכל אלו שהתירו, אם אמר המוכר לקונה להצניע את דבר המכירה - אסור לקנות.

רב: מותר לקנות מגולן רק כשרוב ממונו ודאי שלו; שמואל, וכן הורה רב יהודה: אפי' מיעוטו. אין קונים מעבדים ומקטנים.

"תנף כן יבצע כן ישל איה נפשו" - י"א: של הנגזל ("נפש בעליו יקח"); וי"א: של הגולן ("וקבע את קבעיהם נפש"). ר' יוחנן: הגזול שווה-פרוטה כאילו לקח נשמת הנגזל ("כנין וכוונתו"); ואפי' נתן כסף, "מחמס"; ואף הגורם, "אל-שאול...".¹⁰⁶

ממונו של מוסר (*קטז:ז) - חלקו אמוראים האם מותר לאבדו בידיים (ק"ו מגופו) או שלא (אולי זרעו יהיה טוב).

צמר-גפן שמוציא הכובס מן הבגד - שלו (אין מקפידים על זה). ושמוציא הסורק - של בעה"ב (חשוב ולא מחל). לכן אין לקנותו מהסורק אלא במקום שנהוג שהוא שלו. אך מותר לקנות כר וכסת מלאים צמר-גפן (קנה בשינוי).

הכובס¹⁰⁷ (בראשונה) מוציא מקצה-הבגד 3 חוטים (שנארגו ממין אחר) והם שלו, ואם הם עבים - 2. יותר מזה - של בעה"ב, אא"כ הם שחורים בבגד לבן. [טרם הוסרו, נמדדים עמו לעניין מרחק נקב הציצית משפתו (*מנחות מב.); ויש שהחמיר לעצמו].

ק"ט: הסורק, בתפרו לזילאות בבגד כדי למתחו בהן, לא יחברן ביותר מ-3 תפירות (לא נפשט חשבון הלך ושוב). בגלימה סורק הבגד לרחבו (שלא ייקרע), ובסרב-לנוי לארכו (כך נאה). הבליתות היוצאות מהבגד הנמתח - חותך לארכו, ובאבנט לרחבו (2 ראשו התלויים); ועד טפח חותך בזה מהבגד (והם שלו).

אצל אורג, צמר המונח בקצה הערב, וקצות החוטים שבקנה השתי, ובערב ביריעות הנארגות מעומד, ושירי פקעות - של בעל הבגד, ואין לקנותם מהאורג; אך מותר בגד אפילו מנומר, טווי (מצמר שבקצה הערב) ואריג (אף שרשרות ללא טווייה).

מן הצבע אין קונים חתיכות צמר מניסויי צבע וחתיכות שקיבל לדוגמא, ולא צמר תלוש; ומותר בגד צבוע, צמר שטווה ולבד.

חייט שהשאר בבגד חוט באורך כ-2 מחטים או מטלית 3x3 אצבעות - של בעל הבגד. פחות מזה - שלו אא"כ בעה"ב מקפיד.

בעיבוד עור, השאריות מהחיתוך (היישור) - של בעה"ב, וכן צמר שתולשים מהעור; והיוצא בשטיפתו במים - של המעבד.

מה שהגנב מוציא בשיוף ובהחלקה במעצד, במקדת, במקצועה ובמסור - שלו. אך היוצא בכשיל (מעצד גדול) והנותר מחיתוך המסור - של בעה"ב. ואם הוא שכיר אצל בעה"ב אף הנסורת לבעה"ב.

בפסולת מסתתרי אבנים אין חשש גזל. מדללי ענפי עצים, מסירי קוצים, לוקטי ירקות שצמחו בין הזרעים¹⁰⁸, ומדללי ירקות - תלוי בהקפדת בעה"ב. רב יהודה: כשות ושחת - אינן גזל אלא במקום שמקפידים (כגון מתא מחסיא)¹⁰⁹.

הדרן עלך הגזול בתרא וסליקא לה מסכת בבא קמא

¹⁰⁶ בעוון גזל בא ארבה ("...לאכל הגנים", "יתר הגזם אכל הארבה"), "ויגזר עלימין וכו'... איש בשר-זרעו (זרעו) יאכלו" (שבת לב:). אחד מ-3 שאין הפרגוד ננעל בפניהם ("חמס וְשד... עליפני תמיד"; ב"מ נט:); קשה אף ממעילה (בו הסדר "כי תחטא ומעלה"; ב"ב פח:). קשה גזל הנאכל, שאפילו צדיקים גמורים כאברהם אינם יכולים להשיבו ("רק אשר אכלו הנערים"; חולין פט:). מכל חטאי דור המבול, על הגזל נחתם גזר-דינים ("מלאה הארץ חמס מפניהם והנני משחיתם"; סנהדרין קח:). לולא התורה, למדנהו מנמלה (עירובין ק:). רוב האנשים חשודים עליו (ב"ב קסה:; בעיקר בכרכים, עירובין כא:). שנפש האדם חומדת (תגיגה יא:); אך הצדיקים נוהרים ("וילך קאובן בימי קציר-חטים וימצא דוכאים"; רב, סנהדרין צט:). ושכר הנוהר גדול (מכות כג:).

¹⁰⁷ בגד לבן קשה לכיבוס מצבעוני. ואין הצדקה למחיר שווה. המוסר בגד לכובס ימדדנו תחילה ובחורתו. שאם המידה שונה הפסידו במתיחה או בכויץ (אביי, שבת יט:).

¹⁰⁸ רב יהודה: ומנכשי שחליים שבין הפשתן; אא"כ צמחו על גבול הערוגה או שהתקשו (בבא מציעא קו:). תאני סוף-העונה בשדה המשתמרת בגלל הענבים, ענבי סוף העונה המשתמרים בגלל קישואים ודלועים - איסור גזלתם (וחיובם ובמעשר) תלוי בהקפדת הבעלים (פסחים ו:).

¹⁰⁹ אחרי אחסון רוב המקצועות (ספיני חיתוך עיגולי התאנים, ר"ן, רש"י ועוד; מחצלאות הייבוש, רמב"ם ומאירי), מותר לקחת תאנים שנתרו בשדה, ופטרות ממעשר (הפקר). וכן ר' טרפון, רבי ור' חמא, אכלו; ור' יוסי ב"ר יהודה לא אכל אף כשבא בעליה-השדה 'למה אינכם אוכלים?', שמא אמר בציניות, ולא הפקידם (נדרים סב:).

הערות - מסכת בנא קמא

בסימא טבא; בחסדי הקב"ה המרובים, זוכים או להתייצב בשערי סדר 'שִׁיבְתָהּ' (ע"פ שבת לא, ופרש"י שם: "סדר נזיקין - מושיעו, מזהיר לפרוש מהיזק ומקחתייב ממון"); והננו בפתח השער הראשון. מסכת זו - שער זה - דן בעיקר בעניני הנזקים שבין אדם לחברו; "אמר רב יהודה: האי מאן דבעי למהני חסידא, לקיים מילי דנזיקין" (ל, ועי' שיטה מקובצת שם). פרקים א-ו עוסקים באבות הנזיקין, בעיקר ממונז'ל-האדם שהיזק. פרק ח עוסק בענייני החובל בחברו וחותם בחובת הפיוס ובקשת-המחילה). פרק ז עוסק בעיקר בענייני גנב. פרקים ט-י עוסקים בענייני גזלים למיניהם.

בגוף הסיכום (בהערות שוליים, כדרכנו בזה), ראינו במספר מקומות לתת הפניות לסוגיות אחרות במסכתנו העוסקות בנושא המדובר. כאן נציין לנושאים שבהם ניתנו ההפניות: ארבעה אבות הנזיקין (ב-ג, לכל 'אב' בפני עצמו); סוגיות שומה ואופני התשלום בנזקי ממונו (ד); שמירת ההיזק (ט); וכניסה מודעת לרשות פרטית (שם); כופר (מ); טוען טענת גנב (סג); קנייני גזלה (סה).

לבד מזאת, נציין ינדונים אחדים שנאספו לכאן ממקומות אחרים בתלמוד הבבלי (גם הם בהערות-שוליים על גוף הסיכום) - הזיק שאינו נכר (ד); מגיטין נב-נד; איסור-ההנאה בשור-הנסקל (מא), ודינים נוספים שנאמרו בו (שם, לפני כן); בקשת מחילה מהניזק (צב); גזל ואינו יודע את מי (צד); חומרת עון גזל (קיס).

ב. אבות נזיקין. בסיעתא דשמיא ישנו קונטרס דפי עזר, ובו טבלאות על סוגיות אחדות ממסכת זו. ראה שם 2 הטבלאות הראשונות (סוגיית מְבַעָה; ארבעת האבות ומאפייניהם).

ב: קרן וכו'. לגבי הגדרתה, נאמר בסוגייתנו שהיא: כוונת נזק ואין הנאה. אך להלן (טו): כלבא דאכל אימרי ושוניא דאכלה תרנגולי משונה הוא וכו'. אלמא הגדרתה היא: נזק משונה, ואע"פ ששם לא אכלו ככוונת נזק אלא לתיאבון! "ל ע"פ תוס' שם (ד"ה והשתא, ע"ש), שהדבר נתון במחלוקת האמוראים שם (טו), דלמ"ד פלגא ניזקא ממונא סתם שוורים לאו בחזקת שימור, וא"כ אין הקרן דבר משונה, והגדרתה אפוא היא כוונת נזק. אך מ"ד פלגא ניזקא קנסא סתם שוורים בחזקת שימור, ונמצאת הנגיחה דבר משונה, וזו הגדרת הקרן; וכפי שאמרו בסוגיה להלן: "השתא דאמרת פלגא ניזקא קנסא...". ונראה שגם רש"י (ד"ה רביצה: "...ורבצה עליהן כדי לשברן") סובר כן, וכפי שנראה ממה שהעיר על דבריו רש"י, שפירש כאן כמ"ד פלגא ניזקא ממונא. והנה, כל הסוגיה דידן עוסקת בדברי רב פפא, "תולדותיהן יש מהן כיוצא בהן" וכו', ורב פפא הוא הסובר להלן (טו). פלגא ניזקא ממונא, כלומר נגיחה אינה דבר המשונה, וא"כ הגדרת קרן היא דווקא שכוונתה להזיק. כל זאת שמעתי ממור"ר הרב יוסף יוספון (ע"ע תוס' להלן ה: ד"ה שכן מועדין. ועיין חזון איש ש"ק ב).

ג. רגל ושן. (השלמה) "וְשֵׁלַח" זו רגל - וכן הוא אומר "מִשְׁלַחֵי רֶגְלֵי-הַשּׁוֹר וְהַחֲמֹר" (רגל, קמ"ל דלא תימא 'ושלח' נמי שן ובללא מכליא קרנא). "וְנִבְעָר" זו שן - וכן הוא אומר "כִּאֲשֶׁר יִבְעַר הַנֶּגֶל עַד-הַמָּוֶה" (שן, קמ"ל דלא תימא 'ובער' ג"כ רגל ודאזיל ממילא). למסקנה, שן דלא מכליא קרנא - דומיא דרגל; רגל דאזלה ממילא - דומיא דשן. ע"כ.

ג: אש - כוח אחר מעורב בה. פירש רש"י (ד"ה דכח אחר): "והוה ליה לאסוקי אדעתיה". כלומר, המאפיין "כוח אחר מעורב" הוא חומרא. ובטעם שנקט רש"י כן, ביאר בחידושי הגרי"ז (ריש הלכות נזקי ממונ, ד"ה ולפי"ז נראה דזהו גם ביאור האיבעיא), שרש"י לטעמיה (ב: ד"ה הכא מאי) ששאלת "תולדותיהן כיוצא בהן" היא: האם גם על התולדות חייב, כמו על האבות. וא"כ בדימוי של התולדות (אבנו וספינו וכו') לאש או מנסים לדמותם לחומרא, לחיוב תשלום הנזק. ע"ש עוד. אך בתוס' לעיל (ב. ד"ה ולא זה זה) נקטו ש'כוח אחר מעורב' כאן זו קולא, שהרי הברייתא (להלן ה.) אינה מזכירה פרט זה בחומרותיה של האש על השור. וא"כ, הכא ה"ק: מאי שנא אש שאע"פ שפח אחר מעורב בו ראוי להתחייב בו? - משום שהו' ממונך ושמירתו עליך; ואף אבנו וספינו ומשאו כן. רשב"א נקט כרש"י, שפאן זו חומרא, ועוד הסביר בזה: "טעם זה של 'כח אחר מעורב בו' - פעמים שתופסו לקולא (ו.א), ופעמים לחומרא, כל אחד לפי מקומו, דרזאי קולא וחומרא יש בו". הקולא - שהמזיק אינו הגורם הבלעדי לנזק. והחומרא - "שעל כן חייבה בו תורה, שאע"פ שבעל-התקלה אינו מדליק את הגדיש ממש - מ"מ מיד שהוא מדליק את האש מצוי הוא להתערב עמו מיד כח אחר שמוליכו ומזיק; וכן הטעם באבנו וספינו שהניחן בראש גגו שמצויין ליפול ברוח מצויה". וכ"כ להלן (ה.ו.א), ע"ש. וכ"כ המאירי (לעיל ב.): "ויש כאן אחת שפעמים באה להקל ופעמים באה להחמיר...". גם בתוס' להלן (ה: ד"ה כי שדית) כתבו ש'כוח אחר מעורב בו' באש זו חומרא ביחס לבדו שאין הולך ומזיק אלא במקומו, אך בחפציו (אבנו וספינו וכו') שנעשו בור זו קולא, "דבבור שנעשה בלא כח-אחר חמור מאבנו וספינו שלא הזיקו בהליכתן אלא לבתר דנייחי ולא נעשו בור אלא ע"י כח אחר". ומה שאמרו כאן ולהלן (ו.א) באבנו וספינו וכו' "מה לבדו שכן אין כח אחר מעורב בו, תאמר בהני שפח אחר מעורב בהן? אש תוכיח...". דמשמע דאף באש 'כוח אחר' קולא היא כמו באבנו וספינו (דה"ק: אש תוכיח, שלמרות קולא זו חייבת) - תירצו בתוס' בשני אופנים: (א) ה"ק: כמו שאש חמורה, שלמרות הכוח-האחר נחשב כאילו המזיק עשה הכל בעצמו, כך באבנו וספינו למרות הכוח-האחר כאילו המניח עצמו עשה בור זה לבדו. (ב) פרכת הגמ' (ו.א) מיד אחרי "אש תוכיח" ("מה לאש שכן דרכו לילך ולהזיק!"). גופה מצביעה על ההבדל שבין אש ובין אבנו וספינו בעניין זה, דה"ק: "מה לאש שכן 'כח אחר מעורב בו' ידידה חמור יותר, שע"י זה הולך ומזיק למרחוק, מה שאין כן באבנו וספינו ומשאו".

מהו מְבַעָה. הגמ' דנה באורך (ג:ד-ד): בהתאמת המשנה ולשונה לשתי הדעות; והדברים סדרו בטבלה בקובץ דפי-העזר שלנו בס"ד; ראה שם (ראה גם הערתנו להלן ה. לגבי 'לא הר''). ונזכיר כאן כי הדיון בגמ' (ד. לגבי המלים "כשהזיק חב המזיק" היינו "כשהזיק חב המזיק" בתרא, במשנה להלן (ט):). כ"כ בתוס' (ד. ד"ה כשהזיק); וכ"כ רש"י להלן (ט): וז"ל: "כשהזיק חב המזיק - הא דרשינן ליה בריש פירקין לאתווי קרן. ו'כשהזיק חב המזיק' דרישא לא דרשינן ליה, דלאו יתירה היא". וע"ע בגמ' לקמן (ג:).

מְבַעָה. בסוגיות תחילת-המסכת, כאן ובהמשך, בולט הקושי הלשוני-סגנוני שעמד לפני רבותינו בביאור המשנה, והאמוראים התקשו "מאי קאמר" ונצרכו להסביר את השפה (עי' להלן ה.ו: יד:), וגם דרשו (ברייתות ואמוראים, לאורך כל הפרק) את מלות המשנה כמעט 'כאמתה של תורה'. מהביטוי הייחודי "מְבַעָה" ועד מלות-קוד ("שום כסף ושום כסף..."); ושפה של "תנא ירושלמי" (ו: לגבי "חב המזיק"), דהיינו משניות קדומות מימי בית המקדש, שהזוגות (ולפני כן אנשי כנסת הגדולה, עי' שקלים יג:; ריש פרק ה) והתנאים עוד ישבו בירושלים, בטרם גלו ליבנה ולגליל (עי' ר"ה לא:); ויש לציין גם את הלשון הבלתי-רגילה של המשנה המדברת בגוף ראשון "כל שחבתי בשמירתו הכשרתי את נוק...". (ט:), ולא 'כל שחב בשמירתו הכשר את נוק', דבר בלתי-מצוי ככהאי גוונא (אלא במדרש ה"לכה כגון "ומה אני מקיים...". שבת קלב:). ועוד; וכעת מהר"צ חיות (להלן ו: ע"ש). השפה המיוחדת של המשניות הקדומות שבפרקנו היתה צריכה ביאור בימי התנאים המאוחרים ובימי האמוראים; ואף רבנו הקדוש בעברכו את המשנה לא אבה לשנות את הנוסח שלה (עי' יסוד המשנה ועריכתה לרבי ראובן מרגליות, עמ' סא (בירורים יב)). וראה הערותינו ליבמות (י) ולהלן (ד: בס"ד).

ד: ר' אושעיא מנה 13 אבות. (נוסח אחר) והם ה-4 דידן (הכוללים, לדעת רב, אדם שהזיק שור/ממון בידיים) + 4 השומרים (אדם שהזיק שור בלא מעשה מְבַעָה) + 5 תשלומי החובל בחברו (אדם שהזיק אדם. על זה עי' להלן פג: ואילך). ע"כ.

13 אבות וכו' 24 אבות. כאן אין מקום לביטוי חריף כמו "כמדומה לי שאין לו מוח בקדקדו" שאמר רבי ללוי שביקש לשנות פראש יבמות 16 נשים" (שם ט); שאין כאן ערעור על המספר המסור לנו מדורי דורות ועל המשמעות העמוקה של המספר שנשנה בדוקא (ראה הערתנו ליבמות י. בס"ד, וראה הערתנו לעיל ג:), אלא כעין הרחבה על גבי המשנה - רבי אושעיא ורבי חייא שנו תוספתות ולא נוסח חלופי של המשנה, ואכן דרך

התוספתות להרחיב על האמור במשנה, ואינן באות כתחליף לה. לעומת דברי לוי ביבמות - "מאי איריא דתני 'ט' ו'?", ליתני 'ט' ו'!" - שאמרו כערעור על גרסת המשנה.

ה. (פירוט) אין 4 האבות נלמדים זה מזה. לא הרי השור כהרי המבעה ולא הרי המבעה כהרי השור (לעיל ד.), לרב - ששור משלם כופר < אדם חייב ב-5 דברים (כדלהלן פג.) - לשמואל - רגל נזקה מצוי < לשון יש קנאה. ולא זה וזה כהרי האש שאין בה רוח חיים. ולא הנך כהרי הבור שאין דרפו ללכת להזיק. הצד השווה - דרכם להזיק (לרב, באדם ישן, שמתנועע; וקורן - בשור מועד) ושמירתם על בעליהם.

ה: מבור ואחד מהם אפשר ללמוד כולם. כפי שפירט רש"י (ד"ה וכולהו כי שדית), ע"ש. והדברים מסודרים בטבלה שבקונטרס דפי העזר (שהזכרנו לעיל ב.).

ו. כשהפקירם. נצרך לשיטת רב. נחלת דוד, במסקנתו (ע"ש).

ו: (בגמ') "חב המזיק" - 'חייב המזיק' מביעי ליה! אמר רב יהודה אמר רב: האי תנא ירושלמי הוא, דתני לישנא קלילא". עיין מהר"צ חיות כאן. ראה בזה הערותינו בס"ד ליבמות (י.) ולעיל (ג: ד:).

המזיק וכו'. לגבי המזיק הקדש, עי' רש"י (ד"ה שור רעהו) ותוס' (ד"ה שור רעהו). בהערתנו למעילה (יח:): הארכנו בזה בס"ד מדברי המפרשים כאן; ראה שם. (השמטה) יש לו בתים שדו"ת וכרמים (ואין לו 200 זוז אלא הם), ואם יבוא למכרם עתה (בחורף) ייאלץ למכרם בזול ואם ימתין לקנין? מכרם בשוויים - אין מצריכים אותו למכור עכשיו בזול, אלא מאכילים אותו מעשר עני עד חצי דמיהם (עד חצי דרפו להזיל). שאר האנשים מוכרים כראוי, והוא אינו מוצא למכור בשוויים כי דחוק על הכסף - לא יקבל כלל (קרקעותיו שוות 200); (ולגורסת רמב"ם הל' מתנו"ע ט, יז ורדב"ז יקבל ככל צרפו). ע"כ.

ז: בבינונית כשהיתה לו עידיית ומכרה (ח). מפאן משמע, שאף לסובר בשלו שמים, אם היתה לו עידיית ומכרה נחשב כאילו ישנה עתה בשעת גבייה. אך בכתובות (קי.) משמע ששעת הגבייה היא הקובעת, וכפי שדייק שם בהפלאה: "דהכא משמע דאזלינן בתר שעת גבייה, ואפי' בשעת הלואה לא ה' לו אלא בינונית ונשתעבדו - מ"מ כיון שבשעת גבייה יש לו זיבורית נעשית הבינונית כעידית". שם עוסקים בשניים שהוציאו שטרי חוב זה על זה, רב נחמן אמר "זה גובה וזה גובה" ורב ששת חולק, ומסבירים שם שלר"ב בקרקעותיו שלו שמים, וכשלאחד יש קרקעות עידיית ובינונית ולשני זיבורית, גובה השני בינונית וחוזר הראשון וגובה זיבורית (שהבינונית של זה נעשתה אצלו עידיית ואין בעל חוב גובה ממנה). ממחלק הסוגיה שם, מוכח דלמ"ד בשלו שמים, השומה לפי שעת הגבייה. שבתחילה מעמידים שם מחלוקתם כשלוה בינונית ולזה זיבורית, ופרכינן: "ולרב נחמן, מאי חזית דאתי בעל זיבורית ברישא? ליתי בעל בינונית ברישא וליגבי זיבורית, וליהדר וליגבי ניהליה!", ולו היינו שמים לפי שעת ההלוואה בעל הזיבורית יגבה את הבינונית, שהשתעבדה לו מראש. והציע בעל הפלאה לתרץ שהדבר תלוי במחלוקת (קידושין יג: וב"ב קעה:): האם שעבודא דאורייתא: לרב נחמן שעבודא לאו דאורייתא (ב"ב ככד: גבו קרקע בחוב אביהם אין לבכור פי 2), ולכן קרקע הקובע הוא רגע הגבייה, והסוגיה בכתובות עוסקת בשיטתו. והסוגיה בב"ב כמ"ד שעבודא דאורייתא, ולכן מעת ההלוואה השתעבדו הקרקעות והיא הזמן הקובע (ע"ש עוד).

זכות ניזק ובעל-חוב לכפות את בעה"ב לשלם להם בקרקע פחותה-באיכות מן המגיעה להם. רא"ש (סי' ב:): זאת רק כשגילה בעה"ב דעתו שמוכן לתת להם מקרקע פחותה (כיוקרא דלקמיה, כפי שענה להם בעה"ב בסוגייתנו; ויכפוהו לתת כזולא דהשתא). אך בים של שלמה (סי' יא) חלק עליו וכתב שהקדמונים לא חילקו בזה. ובפני יהושע בגיטין (מח: ברש"י ד"ה בעידית) דייק מדברי רש"י שם שסובר כרא"ש. [ובזה יישב הוא שם (ג. על תוס' ד"ה מאי עידיית) את דברי רש"י שם (בהסבר דברי רבא ב'שפאי עידיית', שהבאנו בהערות-השוליים לעיל ו:), מקושיית התוס' מסוגייתנו].

שם. אך בכתובה אין האשה יכולה לכפותו כלל (שאינן כאן נעילת דלת; מאירי). תוס' רבנו פרץ: יכולה לכפותו לתת לה מבינונית אך כיוקרא דלקמיה (כי עיקר דינה לגבות מבינונית כבע"ח, לכל הפחות). עיין בכל זה בבירור הלכה (של מכון הלכה ברורה).

ובהערות השוליים ציינו לב"מ (עז:): - והרי הדברים משם: קנה שדה ב-1000 זוז ושילם מהם 200 (ולא כתבו '...מכרתיו ב-1000 ונתן לי 200, ואני נושה בו 800'), והמוכר מחזיר על המעות - יד החוזר-בו על התחונה: אם הקונה - ביד המוכר להחזיר לו מעותיו או קרקע זיבורית; ואם המוכר - ביד הקונה לבחור האם יקבל מעות או קרקע עידיית (רבנ"י: מהשדה הנמכרת. רב אחא בר' אבא: משאר נכסיו, כמזיק, שגרם לקונה למכור נכסיו בזול).

ח: ראובן מכר כל שדותיו לשמעון. בשטר אחד. רש"י בכתובות (צב. ד"ה כל שדותיו); וע"ש בתוס' (ד"ה ראובן).

אביי: הקונה שדה שלא באחריות ויצאו עליה עוררים, אם כבר החזיק אינו יכול לחזור בו. בב"ב (מד:), קנה שדה שלא באחריות, ונמצאה גזולה - רב פפא: גובה מהמוכר; רב זביד: אינו גובה. וכתבו בתוס' (כתובות צג. ד"ה מהשהחזיק), שאף לרב פפא, כל עוד לא טרפוה ממנו (מאחר שהחזיק) אינו יכול לחזור בו.

ט. (דברי רב הונא ורב אסי הבאנו לעיל ז., לאור פרש"י כאן ד"ה רב הונא אמר. ועי' תד"ה רב הונא)

2 אחים חלקו וכו'. ובבבא בתרא (קז.) נפסקה ההלכה כרב שבטלה החלוקה. וכתב רא"ש (סי' ו) שהוא מטעם "דינתי כדעא דאבוהון אינון לפרוע חובת אביהן בשנה". וכתבו בבירור הלכה שפדבריו משמע מלשון רש"י (ד"ה כיורשים דמו), שלא הסביר שהתברר שהחלוקה היתה בטעות (כהסבר נמוקי יוסף, ד. בדפי ר"ף, ע"ש), אלא "ועל שניהם לפרוע". אמנם יש לציין לרשב"ם בב"ב (קז. ד"ה יורשין הו) שכרך את שני ההסברים יחד וכתב שהוא משום דיש ברירה וה"ה לעניין חזרה ביובל, ע"ש.

שם. וכשאחד נטל קרקע (ונגבתה) והשני כספים. שתי לשונות בגמ' (בסוגיא דאליבא דרב אסי). ולכאורה דברי לשון א - שיחלוק האח האחר עמו בכסף - אינם עולים עם שיטת שמואל, שלדעתו י"ל גם כאן שבעל הקרקע שנגבתה הפסיד. אך כתבו בתוס' (ד"ה פשיטא), שיש לחלק, שכאן כיוון שזה לקח קרקע וזה לקח כספים (שאינם משתעבדים לבעל-חוב, כדון מיטלטלי יתומים) חלקו על דעת שאם תיגבה הקרקע יפצה בעל הכספים את בעליה. ובבירור הלכה כתבו שאפשר להמשיך ולחלק גם לכיוון הפוך (שלשון ב' תסבור אף כרב, שחלקו קרקע מול כספים כדי שאם תיגבה הקרקע לא יצטרך בעל הכספים להשתתף). אמנם, ר"ף (ד. בדפיו) פסק בדיון זה כלשון א' בניגוד לדרפו לפסוק כלשון אחרון - רא"ש ו, ע"ש), ונימק זאת בפסיקת הגמ' בב"ב (שם) כרב במחלוקת האחרת, שבטלה החלוקה. ועיין בבירור הלכה, שכתבו בבירור פסיקת ר"ף "שאף על פי שניתן לחלק בין ההלכות, בכל זאת יותר מסתבר להשוות ביניהן". ע"ע המאור ומלחמות ה'.

להידור מצווה עד שליש וכו'. לפירושים השונים שנאמרו בזה, עי' אנציקלופדיה תלמודית ערך הידור מצוה (כרך ח) פרק ד (שיעורו).

ט: בעניין מחלוקת ר' יוחנן ור"ל בשור ובבור. ביאר בחידושי ר' נחום (אות שלה), שחלקו מתי אין לחייב על מעשי השוטה. דעת ריש לקיש שרק כאשר בעה"ב לא פשע בשמירתו (אלא מסר לו שור קשור ובור מכוסה) פטור; אך לדעת ר' יוחנן כל היכא שנעשה ההיזק ע"י החרש ליכא חיובא כלל, ואפי' בגוונא שהבעלים פשע שלא בא לבדוק שמא השור התיר את עצמו (יצוין כי ר' נחום, שם אות שלד, צידד בשיטת המפרשים שלר"ל שור קשור ובור מכוסה היינו שאינו קשור כראוי; עיין פני יהושע, שאין זה כבלתי קשור ובלתי מכוסה לגמרי, דס"ד דמועילה שמירה פחותה זו דשוטה בצירוף העובדה דלא ברי היזקא, שכעת אינו מזומן להזיק עד שיצטרך או שיגלה).

ועוד שם (ח"י ר' נחום אות שלה): "ובהא דבמסר לו גוונא סילתא ושרגא חייב כתב רש"י לקמן דף כ"ב 'דהאי ודאי פושע הוא'; ונראה בבירור דבריו, דבכהאי גוונא איכא גרם-היזק בעצם המסירה, דכיון שדרפו של חש"ו לשחק בגוונא נמצא שבמסירה לידו מונח גרם הבערה". ועוד שם, ביחס למה שפוטרו ר' יוחנן בשור ובור מכוסים: "ואין זה דומה כלל לתחילתו בפשיעה וסופו באונס (עי' ב"מ מב.), דהתם נעשה הנזק מאליו וכל

פטורו הוי רק מטעם אונס, וזוה אמרינן דתחילתו בפשיעה חייב, משא"כ בשלהבת ובשורקשור דחרש עביד ליה להזיק - י"ל דפטור אפ"י בכה"ג שתחילתו בפשיעה, עכ"ל. [עוד בנושא מוסר אש לחש"ו ראה להלן (כב.): בהערותנו.]

(השטטה) - כמעט ואין כאן חידוש דינים, וכל דין נזכר במקומו) הברייתא מונה חומרות שבין 3 מבין אבות-הניזקין השונים - שור (=קרן), בור ואש. בטעם הדבר שרק הם נידונו כאן, כתב **מהרי"ק**: "שאלו שלשתן חייבים בשתי רשויות, רשות הרבים ורשות הניזק, ולפיכך רצה להודיענו שעם כל זה יש הפך חומרות ביניהן, הן בחיוביהם, הן בטבע היזקן... ולפיכך לא שנה שן ורגל, שהם מובדלים מאלו במקומות, שאותם אינם חייבים כי אם ברשות הניזק, ואדם נמי חייב הוא ברשות המזיק... וכי תימא: ליתני הבדל שן מרגל ורגל משן! יש לומר, שכיון שאין הפרש ביניהם בחיוב - אע"פ שיש הפרש ביניהם בטבע ההיזק - לא חששו לו. וזוה תירצנו אמאי לא קאמר בבור שמעשיו גרמו לו לו ושהוא שלא ברשות, כי אין המכוון בברייתא זו כי אם מה שחייבים ובאיזה אופן מזיקים, לא מה שפשע בהם האדם". הנה סיכום סוגייתנו בטבלה:

אב א'	אב ב'	חמרות אב א'	חמרות אב ב'
קרן	בור	חייב כופר, ו-30 סלע של עבד, נגמר דינו אסור בהנאה, ודרכו לילך ולהזיק (ודש בניר חייב), וחייב על כלים (לרבנן, שבבור פטור), וחייב כשהזיק פסולי המוקדשין	תחילת עשייתו לנזק, ומועד מתחילתו
קרן	אש	חייב כופר, ו-30 של עבד, נגמר דינו אסור בהנאה, המוסרו לחרש שוטה וקטן חייב, וחייב על הטמון (לרבנן, שבאש פטור) [שמירה מעולה, נה: וע"ש תד"ה התורה]	מועדת מתחילתה
בור	אש	שתחילת עשייתו לנזק, המוסרו לחרש שוטה וקטן חייב, וחייב על הטמון (כרבנן)	דרכה לילך ולהזיק, ומועדת לאכול בין דבר הראוי לה ובין דבר שאינו ראוי לה, [וחייבת על פסולי המוקדשין (בכפות - עי' שו"ת רשב"א ח"ב סי' יב/ג)]
קרן	בור ואש	כופר, דמי עבד, נגמר דינו אסור בהנאה [שמירה מעולה (נה):]	מועדים מתחילתם
בור	קרן ואש	תחילת עשייתו לנזק	דרכם ללכת ולהזיק, וחייבים על כלים ועל שור פסולי המוקדשין
אש	קרן ובור	מועדת גם לדבר שאינו ראוי לה	מסרם לחש"ו חייב, חייבים על טמון (וכרבנן שאש לא)

י. (השטטה) דש בניור - תולדה של קרן. ופרש"י (ד"ה דש בניור) והמאירי: כי השור מתכוון; אך בתוס' תלמיד רבנו תם פירש (בשם רב'): כי זה משונה. ומדבריהם מתבאר, שלרש"י אין זה משונה כי השוורים מלומדים לרשע ועושים זאת בכוונה, אלא שכוונה זו כאשר זהו נזק (בניר) עושה את זה קרן; ולר"ת אין זה נחשב שמלומדים ומתכוונים, שכן אינם מלומדים לרשע בכל מקום שהוא אלא בשדה-בור, שזה תיקון, והדש בשדה ניר עשה דבר משונה, וזו הסיבה שזו קרן. [ועי' חידושי רבי נחום אות שנג, שכוונת רש"י להסביר מדוע לא ייחשב הדבר תולדה דרגל.]

פְּשַׁע 1 מ-5 שומרי שור והמגדיל מדורה יש שאשם בכל הנזק ויש שלא. תלמי האם בלי מעשיו לא היה יכול הנזק להיעשות, שאז נמצא שהוא הכשיר כל הנזק. ובמש"כ ויש שלא - פרש"י לגבי פשע שומר שור (נדפס י: ד"ה מאי קעביד) שאינו חייב כלום; אך בתוס' (י: ד"ה מאי קעביד) כתבו שישלם כל אחד חלקו (וה"ק גמ': מאי קעביד טפי מאחרני? וכצ"ל "בכולה שמעתי"), והוכיחו מהסוגיה להלן (נא). לגבי החופרים בור. ובפני יהושע כתב (י. ברש"י) שמסתבר שרש"י ותוס' אינם חולקים, ודברי רש"י הם רק פשיעת אחד משומרי שור, שכיוון שנשמר גם בלעדיו נמצא שלא פשע כלל בזה שהלך לו, אלא שאר השומרים הם שפשעו בשמירה, לכך פטור הראשון לגמרי. וזוה מודים בעלי התוס', ודבריהם אמורים מ'מרבה בחבילה' ואילך, ואז גם רש"י מודה להם, שכל אחד ישלם חלקו. והניח בצ"ב. אמנם עי' רשב"א שנקט כתוס', ומפורש בדבריו שהם גם לגבי שומרי שור ("דאיהו נמי נעשה שומר עליו, וכולן הכשירו נזקן..."). ואף מאידך גיסא, מהרי"ק שכתב שרש"י לא רצה לפרש כתוס' כי דבריהם דחוקים בלשון הגמ' "מאי קעביד" דמשמע שפטור לגמרי; ועוד, שבמרבה בחבילה ודאי שהמשליך תוספת למדורה כאשר מתפשטת בלעדיו אין ראוי להתחייב כלל, כיוון שלא חידש בה דבר (עי' תוס' שהתקשו בזה, ועי' רשב"א שתיירן שאין מדובר שהוסיף קיסם אלא תוספת משמעותית, כמו בסוגיה הנזכרת לגבי בור).

י: "והמת יהיה לו" דשור. ולגבי "והמת יהיה לו" דבור עי' להלן (ג:).

יא. בשואל וכו' (השלמה) וספק מה דעת רב ושמואל בזה.

יא: עבד כקרקע או כמטלטלין (יב). מחלוקת אמוראים בסוגיין [ועי' תוס' ד"ה אנא, ורשב"ם ב"ב קכח. ד"ה ורנ; וראה מזה להלן בס"ד]. אמנם בברייתא דאבימי תניא שפרוזבול אינו חל על עבדים; ולכאורה קשה לאוקימתא קמייתא, דכו"ע (תרי נצאי דמייתנין בגמ' "לימא כתנאי") עבדא כמקרקעי. וכתב בבאור חברותא שאכן להך תנא ודאי ס"ל דעבדא כמטלטלין (דלא כהנך תרי תנאי). ובחידושי מהרי"ב בן לב כתב שאף אם נאמר כמקרקעי, פרוזבול אינו חל על עבדים משום דמחסרי גוביינא (וכלשוון רש"י ד"ה חל על הקרקע: "דכיון דלא מחסרי גוביינא").

עוד בזה. העירו בתוס' (יב. ד"ה אנא מתניתא; ב"ב קנ. ד"ה איבעיא להו) על סתירה-לכאורה של הסוגיות בנידון של עבד. ותירצו: בעניינים של תורה ודאי שהעבד כקרקע, ובענייני דרבנן (גבייה, פרוזבול, מיטלטלין באגב [לדעתם הוא דרבנן]) הוא דאיבעיא לן וחולקים אמוראים. ולגבי האם נזול (להלן צו-צו. מסקנת רב שלא, דאיתקש לקרקע), נידון-דאורייתא הוא. ובנמוקי יוסף (לד: בדפי ר"ף) חילק באופן שונה מעט, בין "דברי תורה" (=דברים הנלמדים מגזרת הפתוב) ובין דברים התלויים בדעת האנשים (לשון בני אדם, גמירות דעת מלווה ודעת אדם) ואפ"י בדאורייתא (שעבוד, אגב). ועי' קונטרס השיעורים (לרבי ישראל סוקל, ב"ק סי' ע). ועי' גם רשב"ם בבבא בתרא (סח. ד"ה ש"מ; קכח. ד"ה ורנ אמר; קנ. ד"ה עבדא כמקרקעי).

יב. כפות. וגם ישן - תוס' (ד"ה והלכתא בכפות), ע"פ הנאמר בגיטין (עח. ע"ש), שתהיה זו חצר המשתמרת לדעתו. או שהוא כפות גם בידי - רשב"א. עיין מהר"ם שיף בגיטין (כא). וראה הערתנו החיצונית שם.

יב: בכור ומעשר-בהמה. בן-עזאי ואבא יוסי (יג). כתבנו ע"פ המתבאר כאן בס"ד. כתב רש"י (יג. סד"ה מתנות), ש"בן-עזאי מילתיה דרבי יוסי כמפרש". מזה הסיקו רבים (כגון: לחם משנה הל' נזקי ממון ח, א; עיין אוצר מפרשי התלמוד) שאין מחלוקת בין בן-עזאי לבין ת"ק בדעת ר' יוסי הגלילי; ולכו"ע מעשר-בהמה אינו ממון הדיוט. והקשו מדברי רש"י בתמורה (ח. ד"ה לרבות) ובחולין (קלו. ד"ה בקדושה) שכתב במפורש שמעשר-בהמה ממון הדיוט. על כן כתב במשמרות כהונה (כאן, ד"ה והנה הר"מ) שכוונת רש"י כאן שבן-עזאי חולק עם ת"ק בהבנת דברי ר"י הגלילי, ולדעת ת"ק אמר ריה"ג אפילו במעשר, כפשוט הדברים, וכן הם דברי רש"י בתמורה ובחולין. ויש להוסיף כי המשנה במסכת מעשר שני (א, ב), שמפורש בה שבמעשר-בהמה אין מקדשים אשה (בניגוד לבכור), היא כדעת בן-עזאי ואבא יוסי, שמודה ריה"ג במעשר בהמה. ושיטת רש"י, כך נראה, שכיוון

שבכל מקום (קידושין נב: ב"ב כג: זבחים קיד. ובכורות נג:): מייטין להך דריה"ג בסתמא, ללא דברי בן-עזאי, חוץ מסווייתנו ומתמורה (ח). - ש"מ בעלמא סבירא לן כת"ק, שדברי ריה"ג הם אף במעשר בהמה. ועל כן נקט כך רש"י בפירושו בתמורה ואף דחה אפשרות אחרת בפירושו בחולין וכתב שם שכן הוא סתמא דסוגיה דקידושין (נב:). ומ"מ, לאחר שנוכחו שדעת ת"ק אליבא דריה"ג היא כפשוטה (כל קדשים קלים), על כרחו דברי רב נחמן - המחלק בבכור ובמתנות-כהונה - מתפרשים כבן-עזאי ואבא יוסי, וזו כוונת רש"י כאן (יג. ד"ה מתנות), שרבינא מעמיד כריה"ג ואמר בבכור מפני שכן אמר אבא יוסי בשם בן-עזאי. תדע, שדברי בן-עזאי ואבא יוסי הובאו רק בסוגיות העוסקות בדברי רב נחמן - בתמורה וכאן. עד כאן באופן א.

ואולי אפשר להציע דרך אחרת ביישוב דברי רש"י. שבתמורה קיבל רש"י דברי ת"ק כפשט הלשון, ושבן-עזאי חולק עליו, כיוון ששם מופיעה הברייתא בשלמותה בקושיית רבא לרב נחמן. אך בסוגיין משמע שאין מחלוקת בין ת"ק לבין בן-עזאי, שבקושיית רבא לר"נ הובאו רק דברי ת"ק בשם ריה"ג; ועליהם תירץ רבינא "בבכור בחור"ל" ומשמע שאת דברי ת"ק מעמיד כך. והרי זוהי שיטת בן-עזאי, ומפאן שאין ת"ק חולק עליו. ונמצא ששתי הסוגיות חולקות - לפי רש"י - ביחס שבין דברי ת"ק בשם ריה"ג לבין דברי בן-עזאי בשמו: לסוגיין בב"ק לא פליגי, ובן-עזאי מפרש דברי ריה"ג והוא יהיה ת"ק; ולסוגיה בתמורה הן דעות חלוקות כדפירש שם רש"י.

ובמש"כ בסתמא שבן עזאי ממעט בכור בא"י בזמן המקדש, וממילא מרבה בכור בחור"ל. בגמ' בלשון א אמרינן שמרבה (ק"ו משלמים). אמנם בלשון ב הסברא הפוכה, דשלמים ק"ו מבכור, אך זה אליבא דאבא יוסי; ועל כן אפשר שאין מחלוקת בין הלשונות בדעת ת"ק-בן-עזאי לגבי בכור (וכך נוכל להעמיד דברי רב נחמן לפי בן-עזאי, לשתי הלשונות). ונמצא שלשון ב אין מחלוקת בין ת"ק בדעת בן-עזאי לבין אבא יוסי בדעתו, "אלא דלמר חמירי ליה שלמים מבכור ולמר חמיר ליה בכור משלמים" (ע"פ לשון ראב"ד בחידושי, בפירוש ראשון, ע"ש; דבריו מובאים גם ביטא מקובצת).

יג: למעט שנגח ואח"כ הוקדש או הופקר. לכאורה זו דעת רבי יהודה להלן (מד:), ופליגי רבנן. אך כתב רא"ש (סי' טז), שחלקו רק לעניין שור שהרג אדם, אך לעניין תשלומים, בשור שנגח שור, מדיים. ובתוס' יו"ט הוסיף: "ונראה לי דלפנין ב'אם אינו ענין, משום דהתם ז' שור כתיבי, לאתויי שאין לו בעלים (להלן שם, ע"ש), הלכך אמרינן: באם אינו ענין למיתה, ד"ז שור כתיבי, תנהו ענין לנוקין".

בחצר ששניהם שותפים בה. דווקא המזיק והניזק; אך אם הוזק בה אחד מהם מעלמא, חצר הניזק היא וקרין בה "ובער בשדה אחר"; כך עולה מלהלן (מח.). שאם נתן לו להכניס פירות לחצרו היא חצר-הניזק לשן ורגל (לגבי אכילת שור זך). וכן מפורש שם ברש"י (ד"ה היא). ולגבי קרן יש להוסיף דברי רב פפא להלן (מח:). אחד מתירוץ ברייתא (שם) שלרבי, המכניס שור לחצר חבירו ברשות ואמר לו בעה"ב 'שְׁמַר אֶתָּה' לא הקנה לו מקום בחצרו, ואם הזיק השור הנכנס שם היא קרן בחצר הניזק ולר"ט חייב נזק שלם (אך בסתמא, בלי 'שְׁמַר', הקנה לו מקום, וזו קרן בחצר השותפים וחצי נזק אף לר"ט). ומ"מ לגבי שורו של בעה"ב לא נעשתה החצר חצר שותפין, ופטור מדין נזקים (חידושי רבי שמעון שקופ, ב"ב ס' א אות ג ד"ה ואף).

יד: (השטח, הדינים משולבים במקומם ובסמוך). ר"ש ב"א: 4 כללות בנזקין: (1) רשות לניזק ולא למזיק - חייב בכל (בקרן נ"ש, כר"ט). (2) למזיק ולא לניזק - פטור מן הכל. (3) רשות לזה ולזה, כגון חצר-שותפים ובקעה - פטור על שן ורגל, חייב על קרן כדינה. (4) אין רשות אלא לאחד מהם (רבינא: אלא היא דניזק לפירות ולאף אחד מהם לשוורים) - חייב בכולם כדינים (חצר הניזק). ע"כ.

שותפים לשוורים ורק לניזק לפירות (וכתבנוהו לעיל יג:). שכן התירוץ האחרון בסוגיה, רבינא-רבא: כולה ר"ט, וכאן מדובר שהיא דניזק לפירות ושותפים בה לשוורים, דלגבי קרן זו חצר שותפים. אך רבנו תם גרס: לא לזה ולא לזה לשוורים (וא"כ הוא כרה"ר לגבי שוורים), שאם כגרתנו שלשניהם מותר להכניס שוורים הרי זו כרה"ר לגבי שן (תוס' ד"ה לא לזה). ובנמוקי יוסף (ה: בדפי ר"ף) ביאר לגרסתנו: "ובעוד שפירותיו בתוכה אין הלה רשאי לתת בה פירות ולא שוורים; והדעת מכרעת כן, שלא יאכלו שוורים של זה פירותיו של חבירו. והשתא אתי שפיר טפי, דלגבי שן הויא חצר הניזק".

יד: ב"ד של מומחים. נצרך לדיני קנסות (רש"י ד"ה אלא), וכן לנזקי אדם שניזק מאדם או משור, שאין שכיחים (רא"ש סי' יט), וכן דברים שאין בהם חסרון כיס כגון בושת (נמוקי יוסף ו. בדפי ר"ף). והפל מבואר בסוגיה להלן בפרק שמיני (פד:), ע"ש.

טו: חצי נזק שמשלם שור תם וכו'. נפק"מ שהמודה בקנס פטור (רש"י ד"ה ממונא; עי' כתובות מא. ולהלן עד-עה:); וכן שבבבל אין דנים (כאן:).

טו: כלב שאכל כבשים וכו' משלם חצי נזק כקרן. וא"כ מדוע לא נשנו אלו במשנה בסמוך, "הבהמה אינה מועדת לא ליגח...?" עיין מרומי שדה, שכל אכילה משונה היא בכלל נשיכה.

גדולים. פשט לשון הגמ', ש"הני מילי ברברבי" מתייחס הן ל'אימרי' והן ל'תרנגולי', וכן מפורש ברש"י (ד"ה ברברבי) ובתוס' (ד"ה והשתא). אך רמב"ם (הל' נזקי ממון ג, ז; עי' הלכה למשה שם) כתב בפירושו: "כלב שאכל כבשים קטנים או חתול שאכל תרנגולים גדולים", וכן משמעות הגרסה בסוגיה המקבילה בכתובות (מא:), וקצת משמע כן שם ברש"י (ד"ה דאכיל): "שחֶקֶן טלאים חיים ואכלם". ושושא סובר שהסוגיות חולקות בזה ופירש בכל סוגיה לפי גרסתה.

הבהמה אינה מועדת לנגוח וכו'. (מהלך הסוגיה) הסוגיה דנה באריכות בהעמדת המשנה, והרי עיקרי הדברים: הקושי - מדובר כאן בחצר הניזק ("השן מועדת") וקרן משלמת חצי נזק ("אינה מועדת"), והיינו כרבנן; אך בסיפא "ושור המועד ושור המזיק ברשות הניזק" כלומר משלם נזק שלם - כר' טרפון (מחלוקתם מפורשת להלן כד:)?! שמואל: אכן, רישא רבנן וסיפא ר"ט. [רב: כולה ר' טרפון, וברישא מדובר כשלשניהם רשות להכניס שוורים, והיא כרה"ר. דחה רב זביד מנהרעא: אין להעמיד כר"ט, ש"השן מועדת לאכול את הראוי לה" ועל בלתי-ראוי חצי נזק בלבד! אלא: כולה רבנן, ויש חסרון: 5 תמים ואם הועדו מועדים, והשן מועדת ("ושור המזיק") - ברשות הניזק; ולא נזכרה קרן ברשות הניזק כלל. דחה רבינא: במשנה בפרק ב "שור המזיק ברשות הניזק כיצד" - משמע שבאה לפרש את שבמשנתנו (אלמא קרן היא)! רבינא: יש חסרון במשנה, "ושור המועד" הוא 5-התמים שהועדו, "ושור המזיק ברשות הניזק" - קרן - זו מחלוקת ר"ט ורבנן (ותתבאר בפרק ב). ע"כ.

לרבוץ על כלים. רש"י (ב: ד"ה רביצה, וראה הערתנו שם בס"ד); וכמתבאר בסוגיה (טז).

(טז.) (השטח - מיעוד "מן הצד" צירפנו לתחילת הפרק הבא [יז:], שזו תולדה של רגל כדפרש"י טז. ד"ה דלמא מן הצד)

טז: זאב, אריה, דוב, נמר, ברדלס ונחש. א] במשנתנו, בב"ק, דעת ת"ק ש"הרי אלו מועדים"; ולעומתה דעת רבי אֶלְעָזָר (בן שמוע) ש"בזמן שהן בני תרבות (שגידלן אדם בביתו - רש"י טו: ד"ה שהן בני תרבות) אינן מועדין; והנחש מועד לעולם". ובסנהדרין (ב. טו:) שלושה תנאים - ת"ק: מיתתם ב-23. רבי אֶלְעָזָר (בן הורקנוס): הקודם להרגם זכה. רבי עקיבא: מיתתם ב-23 חוץ מהנחש בארבעה אבות נזיקין נחש מועד לעולם דברי הפל - רש"י שם ד"ה איכא ביניהו נחש). ברצוננו לדון בהשוואת הסוגיות, לשיטת רש"י, וכיוון שהדברים התארכו מאוד נחלקם לסעיפים (תמצית הדברים להלן סעי' י, וכן בהערותנו לסנהדרין בס"ד).

ב] בפשטות, רבי אֶלְעָזָר כאן כר"ע רבו בסנהדרין; שאין חיות אלו מועדות אם הן בנות-תרבות, מלבד נחש (שיש לו תרבות אא"כ המית). ות"ק שם, שאף לנחש יש תרבות, היא דעה שלישית שאינה מיוצגת במשנתנו (ראה על כך להלן). וכך עולה מרש"י (סנהדרין טו: שם).

ג] ושם, בסנהדרין, ר' אליעזר חולק, והקודם להרגן זכה. נמצא, לכאורה, שאין להן תרבות, וא"כ דעתו מקבילה לדעת ת"ק כאן. וכן יש לבאר לדעת ר' יוחנן, שאמר בסנהדרין, בהסבר דברי ר' אליעזר, ש-6 החיות הללו מועדות והקודם להורגן זכה (בעורן) אע"פ שלא המיתו, שאין להן תרבות ואסור לגדלן. ואמנם אמר שם ש"אין להן בעלים"; אך בכל זאת משלמים הבעלים נזק שלם; שכתב שם המאירי (שם ד"ה המשנה החמישית): "ואין לבעלים שמירת חובה עליהם להתחייב עליהן מתורת ממונם, אלא מתורת בור ברשות הרבים שאינו ברשותו ועשאו הכתוב כאלו הוא ברשותו להתחייב בנוקו (עי' להלן כ"ט); וכן בכל שמגדל או עושה דבר המזיק" (ובשיעורי רבי דוד סנהדרין אות רכג הקשה על כך, ע"ש; ועיין שיעורי רבי גרשון [אדלשטיין] שם שביאר שהן חיות לא גרעו מאבן ובור, והמדלן במקום יישוב כמוליך בור למקום שזיק בו; וסוים שם "ואינם היו חיוב של שור, דבר פשוט דליכא הכא פטור מפלים כבור"). ובשו"ת שואל ומשיב (מהדור"ק חלק א' סי' ו) כתב בביאור דברי ר' יוחנן: "דהוי כהפקר וכל הקודם זכה; אבל מ"מ אינם הפקר ממש... וגדולה מזו מצינו לענין אסורי הנאה, דאע"ג דלאו ברשותיה קאי - אבל בעלים אית להו".

ד] אך דעת ריש לקיש (בשיטת ר' אליעזר) - דתניא כוותיה התם - שרק משהמיתו התברר שאינן בנות תרבות (רש"י שם ד"ה יש להם תרבות), אך בעלמא אינן מועדות. וא"כ, לכאורה, אינו כת"ק דבבא קמא! [תירץ רבנו תם (תוס' טז: ד"ה רבי אלעזר; שם תד"ה ור' יוחנן): שם מדובר כשגידלן בכלוב, שפך הדרך לגדלן (תוס' פ: ד"ה מותר), לכן אין היזק קרוב. אך מסתמת דברי רש"י בסנהדרין אין משמע שסובר כן.] ובשיטה מקובצת כאן בשם ר' ישעיה: "ורבי"א תירץ דנא"י יש לו תרבות לענין שיכול לשמרו ואין אדם רשאי להרגו; אבל אין לו תרבות כל כך שלא יהא מועד מתחילתו, וחייב בעליו נזק שלם כד"ן שאר מועדין"; וכי"ב בתוס' כאן בתירוץ ב ובסנהדרין בתירוץ א, שיש להם תרבות לענין שאין להרגו, ולא לענין שאינן מזיקות. ובדומה לזה אפשר, לכאורה, ליישב שיטת ר"ל עם ת"ק דהכא לשיטת רש"י. אך, לכאורה, אפשר להציע בזה יישוב נוסף (בשיטת רש"י): ת"ק כאן (המתאים לר' אליעזר בסנהדרין, כאמור) מסכים כי יש להן תרבות ואפשר לאל"ף ו"ללמדן שלא זיקו" (כלשון רש"י בסנהדרין), אלא שאם היזק חייבות לשלם - כי מאחר שהזיקו "סופן מוכיח על תחילתן שלא אלו בני תרבות" לענין נזק ולא נשתנה טבען להזיק, ועל כן משלמות נזק שלם!

ה] ויש להוסיף עוד ולבאר. הנה במשנתנו (ב"ק) מדובר דווקא ב-6 החיות (כן מוכח מדמוסיף ר"מ צבוע זכר - עי' מנחת שלמה לרש"י אורבך, במשנה; ועיין מרומי שדה במשנה); אך בסנהדרין, לר"ל בדעת ר' אליעזר - דתניא כוותיה - אין מדובר רק בהן, אלא בכל חיה שהמיתה, חוץ משור, כדקתני התם בברייתא. [וביד רמ"ה שם הקשה מזה על רש"י שכתב שפשהמיתו סופן מוכיח על תחילתן שאינן בני תרבות ואין צריכין לדונן: תינח ארי דוב ושאר חיות דרגילי לאזוקי; אלא שאר בהמה וחיה דהו בני תרבות לכו"ע, כגון כבשים ועזים וסוסים ופרדים וחמורים - מאי, מי איכא למימר דסבירא ליה דליכא בהמה דהווייא תרבות אלא שור?! - אך, לכאורה, לרש"י יש לומר: אין הכי נמי! סוס ועז שהרגו אדם התברר שאינם בהמה רגילה אלא חיה רעה, כארי וכדוב. ואין זה סותר למה שמינים אלו בני תרבות ומותר לגדלם וכו', אלא שלגבי פרט מסוים התברר שאינו כזה, שהמיתו. ושור שאני, דגורת הכתוב היא.] מ"מ משנתנו בב"ק עוסקת במועדות לענין נזק, ובוהו שייך לחלק בין שאר המינים, שאינם מועדים, ומשלמים חצי נזק, לבין המינים המזיקים, המועדים ומשלמים נזק שלם (ואף שא"ל ריש להם תרבות" כדברי ר"ל בסנהדרין - משהזיקו התברר שלא הועיל אילופם, כאמור; והם כאשר שהיה לה וסת קבוע ועקרתו [ולא קבוע אחר], שפפסם אחת חוזרת אליו, עי' י"ד קט, טו וב"י שם, ורש"י נדה ס:ד). אך בסנהדרין הנושא הוא חיה רעה שהרגה אדם, וזה שייך בכל חיה ובהמה שהרגה, שדינה להיהרג ואפילו תרגול. ובוהו יש ליישב מה שפירש שם רש"י (ד"ה ברדלס) לגבי ברדלס, שהוא נמייה או בואש (ע"פ אוצר לעזי רש"י, ובתוס' שם ד"ה והברדלס פירשו דבריו שהיא חיה קטנה כעין חולדה), והקשו בתוס' שאינו עז כל כך להמית אדם, ובסוגיין הוא (טז). מפרשין שהוא נפרזא, אפא, צבוע זכר (ע"ש בתוס'). והיינו, דתרי ברדלס ניהו (כדכתבו בתוס' בסנהדרין), ובסנהדרין פירש רש"י לפי ר"ל והברייתא בדעת ר' אליעזר, דסוגיין דהתם כוותיה, ולפי זה אין הדבר תלוי דווקא במין מסוים, אלא בכל המינים, ואפילו נמייה ובואש שהרגו תינוק, הקודם להרגם זכה. והשתא דאתית להכי, פירוש רש"י בסנהדרין מתאים גם לדברי ת"ק דסנהדרין, שאין משנה איוז חיה זו, ואף תרגול, צריכה 23 (ואף לר"ע כן הוא מלבד נחש, כדלהלן), וכפי שיתבאר בס"ד לקמן (ושם במשנה, ב, פ"ש: "ברדלס - חיה היא". ובב"מ כד. לגבי המציל כתב רש"י שני הפירושים; שם נראה ששיניהם שייכים, דלכאורה הנך חיות לאו דווקא, דזיל בתר טעמא, דביאוש תליא מילתא, ובכל חיה שהדרך להתייאש ממה שתפסה זכה המציל; ואורחא דמילתא נקט).

ו] ולגבי דעת ת"ק בסנהדרין, שאף שהמיתו (6 המינים הנ"ל) צריכים לידון ב-23, אלמא 'יש להן תרבות'. לכאורה דעה זו יחידאה היא; שהרי בסוגיין, בב"ק, אין סובר כן; ואף הסוגיה בסנהדרין לא דנה בדעה זו. אמנם, לכאורה, יאמר רש"י שההלכה דווקא כדעה זו! וזאת, "משום דתנן בבחירתא כוותיה", שהעיד רבי יהודה בן בבא על תרגול שנסקל בירושלים על שהרג נפש (עדויות ו, א; וכדפסקינן בברכות כז. לגבי סוף זמן תפילת שחרית). ואין לומר שת"ק בסנהדרין מדבר ב-6 החיות בלבד; שע"פ מה שפירש"י טעמא דת"ק דסנהדרין אין לחלק (ולא נקט ת"ק הנך 6 מינים אלא שדיבר בהוהו). שכתב רש"י (סנהדרין ב. ד"ה הזאב; ברכות כז. ד"ה שנסקל; נדה ח. ד"ה ושנסקל), שלומדים גז"ש 'שור' משבת בב"ק בסוף פרק שור שנגח את הפרה (נד:), שכפי ששור שהרג אדם נידון ב-23, כך כל החיות. והקשה רא"ש (תוספי הרא"ש נדה שם), שבב"ק אין מוזכר שלומדים לענין זה; ותירץ, שכפי שנלמד לענין חסימה משבת, ה"ה לזה. ובתוי"ט (ב"ק ה, ז; סנהדרין א, ד) הקשה שאין משמע בגמ' שיש למדים נוספים (לשיטתו אזיל, שכתב שלמסקנה כלאים דחרישה לא יליף מגז"ש משבת אלא מכלאים דהרבעה; ואכמ"ל; ראה בזה הערתנו לדף נד: בס"ד). ובערוך לנר (נדה ח.) הלך בזה בשיטת תוס' יו"ט וכתב שאכן סתם המשנה בבבא קמא להלן (נד:): אינה סוברת כמשנה בסנהדרין (הנ"ל), ולא כעדות ר' יהודה בן בבא בעדויות (ועי' דבריו בסנהדרין בדעת רש"י, שלת"ק שם נחש אינו מועד). וביד רמה כתב, שבמשנה בסנהדרין קלקו ת"ק ור' אליעזר האם לומדים גז"ש 'שור' משבת. ונמצא, לפי זה, שהמשנה הנ"ל בב"ק סוברת כרבי אליעזר, שאין למדים משבת לחיה שהמיתה להצריכה 23. לעומתה, ת"ק דסנהדרין ועדות ר"י בן בבא חלוקים על ר' אליעזר. וביים של שלמה (ב"ק ה, מה) כתב - בניגוד לאמור בתוס' יו"ט ובערוך לנר - שפשוט למשנה בב"ק (נד:): שלמדים שור משבת לנוגח את האדם (וכעדות ריב"ב וכת"ק בסנהדרין), משום שנאמר 'שור' בלבד; ובמשנה ובגמ' בב"ק - הוצרכו למקרים שכתוב גם שה, חמור או בהמה, וס"ד דווקא. ולשיטה זו (וכיוצא בה, ראה הערתנו להלן נד:), שיש אחרונים שדחו דברי תוי"ט והסיקו דתנא ושייר), אין צורך לעשות מחלוקת בין המשנה להלן (נד:): לבין ת"ק בסנהדרין. ומ"מ נמצא שבסנהדרין רבי אליעזר חולק על ת"ק, כי רמה הנ"ל. [לכאורה אפשר היה לבקש לומר דהך דת"ק דסנהדרין לא שייכא בפלוגתא דתרבות כלל, שטעמו של ת"ק דסנהדרין הוא גזרת הפתוב וכרש"י המובא לעיל (גז"ש משבת), ואין חילוק בין הנך 6 חיות מסוכנות לבין השאר (כעדות ריב"ב לגבי תרגול, וכדלעיל). ואע"ג דעליכרחין ר' אליעזר פליג (בלימוד משבת, כדברי יד רמה דלעיל) לדברי ריש לקיש בשיטתו, אפשר דבמידי דתלי בסברה, כמועדות ותרבות - ?סבור ת"ק כר' אליעזר, דאין להנך 6 חיות תרבות אם הזיקו, או כר"ע, שיש להן (מלבד נחש), ונמצא, דלכו"ע הנחש מועד לעולם, ואין חולק על כך כלל (ומשלם נזק שלם. ואין מחלוקת אלא כשהמית, שלת"ק דסנהדרין מיתתו ב-23). יתר על כן, אפשר לטעון שלשיטת ר' יוחנן אף דברי ת"ק דסנהדרין מוסכמים על הכל! שהרי לר' יוחנן חולק ר' אליעזר בשלא המיתו, ואפשר, לכאורה, שאם המיתו מודה דילפינן בגזרה שווה 'שור' משבת וידון ב-23. אלא שפל זה אינו, שאין כן לשון הגמ' ורש"י: בגמ' (סנה' שם) מפורש דפליגי ת"ק דהתם ור"ע לגבי נחש, ומדברי רש"י שם נמצא דת"ק דהתם פליג א'נחש מועד לעולם' דהכא. ותו, בדברי ר' יוחנן שם - "אע"פ שלא המיתו" - משמע דפליגי ר"א ות"ק אף בשהמיתו, וכן מפורש התם ברש"י (ד"ה ר' יוחנן)].

ז] ויש להעיר בזאת מהגמ' להלן (ב"ק צא:), "שורי הרגת! נטיעות קצצת!", "אתה אמרת לי להורגו" אתה אמרת לי לקוצצו" - פטור... בשור העומד להריגה (שור שהמית - רש"י)... דא"ל: אנה בעינא למיעבד הא מצנה". ומשמע שאף שור נהרג ביחיד! כתב ביים של שלמה (ב"ק ח, ט),

"ואיירי בזמן הזה; דאל"כ אסור להורגו, וצריך לסוקלו, לדונו בי"ג לכ"ע". [ולגבי מה שהוסיף "ואפילו לרבי אליעזר דסבר בפ"ק דסנהדרין (ב) כל הקודם להרגו זכה - היינו דוקא בחמש חיות, הארי והדוב כו"; והרי לפנינו בברייתא הנ"ל (סנה' טו): א"ר אליעזר בכל החיות שהמיתו (מלבד שור)! והנה אף הגר"א (ח"מ שפב, א) כתב כדברי מהרש"ל אלו. א. ואולי פירשו הם בברייתא "ושאר בהמה וחיה שהמיתו" = הנך שש (5 - ללא הנחש, שר"ע מודה לר"א בו) ותו לא. ודוחק. גם ברמ"ה (שם) מפורש דלאו הכי אלא "כגון כשבים ועזים וסוסים ופרדים וחמורים". ב. או שנקטו הכי, כפשט המשנה, לרווחא דמילתא, ועיקר דבריהם לומר דבשור לא פליג ר' אליעזר. ג. או שהבינו שהמשנה והברייתא חלוקות בזה, שהמשנה הזכירה על הנך שש חיות ולא "שאר כל בהמה וחיה". מאידך גיסא, יש להעיר מחולין (קלח): אמר רבינא: הלכו, עוף טהור שהרג את הנפש - פטור משלוח, מ"ט? דאמר קרא 'שלח תשלח את האם': במי שאתה מצוה לשלחו, יצא זה שאי אתה מצוה לשלחו אלא להביאו לב"ד... דלא גמר דיניה, ובעי לאתוייה לבי דינא וקיומי ביה 'ובערת הרע מקרבך". רש"י: "ובערת הרע - מצוה על כל הפוגע בחייבי מיתה להביאו לב"ד כדי לבער רשעים מישאל". הרי לנו מבואר, דרבינא לא ס"ל כרבי אליעזר לפי ריש לקיש (שאם הרגו יחיד הורגם, ובכל חיה מדובר, אף עוף), ולכאורה י"ל דס"ל כת"ק דסנהדרין, והיינו כעדות ר' יהודה בן בתירה בעדויות.

[ח] יש להוסיף ולבאר מחלוקת ר' יוחנן ור"ל בסנהדרין. לכ"ע, כשנראה שעלולים להרוג אדם ודאי מצוה להורגם משום "לא תעמוד על דם רעך", ואפילו בשבת (עיין שבת קכא:), מדין פיקוח נפש. בלשון רב שרירא ורב האי, "הכי חזינא, דמאי דמפסדי עלמא - כגון נחשים ועקרים ואריות וזאבים - שפיר דאמי לְמִקְטָלָאֲנֹן" (תשובות הגאונים הרכבי סי' עשה; אוצה"ג החדש [מכון אופק] לב"מ פה. סי' תלב. לגבי נחש עי' מרגליות הים סנהדרין ב. אות כג). אלא שלריש לקיש אין סוגיין דסנהדרין עוסקת בזה. הנהו בסוגיית סנהדרין הוא בכעין עשיית דין במי שכבר הרג, כמכוח שם בכל הסוגיה (נאמר שם בדעתו שעוין נאסר כשור הנסקל; וכן ברש"י שם סד"ה יש להם תרבות מבואר שהוא עשיית דין; ובד"ה זכה לשמים: "צדקה עשה" דהיינו צדק ומשפט, ועי' להלן), לעומת ר' יוחנן, המפרש את המשנה שם לעניין סילוק נזק. ר"ל חולק על ר' יוחנן לדינא (בדעת ר' אליעזר), על ההיתר הגורף להריגת ששת המינים (ועל הפקעתם מבעליהם), וטעמו - שאדם יכול לגדלם ולאלפם שלא יזיקו. לעומת דעת ר' יוחנן, שאין אילוף יכול לשנות את טבע החיות הללו, ותמיד הן מסוכנות. מפני כך, וכן מפני שהדברים מתאימים להקשר ולדברי ת"ק שם, מסביר ריש לקיש את דברי ר"א שם ביחס לעשיית דין, בכל מין שהוא, ורק כשהרג. אך אם לא הרג - דעת ר"ל, כנראה, שאין דין סילוק נזק בכל מקרה, אלא רק כשאינו נראה בן-תרבות ויש חשש שיפגע באדם. ועניין עשיית-דין זה, בדברי ריש לקיש, טעמו - כיוון שהרגו החיות התברר שאינן בני תרבות וא"צ לדונן, שמתחילה ראיות היו למות מדין סילוק נזק; ועתה שהמיתו "שוניהו רבנן כמאן דגמר דיניהו" ומיתתן בכל אדם. ומלשון הגמ' הזו בסנהדרין משמע שדין זה הוא דרבנן, יסודו בדין סילוק נזק, וכיוון שכבר הרגו הוסיפו חכמים להריגתם פן של עשיית דין ומשפט, ועל כן אסרו אותן בהנאה כשור הנסקל. אחרי כתיב זאת, מצאתי שפבר כתבו כיוצא-בזה בשיעורי רבי גרשון (אדלשטיין), שעמד על החילוק הנ"ל בין ר' יוחנן לר"ל, ע"ש, ונביא מעט משם: "דהנה כיון דאליבא דר"ל רק היכא דהמיתו אפשר להורגם - הרי זה מחזי דמה דהמיתו הוי סיבת חיובם, וזוה תקנו חכמים הגדר דבאמת כך זה יחשב דמה דהמיתו הוי סיבה להחיל בהו חיוב מיתה דממילא, ואף בלא גמר דין, ולהכי שפיר אית ביה איסורי הנאה".

[ט] לגבי דעת ר' עקיבא דסנהדרין, המחלק בין נחש לבין שאר המינים, נמצא שב-5 המינים סובר כת"ק, אך נחש סובר כר' אליעזר. והיינו כרבי אלעזר בב"ב. כלומר, עקרונית סובר כת"ק; מלבד נחש, שבו ההכרח של ביעור הרע ו/או סילוק המזיק (ראה להלן) גובר על הצורך בעשיית דין ממסדית. ויש נפק"מ לשיטתו במחלוקת ר"ל ור' יוחנן ביחס לנחש, האם מיתתו בכל אדם רק כשהרג (ר"ל) או אף שלא הרג (ר' יוחנן). כ"כ בספר לחם יהודה (ר' יהודה עייאש, על רמב"ם), ביחס לדברי רמב"ם (הל' סנהדרין ה, ב), וכן ביאר את הרמב"ם בשיעורי רבי גרשון לסנהדרין. ופסק רמב"ם (שם) לְחַלְקֵן בין נחש לבין שאר 5 המינים, והעיר ראב"ד: "זהו כר' עקיבא, ולא ידעתי למה". רב"ז, לחם משנה: כי סתמא בב"ב לגבי נחש היא כר"ע (כרש"י בסנהדרין). כס"מ: "ויש לומר שטעם רבינו דבארי ודוב וכו' סבירא ליה לר' עקיבא כתנא קמא והוה ליה רבי אליעזר יחיד לגביהו, ובנחש ס"ל לר' עקיבא כרבי אליעזר והוה ליה תנא קמא יחיד לגביהו". מרגליות הים (סנה' טו: אות טז): התורה אמרה "הוא יְשׁוּפֵךְ ראשו" והרשתה לכל יחיד להרגו, שחֻזְקָתוֹ להזיק יותר מחיות טורפת הדרוסתו רק ברעבונן (וע"ע אור שמח). וכ"כ בספר דבר המשפט (לרבי חיים דוד הלוי, על רמב"ם שם), והוסיף וציטט ממסכת סופרים (סוף פרק טו): "טוב שבנחשים רצוץ את מוחו". ועיין לחם יהודה הנ"ל. ובלשון רמב"ם "אבל נחש שהמית אחד הורג אותו", רק כשהמית. וכתב בכס"מ שהוא כריש לקיש, דתניא כוותיה. ובלחם יהודה כתב: "ולכאורה קשה, דר"ל אליבא דר' אליעזר קאמר, ואנן קי"ל כר' עקיבא! והשיב כדלעיל, דר"ע נחש כר' אליעזר. ע"ש. וע"ע דבר המשפט שם. בדברי כס"פ-משנה המובאים לעיל מתבאר טעם ר"ע לשיטת ר"ל (שהרי דברי ר"ל הם בכל החיות, שמשנהו התברר שאינן בנות-תרבות, וא"כ למה ר"ע מחלק בין נחש לבין השאר? שרק נחש אנו מקלים להפקיר דינו, אך לשאר החיות יש תרבות כדברי ת"ק). ובאור שמח כתב שהנחש נחשב למסית שנאמר בו "לא תחמול ולא תכסה" (סנהדרין כט. ע"ש). וע"ע מרגליות הים (סנה' טו:).

[י] סיכומם של דברי בין התנאים, הכא (ב"ק) והתם (סנהדרין), מצאנו שלוש שיטות. (1) רבי אלעזר דהכא כר"ע דהתם, שלחמש החיות יש תרבות (יכול אדם לגדלן בביתו ולאֶלְפָנָן שלא להזיק), אך לא לנחש (הנחש תמיד משלם נזק שלם, ונהרג באדם אחד - ובמחלוקת ר"ל ור' יוחנן האם אף כשלא הרג). (2) ת"ק דהתם ס"ל כעדות ר' יהודה בן בבא. והיינו, שיש להן תרבות לעניין נזק; ולעניין הריגתן לאחר שהרגו - צריכות לידון ב-23, וזוה הוא הדין לשאר החיות. (3) ת"ק דהכא כר' אליעזר דהתם, שכל ה-6 מועדות. לר"ל (סוגיין דהתם כוותיה) אליבא דר"א, סוגיין בב"ב במינים המועדים להזיק, ויש להן 'תרבות' כל עוד לא הוכח שלא הועילה (מאחר שהזיקו התברר שלא הועילה, וְשׁוֹבֵן לְטַבְעָן, ומשלם נזק שלם); וסוגיית סנהדרין בכל החיות, ורק משהרגו, שהתברר שלא הועילה להן התרבות (אז נהרגות אף ביחיד, העושה בהן דין, והוא הדין לשאר החיות; מלבד שור שצריך 23). ולר' יוחנן, כלל אין מועילה להן תרבות, ל-6 חיות אלו בלבד, ואסור לגדלן ומותר לאַחַר לזכות בעורן, ומְשַׁלְמֹת נזק שלם, ומותר להרגן אע"פ שלא המיתו (סילוק נזק).

[יא] לאור זאת, יש להתייחס לדין חתול לְבָן או בן-לבנים, שדרש רב (להלן פ:): שְׁמֻצוּהוּ להרגו והוא כהפקד (אף עורו). כתב שם בשיטה מקובצת בשם ר' ישעיה, שהוא לר' יוחנן, ותיקנו שהוא כמו ששת המינים הנ"ל הנהרגים אע"פ שלא המיתו; ולריש לקיש קנס רב בחתול מפני שבני אדם רגילין לגדלו והתיר להרגו אף שלא המית, כדי להרחיק בני אדם מלגדלו. ולפי דברינו לעיל, לר"ל אין קושיא, רב דיבר מצד סילוק הנזק, ור"ל דיבר (שאין להרוג א"כ המיתו) מצד עשיית דין (תדע, שעור החתול שם מותר בהנאה, כמפורש שם). [אגב, כתב בשאלת יעב"ץ (ח"א סי' ז): "האדינא סתם חתולין ודין בני תרבות הן ואסור להרגן". ע"ע במש"כ בזה הרב שטיינזלץ במהדורתו, והובא בהערותנו להלן (פ), וע"ע שם.] לגבי הסתירה בדין נחש, שבסוגיין מועד לעולם, ובסנהדרין חָלָקוּ תנאים האם יחיד הורגו; ומאידך בברכות (לג). אין להפסיק תפילתו, ואילו בשבת (קכא:): נחשב רק הנחש-שבא"י מסוכן להמית - יש לדון בדבר; ראה הערתנו לברכות שם בס"ד. וראה עוד להלן בסמוך.

[יב] ובשבת (קכא:): תניא: חמשה נהרגין בשבת ואלו הן: זבוב שבארץ מצרים, צרעה שבנינוה, נחש שבא"י, עקרב שבחדייב, וכלב שוטה בכל מקום. ע"כ. ויש לשאול, מדוע לא הזכירו אלו במשנתנו? לכאורה י"ל, שהרי אצלנו מדובר בחיות שיש להן בעלים (ועל בעליהן לשלם נזק), והנך שיתא דמתניתין יש מְגַדְלִים לציד, לעור, ולאילוף ולשעשוע (לגבי נחש, כתב במהדורת הרב שטיינזלץ כאן: "בימי התלמוד היו מקרים שבהם גידלו נחשים [לא ארסיים] בבית, כדי לבצור את העכברים והחולדות. ואולם מידת התבונה של הנחשים אינה מספקת כדי לאלפם כראוי שיימנעו מלתקוף דבר הנראה להם כאיום"). ולעומתן, הנך דשבת: כלב שוטה - אין לו בעלים. וגם האחרים אין הדרך כלל לגדלם, שאי אפשר לאלפם ואין הנוהג לגדלם. ואם ימצא אדם כזה ודאי ישלם נזק שלם; אלא שדיבר התנא בהווה. ולגבי נחש, לעניין מועדות לזנח כתבו בשו"ע הרב (או"ח

שטז, יח) ובשור"ת דברי יציב (או"ח סא; ראה בהערתנו לברכות לג), שאף שאר הנחשים, שאינם ממייתים ודאי, מזיקים את הגוף בנשיכתם. וא"כ לעניין נזק עוים מועדים. ולעניין דין המשנה בסנהדרין, צ"ב האם בכל נחש איירי או רק בשבא"י. והניחא אם נאמר דהאי "נחש שבא"י" (ואולי גם "עקרב שבחדיב") לא נקטיה לומר שדינו שונה משאר הנחשים אלא קמ"ל דהוא מסוכן שבכולם, ואידי דנקט רישא "זבוב שבמצרים וצרה שבנינה", דהתם דווקא ולעניין דינא נקטינהו (שכך היה בזמנם), נקט נחש שבא"י. וכפי שכתבנו בס"ד בהערתנו לשבת שם. אלא שכבר כתבנו שם שלא נראה שהבינו כך הראשונים (ועי' גם ריעב"ץ, שבת שם). אמנם ע"פ המתבאר לעיל (סע' ז), לדעת ריש לקיש אין משנת סנהדרין עוסקת בסילוק נזק גרידא אלא בעשיית דין, ובכל החיות מדובר. ואין זה עניין לברייתא בשבת, העוסקת בסילוק נזק וספנה, ולא קרב זה אלא זה. אך לר' יוחנן, עוסקת המשנה בסנהדרין בסילוק נזק (אף כשלא המיתו), ולכן, לכאורה, אכן מדובר רק בנחש שבא"י כברייתא בשבת, וכאשר הרוגהו אכן יודע שאין הנחש שלפניו מן הנחשים הארסיים המסוכנים. ויש עוד לשאול לאידך גיסא: מדוע הנך דמתניתין - הזאב והארי וכו', שהם 'נושכין וממייתין ודאי' - לא הוזכרו בשבת שם? זו לשון רמב"ם (הל' שבת יא, ד): "חיה ורמש שהן נושכין וממייתין ודאי כגון זבוב שבמצרים" וכו'. כס"מ: "ונראה מדברי רבינו דהני חמשה לאו דוקא, דהוא הדין לכל חיה ורמש שהם נושכין וממייתים ודאי"; וכן פסק בשו"ע (או"ח שטז, י): "כל חיה ורמש שהם נושכין וממייתים ודאי, נהרגים בשבת אפילו אין רצין אחריו", ולא פירט כלל את המוזכרים בברייתא. וכן משמע מלשון בעל ארחות חיים (ח"א הל' שבת סי' קנח) וסמ"ג (לאווין סה, כנ"ל) וסמ"ק (רפב), שהיא כלשון רמב"ם או כיוצא בה. וכן משמע בכפתור ופרח (פרק י: "החיות הנושכות וממייתות מותר להורגן בשבת לדברי הכל, כאפעה, וכלב שוטה, ונחשים". לכאורה, ב'אפעה' אין כוונתו לנחש, שהזכירו אחריו והפסיק ביניהם בכלב שוטה; ועי' בכורות ח. ותד"ה ברדלס; ותוס' סנהדרין טו: ד"ה והברדלס; ואין מסתבר שכוונתו למובא ברש"י ישעיה ל, ו ובאיוב כ, טז שהוא מין נחש צפע, עי' מפרשים לישעיה נט, ה). וכ"כ בפני שלמה (שבת שם; ע"ש), ד"חמשה" לאו דווקא והתנא רק רצה להשמיענו שאלו נושכין וממייתים ודאי (ועיין חשוקי חמד, שבת שם). ויש להוסיף כי התנא בשבת רצה להשמיענו את אלו שיש בהם חילוק בין מקום למקום, משא"כ הנך דמתניתין שספנתם מפורסמת. וראה עוד הערתנו לשבת (שם) בס"ד.

זאב אריה וכו' מועדים לכל נזק. רש"י (טו: במשנה; ולא כתוס'). וצריך ליישב דברי שמואל (טז:): לגבי אריה, שאם טרף ואכל חייב ופרש"י חצי נזק כקרן תמה. ובשיטה מקובצת הביא בשם ר"ש, ש'מה שהם מועדים הוא "כשהזיקו בלא אכילה", ודברי שמואל בהיזק דאכילה. ומבוארים הדברים יותר באבן האזל (נזקי ממונ א, ו): "לשמואל גרע לדידיה טריפה מנגיחה, דנגיחה - כיון דמתכוונים להזיק - הוי מועדים מתולתם, והוי כקרן דאייעד; וטריפה הוי שן שלא דכרכו ואינו חייב אלא חצי נזק".

עוד שם. בדברי רבינא (טז:): בהעמדת הברייתא. ראה הערתנו להלן (יט:).

טז: באסא "צִיִּקְרָהּוּ קִבְרָהּוּ אֲשֶׁר קָרְהָלוּ בְּעִיר דְּוִיד וְנִשְׁכִּיבְהוּ בְּמִשְׁכַּב אֲשֶׁר מִלֵּא בְּשָׁמַיִם וְיָנִים" - ר' אלעזר: מינים רבים; רשב"י: המביאים לידי ז'מה. ונשאלתי: לרשב"י, היאך לא חששו לתגבורת יצקם של הנוכחים בלוויית המלך אסא? הייתכן לתת מכשול לפני ההמון?! לע"ע לא מצאתי בזה דבר מפורש, אך נתבונן בדברי המפרשים, ואולי מתוך הדברים תעלה ארוכה לקושיה זו. פירש כאן מהרש"א, שהוצרך אסא ליותר מרקחות כי חלה ברגליו כשנתיים והכין לו קבר בחייו וכו'; ואם כוונתו שריח המת (במקרה זה) היה חזק ולכן נצרך למרקחות, וא"כ אפשר שהיה ריח רע אשר טשטש את ריח הבשמים, ולא הביאו לידי זימה. אך הרב עדין שטיינזלץ (בעיונים) פירש דברי מהרש"א, שאסא נצרך להשתמש במרקחות האלו כבר בחייו מחמת חליו, ולכן גם נקברו עמו. ובעיני יעקב ביאר: לפי שדרש אסא ברופאים ולא בקב"ה, לפיכך הרופאים הם שהוצרכו לחנות אותו. וכתב ריעב"ץ: "קמ"ל דעביד הכי למימר דכי היכי דיצ"ח בהוא עלמא ליכא - הכי נמי לא שלט בו חוס זימה בהיותו בעוה"ז". ע"כ אפשר לומר (ונוטים הדברים מלשון הפסוק) שהיו המרקחות והבשמים בתוך הקבר בלבד ולא הריחו כ"כ האנשים שבחוץ. אי נמי, האבל הציבורי על מותו (עי' מ"ק כב; ופסחים ע: שעל נשיא הכל אוננים, ועי' מ"ק כה. לגבי חכם) צינן את מה שביקש היצר לחמם באמצעות הבשמים. ומהר"ל מפרגא ביאר בחייושי אגדות, שמחלוקת האמוראים כאן היא האם נשתבחו הבשמים בגיונם הרב או באיכותם וזבוחם. וא"כ, לכאורה אפשר ד"מביאין לידי זימה" לאו דווקא, אלא איכותיים וחזקים כמו הבשמים שהיו משמים זונות לפיתוי אנשים.

יז. בגמ': "כילה". ראה מהרש"א בחייושי אגדות דהיינו בנים, ונקראו נחלה "הנה נחלת ה' בנים" וכו'. וכן ע"ש לגבי יששכר, "עתיר בנכסין".

יז: סומכוס ועוד: נזק שלם. בכל מערכת הבעיות בסוגיה זו (יז: ט), מספר ברייתות מעמידים (בדרך דיחוי) כסומכוס, ויש שזוכרים בהם שמות תנאים - רבי אלעזר (לפי רבא, יח:), יש אומרים (בברייתא ד'הידוס', מספר פעמים). וכן זכרו האמוראים רב יהודה (בהמה שהטילה גללים לעיסה, וכנגד ר' אלעזר; יח: ומסקנת רש"י ד"ה דחיק לה עלמא), וברייתא של אחיו, רמי בר יחזקאל (תרנגול שהושיט ראשו לאוויר כלי זכוכית ותקע בו, וכנגד רב יוסף: סוס שצנף וכו'; יח:).

יח: צרורות כדרכם 3 פעמים. כתבו מאירי ויש"ש (סי' ד), שמאחר שנפסק שמשלם מהעלייה (ע"פ רב פפא לעיל ג:), אין מקום עוד לזמנות צרורות לשור תם אלא במה שמפורש בהלכה למשה מסיני - שמשלם חצי נזק.

יט. (השמטה - הבעיות בעמוד זה בגמ', שלא נפשטו, שולבו בדברינו על הדף הקודם.)

יט: לא צלי; חוץ מצבי; עלתה על השולחן. שלושה תירושים הם בסוגיין, וכתב בים של שלמה (סי' ט), ז"ל: "וכל הנך ג' תירושים כולם אמת הן. דבהמה דרפה בפת ולא בבשר. וחיה אין דרכה בפת, ודרכה בבשר. ובבשר צלי אפילו חיה אין דרכה בכך. והצבי אפילו בבשר חי אין דרכו. ק"ו בהמה כדפי'. זולת חזיר דאכל בשר ע"י הדחק. ולאכול על השלחן, אפילו בהמה ובפת אין דרכה כדפי'..." עכ"ל. עוד נלמד מדבריו שבהמה דרפה בפת ולא רק ע"י דחק.

אף הראוי בדוחק. "אכילה ע"י הדחק שמה אכילה". ומה שמצאנו (שבת עו.) שדעת ר' יוחנן שאכילה ע"י הדחק אינה אכילה, יש לחלק בין דיני נזקין האם להחשיבה משונה, לבין החשבתה אכילה לעניין שיעורי שבת (תוס' שם ד"ה אכילה).

בהמה מועדת לאכול ולשתות את הראוי לה וכן חיה טרפה ואכלה בשר וכו'. (השלמה) הנה לעיל (טז:): תניא ש"חקה שנכנסה לחצר הניזק, טרפה בהמה ואכלה בשר - משלם נזק שלם", ומסתמא משום שן הוא, ומקשינן מינה לשמואל דאמר התם דארי ברה"ד שטרף ואכל חייב חצי נזק משום קרן דלאו אורחיה. דוחה רבינא, דבריייתא אין החיוב מדין שן, אלא אפי' באר"י תרבות מיתוקמה ואליבא דרבי אלעזר דאמר לאו אורחיה, ומיירי בדאייעד, דאל"ה אינו משלם אלא ח"נ. ע"ש (דעכ"פ סליק ב"קשיא" מהאי דקתני לה גבי תולדה דשן).

כ. קופצת. עי' רש"י בראש העמוד. והחילוק בין זה לבין עז שעלתה על החבית (לעיל בסמוך) - ים של שלמה (סי' יב): התם אינה יכולה בלי קפיצה והכא יכולה. פני יהושע: כאן בבהמה גסה שאין דרכה בקפיצה. תורת חיים: יש לחלק בין טיפוס לקפיצה.

ר' אושעיא וכו' אילפא וכו' ואולי תנאים חולקים ויש פוטר בהם (להלן כא:). עי' תוס' להלן (ד"ה דאילפא) ורש"י שם (ד"ה דאילפא וד"ה איכא בינייהו).

המשנה במשנה. (השמטה - דברי ריש לקיש בשתי פרות הבאנו להלן כד: לב.)

כ: רמי בר חמא: חייב. ויש להוסיף, כי בב"מ (קז: א) ר' יוחנן: "בשלושה מקומות שנה לנו רבי יהודה אסור לאדם שיהנה מממון חבירו" (ואף על פי שהוא זה נהנה זה לא חסר, תוס' ר"ד שם); ואחד מהם הוא המשנה שם, המובאת גם בסוגייתנו, לגבי בית ועלייה של שניים שנפלו ומסרבו בעל הבית לבנות את הבית; אך הגמ' שם דוחה את ההכרח להבין כך בדברי ר' יהודה (בשלושת המקומות), וכבסוגייתנו.

ר' אמי, רב סחורה, רב יוסף. כתבנו ע"פ פשט הדברים. הקשה רשב"א (כא, מובא בש"מ"ק), שבדברי רב סחורה ורב יוסף מבואר שצריך שיהיה, ועד כאן הבנו שא"צ! והשיב, "ושמא נאמר כי על כל פנים יש הפסד קצת בבתים מחמת דריסת רגל הדיורים, אלא שהכרח שמצילין אותם משיאיה עולה כנגד הפסד זה." ורא"ש (סי' ו) כתב שבדברי רב סחורה ורב יוסף הם כאסמכתא בלבד, וא"צ שיהיה. ומראב"ן נראה שלא הוצרכו רב סחורה ורב יוסף לסברותיהם אלא לומר שזה אף לרבי יהודה דאמר (ב"מ קיז: ומובא בסוגיאנו) אסור לאדם שיהנה ממנו חברו. ובשיטה מקובצת (כא.) תירץ בשם רבנו ישעיה: "ושמא אמוראי ניהו ואלו דרב הונא". ועוד הוסיף: "ורשב"א תירץ, דלעיל מיבעיא ליה בין כשהבעל הבית נהנה בין כשאין בעל הבית נהנה; וכל הני דמייתי למיפשט בעיין - אי בנהנה בעל חצר מייתי למיפשט להך גיסא, ואי בשאין נהנה - מייתי למיפשט לאידיך גיסא".

ר' אמי. לביאור לשונו המשולשת של ר' אמי עיין תורת חיים, שהיא כנגד שלוש הראיות שהובאו לפני כן בסוגיא ודחיותיהן; ע"ש.

כב. יסוד חיוב אש משום חצי (ר' יוחנן). מש"כ (שלר') יוחנן חייב כחצי ואע"פ שהדליק בגחלת שאינה שלו, וכן בהמשך) הוא ע"פ רש"י שלפנינו (כג. ד"ה לחיבו בד' דברים), שלמסקנה ר' יוחנן מחייב הן משום חצי והן משום ממונו. ולפיו אכן יש נפק"מ בין ר' יוחנן לבין ר"ל גם בשאר האוקימתות שבסוגיא. אך שם במפרשים הובא בשם רש"י (על' מהרש"ל בחכמת שלמה) פירוש נוסף במסקנת הסוגיא (והוא לשון ראשון, שכתב שכן עיקר, שם בסוף הדיבור). וכן בשיטה מקובצת כתב בשם ר' ישעיה (בנחלת דוד זיהה פירוש רש"י זה עם פירושו) ובשם גיליון (ויש פירושים של רש"י שכתוב בהם...), שמודה ר' יוחנן שאינו חייב אף משום חצי כשהוא ממונו, אך כשאינו ממונו מודה דלית ביה אף משום חצי, שאינם חיצו גמורים (דלא מכווחו קאזלי). ורק היכן שהוא ממונו סובר ר' יוחנן שמצטרף חיוב משום חיצו, ונפק"מ לענין ארבעה דברים. והיכא דליכא משום חיצו ואיכא ממונו - חייב משום ממונו לחוד (בוה הוא כריש לקיש). וא"כ גם ר' יוחנן צריך את כל התירוץ שנאמרו לעיל אליבא דר"ל (על המשניות שהובאו - הכלב שנטל חררה, גמל טעון פשתן, עבד כפות וגדי סמוך; לגבי מְסָר אֶשׁוּ לחש"ו עיין להלן). ועל כן, מודה ר' יוחנן שפטור על אש שהבעירה בהמתו והתפשטה.

ולגבי טמונו, לפי האמור כבר אין לשאול על ר' יוחנן היכי משכחת לה, כיוון שיסוד החיוב הוא ממונו, כד"ל. ומה שאמרו כאן (כג. בתשובת הגמ') "וכגון שהיה לו לגודרה ולא גדרה" לא לענין טמונו נאמר, אלא כתשובה לקושיא שאם כלו חיצו ייפטר גם על הגלוי, והתשובה - שמצינו גם לר' יוחנן שיתחייב על גלוי, כשהיה לו לגודרה ולא גדרה. ולפי זה נמצא, שאכן אין בין ר' יוחנן ובין ריש לקיש אלא חיוב בארבעה דברים (כלומר - בשלושה: צער, ריפוי וּשְׁבֵת) כאשר יש משום חיצו. הכל מבואר היטב בנחלת דוד (עמ' פד). ולפי זה, לכאורה נופלת גם סתירת הסוגיא לגבי הכלב שנטל חררה והלך לגדיש (יח. כב., ראה להלן), שאכן לר' יוחנן מדובר בדאדייה אדויי ובשינוי וחצי"נזק דקרן"תמה ומגופו (כפי שצוין בס"ד בדברינו בהערת השוליים). ר' יוחנן נצרך לאוקימתת ר"ל "דאדייה אדויי", ודברי ר"ל נוחים ליישוב עם הסוגיא דלעיל.

שם. כחצי - נזק ישיר וחייב גם בתשלומי צער וריפוי וּשְׁבֵת. בנמוקי יוסף (י: בדפי ר"ף) ביאר בשם רמ"ה את החילוק בין מקרה אש ובין מקרים מסוימים של בלתי-מתכוון הפטורים מתשלומי צער וריפוי וּשְׁבֵת להלן (כו:). מלשונו: "וא"ת: אמאי מחייבינן ליה טפי מנתכוון לזרוק שנים זרוק ארבעה, דפטור מארבעה דברים? י"ל דהתם כבר שיער בכח זריקתו דלא לזרוק טפי, וכי זרק ארבעה קרוב לאנוס הוא; אבל הכא - שלא שמר גחלתו מירוח מצויה וכיוצא בה - פושע הוא; ולפיכך לא דמי נמי להיתא אבן מונחת לו בחיקו ושכח ועמד ונפלה דפטור מארבעה דברים [שם]. דהתם לא מצוין למימר אפילו 'תחלתו בפשיעה' כלל, דאי בתר שעת הנחה אזלינן - כיון שיכול להזהר בה בההיא שעתא לאו פושע הוא; ואי משום דשכח - אנוס הוא לגבי שכחה".

ולגבי הכלב שלקח עוגה. ובהערת השוליים, הוקשה כיצד ליישב סוגיאנו עם האמור בענין זה בסוגיאנו צרורות לעיל (יח:). מש"כ שלר"ל פשוט יותר ליישב הסוגיאנו מאחר דקי"ל כרב פפא (לעיל ג:) דמן העלייה משלם, הוא ע"פ לשון שני ברש"י כאן (ד"ה משלם חצי נזק), שהוא משום דמשונה הוא. ויש לבאר דבריו ש'אדייה אדויי' היינו צרורות בשינוי, וכדאוקמינן לעיל (יח: ורש"י ד"ה אמר, ועי' נחלת משה דובר יעקב שם) דבין ת"ק ובין ר' אלעזר ס"ל כסומכוס, דצרורות-כאורחיהו משלם נזק שלם; ופליגי בצרורות-בשינוי בדברי טרפו, דר"א כר"ט דקדן בחצר הניקט משלם נזק שלם (ע"פ מה שהסבירו בדברי רש"י באוצר מפרשי התלמוד כאן סוף הערה 65, ע"ש). [אך בנחלת משה ובמנחת שלמה (ד"ה ועל מקום) הקשו על לשון ב דרש"י, 'דמשונה הוא', דאי יש שינוי לצרורות לשלם רביע נזק, היה צריך להיות חייב כאן רק רביע, שהוא צרורות בשינוי! וכתבו דצ"ל דלחך לישנא ס"ל לרש"י כפירוש ר"ח ד'אדייה אדויי' היינו שלא הגביה חררה אלא הגביה אל הגדיש בדידי, וא"כ אינו צרורות. ע"כ. ולכאורה, קושייתם היא בהנחה דמתניתין כרבנן (וכנחלת דוד, שאין התאמה בין הסוגיאנו, ראה להלן); אך אם ננקוט כאוקימתא דלעיל (יח:), הרי אנו דנים בדעת סומכוס, וכפי שכתב שם רש"י (יח: סד"ה אמר לך רבא): "וניחא ליה לרבא לאוקמינהו לרבנן ורבי אלעזר כסומכוס, דאילו לרבנן... דלמא בצרורות ע"י שינוי סבירא להו דיש שינוי לרביע נזק".]

אך בלשון א כתב רש"י שמשלם חצי נזק משום צרורות. וצ"ל ללשון זו כדברי חזון איש (ב"ק יב, ב בהסבר א), ש'אע"ג דלא קיימא במסקנא לא חשו לפרש, דהעיקר קאמר דל"ל כל הגדיש לאו ממונו הוא, ולר' יוחנן כל הגדיש חצי דכלב". ובדעת ר' יוחנן, בנחלת דוד (עמ' עו; בשם אורים ותומים) כתב, שאפשר ליישב דבריו כרב פפא (ג:) דצרורות מן העלייה, והברייתא (דמגופו; יח.) אינה כמשנתנו; הסוגיא לעיל עוסקת בברייתא, אך למשנה משלם מן העלייה (ובצרורות כאורחיהו); עיין בדבריו. וכתב: "ואף שזה קצת דוחק, מ"מ אי אפשר ליישב הסוגיאנו בשום אופן בזולת זה"; וכונתו דאל"כ מוקמינן לר' יוחנן דצרורות מגופו ודלא כרב פפא ומפקינן ליה מהלכתא, והוא דוחק גדול יותר. אח"כ ראייתו בס"ד בספר נחלת משה בהגהה מן המחבר (ברש"י ד"ה משלם ח"נ), שכתב על שתי הלשונות ברש"י שהן כשתי האוקימתות שלעיל (יח:). לדבריו נמצא שלר' יוחנן ח"נ דצרורות משתלם מגופו ודלא כרב פפא; והוא כאפשרות הראשונה שכתבנו (בפנים, בהערת השוליים).

ובמש"כ בס"ד (בהערת השוליים) לגבי הפירוש האחר ברש"י במסקנת הסוגיא כאן, ראה לעיל בדברינו בזה (ולא מצאתי מי שהעיר זאת בענייננו).

ולגבי מסר אש לחש"ו. בסוגיא (כב:) אפשר להבין שמחלוקת ר' יוחנן ור"ל לגבי מסר שלהבת לחש"ו תלויה בדעותיהם בדין אש - חיצו (חיצו דחרש ולכן פטור) או ממונו (הי' כמסר שורו). וכן פירש רש"י כאן (כב: ד"ה ור' יוחנן אמר), שר' יוחנן לטעמיה. ובתוס' (סד"ה חצי דחרש) הקשו על כך ממסקנת הסוגיא שלר' יוחנן אש נמי משום ממונו (וא"כ יש לו לחייב כמו בשורו)! וכתב בתוס' ר"ד (להלן נט:), ליישב, שכאשר עשה החרש מעשה אין לחייב משום ממונו, והחיוב תלוי בחצי: "אף על גב דאית ליה לר' יוחנן אש משום ממונו - ה"מ היכא דאזיל ומזיק מנפשיה; אבל היכא דחרש קא עביד מעשה בידים - בתר מעשה דחרש קאזלינן, והפיקה שמסר לו פטור". אך בביאור הגר"א (ח"ו"מ תיה, טו) כתב שלפי המסקנה אכן צ"ל שרבי יוחנן חזר בו. וברשב"א (כאן) כתב שהסבר זה, שר' יוחנן לטעמיה, הוא להבנת הסוגיא בשלב זה, שלר' יוחנן לית ליה אש משום ממונו (וצ"ל שאע"פ שלשון הגמ' כאן "קסבר צבתא דחרש קא גריס" אפשר דסמכינן אטעמא דמשום חיצו); אך למסקנה אינו יכול לפטור משום חיצו את המוסר שלהבת לחש"ו, שהרי היא גם ממונו: "ומיהו זו סברת המקשה, אבל למסקנא ליתא, דהא אסיקנא דמאן דאית ליה משום חצי אית ליה נמי משום ממונו, וא"כ אפילו לר' יוחנן ליחייב; אלא טעמיה דר' יוחנן דאפילו במסירת השלהבת לא חשיב ליה כְּרִי הִיקיא עד דמסר ליה גָּזָא סלתא ושרגא, וריש לקיש חשיב ליה כְּרִי הִיקיא". וכיו"ב במדומי שדה (עיין בדבריו לעיל ט:; שהסביר את מהלך הגמ' שם לאור שינוי ההבנה בדברי ר' יוחנן).

כג: פי פרה האוכלת בחצר הניזק. לאחר שלקחה אותה מרשות בעל הגחלת, ששם היתה פטורה, שאינה רשות הניזק. וזהו הקשר לסוגיין דלעיל, דמינה סליק, דאכלה הפלב בגדיש דבעל חררה לאחר שהוציאה מבית בעל הגחלת, ששם היה פטור על החררה. כך פירש רשב"ד (בחיידושו, ומובא בשיטה מקובצת); וכ"כ בשו"ת דברי יבנות (סי' קעג) בדעת רש"י (עי' כג. סד"ה ה"ג וליחיב, וכגרסת הדפוס), וע"ש.

שור מועד. במחלוקת אביי ורבא. כתב רש"י (ד"ה ולא ישמרנו האידינא; כ. ד"ה פטורין; ל: ד"ה ושמואל אמר; וכן רבנו חננאל בשם מקצת מפירושי הגאונים), שלדעת רבא על הנגיחה השלישית עצמה חייב נזק שלם. ובתוס' (ד"ה ולא ישמרנו; ב"ב כח. ד"ה אי מה) כתבו שרש"י חזר בו, מכוח סתמא דגמ' בב"ב (כח. ע"ע יבמות סד); ופירש שמשמעות דורשין בלבד איכא בנייהו, שלאבי הנגיחה הרביעית כבר מוזכרת בפסוק, ולרבא לא (תוס' רבנו פרץ, וסיים שם: "וכ"כ רש"י בתשובה"). ועי' רבנו חננאל שהאריך לסתור את השיטה ההיא. ישנם כתבי יד שדברי רש"י עצמם מתוקנים בהם ע"פ חזרתו, עיין בשינויי נוסחאות שבסוף ספר המפתח (רזא דשבת, הוצאת ר"ש פרנקל), ברש"י (בשני הדיבורים שבסוף כג; כד. ד"ה והן וד"ה אי אמרת שורה 5 ו11, כד: ד"ה ולייעודי, לז: ד"ה ושמואל ש' 6 ו8, מא. ד"ה שאמדהו וד"ה רבינא), שהביאו בכל מקום מפת"י בריטשי-מוזיאום וקיימברידג'.

יש שכתב דנפק"מ בין אביי לרבא כשנגח נגיחה רביעית ביום השלישי (תוס' כאן בשם הר"ר עזריאל ובב"ב בשם הר"ר עזרא; תוס' רבנו פרץ; ע"ש).

כד. והן כנגד השור. לפי דרכו של רש"י בסוגיא, נמצא שלמסקנה העדויות הן ליייעודי תורא'. אך בפירוש רבנו חננאל, ובתוס' (ד"ה אלא וד"ה במכירין) ועוד פקלוק על רש"י ופירושו שהתירוצים האחרונים עולים גם לצד ש'לייעודי גברא', ולמסקנה בעיין לא איפשיטא.

כד: רבא חולק על ריש לקיש. ובנמוקי יוסף (יא). הסביר את החילוק, שהפלל של המְשַׁנָּה ובה אחר ושינה בו פטור' אמור רק כאשר השינוי השני נגרם מהשינוי הראשון; אך כאן לא היה למהלכת לבעוט אלא ללכת על הרבוצה.

כה: ולרבי טרפון אין לומר 'די' כשע"י כך לא יחדש הק"ו דבר. 'וְאֵבִיָּהּ יָדָהּ יָדָהּ... הלא תכלם שבעת ימים" ק"ו לשכינה 14; אלא 'דיו'. ולו היה כתוב 'לשכינה ל' היה 'מיפריך ק"ו והיה ר' טרפון דורש ק"ו ומתעלם מן ה'דיו'. הסבר בטעם הדבר שמעתי מהרב מנחם שחור; וזו תמצית הדברים: ק"ו הוא מידה חריגה; בניגוד לבנייהו וכיו"ב. שהרי דרכה של התורה לנקוט את ה'חומר' ולא את ה'קל' (כגון גדי בחלב אמו, גונב איש ומקרו); לכן אם התורה כתבה את הקל אין סיבה לחשוב שהוא הדין לחמור, ואולי אף היה מקום לחשוב שהחמור אינו באמת חמור. ובכ"ז קיבלנו שניתנה תורה להידרש בק"ו ולהחייב את הדין. לאור זאת, ק"ו אינה עוד מידה הגיונית, אלא הסבר מדוע התורה נקטה את הקל ולא את החמור, שאם נמצא מה ילמד החמור מזה, נבין למה התורה כתבה את הדין. אלא שעכ"פ 'דיו לבא מן הדין להיות כנידון' ולא יותר ממנו. ואולם אם כבר יש לנו ידיעה על ה'חומר' ורק צריך להוסיף עליה - אפשר ג"כ לדרוש; שהרי אם התורה נקטה כאן את ה'קל', אות היא שיש לחמור מה ללמוד מזה. והוא כמו סוג של ייתור שאנו צריכים לעשות בו שימוש.

מחצלת-קנים נטמאת באוהל המת. כך פרש"י כאן לגבי 'מפץ במת'. אך בשבת (פד). פירש"י שהנדון הוא למָעַן. וכתב שם בחתם סופר, דלעניין אוהל ליכא למילף, דדיו לבא מן הדין להיות כנדון (כדפרכינן בסוגיין); ולמסקנא דסוגיין ילפינן בק"ו מחצלת בטומאת שרץ; וא"כ ה"ה מגע מת לטומאת ערב (וטומאת אוהל 7 ימים ג"ז משרץ כמבואר בסוגיין). וכתב שם שלא היה צורך בסוגיין להגיה בברייתא שרץ במקום מת, ואפשר היה לפרש 'מפץ במת' - במגע מת (וה"ה שרץ).

כו. אדם אינו חייב כופר. כשהרג בלי התראה, שאינו נהרג. רש"י (ד"ה ויהא אדם חייב בכופר). יש שהקשו מנתא דבי חזקיה (להלן לה). שאין לחלק ובכל מקרה קם ליה בדרכה מיניה. וכתב רשב"א דאיצטריך להנך תנאי דלא ס"ל דחזקיה, רבי ורבנן (סנהדרין עט); ויש להוסיף - ברייתא דרב חגי (כרב אדא בר אבהו; להלן מב. ורש"י ד"ה אטו), וע"ע סנהדרין (פד: ורש"י ד"ה הניחא) ותוס' (כתובות לז. ד"ה ומי) ובסנהדרין (עט. ד"ה ומפקא), ראה הערתנו החיצונית להלן (לד:). ובפני יהושע, וכן בקובץ שיעורים (כתובות אות צד), כתבו ליישב, דכין דקיי"ל כופרא כפרה - לא שייך ביה קלב"מ לפוטרו מִכְפָּרָה היכן שאינו נהרג; אך היכן שנהרג הכפרה כלולה בזה.

רגל משלמת כופר. ולרבא (מא). יש תנא חולק. ע"פ תוס' (ד"ה אלמא; מא. ד"ה לרבא); ג. נראה שהסיקו דבריהם מִכּוּפְרָה פושטת ואינה חוששת לברייתא דלהלן (ותו, דלהלן תני לה בשם ר"ש). וכ"כ ברמב"ם (נזקי ממון י, יג). יש לציין כי דין כופר בשן ורגל נוהג כבר בפעם הראשונה (כ"נ סתימת לשון רמב"ם שם, וכפי שכתב במלך שלם שם; תוס' מד. ד"ה הכא); אך רשב"א כתב (מח: ד"ה אמר) שרק אחרי 3 פעמים.

אדם מועד לעולם וכו' אנוס. כתבו בתוס' (ד"ה ושמואל), בחידושי רשב"א (כו. כז: כח:). ובנמוקי יוסף (יא. יג. בדפי ר"ף), ש"אנוס גמור לא רבי רחמנא", אלא רק "אנוס שהוא כעין אבדה", כדוגמת הישן ליד כלים והקָסָם; אך באנוס גמור אינו חייב, כפי שבירושלמי (ב"ק ב, ח) אמר ר' יצחק שאם היה ישן ובא אחר לישון לידו - "זה שבא לישן אצלו הוא המועד" (וכיו"ב בתוס' לעיל ד. ד"ה כיון). וכן להלן (ק"ב). לגבי יורשים שאכלו פרה שאולה בחשבם שהיא של אביהם, שמשלמים דמי בשר בזול (דמי הַנָּאָה) בלבד. וכן בסָפֵל המעביר חבית ושברה (שפטור אם לא מדין שומר שכו. ב"מ פב; וע"ע להלן צט:). על שיטתם חולק רמב"ן (ב"מ פב:), ולדעתו כל אנוס חייב בנזקי, אא"כ פָּשַׁע הניזק בעצמו, כאותו ישן שבירושלמי, ובעל הקורָה כשעמד בעלי-החבית לפניו ונשברה החבית בקורה (להלן לא); ולאומן הטועה במלאכתו (ב"מ שם, להלן צט:); אין דין מזיק. להרחבה עיין בירור הלכה.

לגבי המעלה קנקניו לגג ונפלו ברוח בלתי-מצויה, שי"א שדינם כאדם המזיק, ראה הערתנו להלן (כט.) בס"ד.

כו: התכוון לזרקה 2 אמות וזרק 4. לעניין שבת פטור. ובשבת (עג). מחלוקת רבא ואביי בזה, רבא פטור ואביי מחייב (שהתכוון לזריקה כלשהי). וכתב בתוספות תלמיד ר"ת (בשיטות הקדמונים), שרבא (כך גרס בסוגיין) לטעמיה. נמצא שאביי חולק. אך בתוס' שלפנינו (ד"ה נתכוין) כתבו שפאן אף אביי מודה, ובסוגיא בשבת חלק במתכוון לזרקה 2 ונמצאו 4, דומיא דהתכוון לחתוך תלוש וחתך מחובר, ואילו הנידון דסוגיין דומה להתכוון לחתוך את זה וחתך את זה והיינו 'מתעסק' (עי' כרתות יט:). ובשיטת רש"י, כתב הרב שמואל אליקים קדר בספרו אהלי שלמה (שבת ח"ב סי' ה פרק ב), רבא לחוד ורבה לחוד, ורבה בסוגייתנו ס"ל 'מתעסק' כשמואל ורבי יהושע, הפוטרים אף המתכוון לאיסור ועשה איסור אחר, מטעם 'מלאכת מחשבת'; אך רבא אינו פטור 'מתעסק' אלא מ"אשר חטא בה", ואינו פטור את המתכוון לעשות איסור, כגון המתכוון לזרקה 4 וזרק 8 שרבה פָּטַר בסוגייתנו, וכפי שמוכח מדבריו בסוגיה בכרתות. ראה בהרחבה הערתנו לשבת (עב:); וראה גם הערותינו לכרתות.

זרק כלי מראש הגג ואחר שברו באוויר במקל. השובר פטור. לעיל כתב רש"י (יז: ד"ה פטור) שהזרק חייב; ואילו כאן לא כתב כן אלא כתב שבעל הכלי הוא שזרקו. וע"ע רא"ש (סי' טז) ונחלת דוד (לעיל כ: עמ' סב ד"ה וראיתי). על הסתירה בדברי רש"י העיר בספר ים התלמוד. ובהערות מפרשי הים (על ים התלמוד, פ"ב הע' א) כתבו ליישב דברי רש"י: יש מקשים על רבה, בדין זה, מדוע לא תלה אותו במחלוקת ר' יהודה בן בתירא ורבנן, כמו שאמר לגבי זרק תינוק בראש הגג ובא אחד וקיבלו בסיף, דלריב"ב חייב האחרון, שקירב את מיתתו - וה"נ? ואין זה קשה, שבמזיק אין שייך לומר כן, שהרי מִקְצַע שזרק בעל הכלי את הכלי הרי הפקידו, שוודאי יישבר, ולכן פטור השוֹבֵר, שהזיק הפקד. ועל כן בסוגיין יש לפרש שבעל הכלי זרקו, דאל"ה הרי לא הפקידו בעליו ותשוב הקושיא שיש לתלות זאת במחלוקת ריב"ב ורבנן; ולכן פרש"י כאן שהזרק הוא בעליו. אך בסוגיה בתחילת הפרק (שאינו מוזכרת בה מחלוקת ריב"ב ורבנן) כתב רש"י שאף כשהזרק אינו בעל הכלי פטור, וסָתַם כרבנן. [וע"ע שם בהערה טו, שכתבו אופן נוסף ליישב דברי רש"י, שבסוגיה בתחילת הפרק אם מדובר שבעל הכלי זרקו אי אפשר להוכיח משם דבתר מעיקרא אזלינן, ד"ל

המשפך פטור מספק שמה יישר ואין לו דמים; ע"ש. ובשיטה למהרי"ק ש כתב, שלעיל הסקנו מדברי רבה דבתר מעיקרא אזלינן, וא"כ עיקר חידושו הוא שהזרק חייב, וא"כ למה לא אמר כן רבה בפירושו? על כן פירש כאן שמדובר שבעל הפלי זרקו, "וכיון שכן אין דרך ללמדנו דבתר מעיקרא אזלינן כי אם באומרו דפטור השני, דלא אזלינן בתר תבר מנא, ומינה ילפינן שהזרק חייב, דמאי דלא אזלינן בתר תבר מנא היינו משום דאזלינן בתר מעיקרא". כלומר, אכן אין עיקר חידושו של רבה דבתר מעיקרא אזלינן, אלא שהשני פטור (דלא אזלינן בתר תבר מנא), וממילא שמעינן דבתר מעיקרא אזלינן. ע"ש (ומה שפירש לעיל שחייב הזרק - "דילפינן לה מינה, לא שיהיה זה עיקר הנושא של רבה"). ע"ש עוד לתירוץ נוסף (דלאפוקי ממאן דמפרש דשניהם פטורים).

פגע בשנו או בעינו של עבדו מחלוקת רבנן ורשב"ג. בביאור ההבדל בין מקרים אלה להושיט ידו למעי שפחתו וסימא עובר שבמיעה' דאמרינו בקידושין (כד:): דמדוד רבנן שאינו יוצא לחרות, עי' תוס' (ד"ה לענין), רשב"א ונחלת דוד, וראה הערתנו החיצונית בקידושין שם.

כז. אין הולכים בממון אחר הרוב; לשמואל, ורב חולק (מו:). כתבו בתוס' (ד"ה המניח) בשם רבנו תם, "דאפילו רב דאמר בפרק המוכר פירות ולקמן בהפרה דהולכין בממון אחר הרוב גבי מוכר שור לחבירו ונמצא נגחן - הכא מודה שיכול המוחזק לומר 'קים לי בנפשאי שאני מן המיעוט ולא תוציא ממני ממון', אבל במוכר שור לא מצי למימר 'קים לי בנפשך שאתה מן המיעוט', ולכן שפיר אזלינן ביה בתר רובא לרב". בקונה שור הנידון הוא לצורך מה קנה, ובזה אין המוכר יכול לומר 'קים לי שלשחיטה'; ולכן סובר רב שהולכים אחר הרוב. ובנחלת דוד הקשה על ר"ת וכתב שאין לחלק: "...ודאי דפשיטא ליה להש"ס דאף דרב אמר למילתיה גבי הא דהמוכר שור לחבירו ונמצא נגחן - מכל מקום רב כללא כילי בכל דוכתא דהולכין בממון אחר הרוב, ואף היא דלא שייכי הנך סברא דאיתנהו במוכר שור ונמצא נגחן, והק"ן נמי משמע לישנא דרב דהוא כללא בכל דוכתא". ואמנם ברש"י (ריש כז:): קצת משמע כדבריו, שכתב שהוא הדין למוכר שור ונמצא נגחן, ולא רמז לחילוק ביניהם. וכן נקטו בשיטה למהרי"ק (בתוס') ובפני יהושע (כז: ברש"י), שלרש"י רב חולק גם כאן. ומה שהגמ' מדייקת דהיינו כד היינו חבית ונפק"מ לקח וממכר וכו', סתמא דגמ' הוא דאזלא אליבא דשמואל דלקתא כוותיה, ואין זה ממש דיוק מן המשנה (כדכתב רשב"א, זו לשונו: "ומסתברא דמתני' לאו לאשמועינן האי דינא אתא, אלא תנא כי אורחיה תני להו משום דהיינו כד היינו חבית; וכי קאמר 'מאי נ"מ' אדיוקא דגמרא דקא דייק עלה קא מהדר: 'מאי נ"מ מהאי דיוקא?')".

כז: ואדם נתקל וכו' שמואל: באפלה. כתבו בתוס' (ד"ה ושמואל) ובחידושי רשב"א, שאין זה שייך למחלוקת בעניין "נתקל (האם נחשב) פושע" דלהלן (כט.), ששם מדובר שנתקל מעצמו, וכאן מדובר שנתקל מחמת מכשול. עוד הקשו, שלעיל (כז:): התרבה לחיוב אדם המזיק באונס! ותירצו שלא חייבה התורה על אונס גמור (ראה הערתנו לעיל כז.). ועיין ים של שלמה (ס"ב), שדקדק מלשון הגמ' ("אלא רבה לימא כשמואל ס"ל") שאין הלכה כשמואל לגבי אפלה; "והטעם דבאפילה ליתא - משום כמו שאדם חייב בין ער בין ישן ג"כ צריך לדקדק באפילה כמו אורה".

(השמטה - ערכי בושת הקצובים כאן לבעיטה [5], לבעיטת ברך [3] ולהפאה באופן [13] - הבאנו להלן צ, על משנת "התוקע לחברו")

עושה אדם דין לעצמו. גם ת"ח רשאי לנהוג כן בדבר הידוע לו, ולכפות ולנדות על דינו - מימרא דרב יוסף במועד קטן (יז). ע"פ רש"י (שעל הרי"ף שם וכפי שציטטתו ראשונים; עי' טור יו"ד שלד, מה) ונמו"ר (שם ט. בדפי רי"ף), דסד"א ש"ת צריך להימנע מכך כי צריך שיהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות (נמו"ר); אך עיין ר"ח שם. וכתב הגאון (אוצר הגאונים סנהדרין ס"ל תתקל): "ולמדנו לראשונים שאפילו על דבר קל שלגגות הן עושין דין לעצמן, וכדאמ' התם (ב"מ פג:): 'אדהכי אתא ההוא כובס, קריה חומץ בן יין, אמר (ינן) מדאית ביה עזות פנים כולי האי - שמע מינה רשע הוא וכול'. ואמרינן תו (ב"ק קיז). ההוא גברא דאחוי אתיבנא דחבריה... ואמרינן תו (ברכות נח). ר' שילא אלקייה לההוא גברא וכול... ואמרינן תו (קידושין ט). לגביה ההוא גברא דקרייה לרב יהודה בר יחזקאל 'בר שיוסקל' אפיק שמייה...". ע"ש עוד.

אדם עושה דין לעצמו וכו'. המרדכי (רמז כט) הביא את פסקו של מהר"ם מרוטנבורג המגביל דין זה; "דהני מילי בחפץ המבורר שהוא שלו ומחזיק בו ומסרב להחזיר לו; אבל בשאר מילי, שאין ידוע אם זה שלו אם לא - לית ליה רשות, אפילו הוה ליה פסידא לפי דברו; דאם כן לא שבקת חיי לכל בריה, דכל אחד יאמר לחבירו 'ודאי ידי מגול קגולת לי' ויפה אותו ויחטוף אותו ויאמר 'עבידנא דינא לנפשי' ד'נדיא רב נחמן לא פליג אמתני' דפרק המקבל (ב"מ קיג). המלוה את חבירו אינו רשאי למשכנו...". והביא ראיה ממעשה דרב הונא (ברכות ה): שהחמיצו לו 400 חביות יין, ואמרו לו שהוא מפני שלא נתן חלק לאריס בזמורות, ואע"פ שהאריס גנב ממנו - "היינו דאמרי אינשי: בתר גנבא גנוב, וטמא טעים". שכן על מעשה זה "והקשה ה"ר קלונימוס: הלא מן הדין לקח, דקיי"ל עביד איניש דינא לנפשיה! וי"ל דהיינו דוקא אותו דבר עצמו שנלקח לו לאדם מותר לו ליקחנה בכל מקום שיכול להשיגו, דומיא דמילתיה דבן בג בג דאמר שלו הוא נוטל; אבל הכא לקח זמורות אחרים שלא גנב לו הארוס. ומכאן הביא ראיה רבינו מאיר לדבריו...". ע"ש טור ושו"ע (ח"מ ס"ד). עיין בירור הלכה.

אדם עושה דין לעצמו וכו' בתנאי שנוגע מנוק שאינו ה"כרחי. כגון: "הממלא חצר חבירו פְּי יין וכדי שמן - בעל החצר מְשַׁבֵּר ויוצא מְשַׁבֵּר ונכנס" (כח.). "ואם שברן בכונה - אפילו הכניסם בעל הפדים שלא ברשות הרי זה חייב לשלם"; לשון רמב"ם (הל' חובל ומזיק ו, ה); שהרי פעולה זו לא נצרכה לו כדי להיכנס לחצרו. וכמו שאמרו בסוגיותנו לגבי שוורים (כח): "דחפו לעליון ומת - חייב... שהיה לו לשמטו ולא שמטו". וכדאמרינן להלן (מה.) לגבי הנכנס לחצר בעה"ב ללא רשותו: "נהי דאית לך רשותא לאפוקי, לאזוקי לית לך רשותא".

כח. (השמטה - הבאנו בפנים להלן פז): אדון שהפציר בעבדו העברי הנרצע, המסרב להשתחרר ביובל, ופָּצְעו - פטור "ולא תקחו כָּפָר... לְשׁוֹב", לְשׁוֹב. א: עביד איניש דינא לנפשיה אף שאין לו הפסד; ב: בְּגָב, שיש הפסד; ג: בנשוי שפחה כנענית, להפרישו מאיסור). בתוספות תלמיד ר"ת (בשיטת הקדמונים) תמה (ד"ה נרצע) בשם רבו: "תימה, אמאי לא נקט סתם יוצא ביובל, דאפילו פגע בו יובל בתוך שש יובל מוציא ואינו יכול לישראל בשום ענין?! והניח בקושיה. ועיין תוס' (ד"ה מניין לנרצע) שפתבו: "אורחא דמילתא נקט, שאז רגילות לסרהב לפי שאינו יכול להשתעבד עוד בו". ומהרי"ק ש הסביר שהוקשתה להם קושיית ר"ת הנ"ל (בלי להזכירו). ולגוף התירוץ, לכאורה כוונתם שבעבד עברי שָׁפְלוּ שְׁנֵי ים אפשרות להאריך את תקופת עבודתו ע"י רציעה, ומסתמא יעשו כן אם העבד מסרב להשתחרר; משא"כ ביובל, שאין כל אפשרות להמשיך את עבודתו של זה, אורחא דמילתא הוא לסרהב בו לצאת.

כח: נשבר פְּדוּ ברה"ר וכו'. נעיר כי בקונטרס דפי העזר מסוכמת הסוגיה באופן חזוטי (דף אחד לסוגיית שורו או בורו, ואחד לסוגיית נתקל ומפקיר נזקו).

רב: כשנזקקו בגדיו במים וכו' ואפי' שפך ברה"ר כשמתר וכו'. כ"כ ע"פ המשנה להלן (ל), כפי שהגמ' שם מבררת בדעת רב. ושם הקשה רב הונא, שיהא למים הַרְפֵּשׁ דין שור, ויתחייב אף בנזקי גופו! ורב השיב שמדובר שנבלעו המים באדמה ואין רפש. ובתוס' שם (ד"ה לא היא) הקשו מדוע בסוגייתנו אין מבררים דין הַרְפֵּשׁ כמו להלן. ותירצו בשני אַפְנֵים: א. לשון המשנה להלן "השופך מים ברה"ר", משמע ששפך בכונה, במקום שנעשים רפש וטיט; אך בסוגייתנו לא שפכם בכונה (וא"כ אין להניח שנעשו רפש). ב. במשנתנו להלן "הוחלק אחד במים" בלבד, אך להלן "והזק בהן אחר" משמע שהמים ממש הזיקו, ולכן היה מקום להבין שמדובר בַּרְפֵּשׁ. ע"כ, עכ"פ, לו נעשו המים טיט הרי דינם כשורו וחייב גם על נזקי אדם. כלומר, כשנחבט בטיט (שלא הופקר, כאמור) מְחַיֵּב רב בנזקי גופו. [וכבר הקשו בתוס' בסוגיין (ד"ה אבל הוא) מדוע לא הזכירה הסוגיה שהזק גופו במים, והשיבו שהוא ע"פ לשון המשנה (ובדומה לתירוץ-השני הנ"ל)]. ראה עוד הערתנו להלן (ל).

שמואל: המים בורו וחייב על פציעת גופו. כתבו בתוס' (ד"ה ונשוף), שמדובר שחָבַט בקרקע שהמים בה (בדומה לקרקע הבור, ובניגוד ל"נתקל באבן ונשוף בקרקע", שלדעתם כאן פטור אף לשמואל. עי' בירור הלכה).

כט.

פטור מדיני אדם. וחייב דיני שמיים, כמפורש בברייתא. וכיוון דמוקמינן (אביי ור' אלעזר, וגם ר' יוחנן) דבתרתי פליגי - בשעת נפילה ולאחר נפילה - באיזו מהן מדובר שחייב דיני שמיים? כתבו בתוס' (ד"ה מדמתני) שבשעת נפילה כיוון דס"ל לרבנן נתקל אנוס הוא אין שייך לחייבו דיני שמיים. ועל כרחין לא מייירי אלא בלאחר נפילה - במפקיר נזקיו. וכ"כ רשב"א (ד"ה וחכ"א). בדעת רש"י, לכאורה משמע מדבריו להלן (נו). בסוגיית החייבים דיני שמיים, שחולק על תוס'. שכן כתב שם ביחס לברייתא דידן: "ר"מ מחייב בהזיקן - פלוגתיהו מיפרשא בהמניח את הכד (לעיל (כט)), בנתקל פושע ובמפקיר נזקיו". ולכאורה כוונת רש"י שגם "חייב דיני שמיים" דאמרו רבנן (שהרי זה נושא הסוגיה שם, כאמור) קאי אתרווייהו; וא"כ בתרתי דפליגי בהו אמרי רבנן חייב דיני שמיים. אכן דיוק זה חלש, שכן רש"י לא כתב בדרבנן דבתרתי פליגי אלא בדר"מ; ואפשר שלא התכוון אלא להזכירנו פירוש הברייתא (בשיטה למהריק"ש ובפני יהושע שם הצינו שרש"י שם כוון לתרץ את הקושיא שהקשו על הגמ' שם דדילמא ר' יהושע שם כר"מ ס"ל שחייב אף דיני שמיים; ע"ש). ואדרבה, לכאורה מדברי רש"י בסוגייתנו יש לדייק שסובר כתוס'. שכתב כאן: "וחייב דיני שמיים - משום דלא סליק". כלומר, מדובר כאן על הנזק שעשה לאחר נפילה. בניגוד לתוס', בפירוש רבנו יוחנן הכהן מלוניל פירש את החיוב בדיני שמיים ביחס לנתקל, וזו לשונו: "ר' מאיר מחייב בהזיקן דס"ל נתקל פושע הוא, ורבנן סברי אנוס הוא, לפיכך פטור מדיני אדם, שאפילו נתכון יכול לומר לא נתכונתי, וחייב דיני שמיים - שהפל גלוי לפניו; אך אם לא נתכון - כ"ש וכ"ש דפטור דיני שמיים". כלומר, החיוב דיני שמיים מותנה בחיזונו אנוס, והוא מן הדברים המסורים ללב ועל כן הקב"ה ידונונו.

שהמפקיר נזקיו - בור ברה"ר. ע"פ רש"י (ד"ה במפקיר נזקיו), שכתב (בדברי אביי) שמחלוקת ר"מ ור' יהודה היא מחלוקת ר' ישמעאל ור"ע להלן (מט:). כלומר, לאביי ולר' אלעזר ר"מ סובר שבזר שחייבה תורה הוא בור ברה"ר, ור' יהודה סובר שבה"ר (המפקיר רשותו ולא בורו) אך ברה"ר פטור. נמצא שאביי ור' אלעזר כרב יוסף להלן, שבבור ברה"ר חלקו ר"ע ור' ישמעאל, ור' יהודה כר"ע שפטר. ור' יוחנן כאן (כט:): כרבה דלהלן, שבזר ברה"ר לכר"ע חייב, ורק כאן פטר ר' יהודה בגלל נפילת האנוס (ודעת רבא לכאורה כר' יוחנן, ראה בסמוך).

שיטת רבא מלהלן (לא:), שחלקו רק במפקיר נזקיו ולכר"ע נתקל פושע. כן דעת רש"י שם (לא: ד"ה ראשון ודאי). ופירשו אחרונים שם (כוס הישועות, לחם אבירים, משמרות כהונה) שחולקים ר"מ ורבנן במפקיר נזקיו לאחר נפילת אנוס, אך אחרי נפילת פשיעה חייב, וכר' יוחנן (ובסוגיין דתניא מודה ר"מ בקנקנים שהעלם לגג לייבשם - שהסיח דעתו מהם ולא ידע שנפלו וצריך להעמידם, שטעם החיוב בעלמא לר"מ הוא שהיה לו להעמידם; לחם אבירים מהדורא ב (נא. מדפי הספר)). ולגבי קושיית רע"א שם (גליון הש"ס לא:): מבבא מציעא (פג.), דאמר רבא לגבי סבל שנתקל "האי כדיניה והאי כדיניה", ששומר חנם פטור (בשבועה), אלמא אינו פושע! - כתב בנחלת דוד (עמ' קטו), שמשפט זה אינו מדברי רבא אלא מסוים דברי ר' חייא בר אבא בשם ר' יוחנן, ורבא מסר רק את נוסח השבועה "שבועה שלא בכוונה שברתיך"; וע"ש.

מודה ר"מ באנוס (רש"י ד"ה ברוח) - רוח בלתי מצויה העיפה קנקניו מן הגג. תוס' (סד"ה פליגי): אחרי נפילה מייירי. זו לשונם: "ואידך מודים קאי אפלוגתייהו דלאחר נפילה: ומודה רבי מאיר לחכמים במעלה קנקניו ונפלו ברוח שאין מצויה דפטור, אף על פי שהיה לו פנאי לסלק, דהוי מפקיר נזקיו לאחר נפילת אנוס ומצי אמר 'האי בירא לאו אנא כריתיה' כיון דבאנוס נעשה. ולכן נקט קנקניו, שמשבתרין בנפילתם וסתמא מפקר להו". הסבר נוסף מדוע נקט קנקנים (ולא אבנו וספינו ומשאו כ'מודים' קמא) כתבו (ד"ה מדמתני) שבזה האנוס מוכח: "והא דנקט בהאי 'מודים' אבנו כו' ובהאי 'מודים' קנקנים - אורחא דמילתא נקט, דאין אדם מקפיד באבנו אם תפול ברוח מצויה, ובקנקנים כדי שלא ישברו מניחם בענין שלא יפלו ברוח מצויה" (וכ"כ רשב"א). בדברי תוס' מבואר עוד, דכבי האי גוונא באבנו וספינו ומשאו היה חייב על נזקהם שאחרי נפילה ופטור על 'שעת נפילה' (לשיטתם, שכל זמן שלא היה באפשרותו לסלק נחשבו עדיין 'שעת נפילה') בגלל שהוא ברוח בלתי מצויה. כי האי גוונא מצונו בא דתנן בב"מ (ק"ז: ומבא בגמ' לעיל ו:): הכותל והאילן שנפלו לרה"ר והזיקו פטור משלם. וכתב שם רש"י (ד"ה פטור), "דמאי הוה ליה למיעבד, אנוס הוא!". א"כ קבע לו ב"ד זמן להרוס את הכותל וכו' כדאיתא התם. וזו לשון נמוקי יוסף שם (עב. בדפי ר"ף): "וכי תנן פטור - בין בנזקין דשעת נפילה בין בנזקין דלאחר נפילה: בשעת נפילה - משום דכיון שבאנו כדרכו, כדכתיבנא, אנוס הוא, ופטור. לאחר נפילה נמי, כל שלא היה לו שהות לסלקם - אנוס הוא; ואפילו בשהיה לו שהות משכחת לה דפטור, במפקיר נזקיו, דקיימא לן מפקיר נזקיו לאחר נפילת אנוס פטור. אבל בשנתנו לו זמן ונפל לאחר זמן - חייב לשלם, בין בנזקין דבשעת נפילה בין בנזקין דלאחר נפילה: בשעת נפילה - דפושע הוא; לאחר נפילה - אפילו במפקיר נזקיו נמי חייב, דמפקיר נזקיו שלא בנפילת אנוס חייב".

שם, אנוס. כתב נמוקי יוסף (יג. בדפי ר"ף): "ואנוס רחמנא פטריה, כדילפינן מ'ולנערה לא תעשה דבר'. ודוקא באנוס גמור, דלא מצי לעיוני דלא ליתרע האי היקא; אבל היכא דהוה מצי לעיוני - חייב, דכה"ג דאי רבי רחמנא אנוס כרצון לחיובא, כדמפרש לעיל פרק כיצד הרגל (כו:). מבואר מדבריו שנקט שזניק קנקנים אלו נידונים בדין אדם המזיק, וטעם הפטור הוא תוס' (לעיל כז: ד"ה ושמואל), שלא התרבה אדם לחיוב באנוס גמור, ראה הערתנו לעיל (כו:). אך בפסקי רי"ד כתב בלשון זו: "אף על גב דקמא לן אדם מוגד לעולם וחייב אפי' אנוס - הני מילי כי אזיק מ'פחו, אבל הכא דעבד בו באנוס ובה אחר ונכשל בו - פטור, דדוקא העושה בור בכונה או בפשיעה חייבה תורה ולא שעשה באנוס, ואפי' אם נ'פ'כה הכד ונ'פלה מ'קתפו ובהדי דקא אזלא מזקא פטור, כיון דלא נ'פלה מ'פחו ולא הפילה הוא אלא מאיליה נ'פלה". מבואר בדבריו, שאין לדון זאת כאדם המזיק אלא כממונו שהזיק, כדן בור. וע"ע רשב"א (כח: ד"ה אמאי) ותוס' (כח: ד"ה והתניא).

5. (השטמה והרחבה) רב: שפך מים ברה"ר ונבלעו (אין רפש) - פטור על נזקי גוף (קרקע עולם הזיקה) וחייב על נזקי ממון אע"פ ששפך בהיתר. ע"כ. השמטנו כאן מפני שהדברים מבוארים ומשולבים בדברינו בסוגיה לעיל (כח:), ועי' גם ו:), ע"ש. והגמ' כאן שואלת על כך, ומשיבה שהחידוש הוא החיוב בנזקי כלים אע"פ ששפך את המים בתקופה שמתור לשפוך (עי' גם פנ"י בסוגיה שבסמוך, להלן ד"ה אמר ר' נחמן). ועיין בירור הלכה. ולעיל בהערה התייחסנו לאוקימתא של "תמו מיא" כאן (שהיא, בעצם, 'היכי תמצאי' להיות המים בדין בור לרב ולפטור על נזקי גוף, שאילו הם רפש וטיט הריהם בדין שור). ע"ע בתוס' (ד"ה בדתמו) שהצינו גרסה הפוכה, שמדובר ב"דלא תמו מיא", שהמים צלולים עדיין, דמסתמא לא אפקרינהו.

עכ"פ, סוגייתנו עוסקת בדעת רב, ולכא' לשמואל חייב בנזקי גוף מדין בור (בור גם לחבטו, כשיטתו להלן נ:), בין באפקרינהו ובין בדלא אפקרינהו. ועיין מאירי כאן.

ההופך גללים. בפשטות, מה שהעמידו ר' אלעזר ורב אשי (כט:): שלא התכוון לזכות בהם ולא הגביה 3 טפחים, היינו למ"ד המפקיר נזקיו (בור ברה"ר) חייב, שאם הגביה 3 - אע"פ שלא התכוון לזכות ואינם ממונו - יתחייב משום כ'פ'ה בור ברה"ר. אך למ"ד המפקיר נזקיו פטור, כשלא התכוון לזכות אין לחייבו אף שהגביה 3, שהרי כרה בור ברה"ר, ופטור. אך כשהתכוון לזכות, חייב משום ממונו ואף ללא הגבהה (כהפיקר רשותו ולא הפיקר בורו, שחייב לכר"ע למאן דפוטור בבור ברה"ר, או לר"ע למאן דמחייב ברה"ר; להלן מט: נ:). כ"כ מביאור רש"י בסוגיא (כט:).

ושם. לגבי שיעור ההגבהה, ראה הערתנו לקידושין (כה: בס"ד).

ולר' יהודה שבחורף מותר להוציא ל-30 יום. "בשעת הוצאת זבלים"; וכתבתי 'בחורף' ע"פ האמור לעיל בעמוד זה (ולעיל ו.) "כל אלו שאמרו פותקין ב'יב'ותיהם וגורפין מ'קרו'תיהן - בימות החמה אין להן רשות ובימות הגשמים יש להן רשות..."; וכן הוא ברש"י לעיל (ו. ד"ה וגורפין מערותיהן וד"ה בימות החמה): "ומשליכין זבליהן לרה"ר... אבל בימות הגשמים - שהרחובות מלוכלכות - יש להן רשות". וכך נקט בשיטה מקובצת בבבא מציעא (ק"ח:): בשם רמ"ך "המוציא זבלו לרשות הרבים בימות הגשמים בשעת הוצאת זבלים לז'ב'ן...".

לא: רבא: הראשון פושע וכו'. ופרש"י (ד"ה ראשון ודאי) שלדעת רבא לא נחלקו ר"מ ורבנן (לעיל כח: כט:). לגבי נתקל פושע כדאוקי אביי, אלא רק במפקיר נזקו פליגי. ווא"כ סוגיין דלהלן (צט:): "נשברה כדו ולא סילקה... וקיימא לן דבנתקל פושע הוא פליגי" - כאביי ור' אלעזר דאוקמו דבהכי פליגי ר"מ ורבנן. ושם הוא מדברי שמואל (או מביאור הגמ' לדבריו); ונמצא ששמואל סובר כאביי וכו' אלעזר ולא כרבא.

זה נשא חבית וזה קורה, זה מול זה. כך פירש בתוס' רי"ד להלן (מח:), וכן נראה מפרש"י (ד"ה זה בא בחביתו).

בעל הקורה ראשון פטור ואם עמד והקורה לרוחב הדרך חייב. דלהלן (לב). מוקמינן "דפסקה לאורחא כשלפא", כי היכי דלא תיקשי לריש לקיש (שם) דלדידיה אם הוזקה הפרה המהלכת מן הרבוצה פטור, דאיבעי לה לסגויי באידך גיסא. ולגבי מה שהפוסקים לא הביאו אוקימתא זו, ביאר בים של שלמה (סי' כב) שהוא מפני שאין הלכה כריש לקיש, וא"כ א"צ באוקימתא זו. ע"ש. וכיו"ב כתב הגר"א (ח"מ ש"ע, ס"ק א), דקי"ל כרבא ורבא חולק על ריש לקיש (עי' לעיל כד:). אף כשהוזקה המהלכת ברבוצה, שהרבוצה אינה ברשות ועל כן חייבת. ועי' משכ"ב רא"ש (סי' י); ומה שסיכס בזה בביאור חברותא (הערה 322).

לב. 2 שהלכו ברה"ר וכו' והוזקו שלא במתכוון. עי' תוס' (ד"ה שנינים); ועי' להלן (מח: בתוס' (ד"ה שניהם)), וליישוב קושייתם על רש"י שם עי' כוס הישועות שם. הרץ חייב חוץ מערבשבת, שיצאים לקראתה. בגמ' נאמר 'בין השמשות'. ונראה שלראשונים היתה גרסה בריש"י (ראש עמוד ב), שבה נוספו מלים אחדות. וזו לשון אור זרוע (קסד): "פירש רש"י ז"ל: 'כאדם המקבל פני מלך כן צריך אדם לרוץ ולתקן כל צורכי שבת'. ויש לי ללמוד מדבריו דלאו דוקא בין השמשות, אלא משעה שמתחילין לתקן כל צורכי שבת לאפות ולבשל ולצלול - הווי רץ ברשות, דהיינו מחצות היום ולמעלה, שמתחיל היום להעריב הוי רץ ברשות" (מובא בקיצור בהגהת אשרי, סי' יא).

לב: הנכנס לחנות של גג. יש להעיר, שלרש"י מדובר בסוגיין שראהו נכנס (ד"ה חייב בד', לג. ד"ה כל שפן אקמייתא; עי' תוס' ד"ה זה וד"ה חייב, וראב"ד המובא בשטמ"ק). אך לתוס', אף כשלא ראהו, אך ביקש רשות להיכנס עתה; ובמכות (ח: שאם נכנס ברשות גולה) מדובר שיש לו 'רשות קבועה' להיכנס - כגון ששייכת לו שם דרך וכיו"ב ואין בעל החצר יכול למנוע ממנו.

לשון ב. רב פפא. ולשון ג (לג). - רב זביד; שניהם בשם רבא.

צץ הנפגע וקיבלה (לג). ללשונו הקודמים בדברי ר' יוסי ב"ר חנינא פטור לגמרי. וכ"פ רמב"ם (חובל ומזיק א, יט, ראה לח"מ); ויש מחייבים בנזק (טור ח"מ תנא; ע"ש בבית יוסף מח' טו).

לג. רבנן: לפטור שור מרפוי ומשבת. (מן הדרשות שפאן בגמ' הזכרנו יותר לעיל כו.).

כרבי עקיבא וכו' שהם שותפים בו ולר' ישמעאל וכו' הוא כבעל חוב ונפק"מ כשהקדישו הניזק וכו'. בתוס' (ד"ה הקדישו ניזק) הוסיפו נפק"מ נוספות, וסיימו "אלא חד מינייהו נקט". נפק"מ נוספות: (1) לרבי ישמעאל אפשר לטלוק את הניזק בכסף, ולר"ע לא; (2) מכרו המזיק, לר' ישמעאל מכור לרידיא (כמובא בגמ' בסמוך), ולר"ע אין מכור כלל (וראה דבריו בסמוך שאין זה מוסכם); (3) השביח לר' ישמעאל משלם כשעת הנזק, ולר"ע רק אם הוא פטור) או נכחש לר' ישמעאל ישלם לפי שעת הנזק, ולר"ע לפי שעת הדין) וכדלהלן (לד.). כ"ז בתוס'; וציינו עוד: "ומילי טובא דדריש בשור שנגח ארבעה וחמשה (לו:)" (4) לשיטת תוס' להלן (שם ד"ה כגון, ועי' רא"ש ד, א) יש נפק"מ שאם הניזק תפסו נעשה שומר-שכר רק לר' ישמעאל (אך אין כן דעת רי"ף ורש"י, ראה הערתנו להלן לו. בס"ד). (5) שור שנגח כמה שוורים זה אחרי זה - מחלוקת ר' מאיר ור' שמעון במשנה (להלן לו:). באופן חלוקת התשלום היא מחלוקת ר' ישמעאל ור"ע (בהתאמה). (6) פרה שנגחה שור וילדה (ספ"ק מתי), וליתא לפרה, גובה רבע הנזק מן הוולד (מפני הספק) - והיינו לר' ישמעאל, אך לר"ע כיוון שהוא שותף בפרה כשאבדה איבד גם הוא מחלקו, ולא יגבה רביע שלם מן הוולד (תוס' מז. ד"ה ליתא לפרה, וכמוסבר בריש"ש שם, ועי' דבר יעקב שם). (7) שני שוורים של אחד קדפו והזיקו (ספ"ק מי מהם), ורק אחד מהם קיים - אין למזיק לגבות, לר"ע; אך לר' ישמעאל הניזק בעל חוב ולא איבד את זכותו (להלן לו. ורש"י ד"ה ור' עקיבא היא).

אף לר' ישמעאל, אם מכרו המזיק אינו מכור אלא למה שחך עד שיגבהו הניזק וכו'. מכרו המזיק לר"ע אין מכור אפ"ל לרידיא - כ"כ בתוס' (ד"ה הקדישו ניזק). בהגהת הגר"א (אות א) כתב שלדעת רמב"ם (הל' נזקי ממון ח, ו, ע"ש במ"מ) אף לר"ע מכור לרידיא, ובביאורו לשו"ע (ח"מ ריש סי' תז) הסביר הגר"א, שרמב"ם גורס שהברייתא (לג: "שור תם שהזיק... מכרו מכור" ומוקמינן: לרידיא) אתיא ככו"ע. וכ"כ בפני יהושע (לג: בדעת רש"י). אכן לרוב הראשונים - תוס' (כאמור, וכ"כ בפני לג: בדעתו ובדעת מהרש"א), ראב"ד (לג:), רשב"א (לג: ועוד - הברייתא אתיא כרבי ישמעאל בלבד, ולא כר"ע, ולר"ע אין מכור אף לרידיא; וכ"כ בדעת רש"י (לג: ד"ה מכרו אינו מכור) מהריק"ש (לג: בריש"י ד"ה מכרו כוליה הך ברייתא), הגר"א (ח"מ שם), ורבי דוד טבל צבי זמאן בעל מנחת סולת (מצווה נא אות ב; במהד' מכוון ירושלים ח"ב עמ' צג). דברי רש"י שמהם דקדקו האחרונים הם ביחס לברייתא דר' תחליפא, ולשונו "קס"ד אפ"ל לרידיא" - ועם זה בעי בגמ' לאוקמי אותה ברייתא כר"ע, ומוכח דס"ל כתוס' שלר"ע אין מכור אף לרידיא. וראה עוד דברינו להלן בסמוך בס"ד.

מכרו הניזק או הקדישו - כתב ראב"ד, שלר"ע מכור ומוקדש, ולר' ישמעאל אינו מכור ואינו מוקדש.

הקדישו (המזיק) - אף לר"ע צריך לתת דבר מועט לפדותו למראית עין (לג:). כתבו בתוס' (לג: ד"ה משום), דר' אבהו ("שלא יאמרו הקדש יוצא בלא פדיון") - בבעל מום, וקדושת דמים אינה מפקיעה משעבוד; אי נמי במקדיש תמים לבדק הבית. בלא דר' אבהו לא הוה קדיש - א: קדושת דמים אינה מפקיעה משעבוד; ב - ר"ת: אַלְמוּה רבנן לשעבודיה דניזק (בדומה למה שמצאנו דאלמוה לשעבודיה דבעל, להלן צ). והסביר מהרש"א במש"כ בתוס' ש'פלא דר' אבהו לא הוה קדיש: "בקמייתא דר' אבהו ודאי דאיכא למימר דלר' עקיבא הוצרך למימר דקדוש משום דרבי אבהו, אבל לרבי ישמעאל דאין לניזק בו אלא שעבוד בעלמא - קושטא הוא דקדושת דמים מפקיע מידי שעבוד; אלא באידך דרבי אבהו הוצרכו לזה, דלר' ישמעאל קאמר לה, דהא קתני ברישא 'מכרו מכור' לרידיא דהיינו כרבי ישמעאל, דלר' עקיבא אינו מכור אפילו לרידיא כמ"ש התוספות לעיל".

לג: עמד בדין וכו'. פרש"י: "משעמד בדין - נשתעבד גופו לניזק ושלזו הוא". לשון זו מזכירה את שיטת ר' עקיבא, "הוחלט השור". האם זה אומר שרש"י מפרש ברייתא זו כר"ע, וא"כ מודה ר"ע שלפני הדין מכור לרידיא (לעיל הבאנו שאחרונים דייקו מדבריו לעיל שלא כן)? לאור השיטה (היותר מקובלת, וראה דברינו לעיל בס"ד) במפרשים, שברייתא זו כר' ישמעאל היא, למד מדברי רש"י אלו באבן האזל (הל' נזקי ממון ז, יב ד"ה איברא) שלאחר העמדה בדין - אפ"ל לרבי ישמעאל הוא כמו אפוקייתא לאחר שהגיע זמנו, שהשבח שלו, ואם המזיק מכרו אינו מכור אפילו לרידיא (כפי שהמשיך רש"י בד"ה אינו מכור). אך עי' מאירי (מובא בשטמ"ק) בשם רמב"ם; וראה דיון בשיטתו במנחת סולת (מצווה נא אות ב). ובכל הדברים האמורים, מחלוקת ראשונים זו בפירוש הסוגיה, והאם ברייתא דידן אתיא אף לר"ע, חורזת גם סוגיות בהמשך (עי' סוף פרקין ורש"י ותוס' שם; ריש פרק ד במשנה ורש"י ושטמ"ק), ועי' מאור ומלחמות רפ"ד (יז: בדפי רי"ף).

לד. "וגם את-המת יחצון" ר' יהודה וכו'. בסוגיה מובאים ששה מקרים (כולל רש"י לד: ד"ה אם כן מצינו). להלן סיכום הנאמר לגביהם בסוגיינו. [אח"כ הוספנו טבלה זו לקונטרס דפי העזר שלנו בס"ד].

הדין במקרה זה	דין - הכלל	סך הנזק	הנבלה	השור הנניק	שווי הנוגח	א	ב	ג	ד	ה	ו רש"י
כ"א נוטל 100	רבי מאיר (במשנה): על זה נאמר "ומכרו את השור החי וחצו את כספו". ר' יהודה: וכן הלכה	200	0	200	200						
כ"א נוטל 125	רבי יהודה (במשנה): על זה נאמר "...וגם את המת יחצו". כל אחד נוטל 1/2 החי ו-1/2 המת. ואם שְׁבִיחָה הַנְּבֵלָה אַח"כ, חֹלְקִים גַּם בְּשִׁבְחָה; אֶךְ לר' מֵאִיר דְּנִיזָק הֵי (ר' יוחנן, המסקנה)	150	50	200	200						
[משלם 8]	ר' יהודה: לא ייתכן לחצות הכל, שא"כ המזיק ישלם יותר מן הנזק וחמור ממועד	16	4	20	100						
[משלם 20]	ר' יהודה: לא ייתכן לחצות הכל, שא"כ המזיק מרויח והניזק מפסיד	50	50	100	20						
לא ישלם ולא ייטול	לא ייתכן לחצות את השבח אף שאין הניזק מפסיד, שא"כ המזיק מרויח, ו"שְׁלֵם יְשֻׁלָּם" ולא ייטול	-10	שְׁבִיחָה ל-30	20	20						
[משלם 10]	אף לר' יהודה לא ייתכן לחצות הכל, שא"כ המזיק משלם יותר מחצי נזק; אלא משלם ח"נ	20	20	40	50						

במש"כ במקרה ה (לד:), כך הוא כששבח הנבלה מ'מִכְסָּה' את הנזק; וכשעודף עליו עכ"פ אין המזיק מרויח כלום, כמבואר בסוגיה. יש"ש (ס' ל); סמ"ע (ח"מ תג ס"ק ז); רש"ש. אך עי' מאירי, שהמזיק משלם חצי מפחת-המיתתה כפי שהיה בעת הנגיחה (וע"ש גרסה שונה בגמ', "אימא חד זוזא...").

ולגבי מקרה ו, רש"י (לד"ה א"כ מצינו), עיין **תולדות יצחק** (לר' חדאד מ'רבה) **ויד דוד**; שהקשו: הרי במקרה זה לפי המתואר (בשלב הקושיה-הה"א) משלם יותר ממועד, שהנזק הוא 20 וזה הסכום לתשלום במועד; אך לפי הה"א כאן הניזק נוטל בחי 25 (שהרי חוצים את החי), ובסה"כ (עם חציית המת) 35 (אמנם 10 אלו כבר ביד); ואיך כתב רש"י "דהא פחות ממה שהזיק משלם"? ועוד, הרי כבר לעיל (מקרה ג) דרש ק"ו ממועד, שלא ישלם התם יותר ממועד! בתולדות יצחק הביא תחילה תירוץ ששווי הניזק 40, אם לא נתחשב בשווי הנבלה, ושה-35 שהוא מקבל הם פחותים מן ה-40. מיד הוא דחה תירוץ זה, שהרי שווי הנבלה אינו נכלל בחשבון הנזק, כפי שמוכח בכל הסוגיה. ותירצו (אם הבנתו דבריהם נכון), שבפועל אין המזיק משלם (להו"א זו) אלא 15, שהרי שווי הנבלה 20 וחצי ממנו נזקף לטובת המזיק (שיטת ר' יהודה במשנה ו'ג'ג' את-המת יחצו"). והרי הנבלה כולה נשאת ביד הניזק, וחצי שווייה יש לנכות מן התשלום של המזיק, וא"כ אין למזיק לשלם מן החי 25 אלא 15, וזה פחות משווי כלל הנזק שהוא 20 [תוספת הסבר: מה שאמרנו שהניזק נוטל 35 - לא שכל זה משלם המזיק, אלא שזאת הניזק לוקח מבין שני השוורים; הנבלה שווי 20, ועל המזיק להשלים לו את הסכום ב-15].

עוד ברש"י שם (מקרה ו). יצוין כי בשינויי **נוסחאות** של מהדורת **פרנקל** כתבו שבכל כתבי היד מופיע ברש"י פירוש אחר, והמקרה המתואר בו הוא (בפ' ראשון) אחר ממה שבדפוס - שור שווה 100 נגח שור שווה 4 (=סלע) והנבלה 0 - לר"מ משלם 2 (=חצי סלע). ולר' יהודה שלמד לעיל בק"ו ממועד שלא ייקח הניזק חצי החי במקרה זה, לכאורה יידון כאן כמועד: כאן ייקח כל הנזק. ומסקינן, דאית ליה לר' יהודה 'פחת שפחתו מיתה מחצין בח' - ולכן מודה שמשלם רק חצי סלע.

לד: או בשוגג וכתנא דבי חזקיה. יש לציין כי להלן (מב. ורש"י ד"ה אטו) דעת רב אדא בר אבהו, וכן ברייתא דרב חגי, חולקת על ההיקש הגורף של תנא דבי חזקיה. אמנם רבא, המתירן שיטת ר' יוחנן לפי תנא דבי חזקיה, הוא המקשה בפשיטות בכתובות (לה. ראה הערתנו החיצונית שם לד:). מתנא דבי חזקיה "מי איכא למ"ד חייבי מיתות שוגגין חייבים!?", בדעת ר' יוחנן שם, ובכך דוחה את דברי רב דימי שם שר' יוחנן מחייב חייבי מיתה שוגגים בממון, ומקבל רבא את דברי רבין, שפוטרים מכוח תנא דבי חזקיה. אכן רש"י כתב בסנהדרין (פד: ד"ה הניחא) שמחלוקת ר' יוחנן ור"ל בכתובות היא בדתנא דבי חזקיה, וכלומר - לר' יוחנן לית ליה דתנא דבי חזקיה, ור"ל אית ליה. וזה ע"פ ביאורו של רב דימי בכתובות למחלוקתם. וכ"נ בחולין (פא: ראה הערתנו החיצונית שם). וכתב **בכרם יהושע** (לר"י לאנג) בסנהדרין (עט). שרבא אינו מפיר את ברייתא דר' חגי, לכן אמר בכתובות "מי איכא למ"ד חייבי מיתות שוגגין חייבים". יצוין כי לדעת **תוס'** (כתובות לח. ד"ה אבל) התנא החולק על תנא דבי חזקיה הוא ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה בכתובות (עי' תוס' שם).

לה: ולרבה בר נתן וכו'. רש"י (ריש לו.) כתב שרבה בר נתן חולק על ר' חייא בר אבא; וברישא 'לא כי אלא בסלע לקה' פשיטא דהמע"ה; לכן העמיד מציעתא בשמא וברי, והרישא בברי ושמא. לביאור דבריו עיין שט"מ"ק בשם גליון; מהריק"ש; הפלאה; מנחת שלמה ונחלת משה.

אינו מקבל כלל אא"כ תפס. כתבו **בתוס'** (לו. ד"ה ראוי): "ודוקא היכא דיש לו תביעה על שני השוורים - על הגדול ועל הקטן - אם תפס משתלם; אבל מתני' לדעיל, דאין לו תביעה אלא על הגדול - אפי' תפס הקטן אין משתלם מיניה". וברא"ש (ס' טו): "כיון שיש לו תביעה על שניהם מהניא ליה תפיסה; אבל במציעתא, שאין לו תביעה אלא על אחד מהן - לא מהניא ליה תפיסה. ומהאי טעמא נמי בההיא דטענו חטין והודה לו בשעורין אפילו אם תפס שעורין מפקינן מיניה". אך רי"ף (יז. בדפיו) חולק: "והכי נמי לענין טענו חטים והודה לו בשעורים, אי תפיס שעורים לא מפקינן מיניה, והכי קא פסקי רבנותא, כדכתיבנן" (עיין ברא"ש שדן בדבריו). ועי' בירור הלכה בעניין זה, ואוצר מפרשי התלמוד (עמ' תיב-תיז). ובספר **התרומות** (שער ז חלק ב, כ) כתב בשיטת רש"י (לו. ד"ה דתפס) ותוס', שתפיסה מועילה רק קודם התביעה בב"ד (ע"ש בגידולי **תרומה** שפירט שלוש שיטות בראשונים לגבי תפיסת שעורים).

לו. ואם הניזק תפס את השור לגבות ממנו נעשה שומר-שכר על כולו (לו:). **בתוס'** (לו: ד"ה כגון) נקטו שזה רק לר' ישמעאל, אך לר' עקיבא (ולר"ש ההולך בשיטתו) לא נעשה שומר-שכר (אלא על חלקו); עי' רא"ש (ס' א) ומהר"ם. אך רי"ף (יז. בדפיו) כתב שאף ר"ע מודה שנעשה שומר שכר. ולכאורה כן דעת רש"י (עי' לו: ד"ה שבוק מתני'). וכן סיכס בדבר יעקב, לו: אות א).

לו: (השמטה - הדיון כאן לגבי 'התוקע לחברו נותן לו סלע' האם סלע צורי או סלע מדינה, הבאנו להלן צ, ולא הובא כאן בגמ' אלא מפני שביקשו להוכיח ממשנתנו 'ושנים הראשונים דינו זהב' שמדובר בסלע צורי [למסקנה נפשט להפך], שהיה לתנא להמשיך לשנות עוד נגחות).

(השמטה, הבאנו להלן צ). ניזק שאמר 'יהיה התשלום לעניים', ואח"כ התחרט - רב יוסף: אנו יד' לעניים, וכבר זכו בזה הם. ע"כ. ועי' רי"ף (יח.: בדפיו) ותוס' (ד"ה יד עניים); והנפסק בשו"ע בהלכות צדקה (יו"ד רנח, ח-ט, ועי' אחרונים שם). ופרש"י כאן: "אנן יד עניים אנן - רב יוסף הוה גבאי, בשיליה החובל (לקמן צג.). ועי' בבית יוסף שם ובתשובתו המובאת בשו"ת רמ"א (ס' מז) שכתב: "כתב רבינו ירוחם, דאדם חשוב או טובי העיר הוה יד עניים", אף שאינם גבאים. ורמ"א כתב על זה (בשו"ת שלו ס' מח, ד"ה השאלה הרביעית): "הנה מדברי רש"י בגמרא מוכח דלא כר' ירוחם, שהרי כתב אהא דאמר רב יוסף 'אנן יד עניים' וכו': רב יוסף גבאי הוה; ואי הוה מהני אדם חשוב לא היה צריך רש"י לפרש שבגבאי היה, שהרי רב יוסף אדם חשוב הוה". ע"ש עוד.

לז. רב זביד ורב פפא. דעת המאירי לפסוק כרב זביד, מפני שפך פטויות לשון המשנה. ואכן סוגייתנו מטה לדעתו, ואינה מיישבת לרב פפא את קושיותיהם של רב אשי ושל רבינא (גרסת דק"ס, ולא 'רב ינאי') מן המשנה. אמנם המשך הסוגיה נוטה לדברי רב פפא, וראה בתוס' (ד"ה נעשה - שני דיבורים; ובעמוד ב ד"ה שור) ליישוב הסוגיה לפי רב זביד. ואכן כך פסק רי"ף (יח:); וכתב **בנמו"י** שההכרעה ע"פ לשון "ואם תמצו לומר נמי איתא לדרב פפא" (וז"ל: "דקי"ל דכל 'את' דלא איתמר למיבעיא בעיא עליה אלא לאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא - הלכתא היא; וכההיא דפרק כיצד הרגל [כד: גבי המשקה קלבו: 'אמר רבא: את"ל המשטה כלבו של חבירו בחבירו חייב בעל הכלב - ססהו בעצמו פטור'. וטובא איכא דכוותיה"ו). את

קושייתיהם של רב אשי ושל רבינא על רב פפא יש ליישב, שבסיפא (לגבי שבתות) מודה ר"פ דגרסינן 'זאינו מועד' (כדכתב בנמו"י על המשנה); וברישא אריכות דברים בעלמא היא. **ים של שלמה** (סי' ג); ע"ש שדן בפסיקת ההלכה ומסיק כרב זביד; וכתב דסתמא דתלמודא לעיל (ב): "מועד לאדם הוא מועד לבהמה, ומועד לבהמה לא הוא מועד לאדם" בפשוטו הוא כרב זביד (וכתב שמטעם זה פסק בסמ"ג כמותו).

המועד לאדם אינו מועד לבהמה. לעיל (ב): נאמר שהמועד לאדם (דאית ליה מזלא) מועד לבהמה, אך לא להפך. ופישט הדברים דאתיא סתמא דגמרא דהתם כרב זביד (ע"י להלן מא.). אך לרב פפא, לכאורה הדברים שם סותרים למשנתנו, "מועד לאדם (ו) אינו מועד לבהמה". ואם נרצה ליישב את האמור לעיל לשיטת רב פפא (שהרי הסוגיה שם עוסקת בדבריו, ראה הערתנו שם) - יש לשים לב שפירש דינים אלו לרש"י (ב: ד"ה ואגב אורחיה קמ"ל, ולא פירש כותס' שם ד"ה ומלתא) לעניין מיתה, ולא לעניין נזק גרידא. ולפיכך יש שכתב בשיטתו שלעניין נזיקין (פציעה) אכן המועד לאדם אינו מועד לבהמה; ושם (ב: מדובר לעניין מיתה (רק בזה יש משמעות ל'מזלא' שיש לאדם), ואף לרב פפא. כ"כ בחידושי רבי מאיר שמחה (כאן), וכ"כ שם בחידושי רבי נחום (לעיל ב:, אות כח).

מועד לשבתות אינו מועד לימי חול. פרש"י (ד"ה הרי הוא): "לפי שהוא בטל ממלאכה וזחה דעתו עליו". ובתוס' (ד"ה הרי הוא): "מפרש בירושלמי (ד הלכה ב), לפי שראה אותם במלבושים נאים אחרים וחשובים בעיניו נכרים ואינו מפירם". לשון הירושלמי: "הנין סברין מימר מאי טעמא דר' יודה? - מכיון דו (=דהוא) חמי לון לבושין נקיין עוד הוא משנה דעתיה" (ועיין מאירי). כך או כן, אין שייך שיהיה מועד ליום חול מסוים, אלא לשבת או לכל ימי החול. וכתב רמב"ם (הל' נזקי ממון): "אם נגח בשלש שבתות זו אחר זו ובאחד בשבת ובשני בשבת, או שנגח בחמישי בשבת ובערב שבת וביום השבת ובשתי שבתות הבאות אחריה - הרי זה ספק אם הוא מועד לשבתות בלבד או לשלשת הימים ששנים מהן חול". וכתב במגיד משנה: "ההתימה בדברי רבינו כשהזכיר בסוף 'או לשלשת הימים', שהיה לו לומר 'בכל הימים', שלא מצינו חילוק מיום אלא משבת ליום חול - ויש מפרשים מפני שהוא נח ממלאכה, ובירושלמי נתנו טעם אחר דכיון דחמי לון לבושין מניין נקיים מגיס דעתיה ע"כ; אבל בימות החול לא מצינו חילוק! אפשר שדעתו ז"ל שזה קְּוֹסְתָּהֶנּוּ שכל הימים שְׁוִין בהם, וכל זמן שהורגלה בימים ידועים אינה קובעת וסת אלא לאותן הימים; וטעם הירושלמי אינה אלא למה אחזו במשנה שבתות, ואמרי שהוא מצוי יותר, אבל הדין שנה בכל הימים". ובמרכבת המשנה כתב שממועד לסירוגין מוכח שאף לדעות רש"י והירושלמי "העיקר שהזמן גורם, אלא דתנא שבת דהני אורחא טפי, ומ"מ האמת הדיוס גורם". וכיוון בזה לדברי שיטה מקובצת בסוגייתנו: "וטעם הירושלמי וטעם רש"י היינו לתת טעם אמאי נקט מועד לשבתות טפי משאר הימים; דהוא הדין אם נגח אחד בשבת או שני בשבת מידי דהוה אַתְּלַתא ריש ירחא או תשעה בחודש, ונפקא מינה שאין טעם הירושלמי וטעם רש"י ז"ל עיקר, דמועד לשבתות אינו מועד לימים טובים".

ב-3 שבתות, כשימשו בו אז. נמוקי יוסף (יח:). ולפי לשונו צריך משמוש בשלוש שבתות. אך עיין בחידושי אנשי שם, שדי במשמוש בשבת אחת.

לז: נגח ב"ט"ו לחדש וכו'. פירוש רש"י (ד"ה ושמואל אמר) בעניין תשלום נזק שלם על הנגיחה השלישית, תלוי בשיטתו בדעת רבא לעיל (סוף כג:). וכאמור שם בתוס', חזר בו ממנה (ראה שם בדבריו). מהרש"א; מהר"ם. ראה כאן בספר שינויי נוסחאות (נדפס עם ספר המפתח, הוצאת פרנקל), על רש"י.

לח. שור של יהודי שנגח שור של גוי - פטור, "שור רעהו". ע"פ מהרש"ל (חכמת שלמה בתד"ה עמד, ובהרחבה בים של שלמה סי' ח), שפטור שור ישראל על נגיחת שור של גוי הוא מדין תורה דרעהו; ע"ש.

"ראה ויִתֵּר גוים". עיין פני יהושע, המבאר באורך את היחס בין הדרשות. שהרי לכאורה שני הפסוקים אינם עוסקים באותו חטא של הגוים, ש"ראה ויתר גוים" עוסק באייקיומם 7 מצוות בני נח, ו"הופיע מהר פארן" בסירובם לקבל את התורה! אכן דבר אחד הוא, שבמסכת ע"ז (ב:): נאמר שהגוים יכולים לטעון כלפי הקב"ה: כלום קפית עלינו הר כנגיית שנקבל התורה? ומשיב להם הקב"ה, שנלמד מ-7 המצוות שלא קיימו. ושני הפסוקים נצרכים, שב"הופיע מהר פארן" נזכרו רק בני אברהם, שְׁעִיר ופארן (ישמעאל), ו"ראה ויתר גוים" מלמד לשאר האומות, שכולן עברו על 7 המצוות.

"ראה ויִתֵּר גוים". ובדפוסים מופיעים בשולי הגליון, באופן חריג למדי, קטעים משיטה מקובצת, הראשון שבהם בשם המאירי, שגוים המקיימים 7 מצוות אינם בנדון סוגייתנו, ואצ"ל באומות הגדורות בדרכי דתות ונימוסים. ברור שהסיבה להדפסה חריגה של קטעים אלו היא אימת הצנזור הנוצרי; וכמותם נדפסו בדפוסים להלן (מד:). הערות הסתייגות בתחתית עמוד הגמ'. ובעל חתם סופר כתב במכתבו לבעל ברוך טעם הנדפס בספר השו"ת שלו עטרת חכמים (ח"מ סי' יד, ד"ה מ"מ לדינא אין ספק) כתב: "התם בב"ק בספר אסיפת זקנים (=שיטה מקובצת; ימ"מ) הפסק בשם הרב המאירי - מצננה למוחקו, כי לא יצא מפי קדשו, והוא דעת האומרים לרשע 'צדיק באמונתו יחיה; ויעוין בהקדמת בן יוחי' (עיין בהערה שבגמ' מהדורת ר"ש פרנקל).

לח: שור של כותי. בחסדי דוד (תוספתא ד, ב) כתב בהסבר המחלוקת: "דכ"ע כותים גְּרִי אמת הן, ומ"מ קנסא הוא דקנסו רבנן כדי שלא יִשְׁמְעוּ בהן. אלא דלת"ק סגי ליה במאי דקניס שהישראל שנגח שלהם יהא פטור, אבל כוליה האי לא קניס שְׁיָהוּ הם חייבין על התם נזק שלם; ור"מ קנס טפי דליהו נכר". והוסיף, כי למסקנה סוגייתנו דחוויה מההלכה: "ודבר פשוט דכל זה היינו מקמי דליגזרו עליהו, אבל לבתר דאשכחו להו דמות יונה בהר גריזים (חולין ו. ע"ש) לכ"ע עשאום כגוים גמורים לכל דבריהם (לכא' בשור של ישראל שנגח שור של כותי לא השתנה הדין דקניסין ליה. ימ"מ). הילכך השמיט הרמב"ם להא מתניתא".

ובסנהדרין (פה:): מובאת ברייתא לגבי כותי "ושורו כישראל", ופירש שם רש"י (ד"ה היינו דתנא): "שור שלנו שנגח את שורו ושורו שנגח שלנו - תם משלם חצי נזק ומועד משלם נזק שלם"; ולעומתו כתבו שם בתוס' (ד"ה ושורו) ע"פ סוגייתנו: "לאו לגמרי כישראל; דשור של ישראל שנגח לשור של כותי פטור, משום דקניסין להו". וכתב בערוך לנר שם: "הזה לכאורה קושיא גדולה אפירוש רש"י! ותירץ, שכדברי רש"י מובא בתוספתא שלנו (ולא כחסדי דוד שהגיה בתוספתא כבמשנה); וא"כ התוספתא חולקת על המשנה, ומלשון הברייתא בסנהדרין הסיק רש"י שם שסוברת היא כתוספתא.

לט: רבי יעקב. בברייתא אמר ששור של חש"ו משלם חצי נזק; ור' יהודה אמר סתם "משלם" (לכאורה נזק שלם). 3 הסברים נאמרו בשיטת ר' יעקב: רבא: במועד, בשמירה פחותה וכו' יהודה (דסגי בה למועד; להלן מה:); וכו' יהודה שצד תמורת עומד במקומו, וזכרנן שמעמידים אפוטרופוס לתם לגבות מגופו; ומשלם פלגא דתמורת. ומפרש ר' יעקב מה מחייב ר' יהודה (ולא פליגי). אב"י: במועד ולא שמרו כלל, וצד תמורת עומד במקומו, ואין מעמידים אפוטרופוס לתם לגבות מגופו; ומשלם פלגא דמועדו. ולר' יהודה מעמידים אפוטרופוס לתם לגבות מגופו, ומשלם הכל. רבינא: במועד, והתפקח החרש, וחלקו האם הוא בחזקתו (ר' יהודה כ' יוסי, שאין רשות משנה), או שחזר לתמורתו.

(השטה - מושגים נוספים הנזכרים בסוגיה הם: שמירה של מועד, ושיטת ר' יהודה ש"צד תמורת במקומה עומדת"; ומקורם בסוגיה להלן מה:; ע"ש)

מ. שאל שור בחזקת תם ונמצא מועד. "אם לא ידע השואל שיהא נגחן כלל - השואל פטור, והבעלים חייבים בנזק שלם, שלא קבל עליהם שמירת מועד". לשון המאירי.

מ: שור רובץ אינו משלם כופר. לרבא ר"ש חולק על המסקנה לעיל (כו:); ראה הערתנו החיצונית שם.

מא. העדים לא זיהו את השור אלא ברביעית. ברש"י לפנינו (ד"ה רבינא אמר, וכן ע"י ד"ה שסיכין ג' בני אדם): ובשלישית הוכר. וזה כשיטתו בביאור דברי רבא לעיל (סוף כג:). ראה הערתנו שם, שכתבו בתוס' שרש"י חזר בו (ונרמז בתוס' כאן ד"ה כגון שאמדהו), וכן יש כתיב יד מוגהים לפי חזרתו, שם וכאן (שינויי נוסחאות מהדורת פרנקל).

מועד שהרג עבד או שפחה משלם 30 סלע קנס. במש"כ "מועד" ציינתי להלן (מב): דרשת ר' עקיבא מ"נקי". והכי נמי תנן בערכין (יד): "בשור המועד שהמית את העבד להקל ולהחמיר, כיצד? אחד שהמית את הנאָה שבעבדים ואת הנָעור שבעבדים - נותן שלשים סלע. המית בן-חורין - נותן שווי. קָבַל בזה ובזה - נותן נזק שלם". ופרש"י שם (ד"ה במועד אין): "פשיטא לן דקנס דעבד לא שייך בתם, דכתיב בתם 'ובעל השור נקי' ואמרינן בב"ק... נקי מדמי עבד". וכן אסיקו התם בגמ': "ואידי דקא בעי למתנא סיפא 'המית עבד' המית בן חורין, דבמועד הוא דמשכחת לה, בתם לא משכחת לה - משום הכי קתני מועד". וז"ל רמב"ם (הל' נזקי ממון, י, יד): "נָרְאָה לי שאע"פ שהתם שהמית עבד או שפחה פטור מן הקנס שהוא שלשים סלע הקצוב בתורה, אם המית שלא-בכוונה משלם חצי דמי העבד או חצי דמי השפחה מגופו כאילו המית שור חבירו או חמורו". וכ"כ כאן המאירי: "נגח עבד או אמה נותן שלשים שקלים וכו' - פי' אם הוא מועד, אבל לא תם; ומ"מ שניהם בסקילה". וכ"כ רבנו יונה מלניל על המשנה (על ר"ף יט. בדפיו). אך הנה מצאתי בתפארת ישראל על המשנה (אות לא) בזה"ל: "נותן שלשים שקלים וכו' - בין שהוא תם או מועד; והשור חייב מיתה". וכ"כ רבי ישראל יצחק ינובסקי בפסקי משנה. וסברתי דשם סוברים הם דפלוגתא דתנאין היא, דאיכא למידרש "ובעל השור נקי" למעט חצי כופר או דמי ולדות כדאיתא לקמן; ומתוך שמשנתנו ברישא חילקה בין תם למועד, "מועד משלם כופר ותם פטור מן הכופר, וזה וזה חייבין מיתה", ובסיפא "נגח עבד או אמה" לא הזכירה מחילוק זה, אלמא "א"זה וזה" קיימינן, ואין חילוק לענין קנס של עבד. והמשנה בערכין ר"ע היא (וזה מה שהוקשה לגמ' שם: הייתכן שהסיפא דלא כר"ע? הרי הרישא ר"ע היא!). אמנם מצאתי כי בתפארת יעקב (על תפא"י, במשניות זכר חנוך) העיר על דברי תפא"י: "דבריו תמוהים, ואולי ט"ס וצ"ל 'השור חייב מיתה בין שהוא תם' כו'".

וז"ל רשב"א כאן: "הא דקתני במתניתין נגח עבד או אמה נותן ל' סלעים - אמועד קא מהדר, דסתמי כלהו אליבא דר"ע (עי' סנהדרין פו.). ור"ע הא אמר נקי מדמי עבד". מלשונו משמע שאכן התנאים חולקים בדיון זה. ועי' בפני יהושע להלן (מב: בתד"ה ונימא), שכתב שיש מקום לומר שר' יוסי הגלילי סובר שתם חייב בדמי עבד. ע"ש. וכתב שר"ע עצמו אינו חולק על ר' אליעזר: "דיל"ל למאי דדריש ר"ע נקי מדמי עבד - לא פליג אר"א דאמר נקי מחצי כופר, אלא מוסיף הוא, דאפילו מדמי עבד הוא פטור, והיינו משום דמשמע ליה 'נקי' קאי על כל הדברים האמורים שם בפרשה גבי מועד שהם כופר ודמי עבד". ע"ש (והוכיח כן מפסיקת רמב"ם שהבאנו לעיל, ע"ש). ומלשונו זו יש מקום להבין שר"א אכן חולק על ר"ע ומחייב תם בדמי עבד. אך בסוף כתב שאין חולקים בזה: "אח"ז מצאתי בירושלמי בהדיא דר"ע ס"ל דתם פטור נמי מכופר, והיינו משום דפשיטא דקרא ד'ואם כופר יושת עלי' משמע ליה דבמועד הכתוב מדבר; וכן ר' אליעזר ס"ל דתם פטור מדמי עבד מגזירה שוה ד'השור יסקל". גם בים של שלמה כתב (סי' כד): "ולא דפליגי הך תנאין אהדי בעיקר דינייהו; כי כל חד סבר דברי חבירו. ודווקא בכופר פליג ר' יוסי הגלילי ארבי אליעזר וסבר תם משלם חצי כופר, אבל בכל אינך לא פליגי, רק דרבי אליעזר סבר דלא צריך קרא לשלושים של עבד, וכן לדמי ולדות, ור' יוסי סבר לא צריך קרא לדמי עבד, ור' עקיבא סבר לא צריך קרא לכופר ולדמי-ולדות. ועוד, דאיכא חד תנא בסוגיא (מ"א ע"א) דסבר דלכל הנך לא צריך קרא. ודריש 'נקי' שהשור אסור בהנאה אפילו אַחַר ששחטו".

מא: "ובעל השור נקי". ראה גם הערתנו לעיל בסמוך (מא. בס"ד).

מב. (השלמה) שור תם פטור מַדְמֵי וְלִדְוֹת. שלא נִמְעַט שוורים מ"כְּיִיָּצְוֹ אֲנָשִׁים" רק מהפטור כשמתה האשה (אביי ורבא), כשהתכוונו לה (רב אדא, כר"ש בסנהדרין עט.).

ר"ע: נקי מקנס של עבד. ראה הערתנו לעיל (מא. בס"ד).

מב: אך כופר וכו'. ריש לקיש. ולכו"ע; עי' רש"י (מג. ד"ה כרבי).

מג. רבה וכו' פטור מכופר ומשלם דמים. מה בין כופר לדמים? תוס' (ד"ה מאי לאו): (א) אם מת המזיק: במקרה של חיוב בכופר היורשים פטורים, שאין כפרה לאחר מיתה; אך במקרה של חיוב דמים (כגון כשאין השור בסקילה) אף שמת המזיק חייבים יורשיו. (ב) על דמים יכולים יורשי הניזק למחול, על כופר אינם יכולים למחול. עוד כתוב אצלי שביאר (רבי משה מרדכי אפשטיין) בספר לבוש מרדכי (ב"ק סי' כו): במקרה שהתחייב בתשלום כופר פטרתו התורה בכך מתשלום הדמים. וכן, במקרה שהתחייב כופר, ומת המזיק, שאז פטורים היורשים מתשלום הכופר (שאין כפרה לאחר מיתה), פטורים אז גם מתשלום הדמים, שפשנתחייב המזיק בכופר פקע חיוב הדמים. ע"ע יש"ש (סי' כז).

ואיתותב רבה (להלן מד): שם תניא כוותיה דשמואל ותיבתא דרב; וכתבנו כאן עפ"ש"כ רש"י (שם. ד"ה ורב אמר) שרב כרבה. וע"ע תוס' ד"ה אמר רבה (רשב"ם גרס שם במפורש "ותיבתא דרבה"). ועי' מש"כ רש"י כאן (ד"ה אין השור), "ורבה אָקרא סמיק, ומוקמינן למתניתין דלקמן כוותיה" וכו', וכוונתו למה שכתב בדעת רב, וכאמור. וכתב בפני יהושע שרש"י התקשה כיצד רבה חולק על התנא ר' אליעזר (דלעיל מא:), ולכן השיב שרבה מְפָרֵשׁ את המשנה הבאה כחולקת על ר' אליעזר ועליה הוא סומך (אך, לפי האמור, לבסוף נדחה פירושו של רבה למשנה-הבאה).

ועיין ים של שלמה (סי' כז), שדן במסקנת הסוגיות להלכה; ושם הסביר גם מחלוקת רמב"ם וראב"ד (הל' נזקי ממון, י, יד) לגבי חיוב דמים בתם. נביא מעט מדבריו ביחס לשיטת ראב"ד: "ואף דליתא לדברה, היינו שהוא פטור השור מכופר שלא בכוונה. ואנו מחייבים מ'אם כופר' כו'. אבל סברתו, אף היכא דליכא כופר משלם דמים. דלא גרע מיתה מנזקין, עומדת. הילכך גבי תם, אף דפטריה רחמנא מכופר. מדמים לא פטריה. ותדע, דהא רבא דהוא בתראה בעי בעייתא אליביה. וסתמא דתלמודא אמר עליה ולא ידעינן תי"קו". וע"ש עוד. עכ"פ תפס שם מהרש"ל להלכה (נצטט מכותרת הסימן): "שהמועד משלם כופר אף שלא בכוונה, ותם - דליכא כופר - לא משלם דמים, וכן הדין לענין עבד. ואש שלא בכוונה אי משלם דמים או לא - בספיקא עומד, ואפילו תפס מפקין מיניה".

מג: באש אין כופר ולא נפשט האם המזיק שלא התכוון משלם דמיו כשור לפי רבה. כתבנו את הדברים כפי שנראה פשט הסוגיה. וסליק ב"תיקו". וראה לעיל בסמוך (מג). שציטטנו מדברי ים של שלמה (סי' כז) שנקט דהך בעייתא קיימת אליבא דהלכתא. ולגבי "שלא בכוונה", כתבו בתוס' (ד"ה אשו) "ולאו דוקא אשו שלא בכוונה, דכל-שפן אשו בכוונה", והסביר ביש"ש, שכונת הגמ' "רק לאפוקי 'כוונה' = שהצית בגופו".

מד: במכירה וכו'. רש"י (מה. ד"ה מכור); ועי' לעיל (לג:).

מה. ואם הוצא השור לסקילה חייב לשלם דמיו לבעליו. והוא הדין בחצי-נזק של שור-תם שהזיק ושילם מגופו, כלשון רמב"ם (הל' נזקי ממון, ד, יב): "כל שומר שנתחייב לשלם ואין לו, והיה המזיק תם, שהוא משלם חצי נזק מגופו - הרי הניזק משתלם מן הבהמה שהזיקה, וישאר דמי מה שגבה הניזק חוב על השומר לבעל הבהמה". וכתב במגיד משנה שמקורו בסוגיא לעיל; וזו לשונו: "זה יצא לרבינו ז"ל מהסוגיא שבפ' שור שנגח ד' וה' (דף מ.) על הברייתא דשְׁאָלוּ בחזקת תם, דקאמרי: 'סוף סוף אַת לאו תורא בעיית שלומי לדידי?' (ועי' לעיל שם).

מה: ר' אלעזר (בן פדת): מסר שורו לשומר חנם. י"ג: או לשומר שכר או לשומר' שתם (עי' רא"ש ה, ד ופלפולא חריפתא אות ק; או"ז סי' ריא בשם ר"ת). וכתבו בתוס' (לעיל יג: ד"ה כגון) ששואל אינו בכלל דין זה.

ר' אלעזר. לפנינו בדפוס "ר"א בראשית-בת. לפי עדויות בעל דקדוקי סופרים (הערה ג) ושינויי נוסחאות (מהדורת פרנקל) ברוב כתבי-היד והדפוסים הוא ר' אליעזר (בן הורקנוס). למרות זאת העדיף בעל דקדוקי סופרים את גרסת המיעוט ר' אלעזר (בן שמוע), מפני שכן נוח הדבר עם סדר התנאים המוזכרים במשנה (ר' אליעזר קדם להם בשני דורות). אמנם אין זו ראייה מוחלטת.

שם, אין לו שמירה וכו'. ומה שאמרה התורה "וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ" = לא יקיימו (רש"י מו. ד"ה שלא יגְבֵּל אדם).

מז: בדעת רבנן וכו' רבא וכו' ולדעתם הפנינסי חפצים ברשות אינו חייב בשמירת מה שבחצר. והנה, בדעת רבי בזה, הגמ' בתחילה מדייקת מן הרישא של המשנה (העוסקת במכניס) ש"כל בסתמא לא קביל עליה נטירותא", ומניחה שפן הוא בין בבעה"ב (כלפי החפץ המוכנס ברשות) ובין במכניס (כלפי חפצי בעה"ב). כך הגמ' מקשה רישא לסיפא; ר' זירא מקבל את ההנחה של הגמ', ומתיר ד"תברא", תנאי היא והם חולקים האם חכמים חולקים על רבי (רש"י מז: ד"ה תברא). אך יש לברר מה דעת רבא בזה; שתיירן בדעת רבנן שאין מחלוקת בין הרישא והסיפא, אלא יש חילוק בין בעל הבית (הסיפא, שפשמרשה להכניס מקבל עליו אחריות גמורה "ואפילו נשברו ברוח") ובין המכניס (הרישא) וכלשון רש"י ("ד"ה אפי' נשברין ברוח): "אבל בעל־קדירות לא קביל עליה מידי". וכאמור, לרבא, דעת רבנן בזה ברורה, אך לא התברר האם גם רבי מחלק בזה ובקרישא מחייב את הנכנס, או מקבל את המשואה ופטר ברישא כרבנן ומחלוקתם רק בסיפא. במלים אחרות: האם יסוד שיטתו של רבי הוא שיש צורך בקבלת־שמירה מפורשת לכל שומר, בין שהוא בעה"ב שנתן רשות (בסיפא) ובין שהוא הנכנס־ברשות (ברישא), או שאנו נוטים לטובת בעה"ב שנתן רשות, שאין כוונתו אלא להעניק רשות כניסה, ולא לחייב את עצמו בשמירה (בסיפא), אך המקבל רשות להיכנס - ודאי בעצם כניסתו לרשות של אחר מקבל על עצמו שמירת חפציו (ברישא, ולא כמו רבנן וה'משואה' של הגמ')? והנה בתוס' נקטו (מח: ד"ה ושמואל) "דלרבי סתמא חייב בעל השור", וכפי שביאר בדבריהם מהרש"א (שם וכאן: בתוס' סד"ה אימא סיפא, עיין בדבריו), היינו דלא כהנחת הגמ' בתחילת הסוגיה שפפי שבעה"ב לא התחייב המכניס לא התחייב (ועי' רע"א והפלאה לתוס' כאן, שביאר אחרת ככוונת תוס'). וכ"כ רא"ש (סי' ג): "אבל לרבי אפילו ברשות נמי אם הוזקה בעל־הקדירות חייב, ד'עול נטר' משמע, בין שלא תזקק בין שלא תזיק". אך אח"כ התקשה בזה (סי' ד): "תימה למאי דפרישית לעיל לרבא אליבא דרבי דאפילו ברשות נמי חייב...)", מדוע רי"ף פסק למימרא דרבא דלהלן (מח. הכניס שורו לחצר בעה"ב שלא־ברשות וכו'), שלפי האמור כרבנן אתיא, והוא פסק (כא. בדפיו) כרבי (ע"פ שמואל להלן מח:)? "ושמא רב אלפס ס"ל דרבא אית ליה נמי דרבי זירא, דלרבי דוקא שלא ברשות חייב, אבל ברשות פטור, דאין אחד מהן מקבל עליו שמירת נזק חבירו; אלא שרבא רצה להעמיד רישא וסיפא כרבנן" (ועי' נמו"י כא: דפי רי"ף). ורא"ש הקשה על הסבר זה ממהלך הגמ' לגבי ברייתא ד"קנס שורך ושמר" דלהלן (מח: כנזכר כאן: בתוס' סד"ה אימא סיפא, ועי' להלן תד"ה טעמא). וז"ל רמב"ם בפירושו המשניות (ה, ג, תרגום הרב יוסף קאפח): "והלכה כרבי, שאומר אין בעל הבית חייב כלום עד שיקבל עליו אחריות הנזקים, אבל אם הרשה לו להניחו בחצר אינו חייב כלום. וכן גם בעל השור אינו חייב כלום, לפי שברשות הכניס". והיינו כדברי רא"ש בדעת רי"ף; שהנחת הגמ' בתחילה ביחס לרבי נשארה גם בתירוץ של רבא, שלא חילק אלא בדעת רבנן. ועיין חידושי רבנו משה קזיס, שהביא שיטת רא"ש וכתב עליה: "וקשה לי, מי הזקיקו לזה? ועוד, שא"כ כי היכי דאשמעינן במתני' שרבי חולק על חכמים במה שאמרו שבעל־החצר מקבל עליו שמירת ממון המכניס היה לו להשמיענו ג"כ שחולק עליהם במה שאמרו שהמכניס אינו מקבל עליו שמירת ממון בעל החצור!". ע"ע חידושי הפלאה. ועיין בירור הלכה.

רב: הכניס פירותיו לחצר ללא רשות ואכלתן בהמת־בעה"ב וניזוקה פטור מדיני אדם. וחייב דיני שמיים; ואפשר שלתירוץ ב ("באפרזתא") פטור ולא חייבה הברייתא דיני שמיים אלא בסם המוות, אך לא בפירות; מהרש"א.

מח: נפל השור לבור וכו' היה אדם בבור ומת חייב בעל־השור כופר. לקושיית "ואמאי, הא תם הוא?" מתירן רב, שמדובר במועד ליפול על בני אדם בבורות, ורב יוסף משלים את ההסבר (לאור הקושי שא"כ היה להרגו כבר בפעמים הקודמות) "דחזא ירוקא ונפל". והסביר רש"י ("ד"ה דחזא ירוקא) שאמנם אין השור נסקל, שלא התכוון כלל, אך העדאתו מועילה לחייבו כופר של שן ורגל בחצר הניזק (עי' לעיל כו.). "וה"נ דחזא ירוקא ונפל תולדה ד'שן היא, דמתכוין להנאתו". ובתוס' ("ד"ה דחזא) הוסיפו בשיטתו ד"כ לא נקט כאן "על בני אדם" אלא משום הנגיחה האחרונה, שבקודמותיה אין צורך שיהיה אדם בבור. וכתבו בתוס' שפירושו דחוק; ועי' דבריהם לעיל (מד. ד"ה הכא נמי); וע"ע דבר יעקב.

רב פפא: הכניס ברשות ושורו הזיק לרבי וכו'. (השלמה, מהלך הסוגיה) 'קנס שורך ושמר'; הזיק - חייב (בעליו); הוזק - פטור (בעל החצר). 'קנס שורך ואני אשמרנו'; הזיק פטור, הוזק חייב. הברייתא קשה רישא לסיפא לגבי סתמא. ר' אלעזר: רישא רבנן (דבסתמא מקבל בעה"ב נטירותא) וסיפא רבי (דבסתמא פטור בעל החצר); רבא: כולה רבנן, ו'אני אשמרנו' דסיפא לאו דווקא (אלא אידי); רב פפא: כולה רבי, וברישא נקט 'ושמר', לר' טרפון (ק'ן ברשות הניזק משלם נזק שלם), לחייבו נזק שלם, לחייבו נזק שלם אם הזיק את שורו של בעל החצר (דאל"ה הקנה לו מקום וזו חצר השותפין ומשלם חצי נזק). ע"כ.

מט: ותשלומי הנזק וכו'. ובהערת השוליים. רש"י ("ד"ה שמין את האשה). ואם התגרשה קודם התבלה פשוט שהנזק והצער לה הם; ועיין יד דוד (מב: ד"ה נותן, מג. ד"ה אמר).

מט: את גוף הנייר לא נפשט. גהות אשרי; לחם משנה (הל' זכיה ומתנה א, ט). אמנם אולי אפשר לטעון שרב נחמן בסוגיין נשאר בדעתו שלא קנה (דלכאורה י"ל דלא קיבלה מיניה דרב ייבא סבא, דהא לא חידש בה סברא), והספק הוא לרב ייבא.

בור וכו' ברשות הרבים. עיין לעיל וברש"י (כט. ד"ה במפקיר נזיקי), שלאבי ור' אלעזר חלקו בזה ר"מ ור' יהודה שם; ולר' יוחנן לא חלקו שם אלא במפקיר אחרי נפילת אונס. וראה הערתנו שם. ועוד שם, שאף הפוקר מחייב דיני שמיים.

ג. חפר בור מים ומסרו לציבור פטור וכן נהג נחוניא חופר שיחין. מסיירה זו מוציאה אותו מכלל מפקיר נזיקי, שכן מוסר הוא את הבור לשימוש הציבור ולטובתו לכינוס מי גשמים, כפי שפרש"י ("ד"ה ומסר לרבים). וביאר בים של שלמה (סי' כב) שהדבר תלוי בהסכמת בני העיר: "ונראה דוקא היכא שהודו לו בני עירו ואמרו שבטוב עשה, א"נ שתקו, דשתיקה כהודאה דמיא לעניין זה שיהיה בור של רבים, ולא מקרי בעל בור. אבל היכא שבני עירו לא רצו לקבל ואמרו 'הרי היא בידך כבראשונה', או 'אינה צריכא לנו' - פשיטא שחייב". ועוד ביאר: "והאי 'בני עירו' - לאו לשנים או לשלשה, אלא לרובי העיר, או לטובי העיר הממונים על הציבור, כדאיתא במגילה (כו:).". וע"ש פירוש נוסף בראשונים, שמסר להם את כיסוי הבור (ע"ע שם).

בתו נפלה לבור ועלתה. אך בנו מת בצמא. עיין בזה בתוס' ("ד"ה דבר) ובשיטה מקובצת; והבאנו מזה בס"ד בהערתנו לשקלים (יד), ראה שם.

ג: יסוד חיוב הבור. להלן (נג.) תני רב חנניה לסיועי לרב, ויש שהסיקו מזה שהלכה כרב (עי' רי"ף כב. בדפיו). אך כתב רשב"א (שם) ששמואל יוכל לטעון דנתנאי היא, ותנא אחר שם ("בבור בין מלפניו בין מלאחוריו חייב") בפשט דבריו כשמואל. ובים של שלמה (סי' לט) כתב ששמואל יוכל לתירן הברייתא דרב חנניה ("לאחוריו מקול הכרייה פטור") בבור מלא ספוגי צמר. וע"ש עוד.

נא: השלים השני ל-10 טפחים ואח"כ סתם טפח. כתב רא"ש (סי' ח), דבעיא זו לרבנן, אך לרבי פשוט שלא הסתלקו מעשי ראשון.

(מלעיל כט:)) המוצא בור וסתמו וש"ב ופרו - הוא חייב, בטל מעשה הראשון. בשו"ת חלקת יואב (י"ד סי' לא) דן בהרחבה בעניין 'תלוש ולבסוף חיברו' (עי' חולין טז. וראה הערתנו שם בס"ד). וכתב, שהטעם בדין הנ"ל הוא ד"היכא שאינו ניכר אם הוא תלוש־ולבסוף־חיברו - אז דינו כקרקע ממש לכל דבר" (ע"ש דוגמאות נוספות לזה).

בור 10 ובא אחר והרחיבו. עיין שו"ע ("חומ"מ תי, טז) וביאור הגר"א שם, ויש"ש (ל), לגבי השאלה האם 2 הלשונות חולקות.

גב: והראשון פטור וכו' עד שיראהו פתוח וכו' עד שיודיעוהו וכו'. לשון הגמ' הוא "בכדי שיידע... בכדי שיודיעוהו...", אך מפרש"י ("ד"ה בכדי שיידע: "שיבא גם הראשון אחרי כן ויראנו...") עולה שאין הפונה לשיעור זמן בכדי שיידע/שיודיעוהו וכו', אלא שיידע/שיודיעוהו בפועל. וכן למד מהרי"ק ש ברש"י; ועי' דבריו כיצד הסביר והטעים את שיטתו. וכתב בדק"ס (הערה ש) שבאחד מכתבי־היד נמצאה הערה על הגליון בגמ' שיש נוסח אחר "עד"

(במקום "בכדי"). אמנם לפ"ז לשון "ויכסנו" בדברי ר' יוחנן אינה עולה יפה, שהרי אין מדובר שכיסהו; וצ"ל דה"ק: שִׁכְרוּת אַרְזִים כְּדִי לְכַסּוֹתוֹ, או שבדברי ר' יוחנן מדובר בשיעור-זמן ולא בפעולות שנעשות בפועל (ועי' רשב"א; ועיי' גם שיטה מקובצת).

אפילו מְצִיּוֹם גְּמִילִים (נב). כך נקטה הגמ' (בלשון ב) את הבעיא; עי' בזה תוס' (סד"ה ושכחי) עם מהרש"א, ותוס' רבנו פרץ. ולענין מסקנה נמצא שנפשטה הבעיא לפטור אפילו בדשכחי גמלים.

נג. רב חסדא: מודה רב בבור ברשותו שהקרקע שלו. (השלמה - שלושת התירושים לקושיה על רב מהברייתא שאף לאחריו חייב) רב חסדא: בבור ברשותו (הקרקע שלו); רבה: במתהפך באוויר ונפל על גבו (ההבל שנכנס בתחילה הרגו); רב יוסף: בעל השור הוא שחייב, על זיהום מי הבור. ע"כ.

ר' נתן ורבנן. (השמטה, אביי ורבינא בשתי לשונות, נג.) ע"פ מחלוקתם, שור פסולי-המוקדשין (שפטור) ושור-סתם שהזיקו יחד - לרבנן ¼ נזק ובמועד ½, ולר' נתן ½ ובמועד הכל.

נג. בור חייב על כל חיה ועוף. ודרשינן (נד. נד.) מ"מִכְסָּף יָשִׁיב לְבַעְלֵיָו - כל שיש לו בעלים. אך כתב רש"י בפירושו לחומש (שמות כא, לג): "שור או חמור - הוא הדין לכל בהמה וחיה, שבכל מקום שנאמר שור וחמור, אנו למדין אותו שור שור משבת...". ועי' בגמ' להלן (נד.) שלכלאים למדים גז"ש שור' משבת. ונמצא לפרש"י דה"ה לנפילת הבור. וביפה עיניים (נג. נד. נד.) הביא מן הירושלמי (ה, ח): "לנפילת הבור - ונפל שמה שור או חמור"; ולכאורה נסמך זה על הגז"ש האמורה משבת (וכפי שנקט הירושלמי לענין חסימה "לא תחסום שור" ודאי נסמך על הגז"ש משבת), וכרש"י. אך עדיין קשה מהגמ' דידן, שפעמיים אמרה שהדרשה לגבי בור היא מ"מִכְסָּף יָשִׁיב לְבַעְלֵיָו, ולא מגז"ש! תירץ רבי אליהו מזרחי (על רש"י בחומש), וכן הביא בשמו בשפתי חכמים (שם), שלולא "כסף ישיב לבעליו" לא היתה אפשרות לדרוש בגז"ש משבת, מפני קושיית הגמ' בסוגיין (נד.) לדרוש מפסוק זה של בור כלל ופרט, שלא היתה הגז"ש יכולה לבטל את דרשת כלל-ופרט, ואין בכלל אלא מה שבפרט; קמ"ל "כסף ישיב לבעליו" והפלו-ופרט בטל. וכ"כ בתוס' בסוגייתנו (נד. ד"ה הוה אמינא) שלא ביחס לדברי רש"י. וכיו"ב כתב מהר"ל בבור אריה (על רש"י שם), שלולא הגז"ש משבת, למרות הריבוי "כסף ישיב לבעליו" לא היינו מוציאים את הפסוק "שור או חמור" מפשוטו (שדווקא שור וחמור), אלא "כסף ישיב לבעליו" היה נדרש באופן אחר; ומאחר שנדרשה גז"ש שור' משבת לרבות ונמצא ש"שור" לא בא למעט אלא להפך, לרבות - אין מקום לדחות דרשת "כסף ישיב לבעליו", ועדיין היא נצרכת לאפשר את דרשת הגז"ש משבת לבטל דרשת כלל-ופרט (כדלעיל).

ר' יהודה מחייב על כלים. דורש מ"א". ורבנן "אר" מיבעי להו לחלק (נד.). הקשו בתוס' (נד. ד"ה או מבעי), דהיינו כרבי יאשיה שמצריך לחלק בכל מקום (עי' ב"מ צד: צה.). וכתב בשט"מ ק בשם רא"ש בשם מהר"ם, "דהכא אפילו רבי יונתן מודה דאי לא הוה 'אר' לחלק הוה גמרינן שור וחמור דהכא משור וחמור דחרישה, מה להלן יחדיו אף כאן יחדיו". ובשם ה"ר ישעיה כתב "דאיצטרין קרא לחלק אף לרבי יונתן, אף על גב דמשמע כל אחד בפני עצמו - היכא דנפלו שניהם אימא לא לחייב אלא אחד מיניה". ועי' באורך בספר במסילה העולה לרבי יצחק שילת (ס' פז).

הכא לר' יהודה לא מיבעי לחלק, ד"ונפל" חדא משמע. וקשה, דלהלן (ס.) לגבי אש ונאכל גדיש או הקמה, אמרינן דלר' יהודה מיבעי "אר" לחלק! כך הקשה בשיטה מקובצת להלן (ס.) בשם שיטה), אך בתירושו קתם ולא פירש, וז"ל: "קצת קשה, דלעיל גבי כלים בבור שמעינן ליה לרבי יהודה איפכא 'אר' לרבות ולחלק נפקא ליה מ'ונפל'; דכוותה הכא נמי תיפוק ליה לחלק מ'ונאכל'! ושמא יש לחלק שאין דוקמה". בספר גור אריה (לרבי מסעוד צ'רמון, ליוורנו התר"ו) תירץ (בתירוץ ב), ששם נצרך לחלק גם בין קמה לשדה (ע"ש). ובתירוץ א כתב שר' יהודה מודה לרבנן שלעתים לשון כמו "ונפל" טובא משמע, כדוגמאות שהביא לכך רש"י כאן ("ועשה בצלאל ואהליאב" ועוד); אלא שיש להבחין בין מקום שבו הפועל סמוך לרבים (כדוגמה הנז'), אז טובא משמע, לבין מקום שהוא מופסק, כדכא ד"שְׁמֵה" מפסיק וא"צ ייתור לחלק. ולגבי אש דלהלן אין מפסיק ולכן מיבעי ליה לחלק. אך דחה פירוש זה אח"כ מפני האמור בחולין (פז); לגבי כיסוי הדם, שנצרך ל"דמו" לחלק אע"פ שיש מפסיק בינו לבין "חיה או עוף"). ובשיטה למהריק"ש (ס.) כתב (אחרי הביאו לשון שט"מ"ק הנ"ל), שלגבי מבעיר דעת ר' יהודה שכיוון ש"או השדה" ודאי לחלק, גם "אר" דרישא (בקמה) לחלק (אך לרבנן כיוון שחילק במקום אחד למדים ממנו השאר ואין צריך 'אר' לחלק בהם). וצ"ב, דהא בגמ' (להלן) אמרינן דלר' יהודה איידי דכתב "או הקמה" כתב "או השדה", אך לפי האמור הוא להפך! ואולי ה"ק מהריק"ש: כיוון דאיכא תרת"י "אר" על כרחין אי לא קמא לחלק בתרא לחלק (ולא מ'ונאכל"); ואידי דכתב חד כתב חד כתב נמי אידיך. ובגליון הש"ס להלן ציין רע"א לתוס' בחולין (פז: ד"ה לְחַלֵּק מִדְּמוֹ נִפְקָא) והניח בצ"ע. דהתם בגמ' צריך לר' יהודה "דְּמוֹ" לחלק (בין חיה ועוף לכיסוי הדם); ובתוס' הקשו, דלעיל מינה (עט.) מספקינן אי ר' יהודה ס"ל אין חוששין לזרע האב או מספקא ליה ("ולפי הצד דחוששין מוכח דס"ל כר' יונתן דל"צ לחלק" - חידושי רע"א בתוס' הנ"ל, וכמוכא כאן בתוס' נד. ד"ה או), והיכי פשיטא ליה לתלמוד דמיבעי ליה לחלק? ותירצו, שדרשת "דמו" לחלק נאמרה לצד שאין חוששין לזרע האב (ועי' מה שהעיר על תירוץ זה רע"א שם בחידושי. וכן ציין שם בגליונו וגם בחידושי לעיין בגמ' כאן ולהלן ס.). ולפי הדברים נמצא ששלוש הסוגיות (כאן נד. ס. וחולין פז:) נקטו בדעת ר' יהודה לפי הצד דס"ל כר' יאשיה (וכנזכר בתוס' כאן), אף שהוא ספק במק"א. [ועי' חת"ס בחולין (עט.).]

נד. שור פיקח. יש דבר מפתיע במהלך הסוגיה, שתחילה ברור לה שעל שור פיקח חייב בעל הבור, ולבסוף המסקנה שלא כן. ועיי' במסילה העולה (ס' פט).

נד: "שור" ו"חמור" אינם דווקא. שאל בפני יהושע, מדוע לא נאמרה במשנתנו נגיחת הקרן, שאחד שור ואחד כל בהמה? והשיב, שאין הכל שווים, דהזאב והארי וכו' נעשים מועדים מתחילתן ליגוף ולישוך (לעיל ט"ו ע"א), והכא לא חשיב אלא מידי דשוים לגמרי. וכן לענין הנזקין נמי יש חלוקה, דמועד למין זה אינו נעשה מועד למין אחר (לעיל ל"ז ע"א); לכך לא פסיקא ליה מלתא". ובקול הרמ"ז כתב ש'תנא ושייר', ושייר נמי טְעִינָה. וכן כתב בעפ"ר ישראל (אות סד): "ותנא ושייר, נזקין, וסירוס, שאסור לסרס שום מין, מיהו בסירוס זכר לוקה, ובסירוס נקיבה פטור אבל אסור [אה"ע ה' ס"א]; ושייר נמי טעניה, דפריקה בחנם וטעניה בשכר (ב"מ לב.). ועי' חסדי דוד (לתוספתא ו, ז). ואילו בבית דוד (על המשניות, לרבי דוד חיים קורניאלדי) כתב ששאר נזיקין בכלל 'נפילת הבור' דתנן (וטעניה בכלל 'פריקה' [ועי' מאירי]). וביים של שלמה (ס' מה) כתב באופן שונה: "והא דלא חשיב שור דנגיחה, שהמית האדם, שה"ה בכל בהמה וחיה ועוף... אפשר משום דפשיטא ליה, מאחר דנאמר 'שור' לבד - פשיטא דילפינן משבת; לאפוקי באינך, באבידה, דכתיב 'שה' או 'חמור' גבי השור", וה"א דקפיד קרא עלייהו, וכן היכא דכתיב 'בהמה', הו"א דוקא בהמה". [ועי' תוס' לעיל (ז: ד"ה קמ"ל) ובמה שציינו עליו בספר המפתח; וספר המפתח כאן ד"ה לנפילת הבור (לגבי 'מנין דשאר בהמה חיה ועוף' וכו').] ראה עוד כאן בסמוך.

ולגבי כלאים, בתחילת הסוגיה נאמר בגמ' שפלאים דחרישה לומד גז"ש שור' משבת, והרבה גז"ש 'בהמתך'. אך בסוף הסוגיה נראה שפל מילה יתרה מלמד לדבר אחד, ונאמר ש'שור' לחסימה, ו'בהמתך' לכלאים ולכאורה הכוונה להרבעה כדלעיל, וחרישה לא איתפרש הכא. בתוס' יו"ט הבין שהגמ' בסוף הסוגיה חוזרת בה מהאמור בתחילתה, ולפיכך כתב שלמסקנה שם כלאים אחד הוא ולומד יחד מ'בהמתך'. בשיטתו הלך גם בערוך לנר (נדה ח, סנהדרין טו:), שכתב עפ"ז ש"ל דלכאורה יש להוכיח דסתם-משנה דב"ק (נד:) לא ס"ל כעדות דרבי"ב (עדויות ו, א), תרנגול וכו', דאל"כ ליחשב ג"כ הא דהורג את הנפש בהדי הנך דחשיב שם שְׁטוּיָן בהמה וחיה ועוף" (ראה הערתנו לעיל טז. בס"ד). אך הקשו על בעל תוס' יו"ט (רש"ט; קול הרמ"ז; בית דוד ועוד), וכתבו שהסוגיה בסופה לא חזרה בה מהאמור בראשה, שכלאים דחרישה לומד בגז"ש שור' משבת, כמו חסימה (עיי' בית דוד, שהאריך לדחות דברי תו"ט בזה).

בספר יראים הקשה, שבספרי מרבים שאר בהמה וחיה ועוף מ"לא תחרוש". ובתועפות ראם (על היראים, אות ז) כתב שזו מחלוקת קדומה, עי' תוספתא (ב"ק ו, ז וחסידי דוד שם). ועי' יפה עיניים כאן.

נה. רק בדרות האחרונות נאמר "ולמען ייטב לך". רבים תמהו בסוגייתנו ועסקו בהסבר שאלת ר' חנינא בן עגיל ותגובת ר' חייא בר אבא. שהקשו: וכי לא הבחין רחב"א בשינוי זה שבדרות האחרונות (ודברי תוס' ב"ב קיג. ד"ה תרוייהו, "פעמים שלא היו בקיאים בפסוקים" - קשה לומר כן, ודאי ביחס לעשרת הדברות)? ועוד קשה, ליתי ספר וליחזי! **רבי חנוך הכהן ארנטרו** (עיונים בדברי חז"ל ובלשונם, עמ' קמו-קמח) ביאר ("לפי הפשט"): כוונת ר"ח בן עגיל ב"טוב" לאות ט', וכמאמר ריב"ל בסמוך "הרואה ט"ת בחלום סימן יפה לו... הואיל ופתח בו הכתוב..."; אות ט' נעדרת לגמרי מן הדברות הראשונות, כל שאר אותיות הא"ב מופיעות שם מלבדה ("תמיה אמת תגדל אם נבדוק את הצד הסטטיסטי: המסורה אומרת שבכל התורה יש 304805 אותיות וביניהן 1802 ט"תין, כלומר ט"ת אחת לכל 170 אותיות אחרות; בדברות הראשונות יש 620 אותיות ואין ט"ת אחת"). אך יכול אדם להיות בקי גדול במקרא ועדיין אפשר שלא ידע דבר זה". בזה הסביר את לשון ר"ח בן עגיל "נאמר בהם טוב", שהרי אם השאלה היא ביחס לדיבור מסוים המלה "בהם" מיותרת. וע"פ האמור נחא. רחב"א שלח את ר"ח בן עגיל אל ר' תנחום בר חנילאי תלמידו של ריב"ל באגדה, שהוא יוכל לתת תשובה לשאלה שיסודה בדברי ריב"ל (ט=טוב, כמובא בהמשך הגמ'). "תשובת התלמוד... מפני שסופן להשתבר ומתחילה לא היו בדברות הראשונות הנוסח הסופי. אך בדברות האחרונות, שהן הנוסח האחרון, אכן כלולות כל כ"ב האותיות". ועי' פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בפרשת ואתחנן: "בא לוחות האחרונים שני טי"תין - 'וזבוע נטויה' זלמען ייטב לך - להשלים הראשונה והאחרונה". ובניצוצי אור (לרבי ראובן מרגליות) ביאר, כי ידוע שיש שינויים בין הדברות אשר בפרשת יתרו ובין הדברות שבפרשת ואתחנן. ר' חנינא בן עגיל הניח שהנוסח שבי"תו היה חקוק על הלוחות הראשונים והנוסח שבפ"תחנן היה חקוק על השניים, ועל הנחה זו העיר ר' חייא בר אבא, שאינו יודע האם אכן הנוסח היה שונה בין לוחות ללוחות, או שהיה הנוסח החקוק שווה ורק בכתיבת ספר דברים הורה הקב"ה לכתוב בס"ת בשינויים מסוימים. ולזה אכן אין לבדוק בס"ת שלנו, אלא יש לבקש אצל הק"א באגדה. וכנהחת ר"ח בן עגיל מבואר בפסיקתא זוטרתא (לקח טוב שמות לך, א): "וכתבת על הלוחות את הדברים אשר היו" - 'את' לרבות 'למען ייטב לך', לפי שבלוחות הראשונות לא היה כתוב בהן ט', עד שכתב בלוחות האחרונות". ויש שביארו ע"פ דברי בעל הטורים (דברים ה, טז), זו לשונו: "ע"ז תיבות יתירות דברות אחרונות על הראשונות, כמנין 'טוב'. וזהו שכתוב כאן 'ולמען ייטב לך', שאינו בראשונות". בפירוש בעל הטורים שיצא לאור עם הערות שוהם יקר מאת הרב יעקב קאפל רייניץ (ירושלים, ה'תשנ"ו; שם הערה 76), כתב שנראה שפירש שאלת ר"ח בן עגיל על 17 (=טוב) התבנות היתרות שבלוחות האחרונים; ור' חייא בר אבא השיבו שאינו יודע מניין התיבות. וכתב שמפני כך נזכרה בדברי השואל "טוב" ולא "ולמען ייטב לך". וכתב שאח"כ מצא שכל"כ הגאון משאמלי (רבי שלמה זלמן ארנרייך) בפתיחת ספרו טיול בפרדס (בפתחת זעירא, ע"ש עוד). וראה עוד להלן.

ולא בראשונות שסופן להישבר וח"ו תפסוק טובה מישראל. ביאר בערוך לנו (בסיום מסכת נדה) בזה, ומדוע לא היה חשש שח"ו תיפסק אריכות ימים מישראל, שע"פ הגמ' בקידושין ורש"י שם (מ. ד"ה יאריכון מיך וד"ה ייטב לך), "למען יאריכון מיך" נאמר על העוה"ב, והוא נצחי ואין שייך בו הפסק; משא"כ "למען ייטב לך" שנאמר על העוה"ז. ולר' יעקב (שם ל:ט), שגם "למען ייטב לך" הוא על העוה"ב - גם בו אין חשש הפסק. ר"ח בר אבא הגיב כך לשאלת ר"ח בן עגיל (ראה לעיל) מתוך חילוק בין המלה "טוב" שזכרה בשאלתו, שמשמעה "הטוב המוחלט, אשר אין בו שינוי ומגרעת", ובין הכתוב בלוחות "ייטב", טוב המיוחס אל האדם, ובו ייתכן הפסק (שהברכות שהאדם מקבל תלויות בשאלה כיצד ישתמש בהן). והעיר לו בכך ששאלתו מצביעה על הטוב של העוה"ב, וא"כ למד ש"למען ייטב לך" בעוה"ב כר' יעקב, וזהו עצמו יש לדון ולפרש שזהו על העוה"ז וכאמור. עיי' כעין זה (בקצרה) בדברי מהרש"א (נד:). ומהר"ל מפראג בביאורו השני (בח"א) הסביר את תשובת ר' תנחום אחרת: "כי אם נכתב כי טוב בלוחות הראשונות ונשתברו הלוחות - היה נראה כי פסקה הטובה מישראל" וזהו עולם הבא שעליו נאמר "למען ייטב לך" (כרבי יעקב), ולכן לא נאמר "טוב" בראשונות, כי כשישראל חוטאים אינם מאבדים עוה"ב, אלא נענשים בעוה"ז ויש להם עוה"ב. וביאורו הראשון של מהר"ל מפראג (בח"א; ובתפארת ישראל פרק לה): "טוב" נאמר על המציאות, כמעשה בראשית; אך הלוחות הראשונים לגודל מעלתם אינם ראויים למציאות העוה"ז (שהרי אין המקבלים בדרגת המלאכים), ולו נכתב בהם "טוב", בהשתרן (בגלל החטא) היו ישראל מפסידים את מדרגתם הראשונה ואת המציאות הראויה. לכן לא נכתב "טוב", וכך נָכַר שאין הלוחות ראויים למציאות העוה"ז אלא לדרגת ישראל בעת קבלתן שהיו כמלאכים, וכשנשתברו לא פסקה מישראל מציאות עוה"ז אלא דרגתם שהיתה כמלאכים, הבלתי ראויה למציאות העוה"ז (ע"ש עוד).

וע"ז ותש"א רוח (למור הרב שבתי סבתו) פרשת ואתחנן (דברים עמ' 38-43; 264-265). ביאר שם (בין היתר), שאם אריכות-הימים 'נשברת', יש לה תקנה ע"י הוספת הטוב. ולפ"ז, הטובה שבלוחות השניים אינה עומדת בפני עצמה אלא יש בה תיקון לשבירה' שבאריכות-הימים (ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב, דברים ל, טו). אך לו היה הטוב נשבר, לא היתה לו תקנה. והנה הטוב הוא מטרת הבריאה, כדברי ר"ע "כל דעביד רחמנא לטב עביד" (ברכות ס:), וכאמור (דברים י, יב-יג) "מה ה' אהיך שואל מעמך... לטוב לך". בבריאה, הקב"ה בחן בכל יום את מעשיו האם עומדים באמת-המידה של הטוב המוחלט: "וירא אלהים כי טוב", וכך אפשר היה לעבור ליום הבא (עי' מורה הנבוכים לרמב"ם ג, יג; ב, ל). עיקר החידוש בלוחות השניים הוא ה'טוב', והוא הראוי לתקן את אשר עיוות עם ישראל וגרם לשבירת הלוחות הראשונים. עוד בירר שם: מדוע לא התקשה ר"ח בן עגיל בהבדלים בין הלוחות בענין מצוות השבת? מצות השבת שבלוחות הראשונים נסמכת על העדות של בריאת העולם והמנוחה, אך מצות השבת שבלוחות השניים נשענת על שחרור עם ישראל מעבדות מצרים. הלוחות הראשונים מבטאים את יסוד הצדק: הצדק מחייב שנכבד את יום השבת שהבורא כָּבְדוֹ, ושנעריך את החיים שקיבלנו בכיבוד הורים (וכך נזכה לחיים). הלוחות האחרונים מבטאים את יסוד הטוב: לא די בצדק, עלינו גם לעשות את הטוב כדי שנזכה בטוב. הקב"ה יסד את עולמו באמצעות מנגנון הצדק כדי שיגיע למטרה, שהיא הטוב. כיבוד ההורים להטיב להם, והשבת להטיב לעבד ולאמה. ע"ש עוד.

נו. ר' יהושע (נה: וכו') פטורים מדיני אדם וחייבים בדיני שמיים. פטורים מדיני אדם - ש"גרמא בנוקין פטור" (רש"י נה: ד"ה פטור מדיני אדם, ובמש"כ "קסבר" ראה הערתנו להלן צח. בס"ד). וחייבים בדיני שמיים - לשון הברייתא בירושלמי (ו, א) כך היא: "ר' יהושע אומר: ארבעה אין חייבין לשלם מן הדין, ואין השמים מוחלין להן עד שישלמו". ורש"י כתב במק"א (גיטין נג:): "וחייב בדיני שמים - פורענות לשלם לרשעים; שנתכוין להפסיד את ישראל". "ומשמע לכאורה" (כלשון חזון איש הנז' להלן בס"ד) שכונתו שאין הכוונה לתשלומין אלא "דאסור לעשות כן והעושה כן עבירה היא בידו" (לשון חז"א); אלא שאין לומר כן, ומדינא דשמיא צריך לשלם בפועל. חזון איש (ב"ק ה, ד); ומשמע מדבריו שיש להסביר כן את רש"י בגיטין. אך בספר תפארת יעקב (לרבי יעקב גונזדהייט, גיטין שם) כתב שדברי רש"י ממש כפשוטם, וכונתו "דלא נימא דדיני שמים חייב לשלם, דזה לא שייך רק היכי דפטור מטעם ספק כגון 'איני יודע אם נתיבית' וכה"ג או מחמת קים ליה בדרבה מיניה... אבל הכא דקתני 'חייב בדיני שמים' - אין עליו, רק עונש מן השמים על חטאתו, ומהני תשובה, אבל אין עליו חיוב ממונ". ובשו"ת נשמת חיים (לרבי חיים ברלין (ס"א ק"ת יג) הסביר שדברי רש"י בגיטין אכן כפשוטם, אלא דבעלמא (כגון בסוגייתנו) ודאי חיוב תשלומין יש, ודברי רש"י האמורים הם דווקא לענין האמור שם (הנוכח גם בסוגייתנו, ב"תו ליכא?!") - העושה מלאכה במי חטאת ובפרה האדומה - שלגביו "הא ליכא לפרש הכי שמחוייב לשלם, דלמי ומי ישלם? על כן השפיל רש"י ז"ל לפרש 'וחייב בד'ש' - פורענות לשלם לרשעים, שנתכוון להפסיד את ישראל, דווקא כאן פירש"י כן, אבל מי שבא לידו ממונ חבירו שלא בהכשר או שהזיק לחבירו בהזיק או שחזקו או שהוסיף או שהזיק על ידו - ודאי אינו יוצא יד"ש עד שישלם". במהות החיוב לשיטת רש"י (בגיטין הנ"ל), הסביר בחידושי רבי נחום (פרצוביץ) לעיל (ב: אות יד ד"ה אכן ד"ז), שאינו חיוב ממוני ממשי, אלא שלפני שמיים יש תביעה כנגדו ויכול להימלט מהפורענות רק אם ישלם. וכן הסביר בדעת רש"י הרב יצחק זילברשטיין בחשוקי חמד כאן (במוסגר), וציין שזה כלשון הירושלמי הנ"ל. ורבי נחום ציין עוד שדברי רש"י, שאין זה חיוב ממוני ממשי, חולקים על דברי המאירי (ד"ה כל שכתבנו, ושטמ"ק בשמו) וראשונים נוספים; וז"ל מאירי: "כל שכתבנו עליו כאן שהוא חייב בדיני שמים - פירושו שהוא חייב בו בהשבון; הא

לענין איסור אף מה שהוא פטור בו מדיני שמים איסור מיהא יש בו, אלא שלענין השבה נאמרה". והוסיף המאירי: "ומפאן כתבו גדולי הדורות, שכל שנאמר עליו 'חייב דיני שמים' פסול הוא לעדות עד שישב. והדברים נראים, שמאחר שהוא חייב להשיב - תורת גזלה חלה עליו עד שישב". ובסמוך נדון בס"ד האם רק המתכוון להזיק חייב לשלם.

הכופף בפני אש וכו' תבואת חברו המחוברת. "מהו דתימא: לימא מי הוה ידענא דאתיא רוח שאינה מצויה? ובדיני שמים נמי לא ליחייב; קמ"ל. ולרב אשי דאמר נמי טמון איתמר, מהו דתימא: אנא כסויי כסייתה ניהלך, ובדיני שמים נמי לא ליחייב; קמ"ל". מלשון זו של הגמ' (ביחס לדברי רב אשי) נראה שלו ידוע היה לנו שפונת המכסה לטובה, או שודאי שלא ידע (הכופף, להסבר הראשון) שתבוא רוח בלתי מצויה, היה לנו לפטור דיני שמיים. ואכן, כתב המאירי דהכי דינא: "...והרבה כיוצא באלו שהם גרמא ופטור, אלא שיש מהם שפטור אף דיני שמים, והוא שאין פננתו כלל להזיק, כי הוא יודע תעלומת לב". וכ"כ בשו"ת מהרי"ט (ח"א סי' צה): "אבל בדבר דאפילו במזיד פטור מדיני אדם - לא מחייבי ליה דיני שמים אלא למי שפונתו להזיק, כי כל לבבות דורש ה', אבל לא ענש על השוגג...". וז"ל חזון איש (ב"ק ה, ד): "מהו דתימא לימא מי הוה ידענא דאתיא רוח שאינה מצויה? מפאן נראה דבשוגג אינו חייב ביד"ש, והכא מכיון להזיק אלא שאין ההזיק ברור, וכן בשויה טמון ידע שאפשר שיגיע הזיק לבעלים, אבל בקרוב לפשיעה כעין אבדה - אינו חייב ביד"ש, כגון עושה מלאכה במי חטאת ולא ידע שהן נפסלין - פטור בד"ש, דאי חייב בזה לא אצטרך לאשמעינן כופף (ו) מתו דמטיא ברוח שאינה מצויה" (ובדעת רש"י, נעיר להלן בס"ד). ובתוס' (ד"ה כסוי) התקשו בדברי הגמ', מה לנו לחייבו דיני שמיים מתוך שאיננו מאמינים לדבריו ביחס לכוננותו, הרי "גלוי וידוע למקום למה נתכוין, אם לטובה אם לרעה!" ותיירצו: "וי"ל דאפילו במתכוין לטובה, שלא ימהר לשרוף, ויוכל להציל בעל הבית בתוך כך - מ"מ דיני שמים חייב, דאיבעי ליה לאזדוהרי ולאסוקי אדעתיה שלא יבא לו הפסד בכך". ולפ"ז נמצא שאע"פ שפונתו לטובה חייב, ושלא כדברי המאירי וסיעתו. וכ"כ בשיטה מקובצת, שתוס' ומאירי חולקים (וכן סיכם זאת בספר דעת משפט לרבי יעקב ריסנר ח"ב קג); ושם הביא את ההסבר של רא"ה (מובא גם במהריק"ש בשם "ש חולקים ואומרים") להרא"ה של הגמ' לגבי המכסה: "פירוש, אף על פי שפונתו להזיק - אין מלאכה זו כדאי להתחייב עליה לשלם ואפילו דיני שמים; קמשמע לן". וכתב בשטמ"ק דמשמע שהמאירי סובר כרא"ה. ולדעת רש"י בזה, מדבריו כאן (ד"ה אנא כסויי כסייתה: "שלא תבעיר בה האש מהר") משמע שמפרש כעין דברי תוס'; אך בגיטין (נג. ד"ה וחייב דיני שמים: "שנתכוין להפסיד את ישראל") נראה שסובר כמאירי. לסיכום דיני חיוב גרמא בידי שמים ע"י בספר דעת משפט (בכלל החיוב עסק שם בשער ו).

השוכר עדי שקר וכו'. [פנזכר בהערת השוליים, ראה גם הערתנו לר"ה (כב: בס"ד]. לשון הגמ': "מהו דתימא לימא דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין? ובדיני שמים נמי לא ליחייב; קמ"ל". נמצא שבדיני שמיים אין טענת 'דברי הרב' וכו' מועילה לפטור. מאידך, בסנהדרין (כט). אמרו שהנחש הקדמוני היה יכול לטעון 'דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין?!'; והרי הנחש נידון דיני שמיים! כן הקשה בתורה תמימה (בראשית ג, יד, הערה ט). ותיירץ לפי דברי תוס' כאן (ד"ה אלא לחבריה): "ואמנם התוס' שם פָּאָר דרק בשוכר עדי שקר אזי חייבין דיני שמים, אבל באמירה בעלמא פטורים גם מדיני שמים, וטעם הדבר משום דבאמירה בעלמא אפשר לו להתנצל לומר דסבור שלא ישמע לו, משא"כ בשוכר שידע שבראי ישמע לו. ולפ"ז ניחא כאן, שההסתה היתה באמירה בעלמא". וצ"ע לש"ך (ח"מ לב ס"ק ג), שהביא ראייה מהגמ' לגבי נחש לסייע לתוס' כאן. ובבית האוצר, לרבי יוסף אנגל (כלל פ), תירץ לאור השיטות בקידושין (מג). לגבי שליח לדבר עברה. וז"ל: "וי"ל דהנחש נידון בדינא רבא, ואזיל הש"ס לסברת הת"ק בקידושין שם, דבידי שמים מתחייב רק דינא זוטא". וכתב תירוצו נוסף: "ועי"ל, דבעל-חיים, כיון דאין לו דין בידי אדם [דין שור-הנסקל איתיה רק בישראל, לא בבני-נח] - ע"כ הוה ליה דין שמים לגביה עיקר הדין שלו, והי' כמו דין ב"ד באדם, דפטרין למשלח". ועע"ש.

העושה מלאכה באפר פרה או במים. ביישוב דברי רש"י בענין זה כאן (ד"ה העושה מלאכה וד"ה פטור מדיני אדם) ראה מש"כ בס"ד בהערותנו החיצוניות לגיטין (נג). ונוסיף כאן יישוב נוסף לדברי רש"י, המובא בספר בית אהרן (ר"ה וולקין) כאן (ברש"י הנ"ל). והוא, שפונת רש"י לפרש הברייתא בין למ"ד (גיטין שם) היזק שאינו ניכר שמייה הזיק, ובין למ"ד לאו שמייה הזיק. ואליבא דמ"ד לא שמייה הזיק תתפרש הברייתא בשוקל כנגדם, והפסול הני מטעם היסח הדעת; ואח"כ מסיים רש"י "והן נפסלים במלאכה", כלומר דאליבא דמ"ד לא שמייה הזיק תתפרש הברייתא כפשוטה, דהפסול הוי משום מלאכה. ואם תאמר: למה, אפוא, הוצרך רש"י שם להיכנס לשתי הדעות בהיזק שאינו ניכר (שאינו מעניין סוגייתנו), ולא פירש הברייתא כפשוטה? לכן המשך רש"י וכתב: "פטור - דהיזק שאינו ניכר לא שמייה הזיק, וכולהו הני תיובתי מתנייתא ניהו", שלא נטעה לומר שהברייתא כמ"ד לאו שמייה הזיק ולכן פטור, ור' יהושע (שעליו הקשו 'ותו ליכא?!') כמ"ד שמייה הזיק (וחייב, ולכן לא הזכירו); - לכן ציין רש"י דמתנייתא ניהו, וא"כ בעל-כרחו הברייתא אתיא ככו"ע ואפילו למ"ד שמייה הזיק, והביאו בבית יוסף (ח"מ שצד, ג); וכתב שכן דעת בעל מגיד משנה, אשר כתב (הל' משקלות", דהכי מתפרש בגיטין אליבא דמ"ד שמייה הזיק, והפסול הוא מטעם היסח הדעת) (א"כ דברי רש"י הללו הם כלא מיבעיא: לא מיבעיא למ"ד לא שמייה הזיק, אלא אפילו למ"ד שמייה הזיק היא, דהא ברייתא היא).

נו: המעמיד בהמת חברו ליד תבואת חברו חייב. לעיל במפתח לאבות שן ורגל (בגוף הסיכום, בהערות-שוליים על דף ג.) כתבנוהו תחת שן, שלכאורה דומה הוא לשן. וזו בעצם שיטת תוס' כאן (ד"ה המעמיד), שחיובו הוא משום שן, וברה"ר פטור כדן שן. אך ציין בהגהת הגר"א (כאן אות א) שאין כן שיטת רשב"א. דהנה הסביר רשב"א כאן: "ואף על פי שאין הבהמה שלו, כיון שהעמידה על הקמה - הרי הוא כאלו מאכילה בידים; ומש"ה פריך 'פשיטא!'. ועל כן - הוסיף רשב"א - חייב גם ברשות הרבים. והביאו בבית יוסף (ח"מ שצד, ג); וכתב שכן דעת בעל מגיד משנה, אשר כתב (הל' נזקי ממון ד, ג): "ודע שאפילו היו הפירות ברה"ר חייב המעמיד, שאין זה שן שפטר תורה ברה"ר, שפאן המעמיד הוא שחיב". שגדרו הוא - אדם המזיק; "ונראה דהני כמו אש למ"ד (עי' לעיל כב). משום תצ"י, ואפי' למ"ד אש משום ממונו - הכא חשיב פהצית בגופו", לשון חזון איש (ב"ק סי' א, ז). "אבל דעת תוס' בסוגיין דחיובו משום שן ופטור ברה"ר; ואע"ג דהלכות שן לא אמרה תורה אלא בממונו, ולא במפקיר ולא בהוציא בהמת חברו - מעמיד שאני", מלשון חזו"א; ועיין מה שהוסיף לברר בזה (ועי' גם בתלמוד המבואר חברותא הערה 29). ובדעת רש"י, כתב מהריק"ש שהיא כרשב"א, שכתב (ד"ה הכישה) "מחייב" סתם, ולא חילק לפטור ברה"ר.

ושם. עמדו בפניה ויצאה; הוציאה במפת מקל. לגבי היחס בין שני התירוצים, פשט הדברים שאביי בשם רב יוסף חולק על אוקימתא "דקמו לה באפה", דגרמא בעלמא הוא (חידושי ראב"ד); אך מהשנות ראב"ד (נזקי ממון ד, ג) נמצא שבדברי אביי חידוש גדול יותר; ע"ש במ"מ ובלח"מ. בלח"מ הסביר את רש"י כאפשרות א וכתבם שפסק דברי אביי בשם רב יוסף.

שומר אבדה וכו'. לדעת רש"י בבבא מציעא (פב. ד"ה לימא דרב יוסף [ראה הערתנו החיצונית שם פא:]), דברי רבה שנויים במחלוקת תנאים - רבי אליעזר סובר ממוהו ולא רבי עקיבא (מחלוקתם נשנתה לגבי המלוה על המשכון, ע"ש).

ולגבי שני הטעמים שהובאו להחשיבו שומר שכר, בנדרים (לג): מופיע רק הטעם הראשון, שנקרא שם "פרוטה דרב יוסף"; וכתב באור שמח (הלכות שכירות י, א) דסוגיין כטעם זה.

עוד בעניין שומר אבדה עיין ב"מ (שם ובדף כט). ונדרים (לג): [ראה עוד הערתנו להלן (קו:)].

עוד שם (השמטה) אבדה יכול להחזיר לגינת המאבד המשתמרת בלי להודיעו ("תשיבם"). אך המחזיר למקום שאינו משתמר - חייב באחריותה; ואם החזירה למקום שיראנה בעליה ובשעה שהוא מצוי שם - יצא, חוץ מבעלי חיים, דנקטי להו ניגרא ברייתא (ועי' מ"מ הל' גזלה ואבדה יא, טו).

שודד חמוש וכו' גזלן (ע"י תוס' קיד. ד"ה היינו גזלן) וכו'. (השלמה) היכן ייתכן כפל שירוויח השומר (שהסכים לשלם, ע"י קח. וכו' לג-לד): מגזלת לסטים מזוין, אף לדעת רבה? ר' זירא: כשטען השומר שהיה שודך חמוש (אונס, ובכ"ז אמר 'אשלים') ונמצא שהיה גנב רגיל (לכן יש כפל). ע"כ. וע"י אור שמח הלכות שאלה (ח, א).

עוד שם, שודד חמוש וכו' דינו וכו'. **רמב"ם** (הל' גנבה א, ג לגרסתנו בדבריו) פסק כרב יוסף. **לראב"ד** (שם) היתה גרסה הפוכה בדבריו, והשיג עליו, שצריך לפסוק כרב יוסף, ע"ש נימוקיו; בנייהם שהגמ' להלן (ע"ט): בהגדרת גזלן משתמשת בנימוקו של רב יוסף, כדי להגדיר את "ראוהו שהטמין בחורשין" כגנב ולא כגזלן. וע"ש במגיד משנה שחילק בדת רמב"ם בין שני סוגי לסטים-מזוין - השודד באמצעות כלי הנשק, והשודד המחזיק אותם רק להתרעה. ובלחם משנה (ועוד) העיר על חילוק הגרסאות ברמב"ם. וע"י להלן (קח); שם נקרא לסטים-מזוין "נגנבה באונס" (שם רש"י ותוס' ד"ה נגנבה באונס); אך זוהו אין ראיה, שהרי רבה עצמו מודה שמעשה לסטים-מזוין עשוי להיקרא גנבה (ב"מ כט:). וב"מ (צה). נראה שנטייית הגמ' בפתם כרב יוסף, ורק מפני קושיה אומרים "איבעית אימא: קסבר לסטים מזוין גזלן הוא". ואמנם להלן (קיד.) "בלסטים מזוין... אי הכי היינו גזלן? תרי גווני גזלן"; אמנם כבר כתבו שם בתוס' (ד"ה היינו) שאין כוונת הגמ' לאפוקי מדרב יוסף, ע"ש.

נח: שומת הנזק. מחלוקת האמוראים כאן ע"פ רש"י (ד"ה סאה בס', ולאורך הסוגיה), וכמאירי (נז: ובשטמ"ק כאן) בשיטתו, וכפי שהתבאר בחידושי מהר"ם שיף נוסחא ב (מלשוננו: "לפרש"י שמיין שתי שומות, ואף על גב דלא הוזכרו - ילפינן לה משני שינוים, דכתיב 'בְּשָׂדֶה אַחֵר' והול"ל 'שדה חברי', כדאיתא לעיל; ומיירי מתני' בשומא השניה, ששמיין כמה היתה יפה הַיְתִית־סאה קודם קרחת־הערוגה וכמה היא יפה עתה... ונראה דבין אכלה קב אחד או חצי קב לעולם שמיין כמה היתה בית סאה יפה וכמה היא יפה... ורבי ינאי ס"ל דשמיין תרקב כו' וה"ה דהר"ל למינקט לסאה כמה מגיע בשלשים סאין..."; וע"ש, ובביאור אות ח). אך בתוס' (ד"ה שמיין) הקשו על רש"י מספר קושיות והסבירו אחרת - במשנה מדובר שאכלה בית סאה (ולא ערוגה בלבד כדברי רש"י), וכשאכלה יותר מזה או פחות הדין ששמיים ע"פ בית 60 סאה מה מחיר בית סאה (ולר' ינאי בית חצי-סאה ע"פ בית 30 סאה), ומפחיתים מזה באופן יחסי כמה שהזיקה (אם הזיקה חצי סאה, תשלם חצי לחשבון זה). ועיין בדבריהם ובדברי מהר"ם שיף. לפירושים נוספים בראשונים עיין שיטה מקובצת.

ב-60. שיעור זה אינו מפורש במשנה, וגם בגמ' לא התבאר מקורו. וכתב ראב"ד (מובא בשטמ"ק): "ולא ידעתי זה השיעור מאין יצא להם; ושמא קבלה היתה בידם".

מה שכתבתי דסוגיין כחזקיה ("קלח בששים קלחים"), כ"כ ר"ף (כד: בדפיו); והוא ע"פ הנראה מפסיקת רב נחמן (שננקטה בידי אמוראים מאוחרים כמובא בסוגיה), כ"כ בשיטה מקובצת בשם רבנו חננאל, וז"ל: "ולא אתפרש הלכתא כהי מינייהו; אלא מדאשכחין רב נחמן דשם קב אחד בששים - שמע מינה דהלכתא כחזקיה, דאמר קלח בששים קלחים, ושמיין אותו הנאכל בששים כמוהו" (ואף שפרש"י על תירוץ קושיא קמייתא: "לא, בששים - ולכל חד כדלעולם שמיין כמה היתה בית סאה יפה וכמה היא יפה... ורבי ינאי ס"ל דשמיין תרקב כו' וה"ה דהר"ל למינקט לסאה כמה מגיע בשלשים רב נחמן כדברי ר"ף או כר' ינאי היה לו לפרש כיצד יש לשום למעשה במקרה הדקל שבא לפניו. וע"י רש"י נט: ד"ה בששים). וכ"כ בשם ראב"ד, ומטי בה מברייתא ד"אין שמיין קב": "וכתב ז"ל דסוגיין כחזקיה, מדאמרין לקמן 'אין שמיין קב בפני עצמו' כלומר על גב קרקעו בלבד, מפני שמשביח ניזק, 'ולא קב בבית כור מפני שפוגם ניזק' שהוא אחד במאה ושמונים, 'אלא קב בששים קבים' - הילכך אפילו קלח אחד נמי בששים". וכן בפסקי רי"ד: "זוהו הולך כחזקיה דאמר קלח בששים קלחים, והכי אזלא סוגיא דשמעתא, והכי פסקי רבאיתא כחזקיה" (וגם רשב"א כתב שהברייתא כחזקיה, וגם המאירי פסק הלכה כחזקיה; מובאים בשטמ"ק). וכ"כ רא"ש (ס' ח): "וחזקיה אמר... והלכתא כוותיה. דכולה סוגיא דשמעתין אליביה, דקאמר 'אין שמיין קב בפני עצמו' מפני שמשביח ניזק, ולא קב בבית כור מפני שפוגם ניזק, אלא בששים, כל מה שהזיקה שמיין בששים כיוצא בו. וכן היא דאלעזר זעירא (נט:)."

אף כשגופו הזיק ולא כריש גלותא. ר"י מלוניל (בסוגיין, על ר"ף כה): "דהוה ס"ל לריש גלותא דכי אמר רחמנא דשמיין אגב שדה שלא להכחיש את המזיק - ה"מ כשהזיקה בהמתו דלאו בת דעה היא... אבל בנזקי גופו - דאיהו גופיה אזיק - דינא הוא דליכחוש מזיק". ולגבי רבא, שבסוגיין הקשה לר"ש שיש לחלק כן, ולא השיב על ראית אביי, כתב בכובע ישועה: "וצ"ל דהדר והודך לאבבי דגם נזקי גופו ילפינן מ'זבוער"; והוא שמצאנו את רבא לעיל (מז). ואמר כן בקוטע יד עבד שאין לשום היד לבדה.

ר"פ ורהבדר? (מובא מלהלן נט). לפנינו: "רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע עבד עובדא כוותיה דרב נחמן בששים. לישנא אחרינא: רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע שמו דקלא אגב קטינא דארעא". וכתב בחידושי רבנו משה קזים (עמ' קה) דהנך תרי לישני לא פליגי, ושמו אגב ארעא ובששים. וכן נראה בתוס' רבנו פרץ (נט). אך ע"י לחם משנה (נזקי ממון ד, יד). וביד דוד כתב (נט). דאפשר דתרי לישני לא פליגי, וחד בנזקי גופו וחד בנזקי בהמתו; או: תריווייהו בגופו ופליגי בדברא ורב נחמן.

נט. (תוספת ביאור) ר' יהושע. ראשית, יש להדגיש את הבדל־הלשון בין "נידון במשורר", שאם התקלקל המשורר פטור מלשלם, לבין "רואין כאילו הן ענבים העומדות להיבצר", שאינו תלוי במשורר (תוס' ד"ה אכלה סמדר, וראה מאירי). שנית, בדעת ר' יהושע, כתבו בתוס' (סוף הדיבור) ששמים את הסמדר ע"ג קרקע. אך מרש"י (ד"ה בד"א וד"ה אבל אכלה) דייקו אחרונים שאינו סובר כן, אלא ללא קרקע, והוא ממש כפירות גמורים דתנן במתניתין בשם ר"ש (ע"י מהדו"ב דמהרש"א ד"ה אימא סיפא; דבר יעקב לר"י שטיינהויז אות ג); ומדברי הגמ' על שוויון דעות ר' יהושע ור"ש ב"י בגמ', נמצא שאף לר' יהושע לזלבין נישומים אגב קרקע כר"ש ב"י. ולגבי חז"ן, בתוס' אמרו שאפשר שסובר ר' יהושע (וה"ה ר"ש ב"י) כריה"ג, ואפשר שכרבנן (כיוון דעדיין אין פרי כלל; מהרש"א). והעלו בתוס' סברה לחלק בין תבואה לבין גפנים, שתבואה עשויה להתקלקל כולה יחד ולכן יש סברה לדון הנעלם ע"פ המשורר; משא"כ בגפנים. ולגבי מה שהקשה מהרש"א על הצד שסובר ר' יהושע כריה"ג, עיין דבר יעקב (אות ב).

ולר"ש בן יהודה בניכוי הכחשת הפירות את כוח העץ שנמנעה. בבבא מציעא (קד): אמרו, שארס קיבל קרקע לזרוע בה שומשום, וזנך חטים והצליחו יותר משומשום; וסבר רב כהנא שנינה הארס לבעל הקרקע מְחַלְקו (של בעה"ב) כדי מניעת כחש־הקרקע (שהיתה מוכחשת יותר לו זרעה שומשום). ורב אשי הכריע שאינו מנכה ("אמרי אֵינְשֵׁי: כחשא ארעא ולא ליכחוש מרה!"). בסברת רב כהנא, כתבו שם בתוס' (ד"ה סבר) שלכאורה הדין שבינו ובין רב אשי שם תלוי במחלוקת כאן האם מנכים את הכחש הצפוי שהיו הפירות מכחישים בגפן. וכתבו, שמצדו של רב אשי אין הדבר כן, "ואפילו מאן דחייש לכחש גופנא ב' הכונס - הכא מודה לרב אשי דלא חיישינן". ולא פירשו מדוע. וביאר מהרש"א שם, שכאן העקרון (של ר"ש בן יהודה) שאין להפסיד את המזיק יותר ממה שהזיק; אך שם אין מדובר במזיק המשלם, והארס עצמו לא הפסיד כלום בזריעת החטים, ולמה ישתכר בחינם לנכות מְחַלְקו בעה"ב כחשא דארעא? והוסיף מהרש"א שם, שוודאי שהה"א של רב כהנא שם היא כר"ש בן יהודה; וז"ל: "ומיהו רב כהנא ודאי דסבר הכא למימר דמנכה לו כחשא דארעא - ע"כ דלא סבירא ליה כמ"ד התם דלא חיישינן לכחש גופנא; ואין לחוש, כיון דמלתא דרב כהנא לא קאי הכא". ובתוס' שם כתבו (באופן אחד) שסברת רב כהנא היא "דוקא לגבי שומשום, דמכחישי יותר"; ולפ"ז אפשר שרב כהנא כרבנן דהכא; כ"כ בדבר יעקב שם אות יא.

(פסיקת ההלכה בעניין הקוצץ דקל הבאנו לעיל בסמוך, ושם התייחסנו לשתי הלשונות במעשה רב פפא ורב הונא בדו"י.)

נט: [לגבי משנת המגדיש. הבאנוה לעיל (מז).]

ליבתה רוח חזקה. מסקנת תוס' (ד"ה לבתה), שהיא רוח בלתי-מצויה; אך ע"ש בשם ר"י שמדובר ברוח מצויה.

ס: אסור להציל את עצמו בממון חברו. עי' תוס' (ד"ה מהו) ושא"ר. ולפי לשון רש"י, חולק על תוס' בזה (ד"ה ויצילה. אך בספר זריחת השני כתב שאפשר לפרש רש"י כתוס', ע"ש). וביד דוד כתב ליישב שיטת רש"י, "דאע"ג דהוי טמונים בהם פלשתים, מ"מ היו יכולים להציל עצמם בענין אחר, אלא שהיה טירחא מרובה ולא היה נקל להם לעשותו; אמנם לשרוף הגדישים היה להם דבר נקל, ולהכי בחרו יותר בזה". וע"ש עוד. ומהר"צ חיות הביא מירושלמי (ע"ז ב, ב [א.], עי' מראה הפנים שם) שיש דעה שאיסור גזל דוחה פיקוח נפש (עי' גם כתובות יט.). ועי' דבר יעקב (כאן אות ה). ועי' שו"ת בנין ציון שהאר"ך בזה (סי' קסח-קסט). "ועתה אשיב על דברי מר נ"י שהשנה דעתו... להחליט מכח סברא שלא יעלה על הדעת לומר שפיקוח נפש לא ידחה את הגזל. ואחרי העמקתי בעיון הדבר נלענ"ד שלא בלבד שדעת רש"י כן, שפליג על הרא"ש; אלא שגם כבר פלוגתא דאמוראים ואפילו פלוגתא דתנאים מצאנו בזה...", ור"ב כאן לטעמו בכתובות שמותר להציל. ושם בס"י קעב-קעג דן האם מותר לבייש חברו להציל נפש עצמו, (ואסר). וראה עוד בזה הערתנו ליומא (פג:): בס"ד, במעשה ר"מ ור' יוסי שאחזם בולמוס. ובדבר יעקב הביא גם מספר בית אהרן (ר"א וולקין), שביאר בכוונת רש"י ותוס' שאסור להציל ע"מ שלא לשלם. ועי' להלן (קז:), לגבי שומר כספי פדיון-שבויים שנתנו ללסטים; לגבי הריגת חמור 'רודף'; ולגבי נרדף ששבר כלים של אחרים. וראה הערתנו לשבת (קכט.). שם הבאנו מדברי בעל שו"ת בצל החכמה (ח"ג ס' קיח), המחלק - בעקבות הגמ' שם לגבי הערמה של אדם שהקזיז דם וחייב לשתות יין - בין הצלת עצמו בממון חברו בדרך גזלה, ובין בדרך הערמה (וראה בדברינו שם דברי ריעב"ץ, המיישב את הגמ' שם באופן אחר). ועיין ר"ב בשלהי המסכת (מובא בשט"מ"ק להלן קז:), אשר אסר להציל כרש"י, אך מחלק, שבפני הבעלים נתחייבו הם בהשבת גופו (עי' להלן פא:): ולכן מותר לו להציל עצמו בממון על מנת לשלם; "אבל שלא בפניו - לא נתחייב ממנו בכך".

סא: נהר ותעלת השקיה. כתב בבית יוסף (ח"מ ס' תיח) בדעת טור ורא"ש (סי' יג), דרב ושמואל לא פליגי; ובדעת רמב"ם כתב דפליגי ע"ש. לגבי פאה, שלולית. כתב בשט"מ"ק בשם רא"ה, שחלקו ר' יוחנן ושמואל לענין פאה (דמיקרו באגני דארעא), ומודים בדלקה שמפסיקים, לתרי גוונז. אך ביש"ש (סי' כח) כתב "וכן לענין פאה כה"ג".

וכן דרך הרבים, 16 אמה, לר' אליעזר. עי' רשב"א (להלן עמוד ב): "מה שחזרו ושנו המדליק בתוך שלו כאלו היא פלוגתא בפני עצמה - היינו לפי שרצו לעשותה מחלוקת אחר סתם, לומר דסתם דמתני' ששינוי 'או שעברה דרך ר"ה פטור' לאו כ"ע היא אלא מחלוקת רבי אליעזר ורבנן הוא, ולית הלכתא כאותו סתם אלא כמחלוקת; ומן המחלוקת איפסקא הלכתא כר' שמעון דאמר הכל לפי הדלקה, וכדפי' בגמרא הכל לפי גובהה של דלקה". אך עיין מאירי. וברא"ש (סי' יג) כתב על המשנה שלהלן: "ראה דוקא בשלו נתנו שיעור, אבל בשל חברו - כיון דשלא-ברשות הדליק - לא נתנו שיעור".

סא: המדליק בשטחו חייב על התפשטות האש וכו'. לדעת רב (ותנ"ה) שבסמוך גם כאן מדובר באש המתמקרת למעלה - "קולחת"; "אבל נכפפת - בוורת והולכת כל שעה - אפילו עד מאה מיל חייב"; רש"י (ד"ה באמצע בית כור).

הדליק גדיש והיו לידו גדי ועבד. כתב רש"י (ד"ה היה גדי כפות) שבגדי אין הבדל בין כפות לשאינו כפות; ואידי דנקט בעבד נקט בגדי. וכתב ש"א דבגדי נמי נקט דווקא 'סמוך' פטור, שהיה לו לברוח (וה"ק: עבד כפות לו או גדי סמוך לו - פטור). וכן דברי רשב"ם בתוס' לעיל (כב: ד"ה והיה גדי), ע"ש.

היה העבד קשור - פטור מהכל. קלב"מ; וכתב רש"י (ד"ה היה גדי כפות), דאפילו ללא התראה, דקיל דחייבי מיתות שוגגין פטורים מתשלום. והיינו כתנא דבי חזקיה לעיל (לה.). וראה הערתנו לעיל (לד:): שיש תנא (לעיל מב.) החולק על תנא דבי חזקיה.

כשהצית בגוף העבד אפי' אינו של בעל הגדי. ובהערת השוליים. מש"כ שזו מחלוקת אמוראים, כ"כ בתוס' בכתובות (ל: ד"ה רב אשי) בשם רש"י (ראה הערתנו החיצונית לסנהדרין עד.).

לר' יוחנן פטור על הטמון רק כש'פלו חציו'. עיין לעיל (כג:). ושם (כב:): בהערותינו הובא בס"ד הפירוש האחר של רש"י (בשט"מ"ק ועוד) לגבי מסקנת הסוגיה שם, ולפיו א"צ באוקימתא זאת.

סב: גמל טעון פשתן. שעמד הגמל להטיל מימיו וסובב את הפשתן והדליק הכל בגופו (לעיל כב.). שם מוקי לה הכי לריש לקיש (דלא תיקשי ליה דהאי אש לאו ממונו דבעלגמל הוא). אמנם כתבנו כאן אוקימתא זו בסתמא, משום דלר' יוחנן נצרכת היא לשלם נזק שלם על הפל, דאל"ה חייב נזק שלם על מקום ההדלקה, ועל שאר הבירה חצי נזק, דצרוורות הם (מאירי לעיל, ע"ש).

סג: "על כל דבר פשע" ריבוי ומיעוט וריבוי. לפום ריהטא כך מסקנת הסוגיה. וכ"כ ראשונים במקומות אחרים שבהם הגמ' מצטטת את הברייתא עם ה'כלל ופרט וכלל' (תוס' שבועות סוף מב:; ריטב"א ב"מ נז: ועוד). אך בפני יהושע כתב, שכל קושיית הגמ' כאן מעופות - ודחית הלימוד מכלל ופרט וכלל - אינה אלא למ"ד בעירובין (כח). 'כללא קמא דווקא', ולדידיה צ"ל דדרשין ריבוי ומיעוט כדי שלא יתמעטו עופות מפל. אך סוגיין דעלמא כמ"ד כללא בתרא דווקא ובכלל ופרט וכלל מרבינן כל הדומה לפרט בחד צד (מ'מיטלטל וגופו ממון' חשיב חד), ושפיר איתרבו עופות לכפל בלאו הכי. וראה הערתנו החיצונית בשבועות (מב: ביחס לשיטת ר"מ בב"מ ק: [ואמנם עי' תורא"ש שם]).

סג: חייבים כפל על כל דבר שגנבו. (תוספת ביאור והשלמות). לתנא ב (חד בגנב וחד בטוען טענת גנב') חיוב גנב על שאר דברים נלמד כפי שנלמד בטע"ג, דהא תרווייהו מהאי פרשתא נפקי ואתרווייהו כתיב "ונקרר בעל הבית" - שט"מ"ק (סד: ד"ה ואימר גנב) בשם רשב"א וראב"ד. ולתנא א מ"על כל דבר פשע" הנ"ל נלמד רק טוען טענת גנב (גמ' סוף סג:). נפק"מ הלכתית מפורשת בין שני התנאים - מודה בקנס ואח"כ באו עדים, תנא ב סובר כרב, שפטור (מ"אם המצא תמצא" דלדידיה מופנה); ותנא א מחייב (סד:); גוף ההלכה נידון להלן עד-ע"ה:). דבר שאין בו סימן. כ"פ רש"י על "דבר המסוים". והקשו עליו המפרשים; עיין בזה זריחת השני ודבר יעקב (סג:). ובהמשך הסוגיה, בדרשת תנא דבי חזקיה (סד:): לגבי גנב רגיל (המתאימה לשיטת תנא א - 'תרווייהו בטוען טענת גנב'), נמצא, לכאורה, שבגנב רגיל לא התמעט דבר שאינו מסוים, למסקנה (סד:). וכ"כ רש"ש (שם): "ונראה דהשתא לפי המסקנא אין לנו למעוטי דבר שאינו מסוים בגנב עצמו" (וכן בפסקי ריא"ז הלכה א, ז); וכ"כ בשיטה למהריק"ש בפירוש שני. ולכאורה דבר זה הוא נפק"מ נוספת בין שני התנאים הנז'. אך בתוס' רבנו פרוץ (סד: ד"ה חד) כתב: "ויש לומר דבתר דגלי לעיל בטוען טענת גנב נגמר מיניה בגנב עצמו... לענין דבר שאינו מסוים גילוי מילתא הוא..."; ע"ש. ובשיטה למהריק"ש כתב בפירוש ראשון, שדבר המסוים מתרבה ממשמעות המילה "הגנבה". ועי' בירור הלכה (מכון הלכה ברוהר).

סה: התייקרה אף הקרן כשעת הדין. עולה מן הסוגיא, ויותר מפורש ברש"י להלן (סו: ד"ה לימא). ומש"כ שאם מתה מאליק אף מעות משלם כשעת הגנבה, ע"פ דברי רבה (בגויל חבית, איתבר ממילא). דברי רבה עצמם הבאנו להלן (צג: בדברינו בהערת שוליים) בדיני גזלן.

סה: ר' אילעא. כ"נ שיטת רש"י בזה, כמבואר באחרונים, לחלק בין שינוי שעשה הוא בידיים לבין שינוי שנעשה מאליו (עי' כאן ולהלן סו: ברש"י, ובביאור דבריו בחידושי הרי"מ וביד דוד ועוד; אבן האזל הל' גזלה ואבדה סוף פרק ב. וראה להלן בדעת ר' אלעזר בן פדת). ולגבי הברייתא החולקת, מש"כ שהם כשני תירוצים (1. משובשת; 2. כב"ש), כ"נ ברשב"א ובמהר"ם, ע"ש. ובתוס' (ד"ה הא) העירו שלר"ב אין להעמיד הברייתא כבית שמאי, שלדעתו לא נחלקו ב"ש ובה"א אלא לגבי אתנן דמאיס (להלן צד:). ולאוור זאת כתב באליה דבה, שלר"ב י"ל שהברייתא משובשת (ע"ש). ובקצות החושן (סי' שנד סס"ק ג) הקשה על רש"י מהמשנה להלן (צו:): "גזל בהמה והזקינה משלם כשעת הגזלה", ששינוי קונה אע"פ שהוא ממילא וללא מעשה בידיים; והניח בצי"ע. וכתב במצפה איתן (סו: ברש"י), ששם ודאי שלא קנה את הבהמה לענין שלא יצטרך להשיבה וישיב דמיה; אלא עליו להשיבה, ששינוי ממילא אינו שינוי גמור, אך עליו להוסיף ולהשלים לשיוייה בשעת הגזלה. ובאילת השחר (הרב שטיינמן, ברש"י סו.) כתב שלגבי

זמן חולשת זקנה אין כל הבהמות שוות, ויש יותר סברה להחשיבו לשינוי (ע"ש). וע"ע שיעורי רבי דוד פוברסקי (ס"ק רכ). ולגבי מה ששינוי (צג: צה). לגבי גזל רחל וגזלה וילדה וכו' שקנה את הגיזה ואת הוולד (בלבד, ע"י רש"י צג: ד"ה דמי רחל, ושם בנמו"י לג): ובפני יהושע, על דבריו), והרי הוא שינוי ממילא, הנה כתב כאן בפני יהושע (בפרש"י ד"ה נעשה) ליישב בשני אופנים: א) מדובר שם לאחר יאוש, כפי שכתב רמב"ם (גולה ואבדה ב, ו). ב) "דשאני גיזות וולדות, כיון דלאו גופא דפרה נינהו וכשהגזלן נוטלם נשאר הגיזלה כמו שגולה - לכך שקיל להו הגזלן; אבל בט"ל ונעשה איל הכל מיקרי גוף הגניבה ממש, לא שייך גזלן בהאי שבחא כלל". ובנחלת משה (ברש"י ה"ל) כתב ליישב באופן נוסף, שרש"י סובר כדעת הטור (ח"מ שסב, ז), שאין השבח של הגזלן אלא בגיזה וולדות ופיטום שעל ידי הוצאה (כלומר דהווי שינוי דבידיים); אבל אם נתייקרה או נתפטמה מאליה השבח של גזלן וצריך להחזירה כמו שהיא אפילו נתייאשו הבעלים קודם שנתייקרה.

עוד שם. בדעת רבי אלעזר בן פדת, שאינה נזכרת בסוגייתנו, כתבו בתוס' (סח. ד"ה מה טביחה, בשם רשב"ם; וכן ב"מ צו: צז. ד"ה זיל) שסובר לעיל (יא). שמים לגנב ולגזלן שישלמו הגבלה ויוסיפו דמים, דשינוי אינו קונה. והקשו מלהלן דבטביחה "האנו מעשיו" (סח:), ותירצו בשני אופנים: מודה ששינוי שעשה בידיים קונה, ובפ"ק דיבר במתה מאליה. "אי נמי" (בתוס' כאן ובב"מ התירוצים בסדר הפנך) לא לעניין קניין אמר ד"האנו" אלא לקלקל ולהפסיד ממון ("שמחסרה מן הבעלים").

סו: שינוי קונה. בתמורה (ו), במסגרת הדיון במחלוקת בעניין כל מילתא דאמר רחמנא 'לא תעביד', אם עביד האם מהני (אביי) או לא מהני (רבא), מובא הנידון בגזל, זה הלשון שם: "והרי גזל, דרחמנא אמר 'לא תגזול', ותנן: הגזלן עוצים ועשאן כלים, צמר ועשאן בגדים - משלם כשעת הגזילה (ונמצא שקנה את הכלים והבגדים בשינוי, אלמא מהני); תיובתא דרבא! אמר לך רבא: שאני התם, דאמר קרא 'אשר גזל' - כמה שגזל. ולאביי - האי 'אשר גזל' מיבט ליה: על גזילו של מוסף חומש, על גזילו של אביו אינו מוסף חומש". ונמצא, שרבה כלשון הראשונה של רב חסדא בסוגייתנו, ש"אשר גזל" = כעין שגזל, ששינוי קונה; ואביי כלשון השנייה ש"אשר גזל" למעט גזל אביו מתשלום חומש. ולפ"ז, לכאורה לאביי שינוי אינו קונה. אך ע"י רש"י שם (ד"ה ואביי), שלאביי פשוט שקונה הגזלן בשינוי וא"צ פסוק לכך, שהרי "אי עביד מהני". וא"כ אינו כלשון ב דרב חסדא; אלא לסוגיה בתמורה פשוט ששינוי קונה ויש לדון מה המקור וכאמור; ומאיך, ההנחה הפשוטה כסוגייתנו - שדין שינוי תלוי במקור מהפסוקים - כרבא בתמורה, שהרי לאביי פשוט שקונה מדין 'אי עביד מהני' (שיעורי רבי דוד פוברסקי כאן אות שסא). ע"ע חידושי הר"מ כאן, ושיעורי רבי דוד (אות שסב).

עוד שם. בסיום הסוגיה בתמורה, הגמ' מבקשת להגדיר את ההשלכה המעשית של מחלוקת אביי ורבא הנזכרת. והסוגיה מסתיימת במסקנה: "אלא, כי קא מפילגי אביי ורבא - בשינוי קונה". לדעת רש"י שם (ו: ד"ה בשינוי קונה), וכן פירש שם רבנו גרשום, כוונת הגמ' לעניין מוסרי-מחשבת, ולא לך"כ הלכתי ממשי, שאכן אין ביניהם; ובלשון אחרת נגמ': "בהנך שינויי דשינוין", כלומר במקורות לדינים שהובאו לאורך הסוגיה שם. אך רש"י הביא שם פירוש נוסף ל"שינוי קונה" ("ונראה בעיני דמצינו למימר") - שאביי ורבא חלקו האם שינוי קונה, "דלאביי קנה ואינו משלם אלא עצים וצמר, ולרבא לא קנה ומשלם הבגדים והפלים", וזוה הגמ' חזרת בה מהתירוץ דלעיל אליבא דרבא, אלא לרבא שינוי אינו קונה. ע"ש עוד, וראה הערתנו לתמורה (דף ה, בעניין מסקנת הסוגיה שם). אמנם לכאורה פירוש זה קשה, שהרי להלן (צד). רבא דוחה את ה'שיטה' שמביא אביי של תנאים הסוברים "שינוי במקומו עומד"; וזוה משמע שסובר דליכא למ"ד שינוי אינו קונה! ולכאורה צ"ל לפירוש זה שאכן דברי רבא נתונים במחלוקת בין שתי מסורות, וכמו שדברי רב חסדא חמיו (בשם ר' יונתן) שנויים בסוגייתנו במחלוקת בין שתי לשונות מנוגדות; ואפשר גם שבוהו חולקות שתי הלשונות בסוף הסוגיה בתמורה: האם (גם) לרבא שינוי קונה.

סו: עולא: יאוש אינו קונה (סז). וקשה מלהלן (קיד). שסובר עולא שיאוש קונה! תירץ ר"ת (סז). תד"ה אמר עולא; גיטין נה. ד"ה מאי טעמא, שרק לעניין קרבן דעתו (כאן ובגיטין) שאינו קונה, ומשום מצווה הבאה בעברה (ע"י סוכה ל). אך דעת ר"י שבכל מקום אין היאוש קונה לדעת עולא, ומה שאמר להלן לגבי עורות שקונה - התם שינוי-השם נמי איכא, דמעיקרא משכא והשתא אברזין. וראה עוד בהערותנו החיצוניות לגיטין (נה).

עוד שם. יאוש אינו קונה. אלא עם שינוי רשות, ע"י להלן (סח. קיד). וראה הערתנו שם.

שם. "קרבנו", ולרבה בגזל קרבן של חברו. ברש"י (ד"ה דגזל קרבן דחבריה) שני פירושים: א) מדובר ללא יאוש, וקמ"ל שאינו עולה לרצון כלל, אפי' לבעליו. ב) קמ"ל שאפילו אחרי יאוש לא קנהו, דכל היכא דאיתיה בי גזא דרחמנא איתיה. ע"כ (ובתוס' ר"ד כ"ך את שניהם לפירוש אחד: קמ"ל דאינו עולה לו אפי' היה יאוש, ולבעליו אפי' ללא יאוש. ומהרי"ק כתב שרש"י דחה את הפירוש הראשון בעקבות קושיית תוס' ס"ד דגזל קרבן). כאן רבא אומר דחיהי זו (וראה להלן, שזה אליבא דמאן דלית ליה פסול מצווה הבאה בעברה וגם סובר יאוש קונה); אך להלן (סז): רבא עצמו דורש שיאוש אינו קונה, מ"קרבנו" ולא הגזול. הגמ' שם מקשה זאת, ומתרת: א) חזר בו; ב) אחד מהן רב פפא אמר.

שם. כבר לפני כן, בשלב הקושיה, יש להקשות: מה מקשה אביי לרבה מ"קרבנו" ולא הגזול? הרי שם י"ל שהטעם הוא מצווה הבאה בעברה! תירץ רמב"ן (גיטין נה): בשני אופנים: "ולא קשיא, משום דדילמא רבה סבר כמאן דלית ליה משום מצוה הבאה בעברה, דפלוגתא היא בפרק לולב הגזול, ואביי שמיע ליה מיניה הכי. א"נ: לאפוקי מילתא מפומיה איכוין, ואין הכי נמי דמצי לתרוצי ליה הכי אי סבר לה כר' יוחנן". וכן בשו"ת רשב"א (ח"א סי' תתקסח), "דאביי ורבא תלמידיה דרבה הוו אינהו בקיאי ביה דאפילו בקרבן אמר, וכדבר יהודה דאמר בהדיא בפרק הניזקין בין נודעה בין לא נודעה מכפרת"; שהרי רבה הוא מתלמידי רב יהודה המובהקים. אך בתוס' (סז. ד"ה אמר עולא) מייאנו לומר שרבה סובר כמאן דלית ליה מצווה הבאה בעברה, וע"ש.

עוד שם. ולגבי דעת עולא בזה, הנה הוא הביא ראייה (סז). מ"הבאתם גזול" דומיא ד"פסח" שיאוש אינו קונה. אך בסוכה (ל). למד מזה ר' יוחנן בשם רשב"י (ראה הערתנו שם בשם המאור שם יד: בדפי ר"ף, שר' יוחנן כאן סח: חולק על מה שאמר שם בשם רשב"י שיאוש קונה) את דין מצווה הבאה בעברה. ולכאורה עולא כאן חולק וסובר שאין הפסול מדין מצווה הבאה בעברה, אלא כי לא נקנתה לו הבהמה ביאוש; חזון איש (ב"ק יז, טז, ע"פ בעל המאור מא. בדפי ר"ף). ולפ"ז הוא כשמואל (בסוכה, וכרבה שאמרנו לעיל) דלית להו מצווה הבאה בעברה (וראה הערתנו לסוכה כט: בביאור דעת שמואל). אך לשיטת ר"י בתוס' (סז. ד"ה אמר עולא) עולא בהחלט סובר דין מצווה הבאה בעברה, ואדרבה, מזה הוא מוכיח שיאוש אינו קונה, דאי יאוש קונה מדוע יש כאן דין מצווה הבאה בעברה? הרי כבר קנויה לו לפני כן! ור"י לשיטתו, שמצווה שאחרי הקניין אינה מצווה הבאה בעברה, אלא כשהמצווה והקניין באים כאחד (וראה גם הערותינו לסוכה ולגיטין נה).

(השטמה) "יֵאָשֶׁר אֲשֶׁר יָגַע בְּמִשְׁכָּבוֹ" (ויקרא טו, ה) ולא הגזול, כשגזל תֵּבַב משכב חברו ושכב עליו. ע"כ. ופרש"י (ד"ה משכבו): "גזירת הפתוב להוציא את המשכב הגזול שאינו נעשה אב הטומאה לטמא אדם". ותהי בה בתוס' ר"ד: "קשיא לי טובא: וכי תֵּבַב אינו מטמא משכב שאינו שלו?!, והא תנן בפרק ה' דטהרות: 'שֵׁן ברה"ר ועמד - כליו טמאים מדרס'; ותנן נמי בפ"ה דזבין (ד, א): ר' יהושע אומר: נדה שישבה עם הטהורה במטה - [כִּפְתָּה] שבראשה טמא מדרס... ובכמה מקומות מוכיח דבר זה; ולמה אינו מטמא הגזול שאינו שלו? ונ"ל, אף על גב דמטמא משכב שאינו שלו - גזירת מלך היא שהגזול לא יטמא, מידי דהוה אסוכה (ע"י סוכה לא)... אע"פ שסוכת חברו יוצא בין מדעתו בין שלא מדעתו - בגזולה אינו יוצא... ה"נ [בזב], אף על פי שִׁמְטָמָא משכב חברו - הגזול אינו מטמא". ע"כ (וע"י דברי המהדיר רבי ניסן מאיר זק"ש, מהדורת ה'תשי"ח, הערה 59). ובתוס' שלפנינו (ד"ה דגזל) מייאנו בפרש"י ולא תירצו (וע"י מה שפירש ר"י). ועיין מאירי. ובשיעורי רבי דוד (פוברסקי, אות רפג) דייק מלשון רש"י (שציטטנו לעיל), ד"משמע מלשוננו דַּךְ אב"הטומאה-לטמא-אדם אינו נעשה, אבל ראשון לטומאה הו"י". ומעתה דן בזה; ונביא מלשון הספר הבהירה: "וצ"ב, דכיון דנתמעט 'משכבו' ולא הגזול, מ"ט ראשון הו"י? ועוד צ"ע בעיקר פ' רש"י, כמו שכבר תמהו התוס', דְּהוּא תימה לומר כן דהו

גזה"כ דאין מטמא משכב שאין שלו! ומפאן ביאר רבי דוד פוברסקי, שטומאת משכב היא חידוש מיוחד וגזרת הפתוב, טומאה עצמאית ולא טומאה שקיבל מהזב: "ונראה לבאר דעת רש"י, דסובר דבאמת הא דין זה דמשכב הזב נעשה אב הטומאה הני חידוש, דכיון דטומאתו הוי רק ע"י שקיבל טומאה מהזב, דהזב הו"ל אב הטומאה - הרי צריך להיות ראשון; ודין אב הטומאה מצינו רק היכא דקיבל טומאה ממת שהוא אבי אבות הטומאה, או היכא דהוא טמא מצד עצמו, כגון שרץ או זב... וא"כ במשכב הזב דטומאתו הוי משום דקיבל טומאה מהזב איך נעשה אב הטומאה, הא כיון דהזב הו"ל אב, ממילא דהמשכב המקבל טומאה ממנו צריך להיות רק ראשון! ולכן סובר רש"י דע"כ מוכרח דין טומאת משכב הזב אינו דין 'קבלת' טומאה שמקבל טומאה מהזב, אלא דהוא טמא מצד עצמו כמו שרץ, דזהו הגזה"כ במשכב הזב... אבל הכא במשכב הזב דנתחדש דלא תוס'... דאה"נ דבכל דוכתי היכא דהוי רק דין קבלת טומאה לא מצינו דין כזה דרק דבר שלו מקבל טומאה; אבל הכא במשכב הזב דנתחדש דלא הוי רק דין קבלת טומאה אלא דטמא מחמת עצמו כהזב - יש להבין שפיר דהוי גזה"כ דרק ע"י הבעלים עצמן הוי דין זה... אבל לענין מה שנעשה ראשון מחמת דין קבלת טומאה, בזה באמת לא נתמעט גזול; וע"ש מה שדן בזה עוד. והמאירי הביא שרמב"ם (עי' הל' כלים כד, ז) אינו מחלק בין אב לראשון אלא מטרה משכב-גזול לגמרי. ע"ע שיעורי רבי דוד (שם באותיות הבאות) בביאור מחלוקת הראשונים.

שינוי השם (שאינו חוזר). כתבו בתוס' (ד"ה שינוי השם) שקונה רק עם יאוש. אך רשב"א כתב שקונה גם לבדו. אמנם בתוס' עצמם בסמוך (סז. ד"ה הא; משמע שחזרו בהם - עי' גר"א חו"מ שנג ס"ק ח בליקוט) כתבו בשני אופנים אחרים: (א) יש לחלק בין שינוי-שם קטן (הצריך יאוש עמו) לבין שינוי-שם גדול. (ב) שינוי-השם קונה ללא יאוש, אך יש מקרים שאין השם משתנה בלי יאוש - כגון בעזרות שבסוגיין (וכן בהקדש). ולגבי דעת רש"י בזה, כתב בנחלת משה שמשמע מדבריו בסוגיה (סז. ד"ה ר' זירא) ששינוי-השם אינו קונה אלא עם יאוש; אך א"כ כתב שאין הכרח ואפשר שסובר כאחד משני פירושי תוס' האחרים. ובפני יהושע (על רש"י הנ"ל) כתב שרש"י כתירוץ האחרון בתוס'.

ר' זירא: אם עשוי לחזור לשמו הקודם אינו קונה (סז). לכאורה משמעות הסוגיה שרבי זירא ורב יוסף חולקים.

סז: הגונב מן הגנב. ובמש"כ מלהלן (סט): מ"גונב מבית האיש" ולא מבית גנב, העירו כאן תוס' (ד"ה אין) שאין הדרשה מתאימה למ"ד (לעיל סג): 'תרווייהו בטוען טענת גנב'. אך בשיטה מקובצת כתב בשם ר' ישעיה שגם לפי תנא זה יש ליישב הדרשה, "דהכי דרשינן: דוקא בטוען 'גנב מבית האיש', כלומר שמ"ד הבעלים בא לו והוא טען נגנב; אבל לא בטוען 'גנב מבית גנב', כלומר, אם בא לו מבית גנב, שהפקיד הגנב אצלו, והוא טוען 'נגנב' ונמצא שהוא עצמו גנב - לא מחייב; דהיינו גונב אחר הגנב".

סח: שינוי-רשות עם יאוש. מש"כ שיש תנא חולק ללשון אחת, ע"פ רש"י להלן (קיד). ורש"י שם בביאור דבריו (ראו הערתנו שם). לשאלת הגדרת ירושה כשינוי-רשות, עיין להלן בראש פרק י (קיא):.

(תוספת) בברייתא פטרו 'מכירה חוזרת'. והיא - רב ששת ור' אלעזר: לפני יאוש. רב נחמן: מכירה מוגבלת בזמן (הבאנו דין זה להלן עח):. בדעת רב ששת ור' אלעזר. לגבי יאוש ס"ל שאינו קונה, דאי קני - היאך מחייבים אחריו, הרי שלו הוא מוכר! (רש"י ד"ה חיובא לאחר יאוש; ע"ש).

סח: אתה חייב לשלם לו'. ואף לרב זבדי (ב"מ יז), שדין 'חייב' כדן 'צא תן לו' ונחשב גמרי-דין; היינו בחוב, שנותנין לו זמן; אבל לנזק, שאין נותנין בו זמן (עי' להלן צא. דחסריה ממונא) - היה לבית-הדין לומר 'צא תן לו'.

סט: 'הלעיטהו ל'רשע' ו'גמל'. בקושיה ביחס לדין ערבות, הנוהג גם באדם חוטא (עי' סנהדרין מג-מד. שער עכן על כל התורה וכו'), ראה הערתנו החיצונית לסוטה (לז); במובא בשם שו"ת עין יצחק לר' יצחק אלחנן (אה"ע ח"א סי' א, אות ח) בס"ד.

ע: נהרדעי: אין כותבים הרשאה על מיטלטלין וכו'. לגבי המחלוקת בין הלשונות, אפשר שחלקו בדר' יוחנן ור"ל, דלישנא בתרא סברה כר"ל וכצנועין שיכול להקדיש ולהקנות אף שאינה ברשותו (מוזכר בהסבר ראשון בפסקי רי"ד, וברמז בחזו"א חו"מ סי' א סס"ק א וס"ק ח). ובספר דבר יעקב (אות ה סע' ו, ע"ש שביאר עוד) כתב שע"פ ביאור קצות החושן (תחילת סי' קנב) בסוגיה בדעת רש"י, שמדובר בפקדון (כמשמע ברש"י ד"ה דכפריה; אך עי' פני יהושע), וכ"ש שיש לו (לשומר) איזה טענה או תביעה על הפקדון שאינו רוצה הנפקד להחזיר עד שיקוב הדין ביניהם, יש לפרש שחלקו האם במקרה כזה נחשב הפקדון כדבר שאינו ברשותו אע"פ שאינו כופר בו. ובאבן האזל (שלוחין ושותפין ג, א ד"ה ונראה לבאר) כתב: "דל"ק ול"ב חולקין בהא דאמרינן דיכול להקדיש פקדון שביד חברו, וזה דוקא אם לא כפר, אבל אם כפר לכאורה פשוט דאין כותבין, משום דכשפפר הא נתבטל שם פקדון ונעשה גזילה, דהא הכופר בפקדון נעשה עליו גזל... דל"ק סבר... דכל זמן שלא הודה הנפקד בב"ד וגם אינו רוצה להשיב להמורשה אין אנו יודעין אם רצונו בכלל להודות ולהשיב להמפקד את הפקדון - ולכן לא מהני בזה הרשאה; ול"ב סבר דכל זמן דאכתי לא כפריה יכול ליתן הרשאה". ע"ש.

שם: אמיר: לכן אין מוציאים ממרשה שניצח ותפס לעצמו; רב אשי: מוציאים, שרק עשהו שליח וכו'. וברש"י (ד"ה כיון דכתבי). על מה שמשמע מרש"י שהתופס לבע"ח לא קנה אמילו הוא שליח (כשיטת רוב הראשונים, אך בסתירה לשיטת רש"י עצמו במק"א), ופירוט שתי הלשונות שהביא רש"י כאן, הרחבנו את הדיבור בס"ד בהערותנו לב"מ (ח). בעניין תופס לבעל חוב; ראה שם.

ע: למעט 2 אומרים שערה 1 בגבה ו-2 אומרים 1 בכרסה. אך אם 1 אומר 2 בגבה ו-1 אומר 2 בכרסה מצטרפים, וי"א שרק לריב"ק והלכה כמותו (סנהדרין ל):.

עא: גנב ושחט לעבודה זרה. ר"ש פטר מ-5-4, ששחיטה שאינה ראויה היא. כתבו בתוס' (ד"ה בשלמא), שסוגייתנו כמ"ד אדם אוסר דבר שאינו שלו כשעשה בו מעשה (חולין מ). שחלקו בזה תנאים ואמוראים. ובשו"ת בר לויא (הרב משולם יששכר הורוויץ, אבן העזר סי' לט, דף מ. מדפי הספר; שם דן לאור שיטת ר' שמעון בכלאים ז, ד"ה) כתב, שלמסקנה אתיא ככו"ע: "איברא, לפי מה דמסיק הש"ס דמירי באומר 'בגמר זביחה הוא עובדה' - א"כ שפיר מצי לאסור את הבהמת חברו אף למ"ד אין אדם אוסר דבר שאינו שלו, והיינו משום דהואיל ולא עבדה אלא בגמר זביחה - א"כ נעשה אז שינוי גמור שראוי לקנותה בכך...". וע"ע מה שהביאו בעניין זה באוצר מפרשי התלמוד (על תד"ה בשלמא).

עב: הלכה כאביו, וא"כ במשנתנו אם הם לא העידו בבית אחת שגנב וטבח אין משלמים על הטביחה, שהיו פסולים כשהעידו עליה. והוסף רש"י (ד"ה ה"ג): ובלבד שיזמו על הטביחה תחילה. והסבירו בתוס' (עג. ד"ה שהעידו; ויש"ש סי' כג), שכוונת רש"י שאם הוזמו על הגנבה תחילה הרי בטלה ממילא עדות הטביחה, שהרי נפסלו למפרע מזמן הגנבה; וא"כ אי אפשר להזימם על הטביחה, שכבר הוכחשו (וס"ל הכחשה לאו תחילת הזמה היא, ופליגי אדרבא - ראה מש"כ בזה בסוגיא לקמן). והקשו בתוס', מה הועיל רש"י בכתבו 'ובלבד שיוזמו של הטביחה תחילה?' הרי כפי שאם הוזמו על הגנבה תחילה מוכחשים על הטביחה (ולא ישלמו, לאבוי) - כך אם הוזמו על הטביחה מוכחשים הם על הגנבה, שהרי העידו על שתיהן בתוך כדי דיבור, וכדיבור דמי לר' יוסי (כדלהלן עמוד ב) ונחשבים כדיבור אחד, ולאבוי פטורים מתשלום, שהכחשה אינה תחילת הזמה! וכתב בחידושי ר' מאיר שמחה, שאם הוזמו על הטביחה, אף שבטלה עדות הגנבה (שהיתה תוך כדי דיבור) - לא מחמת הכחשה בטלה, אלא מחמת הזמה, ולכן כשהוזמו אח"כ הזמה אריכתא היא ומועילה לכו"ע, אף לאבוי. משא"כ כשהוזמו תחילה על הגנבה, ממילא בטלה עדות הטביחה ללא הזמה ואין כאן עדות על שום חיוב ולכן - לאבוי - לא תועיל עוד הזמה בטביחה. ובברכת אברהם, מהדורא תניינא, הפנה לחידושי ר' מאיר שמחה, והוסיף: "ויסוד הדבר, דמה שבטל מחמת הזמה דהגדה זו - בזה אמרינן הזמה תחילת הזמה, אבל מה שבטל מחמת שאם אין גניבה אין טביחה ומכירה" - גם אם מה דאין גניבה נודע ע"י הזמה - מ"מ נתבטל ע"י דבר אחר ושפיר י"ל ע"ז הכחשה לאו תחילת הזמה". ובהפלאה (על תוס' הנ"ל) תירץ: כגון שהעידו על הטביחה לאחר כדי דיבור קטן של הגנבה ותוך כדי דיבור גדול; לפי דרכו, שדין תוך-כדי-דיבור שבסוגייתנו (לעניין צירוף שני דברים לדיבור אחד) שונה מבכל התלמוד; ראה להלן - בהערותנו בדין תוך-כדי-דיבור - דבריו בהרחבה (כולל תירוץ בענייננו).

עג: **תוך כדי דיבור** (ובהערת השוליים). בנדרים (פז). נאמר: "והלכתא תוך כדי דיבור כדיבור דמי חוץ ממגדף ועובד ע"ז ומקדש ומגדש". וכן בבבא בתרא (קכט:): "בר מעבודה זרה וקדושיין", ומגדף בכלל ע"ז ומגדש בכלל מקדש (תוס' בב"ב; ר"ן בנדרים). ורמב"ם בפירוש המשנה (תמורה ה, ג) כתב שגם מקדש וממיר הוחרגו ("ע"פ גמ' תמורה כה: לגבי 'מלך' בהקדש, ובמשנה שם נוסח דומה לגבי תמורה - ש"ך חו"מ רנה ס"ק ה; וע"ע תוס' מנחות פא: ד"ה תודה), וכן פסק בהלכותיו (הל' מעה"ק טו, א; הל' תמורה ג, ד). ונמצאו 6 דברים יוצאים מן הכלל, ואין הסוגיות חולקות בזה אלא מְשַׁלְמוֹת וזו את זו (כך עולה מרמב"ם ותוס' הנ"ל - ש"ך שם. וכלאורה מקדש וממיר בכלל מקדש). אכן, ש"ך (שם) תמה על הפוסקים מסוגייתנו, המשווה בקושיית דין תוך-כדידיבור ביחס לעדות וביחס לתמורה, ומשיבה דתרי תוך-כדידיבור הו, ומ"מ נמצא שלענין הקדש (תמורה) נמי תכ"ד כדיבור דמי! ומסיים שם בש"ך: "...ואין ספק דאשתמיט לכולם הש"ס ד'מרובה' הנ"ל שהבאתי! ונ"ל לענין דינא הקדש כשאר דברים, כן נ"ל ברור". בתוס' בתמורה (ד"ה לא נצרכה) נראה שחולקים על רמב"ם, שכתבו שהדין האמור שם שאין תכ"ד במקדש הוא דבכדי שאלת שלום תלמיד לרב, דהא קי"ל תכ"ד כדיבור דמי בכדי שאלת רב לתלמיד. וזאת כתבו ע"פ סוגייתנו, המחלקת בדעת ר' יוסי. בדעת רש"י, **במשנה למלך** (הל' מעה"ק טו, א) כתב שסובר כרמב"ם, דלא מהני חזרה בהקדש (ערש"י בתמורה ד"ה בתוך כדי דיבור: "כדי שאלת שלום רב לתלמיד, ואמרי לה תלמיד לרב"). ולקושיית הסוגיות, כתב, שלרש"י ולרמב"ם הסוגיות חלוקות, והם דחו את הסוגיה כאן מן ההלכה, מפני קושיית תוס' כאן (עג: ד"ה כי לית) ע"ש. [ולטעמייהו אזלי תוס', שמדבריהם בניזר (ט. ד"ה לאיתשולי) נראה שלבית הלל שם מועילה חרטה בהקדש תוך כדי דיבור, לגבי נזיר מן הגרוגרות! אכן המפרש שם מפרש שהנודד הוא אומר שטעה כשנזר, ע"ש (מחנה אפרים צדקה, ח).] ובמחנה אפרים (הל' צדקה, ח) תירץ באופן שאין שתי הסוגיות חלוקות, והסביר בכך אריכות לשון הסוגיה בתמורה, וזו לשונו: "ומה שהקשה מסוגיית מרובה - לע"ל לק"מ, כד דייקנן הסוגיא במקומה שם בתמורה, דקאמר שם: 'מהו דתימא תוך כדי דיבור כדיבור דמי, והאי עיוני הוא דקא מעיין; דלכאורה איכא למידק, דאמאי איצטרך להארין ולומר 'והאי עיוני' וכו', ואמאי לא סגי ליה לומר 'מהו דתימא תוך כדי דיבור כדיבור דמי קמ"ל?! - אבל לפי דעתנו הכי פירושו: מהו דתימא תוך כדי דיבור כדיבור דמי, ואף על גב דחזרה לא מהני בהקדש - מיהו אי ס"ל דתוך כדי דיבור דמי לא חשבינן ליה נמלך אלא אמרינן האי עיוני קא מעיין וכו' בה מעיקרא, והוי כאלו אמר שני דברים ביחד" (וע"ש שצ"ן לב"ב קמח: ולרשב"ם שם קכט: ד"ה והלכתא). וקעין זה גם כוונת הגמ' בסוגייתנו, לדון בתכ"ד כעיוני מעיין ולא בגדר חזרה. **ובהפלאה** (כאן עג. בתד"ה שהעידו) מסביר שלסברת הפוסקים, ודאי קי"ל בכל התורה שתכ"ד כדיבור (אפילו ה'גדול', 'שלום עליך רבי'), ולא מצאנו תנא חולק בדבר, וכן העידים יכולים לחזור בהם בתוך כדי דיבור. אך בסוגייתנו הנדון שונה - ביטול העדות על הגנבה מפני שהיא כדיבור אחד עם עדות הטביחה שבטלה. וזה דבר חדש, לומר כאילו דיברו העידים שני דברים כאחד (ובהזמנת השני יבטל הראשון). ומה שמקשים בסוגיין מ'תמורת עולה תמורת שלמים' פירושו, שאמנם בתמורה אין יכול לחזור בו תוך כדי דיבור, אך לסברת ר' יוסי - כיוון שסובר תכ"ד כדיבור אפילו לחבר 2 דברים כדיבור אחד - נמצא שאין שייך בתמורה זו 'אמירתו לגבוה כמסירתו', שהרי בעת האמירה ממש חזר בו, כדיבור אחד. ובמחנה אפרים (ש"ך חו"מ רנה ס"ק ה) יוסי, לענין מיוחד זה - לצרף 2 דברים לדיבור אחד - אינו אומר שתכ"ד כדיבור אלא בתכ"ד קטן (כדי 'שלום עליך'); ואע"פ שבשאר דברים יכול לחזור בו בתכ"ד גדול, בהקדש שאמירתו כמסירה אין שייך חזרה אלא מדין דיבור אחד, וזה רק בתכ"ד קטן [ומה שלא כתב רמב"ם שמועיל תכ"ד קטן בהקדש ובתמורה - או שפסק כרבנן; או שזה בכלל דבריו, ש'אם נתכוון לכתוב בתחילה' = שאמר בתכ"ד קטן, שדומה למתכוון לכך מראש]. ומה שכתב רש"י לעיל (עג. ד"ה ה"ג) 'ובלבד שיוזמו על הטביחה תחילה' (וכן על המשנה כתב שבגמ' מוקי לה בהכי, ולהלן עד: הוא לאביי דלית ליה הכחשה תחילת הזמה), והקשו שם בתוס' (ד"ה שהעידו), שגם אז - כפי שאם הזומו על הגנבה תחילה מוכחשים על הטביחה (ולא יִהְרֹגוּ, לאביי) - כך אם הזומו על הטביחה מוכחשים הם על הגנבה, שהרי העידו על שתייהן בתוך-כדידיבור, וכדיבור דמי לר' יוסי! - כתב **בהפלאה** שיש ליישב, לפי דרכו המובאת לעיל: כגון שהעידו על הטביחה לאחר כדידיבור קטן של הגנבה ותוך כדידיבור גדול, וזה נחשב 'שהעידו בבת אחת' (לענין שבהזמנת הגנבה אחרי הזמת הטביחה אינם נחשבים פסולים למפרע בעת שהעידו על הטביחה, כיוון שעדיין היה זה בתכ"ד של הגנבה ויכול לחזור בהם מהגנבה, כפי שהסביר רש"י בד"ה ה"ג), ומאיך אף לר' יוסי שתכ"ד קטן כדיבור (לענין צירוף 2 דברים לדיבור אחד) אין 2 העדויות בטלות בביטול האחת, שאינן סמוכות בתכ"ד קטן.

תוך כדי דיבור. הגרסה בגמ' כאן, בתכ"ד ה'גדול', היא 'שלום עליך רבי ומורי'. אך רבנו חננאל (בפירושו לסוגייתנו), רא"ש (סי' ז) וע"ש פלפולא חריפתא ז, רשב"ם (ב"ב קכט: ד"ה תוך) וראשונים נוספים, לא גרסו בסוגייתנו 'ומורי'. וכן כתבו ר"ף (שבועות טו), רש"י (שבועות לב. ד"ה תלמיד) ורמב"ם (הל' שבועות ג, ז), וכן הוא בירושלמי (ברכות ב הלכה א; מ"ק ג, ז; נזיר ד, א; שבועות ג, ג); וכן כתב כאן בדקדוקי סופרים. [ומצאנו שהצורה 'שלום עליך רבי ומורי' נאמרת כתשובה ל'שלום עליך רבי' - ברכות (ג). תשובת ר' יוסי לאליהו; כלה רבתי ג, א; מדרש משלי ט, ב; וכ"כ רמב"ם הלכה (הל' ת"ת ה, ה). אך בסנהדרין (צח). פנה כן ריב"ל אל המשיח ולא כתשובה. וע"ע תענית (כ:).]

עג: ר' אלעזר חולק (לגבי עדים שהוכחו ולבסוף הזומו; עד): וכן אביי. דעת רש"י שאביי חולק על רבא גם בעיקר ההלכה ולא רק בראיה מהתוספתא (רש"י עד: ד"ה ובפלוגתא; ראה בדעתו נמו"י כח. בדפי ר"ף, וע"ע תוס' עג. ד"ה שהעידו); ואף נראה שפך תפס להלכה, ובאות ע' של יע"ל קג"ם, המורה על יד זומם (למפרע נפסל, כאביי), כולל גם דין עדים שהוכחו ולבסוף הזומו, שהכחשה אינה תחילת הזמה (יש"ש סי' כג, בעקבות דברי נמו"י בדעת רש"י בפירושו על המשנה; ע"ש; וע"ע לחם משנה הל' עדות כא, א). **אך רמב"ם** מחלק בין הסוגיות, ובאחרונה פסק שהכחשה תחילת הזמה (עדות יח, ד, וכס"מ; ע"י יש"ש שם ולח"מ הנ"ל). ובספר **המאור** (כתב בדפי ר"ף), וכן בהגהות **רש"י** (עד:), כתבו שאפשר שאף אביי לא נחלק עם רבא על עיקר הדין, אלא על רגזו (וכן משמע בפירושו רבנו חננאל, מהד' מוה"ק, ה'תש"ע).

איש פלוני סימא עין עבדו. יתר פירוש בסיכום הסוגיה, נמצא בקונטרס דפ"ה העזר.

עה. הודה בקנס ואח"כ באו עדים. מש"כ בפני בעל דינו, ע"פ הסוגיה להלן (קח: וכפי שהעירו שם בתוס' ד"ה תבעו שומר), שם דנו אימתי הודאת הגנב בפני השומר נחשבת הודאה בפני הבעלים לפטרו. אך הקשו המפרשים, שבסוגייתנו - במעשה דרבן גמליאל וטבי עבדו - אין משמע שהודה ר"ג בפניו (אף שאפשר לדחוק כן!) עיין **קצות החושן** (חו"מ פא ס"ק י). ובחידושי **רבי מאיר שמחה** (קח: כתב (בתירוץ שני): "ואולי יעבד, כיון דלישראל שנמכר לעכו"ם מצווה כל ישראל שלא ירדנו בפרך - א"כ כאן שמשוחרר ומחזיקו עבד, כל ישראל היו תובעים, ולכן הוי הודאה" (וע"ש תירוץ הראשון). גם **בישועת דוד** (חו"מ סי' ב, א ד"ה וזוה יש ליישב) כתב ששונה שחרור עבד, אך באופן אחר - כאן אין תובע ולכן אין 'בעל-דין' שצריכה להיות ההודאה בפניו: "דכיון דאין השיחרור תשלומין לעבד שבביל היזקו כי אם קנס לאדון - וא"כ אין העבד התובע, ולכן אף בלא תביעתו הוי דין מודה בקנס, דזה דבעינן תביעה בקנס היינו דוקא היכא דהוי תשלומין להתובע". ובאולם **המשפט** (סי' פא סד"ה ביאור הגר"א) כתב שר"ג עצמו הוא הבעלים! זו לשונו: "אפשר דבעבד, דקודם שנתחייב בב"ד הוא קאי לבעלים - מיחשב ההודאה כפני הבעלים". [וראה עוד בילקוט ביאורים שבמהדורת מתיבתא עוז והדר].

ובמש"כ דסוגיין כרב, ע"פ הסוגיה להלן (קח:). בשתי סוגיות הוא שם: "תבעוהו בעלים לשומר ונשבע... מי נפטר הגנב בהודאת שומר" וכו'; ו"תבעוהו בעלים לשומר ושילם... נפטר גנב בהודאת בעלים או לא". כן נראה מפשטות העניין שם, דקי"ל מודה בקנס ואח"כ באו עדים פטור (ואע"ג דהדר שקלה לאודייתיה, וכפר, נדון שם האם עודהו נחשב מודה בקנס, ע"ש). אמנם ע"י חידושי רבי מאיר שמחה להלן שם.

ולגבי מחלוקת ת"ק וראב"ר ש" (רא"ה עדים שמשמשים ובאים); לשמואל חולקים בדבר ושמואל, ושמואל כראב"ר; ולרב - חולקים רק כשהודה בראותו את העדים באים. ובשבועות (מט). תנן לדברי ת"ק בלבד; ונמצא שהמשנה כפשוטה יכולה להיות סיוע לרב; שהרי, אף לשמואל, סתם משנה אינה כראב"ר.ש. ומכאן, לכאורה - וכן מהראיה שהביא רב אשי מהברייתא לרב המנונה - אפשר לומר דסוגיין כרב (ועיין משנה למלך הל' גנבה ג, ח).

אמנם י"ל ששמואל יעמיד את המשנה בשקזרו העדים לאחוריהם ולא העידו, כדמוקי לה הכא (וכ"כ שם בתוס' ד"ה ראה); ואף שאנן הסבר זה נדחה בברייתא, מפני דברי ר' אבא ר"ש שבסיפא נדחה, ויכול שמואל לטעון שהמשנה אינה עוסקת בנידון הברייתא (ולסתום כת"ק) אלא בשחזרו העדים לאחוריהם (ולית מאן דפליג בדינה).

ר'בא: רב לא חילק. כך לפי הפירושים שנדפסו לפנינו בשם ר"ש (ד"ה אמר רבא וד"ה קפחתי, ועיי' ההגהה שעל הגליון והגהת הב"ח ד; ועיי' בתוס' ד"ה אמר ליה שאחד מהם של רשב"ם). וכן מתבאר ממה שרב הונא (לעיל עד:): חולק על רב המנונא (וכן דברי חז"א סי' יח, ח ד"ה והנה; זריחת השני; ועוד; ועיי' תורת חיים עה. ד"ה אמר). אך דעת תוס' שרבא בא לשבח את רב המנונא על החילוק שלו, שנעלם לרב הונא (ע"ש).

והנה הקשו רבים, שבסוגיות אחרות אין משמע כחילוקו של רב המנונא; ואף במסכתין התעלמו הגמ' ורש"י מהחילוק הזה; עיי' לעיל (יד: ועיי' מ:), ורש"י (טו. ד"ה ממונא; עד. סד"ה ואי דלא העמידו, ושם הקשה עליו בתוס' ר"פ), שעולה משם שאף כשאין פוסט עצמו בהודאתו פטור. ובדעת רש"י לכאורה י"ל ששאר הסוגיות סוברות כרבא החולק על רב המנונא (וכן כתבו בבירור הלכה). וכן דנו בדעת רמב"ם, שלכאורה פסקיו סותרים. **משנה למלך** (גנבה ג, ח-ט): הסוגיות חולקות, וסוגיית משביעי ע"י קנס (שבועות לג.) כשמואל (אמנם הניח בצ"ע פסקי רמב"ם). **מרומי שדה** (שבועות לג. ד"ה בסוגיא): דעת רמב"ם שדברי רב המנונא אמורים רק בדבר שיש בו קרן, ולא בפלגא נזקא וכיו"ב. וכ"כ יש"ש (סי' כו), שרק בגנבה נאמר; וכ"כ בשער המלך (הל' עבדים ה, יז ד"ה ודע). וזו שיטת יש"ש חולקין' שהביא המאירי (ואף את שיטת רש"י נוח ליישב כן; ביאור חברותא סוף הערה 14). ולגבי קושיית רבא לרב המנונא ממעשה דר"ג, יש לפרש שבא רבא להקשות שאין מסתבר לחלק בכך ("דאם איתא דישן לחלק בגניבה בין היכא שפוטט עצמו מכלום להיכא דמתחייב בהודאתו - ה"נ הי"ל לרב המנונא לחלק ג"כ ביציאת ראשי אברים ולומר דכיון שפוטט עצמו מכלום לא אמרינן מודה בקנס פטור ואפי' בשאר קנסות" - לשון שער המלך. ע"ע יש"ש ומרומי שדה הנ"ל). **ובתורומת הכרי** (א ד"ה התנאי הרביעי, וסיכום דבריו בד"ה העולה מזה) שלל חילוק זה בין דבר שיש בו קרן לבין דבר שאין בו. **ובחידושי ר' נחום** (עד., אות רלה), הזכיר חילוק נוסף של יש"ש, בין היכן שבתחילה פָּרַר בגנבה, ואח"כ באו עדים, והודה על הטביחה, לבין היכן שמלכתחילה הודה על הגנבה; וכתב כן: "ולפי"ז ניחא היטב דברי רש"י ותוס' בסוגיין (-לעיל עד.), דס"ל דלמסקנא אפי' היכא שפוטט עצמו מכלום אינו חייב רק אם כפר מתחילה, וניחא דבשן ועין שמודה מתחילה פטור אף על גב שפוטט עצמו מכלום". ובספר **בית הלל** (לרב הלל אריה ליב ליבשיין, ורשה; ח"מ סי' א, ה, דף ז. מדפי הספר, ד"ה וכד מעיינין) הציע שרש"י סובר כראב"ד (שהובא בנמו"כ כט. בדפי ר"ף), שבזמן הזה, שאין דנים דיני קנסות והתופס אין מוציאים מידו, המודה בקנס ואח"כ באו עדים פטור מפטור עצמו לגמרי. ולכן כתב רש"י (טו). לגבי פלגא נזקא שהנפק"מ למודה ואח"כ באו עדים, שהרי אצל רב פפא ורב הונא בדרי' לא היו דיני קנסות. ע"ש. ע"ע אוצר מפרשי התלמוד (ב"ק טו. ברש"י הנ"ל). ועיי' עוד בירור הלכה (מכון הלכה ברורה).

עו. גנב והקדיש. על פעולת ההקדש אין משלם 4-5, ששמו עליו. ולהלן (עט.). תניא שחייב, ופירשו שם בתוס' (ד"ה גנב והקדיש), בתוס' **רבנו פריץ** (מובא שם בשטמ"ק) ו**רא"ש** (ס"ס ט), ששם מדובר בקדשי בדק הבית, שאין שם המקדיש עליהם. אך הביא שם **בשיטה מקובצת** בשם **מאירי**, **רמ"ה** ו**רבנו יהונתן**, וכן הוא ב**מסג' שברי"ף** (כט.), שהברייתא דלהלן פליגא אמתניתין ודחיה מההלכה **(ומהרי"ק ש** כתב שזו שיטת רוב המפרשים).

והקדיש לאחר היאוש. לעיל (סח:), למ"ד יאוש לא קני - קנהו ההקדש ביאוש ושינוי-רשות; ולמ"ד יאוש קני דין זה נכון אך פשוט ולכן העמיד שם (ריש לקיש) שהקדישו בעליו (לא הגנב!) בהיותו ביד הגנב, לאחר שאמרו הדיינים לגנב 'אתה חייב לשלם' (אך ב'צא תן לו' נעשה גולן ואין לחייבו 4-5); וכצנעין דתנן שיכולים הבעלים להקדיש כשאינו בידם.

גנב קרבן מבית מקדישו - פטור מפל וכו'. מש"כ שגלמד מ"רעהו", אף דבסוגיין נאמר "וגונב מבית האישי", הוא ע"פ מה שכתב כאן **רשב"א**, וכ"כ **תוס'** לעיל (סג. ד"ה רעהו), שעיקר הדרשה מ"רעהו", וכאן הגמ' נקטה את המשך הפסוק אגב גררא דדרשת גונב מגנב. אמנם נאמרו לכך תירוצים נוספים. **רש"י** (על תוס' הנ"ל): דמ"רעהו' נפקא לן דלא משלם להקדש, ומ'וגונב' כו' ממעטינן דלא משלם להבעלים, וכן משמע שם מפלוגתת ר"ש, וכן משמע על מלשון הרמב"ם רפ"ב מהל' גנבה. **תוס'** בשבועות (מב: ד"ה על, תירוץ שני): "וגונב" לגנב עצמו, "רעהו" לטוען טענת גנב.

ריש לקיש (עו:): שחטו בעל-מום בחוץ. כתבו **בתוס'** (עו: ד"ה ור"ל), שלשיתו של ר"ל לעיל (סח:). - שמדובר במשנתנו (בדברי ת"ק) שהקדישוהו הבעלים ביד הגנב - א"צ לומר כאן "ר"ש אמילתא אחריתי קאי"; שלא נצרך הסבר זה בגמ' אלא לר' יוחנן, שפירש (לעיל סח:). שמדובר שהגנב הקדיש (והוכיח ממנה שזאוש אינו קונה). אך לריש לקיש, כאמור, מדובר שהקדישו הבעלים בהיותו ביד הגנב (וכמ"ד שיכול להקדישו אף שאינו תחת ידו), ומדובר לפני יאוש; ורבי שמעון חולק על ת"ק בקדשים שחייב באחריותם ומחייב תשלומי 4-5, שבטביחתם חייבים הבעלים לשלם בהמה להקדש (וא"כ הוא דבר הגורם לממון). וא"כ מה שמעמיד ר"ל בסוגיין "בשוחט בעלי מומים בחוץ" הוא לפי שיטתו שמדובר שהקדיש הבעלים לאחר הגנבה; ובא להסביר מדוע אין זו 'שחיטה שאינה ראויה' כשחייטת קרבן בחוץ.

עח: 'הרי עלי עולה' והפריש שור ונגנב וכו'. מש"כ שהוא לר"ש, כ"כ רש"י (ד"ה גנב פטר). ושני הסברים אפשריים בסוגיה ע"פ רש"י (התברר בישיבה עם ר' אברהם **ספראנוביץ**, אמנם הוא דעתו כפירוש א: א) השור הנגנב קיים, וודאי שיחזיר אותו, והדיון לגבי הפל (אמנם אין משמע כ"כ מלשון רש"י הנ"ל שמדבר על 'פסידא דהקדש'; אך שמוא אפשר לומר בדוחק שהכוונה להפסד' הקנס הראוי לו). [ואמר גם, שיש מקום ללמוד מזה, שאם החזיר הגנב את השור להקדש והוקרב לשם הבעלים יצא ידי חובת הקרן כלפי הבעלים.] ועיי' **יד דוד** (ששלל הסבר זה בדעת רש"י, בשל הקושי האמור); קובץ שעורים (אות עג. ב) השור איננו, והדיון לגבי הקרן (לרש"י המזיק הקדש פטור - לעיל ו: ד"ה שור רעהו, ט: ד"ה נכסים שאין בהם מעילה, "כולהו נזקי"; וכמתברר בתוס' ו: ד"ה שור, שחייב הקרן כלפי ההקדש אינו אלא מדרבנן. ועיי' **אור-החיים** הקדוש שמות כב, יד, שהמזיק הקדש חייב בדיני שמיים), וממילא נלמד לגבי הפל וארבעה-וחמישה. ועיי' משנה למלך בהל' גנבה (ב, א) ובהל' מעה"ק (טז, ז) ויד דוד הנ"ל. ע"ע **תולדות יצחק** (לרבי יצחק חזקוני) ו**יד דוד**, דלרבנן פשיטא דמה שגנב מחזיר ואינו יכול לפטור עצמו בפחות; שבבית הבעלים חשבינן ליה הקדש גמור ועל כן דינו עם ההקדש לשלם הקרן בשלמותה; וכי קמביעיא לרבא - לר"ש, דחשיב כשל בעלים.

2 שגנבו יחד וטבח האחד לדעת חברו. אלו 'שותפים' בגנבה. לשון **נחלת משה**: "צ"ל דהכוונה ששני השותפים גנבו מעלמא; דאם רק שותף אחד גנב וטבח - א"כ מה החידוש שחייב כפל וד' וה'?"

2 שגנבו יחד. בב"מ (ח). "אמר רבא... מגו דזכי לנפשיה זכי נמי לחבריה. תדע, שאילו אמר לשלוחו 'צא וגנוב לי', וגנב - פטור; ושותפין שגנבו - חייבין...". **רש"י** שם: "ואילו שותפין שגנבו - והאחד הוציאה מרשות בעלים לדעתו ולדעת חברו, אמרינן בבבא קמא דחייבין". והקשו שם **בתוס'** (ד"ה ושותפין): "ואין נראה, דהתם בטביחה איירי, וטביחה אפי' אמר 'צא וטבח לי' חייב, דדרשינן (עא). 'תחת' לרבות השליח! אלא שותפין שגנבו - שהגביהו שניהם". ולכאורה מכאן קשה לרש"י - הַכִּיצַד מועיל בזה שגנב לדעתו ולדעת חברו? הרי אין שליח לדבר עבירה! וכן הקשה ר' עקיבא איגר (להלן :), זו לשונו: 'ובאמת לא הבנתי אמאי השותפין שגנבו חייב מטעם מגו דזכי לנפשיה וכו'; הלא זכיה מטעם שליחות הוא... וכי נימא היכא דזכי לנפשיה מצי לזכה לקטן ולהיות שלוחו, אם לא מפני דרכי שלום לבד דיש להם זכיה? וצ"ע". **באילת השחר** ביאר שיש לחלק בין קטן, שאין לו זכיה, ובין כאן, שאין חסרון במשלח אלא שאין השליח יכול להיות לדבר עבירה; וע"ש שביאר. **בקצות החושן** (סי שמח ס"ג) כתב על דברי רש"י: "ומ"ש רש"י 'ואילו שותפין שגנבו אמרינן בבבא קמא דחייבין', נראה דלאו מטביחה יליף, דבטביחה אפילו היכא דאינו טובח רק אדחבריה רבי קרא דיש שליח לדבר עבירה; אלא משותפין שגנבו הוא דיליף, דאי לאו משום מיגו דזכי לנפשיה דבבר עבירה לא משכחת שותפין שגנבו, דאפילו הגביהו שניהם כאחד אי לאו משום מיגו דזכי לנפשיה תַּעֲשֶׂה זו כמנוחת ע"ג קרקע וכו'". וע"ש באורך. וכן **בנחלת דוד** (בב"מ),

ע"ש. וכיו"ב נקטו עוד אחרונים בשיטת רש"י (לשון ר"ש שקוף, ב"מ סימן ט, ובמהדורות הישנות ח, אות ב סד"ה דהא: "דהא דלא מהני שליח לדבר עברה הוא רק אם עושה מעשה עבור חברו בפ"ע; אבל אם במעשה שעושה לעצמו מכוון גם לחבירו - מהני; וע"ש גם בסימן שלאחריו). בדרך אחרת, אמר לי (ביום י"ט בכסלו ה'תשע"ט) החכם ר' אברהם ספראנוביץ' ממה שעייני בסוגיה זו כעשרים שנה קודם לכן והתעמק בה חודשים רבים, שהוקשו לו דברי רש"י כנ"ל. תורף דבריו, שאין מקום לומר 'מינו דזכי לנפשיה' בשליח לדבר עברה. אלא שיש לחלק בין מעשה הגנבה ובין הקניין. בגנבה מרשות הבעלים, בדרך כלל ישנו מעשה גנבה, והוא אחיזת החפץ והעלמתו מהשגת הבעלים, אך עדיין אין הגנב מתחייב עד שימשוך את הגנבה מרשות הבעלים (ע"י ב"ק ע"ט). 'דבר העברה' הוא מעשה הגנבה, ואף שעדיין החפץ ברשות הבעלים ולא קנהו הגנב, מעשה הקניין שאח"כ אינו מעשה עברה אלא מעשה קניין ככל הקניינים. לפיכך, אם עשו השותפים יחד מעשה גנבה ברשות הבעלים, ועדיין לא משכו את הגנבה משם ולא קנוה, יכול האחד לעשות את הקניין - המשיכה - גם בשליחות חברו, ואין זה שליחות לדבר עברה, שהקניין עצמו-לבדו אינו מעשה עברה. והרחיב ר' אברהם ספראנוביץ', שכזכור, רש"י מפנה לב"ק (ע"ח), ושם הגמ' מחייבת (תשלומי ארבעה וחמישה) את השותף שפָּטַח לְדַעַת חבירו, ופוטרת (מ-4-5) כשטבח על דעת עצמו. מ"מ חזינו מהתם, ששותפין שגנבו יחד חייבים על הגנבה. ועיין רש"י בסמוך (ע"ט. במשנה) לגבי גנב ברשות הבעלים, נתנו לבכורות בנו וכו', שפירש (בפירושו השני, אשר כתב שהוא עיקר, בד"ה פטור) - נתנו הגנב (את הגנב, בעודו ברשות הבעלים) לבכורות בנו וכו', והמקבל הוציא מרשות הבעלים - חייב, ונימק זאת (שם): "דמיחייב גנב בקניין שלוהו". כלומר, מעשה הגנבה - שבטו קוראת לו המשנה 'גנב' - הוא שבתוך רשות הבעלים הקלים את הטלה מרשותם; אך עדיין חסר הקניין הממוני, וזאת עושה באמצעות שליח, וזה קניין ממוני רגיל, שהעברה כבר היתה לפני כן (בשותפים - עשאוה אז ביחד), ולכן הקניין מיוחס לשולחו ואין כאן שליחות לעברה. וכך הם דברי רש"י בב"מ, 'האחד הוציאה לדעתו ולדעת חברו' - שאחד עשה את הקניין הממוני. ויש להעיר, כי הקניין עצמו יכול להיות כולל את מעשה הגנבה - כאשר השליח מתכוון בעצמו (ומעצמו) לגנוב; וכן כגון שה'גנב' מיידע את השליח שהטלה גנוב ומבקש 'הוציאהו עבדך מרשות בעלך' - אז הוא מעשה גנבה חדש והשליח הוא הגנב. והיאך אותו מעשה יכול להיות כאן מעשה גנבה וקאמור-לעיל מעשה קניין בלבד? ישנם מעשים שהם מעשה עברה בעליל, כגון פריצה לבית בלילה או בהחבא (אפי' אומר המשלח 'זה ביתי'), ועל השליח להישמר; ולעומתם, יש מעשים שיכולים להיות מעשה רגיל ואינו מיוחד לעברה (כגון סְפִינְי וְהוציא עבדך את הטלה מִחֲצֵרְךָ), ולכן כשאין השליח יודע שזו גנבה - אין זה אלא מעשה קניין. והוסיף: שותפים שעשו יחד מעשה גנבה (העלימו הטלה בתוך רשות הבעלים), ואחד מהם לבדו נוקפו ואינו רוצה לסיים את מעשה קניין הגנבה, ואיך אומר לו: 'אמנם אינך רוצה לעשות זאת, אנא סייעני והוצא' - כיצד דוננו? אע"פ שעשו יחד את הגנבה, קניין זה שיעשה השותף רק לדעת חברו - יהיה גם מעשה גנבה עיקרי שִׁבְטָל את מעשה הגנבה הראשון (שאינו מחויב בגנבה הראשונה, שבה לא היה קניין, ולכן עתה עושה גנבה חדשה, שהרי יודע שהטלה גנוב, ואין שליח לדבר עברה). משא"כ כשמוציא גם לדעת עצמו, שאז מסיים בכך את מעשה הגנבה הראשון. ולשון רבא בב"מ, 'צא וגנוב', מורה על כך שאין שם שותפות, לכן השליח מתחייב, ולא השולח, שאין שליח לדבר עברה. ואמר לי רא"ס, שאחרי שהתחדש לו דבר זה, עבר שוב על דברי האחרונים בסוגיה זו, ולפתע מצא כי בתגמת ברוך טעם על קצות החושן כתב ממש כן (ובקצרה), והוא הוא שציין לדברי רש"י במשנה להלן בסמוך (ע"ט). וע"ע ענפי ארז הלכות קניינים (לרבי אברהם גורביץ, מהדורה שנייה, ה'תשע"א; קונטרס בגדרי קנייני ממוני, פרק ב ענף ב). [ממה שאמרנו כאן שאם הודיעו הגנב לשולחו שהחפץ גנוב השליח מתחייב כגנב, אחרי זמן מה חזר בו החכם רא"ס הנ"ל, ואמר דהני מילי כשהגנב הזיז את החפץ ממקומו המיוחד (לא קנהו) והחזירו לשם. דאי לאו הכי, השליח לא הגביה את החפץ ממקומו המיוחד ועל כן לא ייחשב לגנב, אלא לשומר (וגם הגנב לא התחייב כגנב, כאמור). ואמר לי עוד כי במ"מ (ב, טז) כתב דבכה"ג חייב, אך יד המלך שם כתב שפשוט שלא, וכך מוכח מפיחמ"ש לסיפא דמתני' (נתנו וכו') שעוסקת בדיני שומר ולא בגנב.]

ע"ט. (השמטה) גנב והקדיש. לבדק הבית - תוס' (ד"ה גנב והקדיש). הבאנו לעיל (עו.) ובהערותנו שם, ראה שם.

לגבי משיכה ברשות הרבים. בהערת השוליים. תוס' כאן (ד"ה או; וכ"כ בשם ריצב"ב בכתובות לא: ד"ה וברשות הרבים): מחלוקת רב אחא ורבינא היא בין לגנבה ובין לקניין, והסובר שמשיכה קונה ברה"ד חולק גם על אביי ורבא בבבא בתרא. אך בכתובות (שם) כתבו בשם ר"י (וכ"כ מפרשים בדעת רמב"ם, ע"י גר"א חו"מ שני סק"א), שחלקו רק לגנבה, ולקניין מודים שאין משיכה ברה"ד, ואין חולק על אביי ורבא בזה (ובספר שלמי רש"י לב"ק, לרב שלמה סוקל, מודיעין עילית ה'תשע"ד, הסיק שמדברי רש"י אין הכרע האם סובר כר"י או כריצב"א). [ובטעם החילוק בין גנבה לבין קניין, כתבו אחרונים (קובץ שיעורים ב"ב אות שח; מנחת שלמה, ועוד), שבמקח צריך שיוציא מרשות המוכר ויכניס לרשותו, ובמשיכה לרה"ד איכא הוצאה מרשות בעלים וליכא הכנסה; אך בגנב מתחייב בשביל הוצאה גרידא אף שלא הכניס לרשותו. וריצב"א חולק, דאין גנב מתחייב אלא במשיכה הראויה לקניין, ובעיני גם הכנסה לרשותו. ובאור לציין (כתובות שם, סי' נו אות א), כתב שחלקו בעיקר גדר החיוב של גנב, האם משום היזק חבירו הוא מתחייב בתשלומין, או כיוון שלקח לעצמו הוא מתחייב, שלדעת ריצב"א החיוב הוא משום שלקח לעצמו ולכן צריך שיהא באופן המועיל לקניין, ולר"י החיוב הוא על מה שהזיק את חברו. [ובתוס' ר"ד בב"מ (ט): כתב שבבעלי חיים מועילה משיכה ברה"ד (דעיקר משיכתו היא להנהיגה לפניו ולא שיביאם אצלו). ולגבי מה שלכאורה קשה ממשנתנו, כתב: "ומאי דאמרין בהמה מושכו ויוצא שאם היה ברה"ד דלא קנה - התם משום דלא עבד משיכה ברה"ד אלא רוצה לקנותה בהוצאה שעשה לה מרשות הבעלים והביאה ברשותו, והילכך אם הוציאה מרשות הבעלים לרשות הרבים לא קנאה, שלא הביאה לרשותו; אבל אם הנהיגה ברה"ד עד שתעקור יד ורגל או שתהלך מלא קומתה - ה"נ דקני".

מִשְׁךְ החוצה ומתה ברשות הבעלים פטור. לפנינו ברש"י: פטור מפלום. וכתב ריעב"ץ שהיא הגרסה הנכונה, שכן רש"י בכתובות (לא: ד"ה ברשות הבעלים פטור). ולא כהגהה שבגיליון שפטור רק מפלום, דאמאי יתחייב בקרן כשלא משך? ע"י תוס' יו"ט (משנה ו). אמנם בדק"ס (הו"ד באוצר מפרשי התלמוד ובספר שנויי נוסחאות) כתב שבכל הגרסאות הישנות כאן (וכן ברש"י שברי"ף דף כ"ט). הגרסה אינה כלפנינו. וליישב אותה כתב בספר בית דוד (לר"ד קורנאלדי, על המשניות, על דברי תוס' יו"ט הנ"ל), "דהא דקתני 'היה מושכו ומת' היינו שע"י משיכתו המיתו, כגון שחָנְקוּ או שחבטו ע"ג קרקע בחפזו להוציאו כדרך הגנבים, ולפיכך בקרן מיהא חייב, דאע"ג דלא קנייה לענין כפילא הא המיתו, ופשיטא דהחונק בהמת חברו ברשותו דחייב". ולפיכך דחה גרסת רש"י שלפנינו והעמיד הגרסה הישנה שפטור רק מפלום. ע"ש. וביד דוד כתב, שכיוון שהחזיק בה ע"מ ליטלה הוה כשואל שלא מדעת דהוה גזלן ונתחייב באונסין מיד אע"פ שלא משך; ע"ש. ובסתירת רש"י כאן (לגרסה זו) ובכתובות, שמא מהדורות מהדורות הן של פירושו; וצ"ב ("ואין תימה דבכמה מקומות מצאנו כן דרש"י מפרש לפעמים במקומות חלוקות ע"פ שיטות שונות" - ערוך לנר נדה מה. ועוד. ובשו"ת בית דוד סי' א כתב שלפעמים רש"י קיבל שני פירושים בסוגיה, ובמקום להטריח ולכתוב שניהם זה בצד זה מפרש כאן כך וכאן כך. הבאנו בהערותנו לזבחים לב:).

תיקנו משיכה לקבלת השמירה. וכן לענין חזרה (שאינן המשאל יכול לחזור בו אחרי שהשואל מִשְׁךְ); ועיין ב"מ (צ"ט). וראה הערותינו שם (פא: צ"ט) בס"ד.

ע"ט: בארץ-ישראל אין מְגַדְלִים בהמה-דקה אלא במדברות וכו'. והנה לעיל (נד. ובב"מ כז.) "אמר רבא: חמור דבור לרבי יהודה, ושה דאבידה לדברי הכל - קשיא". ובתוספתא (ד, ח) וגם במשך חכמה (דברים כב, א) דָּבַר על כך בהקשר לאיסור גידול בהמה דקה בא"י; ראה הערתנו לב"מ (כז) בס"ד.

פ. מעשה בחסדי. לביאור המעשה עיין במפרשים. בשט"מ"ק הביא בשם גאון, שסמך החסיד על רבן גמליאל. ע"ע נחלת משה. ובזריחת השני כתב שהיה לו לגדל במקומות המותרים (יערות, מדברות) ולא בבית; ע"ש שהרחיב. והחסיד הזה הוא ר' יהודה בן בבא; כמובא כאן במצפה איתן וביפה עיניים מהירושלמי בסוטה, וכן הוא בתוספתא כאן (ח, ד).

(השטמה) רב הונא הניח לאשתו לגלגל, ורב אדא הגיב על כך בחריפות. ע"כ. עי' שיטה מקובצת בשם רבנו ישעיה, ביחס לרב הונא: "וצריך לומר דהיתה חשובה בעיניו יותר מפל אדם מפני חסידותה, והיתה נוהרת שלא לרעות מן הגזל".

וכן גר שי"ש אפילו כלבים וחזירים. ה"ה לבהמה דקה; וכ"כ בשיטה למהרי"ק ובחסדי דוד (תוספתא ח, ד), דנקט כלבים וחזירים לרבנותא, דאע"ג דאסור לגדלם בכל מקום. ובחסדי דוד הוסיף דקמ"ל דאע"ג שנפלו לו בירושלם ולא הוציא משלו עליהם כלום, אין מכריחים אותו למכור הכל מיד.

ר"ש בן אלעזר. לפנינו ר' ישמעאל, ולהלן (עמוד ב) ר"ש ב"א, וכן יש לגרוס כאן (ע"פ ספר שינוי נוסחאות פרנקל), ואותה ברייתא היא. ומכך שהגמ' מקשה (להלן) מדברי ר"ש ב"א על רב, נראה שאינו חולק על ת"ק (יד דוד; ע"ש). ואמנם מלשון הברייתא אפשר לומר שחולק, ולת"ק אסור בכל גווני. בספר הלכה למשה (לר' חיים משה אמארייליו, הל' נזקי ממון ה, ב), ובספר יד דוד (פ:), הביאו שתי האפשרויות. וממה שכתב בחסדי דוד (לתוספתא ח, ה) נראה שיש בזה מחלוקת בין שני הפירושים של רש"י לגבי 'כלבים כופרים': לפירוש קמא (כלבים נסים) קאי ר"ש ב"א אמלתיה דת"ק דאסור כל חיה דקה, ופליגי; ולפירוש בתרא נקט ר"ש ב"א אגב, ולא קאי אמלתיה דת"ק.

חתולים שחורים ולבנים. בתלמוד בבלי מהדורת הרב עדין שטיינזלץ, כתב שבאותם דורות "החתול עדיין לא נעשה מבוית ממש והיו משתמשים אז בחתולים שהיו חתולי בר שגודלו בבתי. החתולים הלבנים (הבהירים) היו כנראה קרובים יותר לחתולי המדבר הפראיים, משום כך פסק רב שחתולים אלה נחשבים כחיות טורפות לכל דבר". ולגבי חולדותינה, כתב שם שמהתיאורים בסוגיה נראה שיש לזהות חיה זו עם הגחן (הקרוב מבחינה ביולוגית לנמיה). ע"ש. ולכאורה שתי הלשונויות בסוגיין בזיהוי חיה זו אינן חולקות (אמנם לא מצאתי מי שהתייחס לכך).

פ: מתריעים בתחילה ובשופרות בשבת. הן סוגיא פליגא אסוגיא דתענית (יד). שאין מתריעים בשבת בשופרות. והתבאר בס"ד בדברינו בתענית (כב): ובהערה החיצונית שם, ראה שם.

רב אשי: שררה. ע"פ מהרש"א בח"א, ע"ש.

פא: 10 תנאי יהושע. מצינו גם שתיקן את ברכת הארץ שבברכת המזון (ברכות מח:). אמנם אין קושי באיזהזכרה בסוגיינתנו, שנ"ך שאינה מעניין התנאים' שבסוגיינתנו שהם התרי ממון. לתקנות נוספות המיוחסות ליהושע, כמו לפירוט התקנות שבסוגיינתנו, עיין בהרחבה בספר התקנות בישראל (ר' ישראל שציפנסקי; כרך ב, פרק ב, ושם בתחילת הפרק דן במניין).

תולשים משדה פרטית שיחים קוצניים לחים מחוברים. חריגה מזה והיתר גורף יותר נאמרו לגבי מחנה היוצא למלחמת רשות (עירובין יז, ע"ש).

פא: (השטמה) ר' שמעון בן אלעזר: פירות ועצים תלושים שבהרים בחזקת כל השבטים; ומחוברים - של אותו השבט.

(7) הנצרך נפנה לנקבו אחורי הגדר וכו' ומקנה באבן מהגדר וכו' אף בשבת. בפשטות, הפונה להתיר לקחת אבן מן הגדר (שזו לשון הגמ': "לא נצרכה, אלא ליטול הימנו צרור"). רש"י (פא. ד"ה לאחורי הגדר: "...ואע"פ שפורץ את הגדר"); רבנו יהונתן (מובא בשטמ"ק). ומה שאמרו "ואפילו בשדה שהיא מלאה כרכום", משמעו "ואף על פי שהשדה צריכה שמירה גדולה" (רבנו יהונתן). ולפי זה, בשבת התירו אפי' לקחת מן הגדר. וכתב המאירי: "ופרשו גדולי המפרשים: בשבת - דוקא באבנים שלא נתחברו בטירת טיט ביניהם". ומשיך, ע"פ מעשה מר זוטרא חסידא: "ומ"מ מדת חסידות לחזור ולגדור מה שפ"ץ". והיינו כרש"י, שפירש (עי' ד"ה אמר ליה לשמעיה: "בחול") שהמעשה היה בשבת, וביום חול אמר לשמשו לגדור היטב. וכ"כ מהרש"ל בים של שלמה (ס' מ תקנה ז): "...אפילו בשבת מותר, דאינו כסותר. ונראה דוקא בנטילת צרור בעלמא, אבל אם לקח צרור גדול, או שהגדר דק הוא, וימצא כשנוטל הצרור אז יהיה אח"כ נקב - אזי הוא סתירה גמורה, ובניין הוא, ואף על פי שהמקלקלים פטורים, וגם הנקב אינו עשוי להכניס ולהוציא - מ"מ אסורים לכתחילה מדרבנן... וגם דבר תמוה הוא, לסתור בשבת הכותל, ולעשות נקב להדיא; אם לא שהוא נקב עבה, ולוקח צרור בעלמא, שאינו ניכר ונראה כ"כ. ואסיק, מר זוטרא חסידא שקיל ג"כ צרור בשבת מן הגדר לקנח, והחזיר הצרור למקומו. ואמר למחר לעבדיה זיל שירקיה, פי' טחהו בטיט. ודוקא הוא עביד משום מידת חסידות, דחסידא הוא; אבל לא משום דדינא הכי הוה". אך יש פירוש אחר, המובא בשיטה מקובצת בשם גאון. לפי זה, לא התירו לקחת מן הגדר, אלא מן השדה עצמה (אולי גרס "לא נצרכה אלא ליטול הימנה צרור", אם כי בשטמ"ק הגרסה "ממנו", וגם בדק"ס לא מצאתי זכר לגרסה "הימנה"). ו"אפילו מלאה כרכום" - אע"פ שעוקר עשבי כרכום ומפסיד ממנו. ואפילו בשבת - וכדאמרין התם (שבת פב). צרור שעלו בו עשבים מותר לקנח בו (אך התולש ממנו חייב חטאת). ובמעשה מר זוטרא חסידא מדובר הן בשבת והן בחול, שהיה דואג ליישור פני הקרקע אח"כ. והוסיף הגאון: "ומורי הרב בשם ר' יעקב שונה דהאי עובדא דמר זוטרא - בחול הוה". הטור פסק (ח"מ רעד, ז): "ונפנין אחורי הגדר, ואפי' בשדה המלאה כרכום שהריח קשה לה, ונוטל הימנה צרור לקנח בו". מלשון זו דייק במגן אברהם (או"ח ש"ב, ה), שפירושו קרוב לדברי הגאון: "אבל בטור ח"מ סי' רע"ד כתב 'ליטול ממנה צרור', משמע מן השדה, אבל מן הגדר אסור; וכ"מ בר"ף (כט: בדפיו) ורמב"ם (הל' נזקי ממון ה, ג) שהשמיטו 'אפילו בשבת', ש"מ דס"ל דמקד אסור ליטול, רק משדה מותר, וזה כבר כתבוהו בהל' שבת" (עי' רמב"ם הל' שבת כו, ד-ה) וע"ש מ"מ ח, ד; וש"ע או"ח ש"ב, ג). וכן הביא להלכה באליה רבה (שם, ז), וכן במשנה ברוה (שם ס"ק יח) וז"ל: "איתא בגמרא: מותר לפנות אחורי הגדר דשדה חבירו; ומותר ליטול צרור לקנח אפילו בשבת; והיינו מן השדה, אבל לא ליטול מן הגדר, אפילו בגדר עב דאין עושה נקב, דנראה כסותר". וכ"פ בכף החיים (אחרי ס"ק לג).

פב: 10 תקנות עזרא. ובהערות השוליים הובא מר"ש בן אלעזר במסכת מגילה. בסיבה שלא נשנתה תקנה זו כאן נאמרו סברות אחדות. (א) תוס' ר"ד (במגילה): "דכל תקנת הקריאות חדא מיחשב להו והתם אמרי' דעזרא תיקן שיהו קורין בשני ובחמישי" [פירוש לפירושו, שאף שתקנת הקריאה במנחה בשבת שנויה בפני עצמה, התקנות העוסקות בתוכן הקריאה (כמה פסוקים; אלו קריאות; לאפוקי מנחת שבת שעצם הקריאה תיקן) נמנות כאחת]. (ב) רש"ש (כאן): ביחידאי לא קאמרין. וכ"כ רבי עזרא אלטשולר, מובא באהל ישעיהו (שער ג - גנזי האהל), "נראה דהא תנא לא ס"ל הא דאמר ר"ש ב"א במגילה...". ואפשר, א"כ, שהתנא הזה סובר כמנהג בני א"י (מגילה כט:). שאורך מחזור קריאת התורה כ-3 שנים; לעומת דברי ר"ש ב"א המבוססים על המנהג הבבלי, שאורך מחזור הקריאה שנה אחת]. (ג) בספר התקנות בישראל (ר' ישראל שציפנסקי; כרך א, פרק ד עמ' קפח) כתב, שמגמת חז"ל להשוות בין עזרא לבין יהושע, בין ביאה שנייה לבין ביאה ראשונה, וכפי שכתב כאן בתורת חיים, "...כי היכי שהתנה יהושע ותיקן עשרה תנאים להנהגתו וטובתן של ישראל כך תיקן עזרא עשר תקנות להנהגתו וטובתן של ישראל, דהוקשו ביאות להדיא כדאיתא בפרק חלק (צח:). ולגבי תקנה זו, כתב בספר הנ"ל (עמ' ריט, הערה 4) לצרף זאת כסיבה נוספת לאיחשבתה. (ד) עפמ"ש"כ בספר הנ"ל (התקנות בישראל א, פרק ד, עמ' רכב): "עזרא היה ממסדי אנשי כנסת הגדולה והיותר חשוב שביניהם, משום כך מצינו לפעמים שתקנות שלפי התלמוד תיקנו אנשי כנה"ג מיוחסות אצל ראשונים לעזרא", ע"ש שציין לרמב"ם (תפילה א, ד; וכתב שהעיר זאת מהר"ן חיות במבוא התלמוד פרק י), ולרש"י (ברכות לג: ד"ה ותקנינהו בתפילה; וע"ש לג. ד"ה קבעוהו). וז"ל ייתכן שאף בתלמוד מיוחסת תקנת עזרא לנ"ל לעזרא, במקרה זה. ובספר הנ"ל (פרק ה הערה 6א) כתב עוד, "ויש להעיר שלעתיים בכוונה ייחסו התקנה אליו כדי להבטיח שלא יבוא איזה ב"ד בעתיד ויבטל תקנת הכנה"ג ברוב מנין", ע"ש עוד. יש להוסיף תקנה נוספת של עזרא, כפי שהקשה כאן רש"ש - חתימת הברכות במקדש מן העולם ועד העולם, וכתב רש"י (ברכות נד. ד"ה כל חותמי) שנלמדה מהנאמר בתפילת עזרא וסיעתו (נחמיה ט, ה). וקושיית רש"ש איפוא, יש ליישב, לכאורה, בשתי הדרכים האחרונות הנזכרות כאן. אמנם אין מפורש בזה שעזרא תיקן נוסח זה ואין הכרח לומר כן; עי' כאן ברש"ש שכתב שכבר נאמר הנוסח בהודיית דוד (דברי הימים א טז, לו). אך ברש"י ביומא (סט: ד"ה ויברך) מפורש שבאותו היום תיקנו. ועי' בזה התקנות בישראל (שם, עמ' ריט-רכא); ועי' כל ספרי מוהר"ן חיות א (עמ' דש). ויש להזכיר גם את שינוי הכתב בס"מ מעברי לאשורי כמובא בסנהדרין (כא:)

ע"ש. ולא הזכיר כאן, שנאמר שם שמראש היה מיועד הכתב להשתנות, וכן יש שם חולקים בזה. ע"ע התקנות בישראל שם עמ' רכג. כמו כן עיין בספר הנ"ל שמפרט כל תקנות עזרא שבסוגייתנו ושיוחסו לו במקורות אחרים, והקדיש לתקנות עזרא שם את פרק ד שבספר.

אוכלים שום בליל שבת. לפנינו: בערב שבת; אמנם במשנה בנדרים (סג): מוזכר ליל שבת. ואפילו הכותים היו מקפידים על תקנה זו (נדרים לא). ועיין ים של שלמה (סי' מג, תקנה ה), מג"א (או"ח סי' רפ) ומשנ"ב (שם ס"ק א).

למצות עונה. כאן דרשו מ"אשר פרו יתן בעתו". בטעם העניין, ובסתירה ממנהג חסידים הראשונים בנדה (לח, כמובא במאירי כאן), ראה הערתנו לנדה בס"ד.

(השמטה) 5 דברים נאמרו בשום - משביע, מחמם, מצהיל פנים, מרבה הזרע, והורג תולעים שבמעיים.

תלבש מכנסיים קצרים גם בבית. רמב"ם (אישות כד, יג; ע"ע יד אליהו שם), ועיין ים של שלמה (סי' מג תקנה ז).

פג: 10 דברים נאמרו בירושלים. בתוספתא נגעים (ו, ב) יש רשימה אחרת, ע"ש ובחסידי דוד שם (ד"ה ומ"ש רש"י בתרגולין); וע"ע שטמ"ק בשם מאירי.

אין מלינים בה מת אף לכבודו. שטמ"ק, יש"ש (סי' מד תקנה י); שהרי בלאו הכי אין להלין את המת בכל מקום, כדברי ר' יוחנן בסנהדרין (מו:).

פג: "עין תחת עין". הובא 4 הדרשות שלא נדחו. ראה בקונטרס דפי העזר פירוט הדרשות שבסוגיה.

"ואיש כי יכה כל נפש אדם". כתב כאן רש"י, שלומדים מפסוק זה למכה ראשי אברים. אך תוס' ורשב"א כתבו שאין גורסים מהלך זה בגמ', שהרי בסנהדרין (עח.) נדרש הפסוק בהריגת נפש, ביחס למחלוקת ריב"ב ורבנן. ובתורת חיים כתב ליישב זאת, שכאן לומדים מ"נפש" לאבר, ובסנהדרין לומדים מ"כל" גם להריגה. אך עוד קשה, שבנדה (מד:) לומדים מפסוק זה שההורג תינוק בן יומו חייב. אמנם בסנהדרין (פד:) נאמר שנלמד זה מ"כל מכה נפש" (בפרשת מסעי, לה, ל). ואפשר היה, שרש"י תופס לעיקרית הגרסה שבסנהדרין (ולא כתוס' שם שהגיהו ע"פ הגרסה בנדה) או שזו מחלוקת הסוגיות. אך אין נראה כן מרש"י על הפסוקים (שמות כא, יב; ויקרא כד, יז), שכתב ש"ואיש כי יכה" ברצח מדובר! [עוד הקשו בתוס', דתתי קראי בחובל למה ליה? על כך השיב רב"ד (מובא ברשב"א): אחד לנזק שאינו חוזר, ואחד לנזק בעלמא]. ביישוב הסתירות כתב ביד דוד, שבסנהדרין (פד:) נאמר לגבי "מכה אביו ואמו" שוודאי אין מדובר בשהרג, שא"כ ההורג אביו בחנק וקל מסתם רוצח שבסייף. ולמ"ד חנק חמור (ר"ש) - מדכתוב "מכה איש ומת" ו"או באיבה הכהו וימת" - ש"מ כל היכא דכתבי הכאה סתם לאו מיתה היא. נמצא דלמ"ד חנק קל אפשר לומר שבעלמא סתם הכאה מיתה היא, ורק באביו מוכח מתוכו שלא. לפי זה - כתב ביד דוד - סוגיין דהכא כמ"ד חנק חמור, ובעל כרחין סתם הכאה לאו מיתה היא, "ואיש כי יכה" לאו במיתה מיירי. אך פלוגתא דריב"ב ורבנן היא אליבא דהלכתא כדקיל"ל דחנק קל, ולדידיה שפיר י"ל ד"ואיש כי יכה" במיתה מיירי (לפי זה ניחא פרש"י בפסוק, שפירש לפי שיטת ההלכה כדקיל"ל חנק קל. והא דדרשינן בנדה להורג תינוק בן יומו נמי י"ל כשיטה זו, ומריבויא ד"כל"). ובמרומי שדה כתב, שברור לגמ' ש"עין תחת עין" ממון (כפי שדרשה הברייתא מ'מכה מכה'), ומקשה הגמ' על לשון המשנה 'החובל' דמשמע אף ע"י חבורה דם ולא רק ע"י סם, שאולי על שיש חבורה נאמר "ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת" ואינו נצרך למיתה אלא לראשי אברים, שאם יש חבורה יינטל אברו! ומשיבים: לממון, ואיצטרך תרתי קראי, חזא בעביד חבורה, וחזא שלא בחבורה. ומקשים: מניין שכן? ועונים 2 תשובות (שהוקש למכה נפש בהמה; וכתוב אחריו "כי יתן מום באדם... כן יתן בו"), ולתירוץ א נצרך הפסוק לראשי אברים, והריגת תינוק נלמדת מ"כל מכה נפש" כבסנהדרין, ולתירוץ ב עיקר הפסוק "ואיש כי יכה" להריגה וכסוגיה דנדה. ע"ש שהסביר. וכתב גם שמחלוקת ריב"ב ורבנן תלויה בשני התירוצים הללו ובמשמעות הפסוק הנז'. אח"כ מצאתי כי בשיטה למהריק"ש דחה כל 4 קושיות תוס' על רש"י בזה; ע"ש. וביחס לקושייה ממחלוקת ריב"ב ורבנן, כתב, שברור לרש"י שמפסוק זה לומדים גם מיתה וגם ממון, ד"כי יכה כל נפש אדם" [ויקרא כד, יז] בהכרח מיירי בכל מיני מיתה - הן מיתה הנפש כלה, הן מיתה נפש אבר אחד - כיון דכתיבי תשלומין בתריה" ("ישלמנה" בפס' יח. משא"כ "ומכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת" [פס' כא] ד"בקטלא כתיב" כלשון הגמ', ולא בממון כלל, "הגבי האי ליכא תשלומין, שכבר נאמר"). כתב כן להסביר כוונת רש"י בד"ה בקטלא כתיב, 'ותשלומין אין שם'. ע"ש.

פד. (השמטה) אדם טרפה שהרג אדם בריא - אינו נהרג (עדות שאי אפשר להזימה). ועיין סנהדרין (עח.).

כאילו נמכר בשוק לעבד. רש"י (במשנה) כתב: "שאי אפשר נצרך היה מוכר עצמו בעבד עברי". לכאורה כוונתו שנישום כעבד עברי. עיין דבר יעקב (פג: אות א), שהביא קושיות המפרשים על כך. ובחיידושי אנשי שם (ל. בדפי ר"ף, אות א) כתב ששמים כאילו נמכר ואחרי 6 שנים מוכר עצמו שוב וכן הלאה. אך ביש"ש (סי' א) כתב שרש"י מסכים ששמים כעבד כנעני, ובדבריו במשנה בא להסביר מה הזקק זה (שהרי אינו יכול להימכר כעבד כנעני!): שהרי היה יכול למכור עצמו לעבד (עברי), ודמיו נפחתו. ובנחלת משה מצדד בדברי יש"ש. ובדבר יעקב (אות א) כתב שרוב האחרונים הבינו שיש מחלוקת בזה בין רש"י לבין ר"א"ש, ודלא כיש"ש; ע"ש. וע"ע מנחת שלמה.

כאילו נמכר בשוק לעבד. (השמטה, הבאנוה להלן פז:) האב יכול למחול על נזק שהזקק בנו, מפני זילותו בשומה-כעבד, ולפצותו לכשיגדל. ע"כ. לשון המאירי: "הרי שהיה הנחבל תינוק, ולא רצה אביו ליטול ולעשות לו סגלה על הדרך שיחבאר (פז): אלא שאומר שיהא שלו - אין כח בידו למחול. ואם אמר שהוא יתפייס עמו לכשיגדל והוא אָמוד בכך - מקבלין הימנו". בברכת אברהם (מהד' תניינא) הקשה, "איזה זכות יש לאב לפטור מתשלומי נזק שחייבים לָבָן?!". ואם מדין אפוטרופוס, מדוע צריך לפייסו מִשָּׁלוּ כשיגדל? וביאר, שהרי אמרו (קידושין מב. ועוד) שאפוטרופוס מוסמך לדון בנכסי היתומים אף "לחוב על־מנת לזכות", וכן לברר חלקי ירושתם, אלא שפשגדלו היתומים יכולים למחות. וכך דין האב כאן, פוטר מתשלום לכבוד בנו ולטובתו, אך יש לחוש שמא יגדל הבן וימחה ולא ירצה בזה, "ועל זה ענה דמפייסנא ליה שלא ירצה למחות". וכתב עוד: "ולפ"ז יש ליישב קצת מה דלכאורה צ"ע שהרמב"ם השמיט דין זה, ולפ"ז אין כאן דין דין קדש אלא עצה שלא ימחה, ועצם הדבר זה ענין לזכותו, ול"ק כל כך". והמשיך בברכת אברהם, שבים של שלמה (סי' ג) לא ביאר כן, אלא (לשון הכותרת ביש"ש), "שקרוגי האדם יכולין למחות לו במידי דביזא ליה, משום זילותיהו. אבל מחוייבים לפייסו, אם יש לו הפסד בזה". והעניין כאן הוא זילותיהו של הקרובים (וע"ש). וסיים בברכת אברהם: "ולפ"ז צ"ע מה שהקשינו! ונראה דצ"ל דָּזָה תקנת חכמים; ולפ"ז צ"ע השמטת הרמב"ם".

בבבל 'עבדין של יחיותיהו' בדברים שכיחים. ובמש"כ אדם שהזיק נכסי חברו; והיינו 'נזקי שור באדם', כלומר אדם שהזיק שור, שבתחילת הסוגיה אמר רבא שגובים; וכך נפסק ברמב"ם (הל' סנהדרין ה, יא) ובשו"ע (ח"מ א, ג). ומזה הקשה במנחת חינוך (מצווה מט) על ספר החינוך שכתב שאדם שהזיק שור אין גובים בבבל; וכן בציוני מהר"ג (הרב נחום אש; על רמב"ם שם) על דברים דומים שכתב רמב"ם בספר המצוות (עשה רלו). אמנם, לגבי 'שור באדם' הנ"ל יש להעיר מהא דאמרין לעיל (י: דמִפְּהָ בהמה' לא שכיחא היא; וא"כ ניתן היה לטעון כי בסוגיין, הא דאמר רבא שור באדם גובים בבבל לא קאי למסקנא דבעינן נמי שכיחא. אך כאמור, פסקו הפוסקים ש"אדם שהזיק בהמת חבירו, משלם נזק שלם בכל מקום" (לשון שו"ע שם). ולגבי הא דאמרין לעיל (י: ש) אין זה מצוי, כתב לעיל במצפה איתן, שאין זה אלא ביחס לטריפה ולשור שהזיק אדם ששכיחים יותר. ויש להביא עוד מתשובת רב שרירא גאון (תשה"ג שערי צדק ח"ד שער א סי' יז), לגבי נזקי שור בשור: "בקרן בנגיחה או בנשיכה או בנגיפה או ברביצה או בעביעה... דאי מילתא דלא שכיחא היא; וכי קאמר רבא נזקי שור בשור - בשן ורגל. ולא דוקא נזקי שור, דמתקשי לך: היכי מיתזק שור בשן ורגל?! - אלא כל נכסיו של אדם קְשׁוּרו חשוּבין, וה"ק: כל ממון שהזקק בשור בשן ורגל מגבין אותו בבבל, אבל נזקי שור באדם - ופירושה: כל נכסי אדם שזיק אותם חבירו - כולהו שכיחין וגובין בבבל". ועפ"ז יש לתרץ בענייננו את הקושייה מלעיל, דהתם שור דאזיק אדם ממש, והוא לא שכיחא; והכא - נזקי 'שור באדם' פירושה אדם שהזיק נכסי חברו, והא שכיחא (וכיוון שכן בכללם אדם שהזיק בהמה).

ולא בושת, שאין חסרון ממון (פד): לגבי הגדרת תשלום הבושת, ראה הערתנו להלן (פג) בס"ד.

ולא שור תם (פד): רש"י כתב (ד"ה בתם) דקי"ל פלגא ניזקא קנסא. וא"כ למ"ד ממונא (לעיל טו). אפשר שגובים בבבל; ועי' חידושי הגר"ח השלם. ובתוס' רבנו פרץ כתב: "אפילו למ"ד ממונא, לא שכיחא כיוון דתם הוא". וביחס לדברי רש"י, כתב בהערות לביאור חבrotא (הרב יעקב שולביץ, הע' 18) שלרש"י אכן הטעם שאין קנס בבבל הוא דלא שכיחא, ומ"מ למ"ד פלגא נזקא ממונא אין זה נחשב בלתי שכיח; זו לשונו: "ולפי דברי רש"י בסנהדרין יג ב שאין דנין דיני קנסות בבבל משום דלא שכיח, יש לומר, דמה שהביא רש"י הא דפלגא נזקא קנסא, הוא משום דלא שכיח, אבל למאן דאמר ממונא, סתם שוורים לאו בחזקת שימור, והוי מילתא דשכיחא" (וע"ש). ועי' דבר יעקב פד: אות יב). ועי' מה שכתב בזה בספר מבאר הפשט (ר' יחיאל וינרוט).

אדם שניזק מאדם. או משור. עי' פני יהושע (ד"ה אדם באדם).

שאם תפס. לביאור שיטות הראשונים לגבי תפיסת גוביינא עיי' זריחת השני.

פד: צער. הקשו בתוס' (לעיל כו: ד"ה האי), שבדרשת "פצע תחת פצע" רבות צער במקום נזק משמע שצער שלא במקום נזק פשוט יותר; ואילו במחלוקת רבי וכן עזאי כאן עולה להפך! והשיבו שמחלוקת רבי וכן עזאי היא בצער במקרה שאין נזק רש"י. ובתוס' (לעיל כו: ד"ה האי) ובתוס' (לעיל כו: ד"ה האי) כתב ליישב אחרת (והוא על דרך פירוש רש"י), שיש סברות לכאן ולכאן, ע"ש. ובשיטה למהריק"ש (לעיל כו: ד"ה האי); וגם בסוגיין; ע"ש) כתב ליישב קושיית התוס' ע"פ שיטת רש"י: מה ששאל התלמוד בסוגיין "צער שלא במקום נזק מאן תנא" - לא מפני שפשוט לו דבמקום נזק משלם שאל כן; אלא שמע שיש מחלוקת תנאים בדבר ושאל מאן הוא תנא דמתני'. עוד כתב, שכאן שואל על מאי דאמרה משנתנו בהדיא "כְּפָאוּ עַל צָפְרָנוּ" (צער שלא במקום נזק) שמשלם הוא, ולא מפני שפשוט לו שצער במקום נזק משלם, דמאי דלא מיתני במתניתין בהדיא לא מסיק אדעתיה שיתתייב בו. ובהמשך (פה), כשחידש שכולם משתלמין במקום נזק - אז מצא מקום לשאול "מאן הני מילי".

פה. אומדים כמה אדם כזה מוכן לקבל ולסבול וכו' בסם ללא כאב. דעת ר"י בתוס' (כתובות לט. ד"ה צער דמאי, וריטב"א ושטמ"ק שם בשמו), וכמובא ברא"ש לעיל (ו, ט; ובשור"ת כלל קא, ב), שתשלום הצער מתייחס רק לצער שבעת החבלה, אך הצער שאח"כ הוא גרמא ופטור עליו. וכתב ר"ש שרבנו שמשון חולק על ר"י, וכפשוט סוגייתנו ("ואתיא ההיא דפרק החובל כפשוטא, דמשלם כל הצער שבין סם לסיף, בין צער דחתיכה בין צער שאחריה, עד שיתרפא, כאילו נחתכה על ידי סם"). ובסם של שלמה (ח, ח) כתב שבתוס' לעיל (נט. ד"ה אונס) נקטו בסתמא דלא כר"י, ושכן מסקנת ר"ש וכפי שכתב בטור (ח"מ תכ, יז; אך בבית יוסף שם טז כתב שמהשו"ת משמע שרא"ש סובר כר"י); ושכן משמע בדברי רמב"ם (הל' נערה ב, ו) וסמ"ג (עשין נד). ואפשר לציין גם לדברי רש"י בגיטין (יב: ד"ה ורפואתו), שצער דקמא-חריפא נחשב צער (עם צער המקנה), ובדברי ר' יוחנן (בגיטין לגבי עבד) הפל נכלל ב"רפואתו" (עכ"פ שמעיין מדבריו שתשלום צער כולל צער דקמא חריפא. ולכאורה ה"ה לכל צער שאינו בשעת המקנה).

עוד שם. ובסומך הבאנו מפתובות (לט:). שהאונס נערה משלם (מלבד בושת ונזק) צער, והגמ' מבררת מהו הצער, והמסקנה שזהו צער פיסוק הרגליים. ושם בתוס' (הנז) הקשה ר"י, "דמאי קא מיבעיא ליה?, וכי לא ידע התלמוד שיש צער גדול לבתולה בביאה ראשונה, וכמה קטנות חולות מזה!"; ומזה למד את שיטתו, שאין החיוב אלא על פיסוק הרגליים ולא על הצער שאח"כ. ועפ"ז יש לדחוק בסוגייתנו: "והא דאמרינן בפרק החובל 'צער אומדין כמה אדם רוצה ליתן לקטוע לו ידו המוכתב למלכות בין סם לסיף' - היינו דוקא אומד צער דחתיכה בלבד" (מלשון ר"ש לעיל). אך רבנו שמשון, כאמור, מקבל את סוגייתנו כפשוטה, ועל קושיית ר"י בסוגיה בכתובות משיב: "דהתם חייש לכחש גופנא, דקתני ד'אונס נותן את הצער והמפתה פטור, ומדמפטור במפתה - אלמא חייש לכחש גופנא מה שסופה להצטער תחת בעלה; לפיכך הוא דחוק למצוא צער דאונס" (מלשון ר"ש לעיל). אך באמת למאן דלא חייש לכחש גופנא (עי' לעיל נט). א"צ להידחק ולהסביר דווקא בצער פיסוק רגליים (עי' גם בירור הלכה בכתובות לא. ציון ה).

פו. (השמטה) רבה: העושה את אביו תְּרַשׁ - חייב מיתה (ודאי יש חבירה, טיפת דם באוזן).

בְּשֵׁת וכו'. ובהערת השוליים לגבי הגדרת תשלום הבושת כממון או כקנס. בשיטת רש"י דן מהריק"ש לעיל (פד); מלשונו: "...וקרוב לדרך זה הם דברי רש"י ז"ל, דבְּרִישׁ מְכִילְתִּין (ה ע"א ד"ה אונס ומפתה) פירש דבושת דאונס-ומפתה ממונא הוא, ובהמניח (כז ע"ב ד"ה בשת) כתב דבושת קנס הוא, והכא (בד"ה ופגם) קאמר דבושת לאו קנס הוא שהרי אין קצוב הוא וכו'; כוונתו ז"ל, דלעולם בושת-שאינר-קצוב לאו קנס הוא, אבל בושת דאגבי רב פפא קצוב הוא. וזה שכתב (ד"ה ד' מאה זוזי): (כדתנא) [כדתנן] צרם באזנו תלש בשעריו וכו' במתני', ע"כ; כלומר דהאי ארבע מאות זוז קצובים הם במשנה מפי חכמים שקנסוהו בכך. וכתב עוד (ד"ה דשלח) 'דשלח ליה רב חסדא בהמניח את הכד', ע"כ; ירצה שנבאר שם שכל אותם דברים קצובים היו, ושאל לו על קצבת קופינא דמרא ופנדא דמרא. ומפל זה נתבאר בהכרח דמאי דאקשה מעיקרא 'הרי בושת ופגם' וכו' - היינו דסבירא ליה דממונא הוא, דבקנסא לא עבדינן שליחותיהו, וכי דחי השתא דליתא לדרב פפא - למדחייא לדרב פפא בלחוד קאמר, דודאי אי הוה מגבי בושת הקצוב, כל שכן שאינו קצוב, ועל הדרך שכתבנו בדברי התוספות, וזה מוכרח". ועי' בסוגיית הגמ' ובדבריו. ובתוס' (לעיל שם) כתבו שהגדרת הבושת כקנס היא לענין הנדון של הסוגיה היא - בגייה בבבל: "קנסא קמגביית בבבל - לאו דוקא קנס; אלא משום דלית ביה חסרון כיס קרי ליה 'קנס'. ובשיטה מקובצת כתב בשם מהר"י כהן-צדק, שהבושת הקרויה 'קנס' היא כאשר אין תשלום-נזק: "חסדא חסדא קנסא קא מגביית בבבל. והא דמשמע בריש מכלתין גבי רבי אושעיא דבושת לא הוי קנס - היינו בושת בלא היזק".

בְּשֵׁת - לפי המבייש והמתבייש. בגמ' סוכם: מחוורתא מתניתין כר' שמעון. רא"ש (ס' ז): לכאורה משמע מזה שהלכה כר"ש. אך הסביר בדעת ר"י, שלא פסק כן, שהוא ע"פ ר' עקיבא במשנה להלן (צ: דמשמע כת"ק (ר"מ) דהכא. אך כתב הגר"א (ח"מ תכ, כד, ס"ק לא, על דברי רמ"א שם 'וכן המתבייש לפי מה שכבודו גדול בושתו מרובה') שיש לפסוק כר' יהודה נגד ר"מ ור"ש (עי' עירובין מו:); והא דמוקמינן בגמ' כר"ש הוא מפני דין סומא, כדאיתא, "אבל לענין זה פשטא דמתני' יותר אתי כר' יהודה, ולכן השמיט הר"י פלוגתייהו, וכפשטא דמתניתין". וכתוב אצלי בשם מו"ר הרב שבתאי סבתו (מסתבר ששמעתי בתלמוד המוקלט), שמאחר שבענין 'התכוון לבייש את הקטן ובייש את הגדול' מסקינן דלר"מ שאני ליה בין בושת דגדול לבושת דקטן, מעתה מתניתין נמי תיתוקם כר' מאיר, וכי קתני 'הכל לפי המבייש והמתבייש' - אגדול וקטן.

לגבי 'הכל לפי המבייש'. פרש"י (פג:), שאדם קל שבייש בושתו מרובה. אך בכתובות (מ. לגבי אונס) כתב "אדם בינוני המבייש בושתו קשה מאדם זולל ומאדם חשוב". והסיק שם ביש"ש (כתובות ג, טז), "דבנדאי לענין שאר ביוש וחבלות תלוי הכל בקלות וזילותא של האדם, ויותר קל - יותר הבייש. אבל הכא לענין אונס ומפתה, שהוא ביוש של המעשה הרע אשר עשה לתאנותו שלא כדת - הסברא נותנת איפכא, דאדם זולל ונקלה אין הבייש מגיע כל כך לפגום הנערה בכבודה, שכל העולם אומרים, יצריה אגבריה עד שאנסה או פיתה אותה... ואדם חשוב, כל שכן שלא יגיע הנזק כל כך אליה, מרוב חשיבותו; אבל בינוני - אמרינן עליו לפגמה קמכוין, וגם היא נאותה קצת לדבר, אף על פי שהוא באונס".

פו: המבייש את הערום, בבית המרחץ. כן משמע ברש"י, שלערום שלא בבית המרחץ אין בושת כלל (ד"ה ערום; עתח"ה ערום). והא דאמרינן שבמרחץ אינו מקום בושת היינו לענין בושת בהרמת בגדיו, דומיא דאוקימתא דרב פפא אירשא דברייא. כך מתברר ע"פ דברי רש"י, וכפי שביאר ביד דוד, ועי' גם תורת חיים. ונמצא, א"כ, דמציעתא דברייא 'ואינו דומה' (וכו') מיירי בבית המרחץ, וביישו בדבר אחר; או דה"ק: אינו דומה המבייש את מי שהרימה הרוח מקצת בגדיו, והוא הרים עוד, למי שמבייש שהבוש הרוח בגדיו, שוודאי דמי בושתו של האחרון גדולים יותר.

ישן, מת בשנתו ולא הרגיש. בתוס' כאן (ד"ה ביישו) למדו שבמסקנה נפשט שפטור, דמסיק דמשום כיסופא דידיה הוא. וכ"כ רא"ש (סי' ז), דעל כרחין משום כיסופא הוא, דאי משום גם משפחה, למה קטן אין לו בושט, היכא דמכלמי ליה ולא מכלם? אך לפי פסק הרמב"ם (חובל ומזיק ג, ג, שדינו כספק) לא נפשטה הבעיית, וכ"כ בתוס' בסנהדרין (פה. ד"ה והאמר), וכ"כ מהריק"ש כאן בשם רש"י. וכתב ביים של שלמה (סי' יח): "ולא נראה לא כדברי הרמב"ם ולא כדברי הרא"ש, דבוודאי הבעיית לא נפשטה, מקטן דמכלמי ליה ולא מכלם כו', דאפילו פגם משפחה לוכא, מאחר שהוא קטן כל כך; לאפוקי גבי ישן, דאיתא גביה דין ביוש, דהמביישו חייב, רק שמת אחר כך, ולא הרגיש - בכאן שייך פגם משפחה. ואם כן הלכה כרב ששת דפרק הנחנקין (סנהדרין פה.) 'המבייש הישן ומת חייב'; והא דלא פשיט מיניה - דרך התלמוד הוא דלא פשיט מאמורא, כאשר אפרש לשם".

פז. החובל בבניו פטור מִשְׁבֵּת. ע"פ רש"י, שמדבריו (ד"ה לאבוה) משמע שכל הסוגיה עוסקת בדמי שְׁבֵּת (וכ"כ ברא"ש סי' ז, ע"ש).

קטן. לגבי קטן אחר זמן, בהגהת אשרי (סי' ט) דייק מרש"י (צח: ד"ה ואכפיה; שרפרם כפה את רב אשי לשלם על שטר ששרף בילדותו), שצריך לשלם על מה שהזיק בילדותו. לפי זה קשה, מדוע במשנה אין זה נזכר? אמנם יש שכתבו שרש"י אין זה חיוב מן הדין, אלא לפני משורת הדין (ט"ז או"ח סי' שמג) או לצאת ידי שמיים (יד דוד להלן צח:), ולכן כפהו רפרם בדברים (שם ושם). או שלא היה המעשה ממש בקטנותו, שלשון רש"י 'בילדותו' שכפבר גדל והיה נער (יד דוד). וע"ע דבר יעקב (צח: אות ט).

וכן עבד־כנעני שהזיק. הבאנו הטעם מלעיל (ד.), זו לשון הגמ' שם: "אמר רב אשי: אטו עבד ואמה לאו טעמא רבה אית בהו?: שמא יקניטו רבו וילך וידליק גדישו של חברו, ונמצא זה מחייב את רבו מאה מנה בכל יום". הלכה זו מוזכרת במשנה במסכת ידיים (ד, ז) כאחד הדברים שהקניטו בהם הצדוקים את החכמים: "אומרים צדוקין: קובלין אנו עליכם, פרושים; שאתם אומרים 'שורי וחמורי שהזיקו חייבין' ועבדי ואמתי שהזיקו פטורין: מה אם שורי וחמורי, שאיני חייב בהם מִצֹּט הרי אני חייב בנזק; עבדי ואמתי, שאני חייב בהן מצות - אינו דין שְׁאֵהָ חייב בנזק?! אמרו להם: לא! אם אמרתם בשורי וחמורי שאין בהם דעת, תאמרו בעבדי ובאמתי שיש בהם דעת, שאם אקניטם ילך וידליק גדישו של אחר ואהא חייב לשלם?". ועי' בגמ' לעיל, וכתבו מפרשי המשנה (ידיים שם - ר"ש, ותפא"ע), שהטעם הזה אָמת (ואינו בדרך דיחוי), שכן הגמ' לעיל סומכת עליו.

וכן עבד־כנעני שהזיק. וכן לגבי אשה נְשֹואה תנן 'פגיעתן רעה' וכו'. עי' להלן (פט.). שמדובר בשאין לה נכסי מלוג (וכן כתבנו שם). אמנם אין משמע כן ברש"י במשנה, אלא שאף שיש נכסי מלוג משועבדים הם לבעל (ושמא אין זה למסקנה). וכ"כ ר' עובדיה מברטנורא. ראה להלן (שם) בהערותנו על כך.

פח. החובל בעבד כנעני חייב בכל... שלו פטור מהכל. ובהערת השוליים. ומגיטין (יב:): נמצא כי אף כשהאדון חבל בו חייב ברפואתו. ע"פ תוס' (פז. ד"ה בעבד) בתירוץ א; שלא פטרה משנתנו מעיקר הריפוי (וקמ"ל ר' יוחנן בגיטין דאפילו חבלו בו אחרים הפל לרבו וגם מותר־הריפוי. בני חי לגיטין שם, ע"ש). ובתירוץ ב כתבו: במשנתנו - כשהרב עצמו חבל בו - פטור אף מריפוי, שכבר זכה בפל. חילוק אחר עולה מדברי צנפת פנחה (הל' תרומות א, יב): במשנתנו מדובר שעשה בו מום באחד מראשי האיברים שעל ידיו יוצא לְחֹרֶת, שכיוון שעי"ז יצא לְחֹרֶת זה התשלום גם במקום הרפואה.

פח: כתבה נכסי מלוג שלה לבנה אחרי שנישאה, ומתה - רב ירמיה בר אבא: הֵנן זכה בהם. "אוקמיה בנכסי". צ"ל שהעמידו בגוף הנכסים ולא לפירותיהם, שהרי הפירות משועבדים לבעל עד מותו; וכדמייתנין מ'מכר הֵנן אין ללוקח עד שימות האב' (אכן כתב לי הרב אלחנן סבתו שגם הוא כתב כן). אח"כ מצאתי ברשב"ם בב"ב (קנא. ד"ה אפילו) שכתב על מעשה דסוגיא: "הדתם בחיי בעלה כתבה נכסי מלוג שלה לבנה לזכות בהן אחר מיתת בעלה". ועל כרחין כדאמרן לעיל, ד'אוקמיהו בנכסי' לא לפירותיהם עתה אלא לאחר מות הבעל.

פט. אשה שהזיקה ויש לה נכסי מלוג תמכרם. ובמשנתנו מדובר שאין לה, כפי שמעמדה הגמ' בסוגייתנו; רא"ש (סי' ט). והנה לעיל (פז. ד"ה חייבין לשלם) כתב רש"י שאף שיש לה נכסי מלוג, משועבדים הם לבעל. אמנם היה אפשר לומר ששם פירש לפי הו"א שדברי המשנה אמורים בכל גווני, ולמסקנה מתבאר בסוגיין דלאו הכי הוא. אלא שגם ר' עובדיה מברטנורא כתב כרש"י. גם בהגהת אשרי כתב, שרש"י פירש שמשנתנו אף שיש לה נכסי מלוג. כדי ליישב זאת עם סוגייתנו, כתב בתוס' יו"ט, שלפי המסקנה בגמ' לגבי כתובה - שלא תמכור כיוון שוודאי תמחל עליה לבעלה ואטרורחי בי דינא בכדי לא מטרחינן - ה"נ לגבי נכסי מלוג למסקנה י"ל שוודאי תמחלם לבעלה. וביד דוד הביא שהקשו על כך: מה שייכת מחילה בנכסי מלוג אחרי שפִּקְדְתָם? והביא שם מבית שמואל ליישב שוודאי תמחלם לבעל טרם תמכרם, מאחר שתשמע שב"ז פסקו שעליה למכרם; ואטרורחי ב"ד בכדי לא מטרחינן. עיין יד דוד שם. וביים של שלמה (סי' כז) כתב שכוונת רש"י שלאחר הגירושין ודאי משלמת בכל אופן, אך בעודה תחת בעלה אינה משלמת, ואף שאמרנו שפִּקְדְתָם אותה למכור נכסי מלוג - אכן כך הדין, אלא שאין זה מצוי שתמצא לזה קונים, וגם אם כן הרי המחיר זול (כי קונה אותם הקונה על ספק, שהרי אם היא תמות בעלה יורש אותם, וגם אם לא תמות, אינו זוכה בהם עתה שהרי הם בשימוש הבעל, אלא לעתיד), ולרוב אינו מגיע לשווי החבלה, ועכ"פ עכשיו אינו נותנת לְחַבְלָה דבר מנכסיה שְׁבִיָּה, והקונה הוא שְׁמֶשֶׁלֶם בעבורה (כעין 'שעבודא דר' נתן'), "הוה כמו שלא שְׁלְמָה מידי". כלומר, תשלום באופן של מכירת נכסי מלוג מוטל עליה, אך הוא רחוק מבחינה מציאותית, וגם אז קשה לקרוא לו 'תשלום' של האשה'. ורש"י דחק כן "כדי לפרש מתניתין בסתמא: קודם שתתגרש לעולם פטורה, ואַחֲרַיִת תתגרש לעולם חייבת... וכמה פעמים פירש"י המשנה אף שאינה כ"כ נוטה אַחֲרֵי הסוגיא, רק שלא לְחַלֵּק המשנה; וח"ו שרש"י סותר דברי התלמוד". וכתב שזה מוכח מדברי רש"י עצמם, שאל"כ "למה לא פירש רש"י על בבא דלעיל, דשייך יותר לפרש בלשון זה: 'היא שחבלה באחרים פטורה - שנכסי מלוג שלה משועבדים לבעל, לפירות ולירושה'? ומדפירש רש"י על הסיפא - 'נתגרשה כו' - ש"מ דרש"י בא רק להשמיע לנו דמצינו שהפִּטְרוּ קודם־נתגרשה איירי בכל ענין, כמו החיוב של נתגרשה. אבל גוף המשנה לא איירי בנכסי מלוג, כמו שמסיק סתמא דתלמודא". והוסיף ביש"ש: "ומה שרי"ף ורמב"ם לא חִלְקוּ בזה - לפי שבזמנים הללו אין דרך כלל למכור נכסים בטובת־הנאה, כי לא ימצאו קונים אפי' בחצי חצי דמיה; א"כ לא כפינן אותה לזלזל במכירה בכדי דלהי' לה פסידא מרובה...". ועוד כתב ביש"ש: "ולכן לא מצינו עכשיו בשום ספרי הפוסקים לכוף את האשה, ולמכור הנכסי מלוג, או צאן ברזל, בטובת הנאה". וכתב שאף רא"ש עצמו לדינא כתב בתשובה (כלל לט סי' ז, ומובא בטור חו"מ צו, כא, בעניין אשה ששאלה חפצים ונגנבו ממנה), "וגם האשה תשבע שאינם ברשותה, ויכתבו עליה פסק דין שחייבת לשלם חפצים אלו כשתמצא ידה, באלמנות או בגירושין". ולא כתב שתמכור נכסי מלוג בטובת הנאה. וציין דכ"כ (להדיא) בתרומת הדשן (פסקים וכתבים סי' ריג), ע"ש.

פט: עבד־מלוג משתחרר בהפלת עין או שֵׁן ע"י האשה או כלל לא וכו'. (יותר מפורט) עבדי מלוג יוצאים בהפלת שן או עין - תנא"א: בידי האשה ולא בידי האישי; תנא"ב: כלל לא ('לימא': חולקים בתקנת אושא שהבעל מוציא מן הלקוחות; ב: זה לפני התקנה וזה לאחריה; ג: חולקים האם חכמים חיקו את שעבוד הבעל מפני שחרור; ד: אין תקנת אושא, וחולקים האם קניין־פירות של הבעל קניין הגוף). ע"כ. ועי' בסמוך (צ). דעת רבי אלעזר שאין עבד־השותפים ועבד שחציו בן־חורין יוצאים בִּשְׁן ועיין ('עִבְדִּי' המיוחד לו). ועי' לעיל (לד:), שאין עבד יוצא בִּשְׁן ועיין שהפיל לו שורו של האדון. ולגבי דין יציאת עבד קָנַס שהקודם להודות בו פטור, עי' לעיל (עד:). לגבי עבדי צאן ברזל תניא ביבמות (סו:): יוצאים בשן ועיין לְאִישׁ (כיוון שחייב באחריותם 'קניין כספו' הם), אך לא לאשה (לפי מהלך הגמ' שם, זו כו' אמי ובמחלוקת תנאים. ראה הערתנו שם, שלתוס' כאן ד"ה מאי אף רב יהודה ור"נ שם מודים, שהעבדים מחוסרים גביית־האשה ולכן שחרור־הבעל מוציא מידי שעבד־האשה; ומי שאמר שהברייתא שְׁנִייה במחלוקת הוא נאנאי נכד רבא, ע"פ קושייתו בכתובות סז.. אף לתוס' ביבמות, בשם ה"ר שמואל ב"ר חיים מוורדי"ש, מודה רב יהודה ברישא; והסיפא - שאין יוצאים בידי האשה - היא השנייה במחלוקת, שלרב יהודה יוצאים בשן ועיין לְאִישׁ אחר מות הבעל).

צ. עבד השותפים אינו משתחרר בהפלת שן ועיין. בתוס' (ד"ה איש ואשה) העמידו שלזה הגוף ולזה הפירות; בעקבות דברי רש"י (ד"ה לא עשו). אך ראב"ד, שפירש גם הוא כרש"י, חילק בעבד שהרי אינו ראוי להיחלק.

סלע מדינה, מנה צורי. סלע מדינה הוא חצי דינר צורי (לעיל לו:), ונמצא, אפוא, שהיחס בין דברי ת"ק לבין דברי ריה"ג הוא 1 ל-200. ע"י נמוקי יוסף כאן (לב.) ותוס' לעיל (לו: ד"ה נתון).

ובמש"כ מלעיל (כו:), ע"י שם בתוס' (ד"ה הרי), ודברינו בזה ע"פ מה שכתבו בשם ר"י.

ר' עקיבא. כרבי מאיר דלעיל (פו), וגר"א שהבאנו שם בהערותנו החיצוניות). ובמש"כ ואפילו הניזק מבייש את עצמו עבור ממון מועט. מבואר. ואי תיקשי ערום דלעיל (פו): - שמה י"ל דשאני התם שמבייש עצמו ללא רווח; משא"כ כאן דבשביל ממון מועט. וכן מצאתי שתירץ בספר **דבר יעקב**, וכיר"ב **בנחלת משה**, ע"ש.

צ: דיינים ראו כצ"ח וכו' אין עד נעשה דיין. ובהערות השוליים. תחילה נבחין בין 3 נידונים: א] עד שהעיד; ב] עד שראה (האם ידון ע"פ עדות אחרים); ג] ב"ד שראה (האם ידון ע"פ ראיתו). הסוגיות המרכזיות כאן ובר"ה (כה:); ונוסף להן בכתובות (כא:); בב"ב (קיג:), במכות (יב.) ובסנהדרין (עח.). בשיטת רש"י (ר"ה כה: ד"ה ואמאי), הבינו תוס' (שם ד"ה לא תהא) ורמב"ן (ב"ב קיג:), שאין דין 'לא תהא שמיעה גדולה מראייה' (להכשיר ב"ד לדון ע"פ מראה עיניו) אלא בעדות החדש, שלגביה אין כתובה עדות. והקשו עליו מהסוגיה בב"ב (קיג:), 'שלושה שנכנסו לבקר את החולה, רצו עושין דין (מחלקים את הירושה כצוותא); בלילה כותבין ואין עושין דין'. ותירצו (רמב"ן שם, ועוד), ששם זו 'הגדת בעל דין', 'והוי היא כמאה עדים'; ע"ש. ור"יטב"א (ר"ה שם) - לאחר שהביא תירוץ זה - כתב שאין מוכחת הבנת תוס' ורמב"ן בדברי רש"י שם; שלא התכוון רש"י, בהזכירו עדות החדש, למעט שאר עדויות מדין 'לא תהא שמיעה גדולה מראייה' אלא להסביר מדוע לגבי עדות החדש דין זה פשוט לגמרא, לעומת דיני ממונות (בסוגיין, דפרכין איפכא) שאין זה דין פשוט. וכן בטורי אבן שם כתב שרש"י כתב כן להו"א דמקשה, אך למסקנה אין מדובר בעדות החדש בלבד. אמנם ריטב"א סיים שמדברי 'רבינו ז"ל" בב"ב ובכתובות אכן משמע כהבנת תוס' הנ"ל; אך עיין בהערות המהדיר (מוסד הרב קוק, הע' 39), "לא מצאתי לרש"י... ואולי כונת רבנו כאן לרמב"ן...". ולהבנת הראשונים ברש"י הנ"ל, כיצד יתיישבו דבריו עם האמור בכתובות (כא:); לגבי קיום שטרות, שעד (אפילו עד המעיד!) נעשה דיין? הא לא קשיא: הנח לקיום שטרות דרבנן, והקלו בו; כאמור שם בגמ'. ולגבי סוגייתנו (ב"ב), שמביאה שני תירוצים - י"ל ששני התירוצים חולקים, **לתירוץ א** אכן אם ראו הדיינים רצח ביום דנים מיד (ולא כרש"י בר"ה), ו**לתירוץ ב** לא (אף שאין הדבר מפורש בגמ' לגבי התירוץ השני, אפשר להבין שחולקים בזה התירוצים) וכרש"י בר"ה. כ"כ בריטב"א בר"ה, **בפני יהושע** בב"ב ועוד. ולמה נקט רש"י בר"ה כתירוץ השני דסוגיין? מפני שהסוגיה בר"ה נראית כן. שהרי לגבי ברייתא דר"ט ור"ע (סנהדרין שראו אחד שהרג את הנפש), הגמ' בר"ה לא העמידה שראו בלילה כאוקימתא דתירוץ קמא דידן, אלא הניחה את הדבר כפשוטו, שמדובר אף ביום, והמחלוקת היא רק לגבי יכולת הרואים לדון ולשמוע עדות; ואף לר"ט אין אומרים 'לא תהא שמיעה גדולה מראייה' לאפשר לב"ד לדון ע"פ ראיתו. ולגבי דברי רבא בסנהדרין (עח.), שטרפה שרצח בפני ב"ד חייב דכתיב "ובערת הרע מקרבך", ומשמע שאלמלא היה טרפה אינם דנים אותו - לכאורה ג"כ כתירוץ השני דסוגיין, שלפניו אין לומר דיני נפשות 'לא תהא שמיעה גדולה מראייה'; ורק בטרפה אומרים זאת, ואף לר"ע, שמפני 'ובערת הרע' א"צ בהגדת עדים (שאי אפשר לדון בעדים, שזו עדות שא"א להזימה, ע"י סנה' שם. ואף דבנפשות בעינן 'הצילו העדה' כדאיתא בר"ה שם, טרפה הוא 'ברא קטילא' וא"צ בזה. כ"ז ע"פ חידושי הרי"מ ח"מ ס' ז ס"ק ו ד"ה ומיושב בזה; מאירי ורש"י בסנהדרין). החילוק לר"ע בין ממונות לנפשות: בגמ' בר"ה נאמר שר"ע פוסל סנהדרין שראו רק דיני נפשות, דבעינן 'הצילו העדה' וכיוון דחזויהו דקטל לא מצו חזו ליה זכותא; אך בשאר (קידוש החדש, ממונות) - מודה (מכות יב. - מ"עד עמדו לפני העדה למשפט" - תוס' בר"ה: זהו הלימוד העיקרי, וקרא דמס' ר"ה להסביר למה אין ללמוד משם לעדות החדש ולדיני ממונות). אולם בסוגיין, בב"ב (ד"ה שראו בלילה), כתב (לתירוץ הראשון) שר' יהודה נשיאה (שדן ע"פ ראיתו) כר"ט; ומשמע, א"כ, שר"ע חולק ופוסל, ואע"פ שאין מדובר דיני נפשות! י"ל: א. לכאורה החילוק קיים לר"ע רק לתירוץ השני, שפניו סוברת הסוגיה בר"ה, כאמור, אך לתירוץ הראשון אינו מחלק. ומדוע? שעד כאן לא חילק ר"ע אלא לגבי עד הראה נעשה דיין (בעדות אחרים), אבל לדון ע"פ ראיתו היכן שמענו, לשיטתו? וכתב בשו"ת **כנסת יחזקאל** (ח"מ ס' פג; דף סז.), שהרי לר"י נשיאה דהכא (שראה אדם שתקע לחברו, וחייבו) יחיד מומחה שראה א"צ ל-2 עדים ודן לבד; וזה דווקא לר"ט (שאינם דווקא כעדים, ועל כן יחיד מומחה שראה הוא כדיין), אך ר"ע חושש בדיינים ללא חזו זכותא' ומשווה אותם לעדים (ר"ה כו.), ועל כן גם יחיד מומחה שראה אינו אלא כעד אחד (לעומת ר"ט, שלא חשש בר"ה דיני נפשות לסברת 'לא חזו ליה זכותא', שלדעתו 'הצילו העדה' נאמר כלפי העדים - חקירתם והחשש לשקר, דבר שאינו שייך בב"ד שראה). [לעומת זאת, לתירוץ ב לא ביקש ר"י נשיאה לדון ע"פ ראיתו כלל]. ב. **בפני יהושע** כאן כתב שלרש"י דיני חבלות דיני נפשות ("כיון דמיקרי רשע שייך נמי 'כיון דאינהו חזו - תו לא מצו לאפוקי בזכותיה"). וכ"כ תוס' בר"ה (שלא כדבריהם כאן). ובמרומי **שדה** (בר"ה) כתב לבאר דברי רש"י שם ע"פ רשב"ם בב"ב (ד"ה ג' שנכנסו), שאם כיוונו לראות לשם עדות אין יכולים לדון אפילו ראו ביום, שנעשו עדים ואין עד נעשה דיין; ולכן אם ראו בלילה אינם יכולים לדון, שאינו זמן דין. ומה שכתב רש"י לגבי קידוש החדש, הוא מפני שהוקשה לו: מדוע הגמ' מקשה 'לא תהא שמיעה גדולה מראייה' (ומזה עולה שמדובר שלא ראו כדי להעיד)? הן מצווה שיהיו עדים, וצריכים הם לכוון לראות כדי להעיד, ולא יוכלו לדון! ועל זה משיב רש"י שבקידוש החדש אכן אין מצווה בעדים (אך אם התכוונו לראות כדי להעיד אין יכולים לדון אף בקידוש החדש; רשב"ם בסוגיין, ד"ה ג' דנכנסו; והווי כמו עד שהעיד שכתב רש"י בר"ה כו. ד"ה ומקצתן). ולגבי טרפה שרצח בפני ב"ד, שחייב ('ובערת הרע מקרבך', סנהדרין שם) הסביר, שהרי לכתחילה מצווה להרגו ע"פ עדים (כדכתיב "ע"פ שנים עדים"), ולא בראיית סנהדרין שלא לשם עדות. אך בטרפה, שא"א להרגו ע"י עדים, דבעינן עדות שאתה יכול להזימה (כדאיתא התם) - נצרך לומר שמשום 'ובערת הרע מקרבך' כשר הדבר לדון כן (ראה עוד לעיל). כל זה עולה יפה לתירוץ השני בסוגיין, אך לתירוץ הראשון אין מצווה שיהיו עדים, וסנהדרין שראתה רצח ביום דנה מיד (ולאו דווקא בטרפה). ובחידושי הרי"מ (ח"מ ז ס"ק ו) כתב שרש"י מודה שאם היה עליהם שם ב"ד בשעת הראייה א"צ הגדת עדים, דלא תהא שמיעה גדולה מראייה, ע"ש שביאר. נמצא, **לסיכום**: א] עד שהעיד - אינו יכול לדון בזה; למעט קיום שטרות, דרבנן (כתובות כא:); רש"י ר"ה כו. ד"ה ומקצתן. ב] עד הראה - ר"ט: יכול להיות דיין אך צריך שיעידו בפניו; ר"ע: אינו יכול להיות דיין, דיני נפשות (וה"ה לדיני חבלות; פנ"י). ג] ב"ד שראה ביום - לתי' קמא 'לא תהא שמיעה גדולה מראייה' ודינים על סמך ראיתם (לר"ט ולא לר"ע; רש"י); לתי' בתרא אין לומר כן (אלא בקידוש החדש, בצוואה ובטרפה שרצח). כמו כן נמצא, כי סוגיין דעלמא כתירוץ בתרא, שאין לומר בעלמא 'לא תהא שמיעה גדולה מראייה' - כך הסוגיה בר"ה, וכן בסנהדרין (ויש לפרש כן גם בב"ב, כאמור).

צא. אין נותנים זמן לתשלום חבלות. והוא הדין לזקי ממון. "ואף על גב דהכי אתמר 'אמר רבי חנינא אין נותנין זמן לחבלות' - אף נזקים שבממונו בכלל החבלות, כדאמרין ברפ"ק דסנהדרין (ב:)' מה לי חבל בגופו מה לי חבל בממונו? וכן אין לך חבלה בגופו שלא יחסר לו ממון, ריפוי ושבת, ומקרי 'דחסריה ממונא'; לשון תוס' יו"ט לְמַשְׁנָה.

צא. אסור להרוג עצמו. זה לכו"ע - מרחשת (ח"א ס"ל כ אות ד-ה).

צב. "כי נביא הוא" חכם. חידושי ראב"ד.

צב. דבר-גנאי שכן הקדם לאמרו. והא דאמרין בב"מ (נט:)' ר' נתן אומר: מום שכן אל תאמר לחברך", ע"ש דאינו עניין לכאן, אלא כדמפרש התם דזקיף ליה זקיפא בדיותקיה וכו'; והכי אמר התם, דכיוון דגרים הייתם גנאי הוא לכם להזכיר שם גרות.

צג. המוסר לשמיים דין על חברו. בר"ף (ועוד) הביא בהקשר זה את הגמ' במס' שבת (קמט:): מי שאחר נענש בגללו אין נכנס למחיצתו של הקב"ה ("גם ענוש לצדיק לא יטוב"; "...לא יגרך רע").

אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך. וכן לגבי ברכת הדיוט - עיין מגילה (טו.), שבדוד ובדניאל התקיימו ברכות הדיוטות, אַרְנֻנָה ("ה' אֲרֻנָה יִרְצֶנְךָ") וְתָרְנֻשׁ ("אֲלֶהֶךָ נְיָ אֲנֻנָה פֶלֶח לֵאלֹהֵי בְּתֻרְיָא הוּא יְשִׁיבְכֶךָ"). וע"ע ברכות ז. בר' ישמעאל בן אלישע).

צג. הופקד אצלו כסף לחלוקה לעניים ונגנב בךשָׁלוֹנוֹ. ע"פ גרסתנו, "פשע בה, אתו גנבי גנבוה". ועיין שו"ת מהרי"ק שורש ו.

צג: הגזל עצים וכו'. חלקו אביי ורב אשי האם שינוי 'דרבנן' - והכוונה כאן לשינוי החוזר לברייתו (עי' מנחת שלמה ברש"י ד"ה נמי) קונה. כך מפורש בדברי רש"י (ד"ה נמי) ורא"ש (סי' א), והסביר זאת ה"ח בהגהותיו לרא"ש (אות ב), ע"ש (וראה גם להלן). לעומת זאת, לאביי אין המשנה והברייתא חולקות בדבר זה, אלא לכל שינוי 'דרבנן' קונה, אלא שיש לברר בדברי הברייתא, "ולמה ליה למיתני שינוי דאורייתא? כיון דאמת קני אף שינוי דרבנן החוזר - כל שכן שאינו חוזר! וי"ל דהא יש נפקא מינה, כשהזל: בשינוי דאורייתא - מחוייב לשלם כשעת הגזילה; משא"כ בשינוי דרבנן, שנתקן לטובתו ומצי אמר 'אי אפשי בתקנת חכמים' ונותן לו הכלים והבגד כו'. ולכן אמר אביי דברייתא תני שינוי דאורייתא, דבזה לעולם משלם כשעת הגזילה, משא"כ בחוזר; ובמשנה תני דרבנן, וכשהוא לטובתו" - לשון חידושי הרי"מ (בדפוס ד"ה ור"א, ובמהדורה החדשה שבפרייקט השו"ת ד"ה שם שינוי דרבנן).

ובמש"כ שרבא (להלן צו.) ורב פפא (להלן צו): סוברים כרב אשי, הוא כפי הנראה מפשט דבריהם להלן, וכפי שהסיק בעניין זה, לגבי רב פפא, רי"ף (לד. בדפיו) ובעקבותיו רא"ש (סי' א). אך עיין תוס' (צו: ד"ה ועבדיה).

ושם בהערת השוליים, הבאנו מסוכה (ל:), ומש"כ שם שע"פ תוס' שם (ד"ה שינוי) יש ליישב הסוגיה שם לאביי הדכא. מצאתי שכ"כ הראשול"צ בכפות תמרים שם (על דברי תוס' שם) בתירוץ ראשון. ועוד כתב שם (בביאור דברי תוס' שם) שאפשר שאביי ורב אשי לא פליגי לדינא בסוגייתנו, ומודה רב אשי שקונה מדרבנן, ע"ש עוד.

בדעת ר"ש בן אלעזר, שאם השביחה נוטל שבחה. לכאורה קשה, לרבא, המעמיד הברייתא בשינוי החוזר - הרי לשיטתו שינוי החוזר אינו קונה כלל, וכשיטת רב אשי, וכמוכח מדבריו להלן (צו). בחופיא ועבדיה שרשורא; וא"כ מדוע ייטול הגזלן השבח? כתב בספר דבר יעקב (צד. אות טו; ע"ש), שלשיטה זו "בהושבח אינו קונה את עצם הגזילה אלא את השבח בלבד [משום תקנת השבים]".

רב חייה בר אבין. מש"כ שדבריו נאמרו לכו"ע, מבואר בתוס' (ד"ה הא), ע"ש.

צביעת הצמר. רבא. נמצא, שרלבנן הצביעה היא שינוי אע"פ שאפשר להעבירה ע"י צפון, ואע"ג לדלדיהו ליבון אינו שינוי, "עדיף להו צבע אע"ג דהדרא, לפי שהוא שינוי מרובה מליבון" (תוס' ד"ה בקלא). ואין התנאים חולקים בשינוי החוזר (חזון איש ב"ק ז, כב).

לבון צמר וצביעתו. בהערות לביאור חברותא (הרב יעקב שולביץ) סיכם בלשון זו: "יוצא שלפי אביי יש ג' שיטות: א. לרבנן צבע נחשב שינוי, וליבון אינו נחשב שינוי. ב. לרבי שמעון אליבא דרבנן, בין צביעה ובין ליבון נחשבים שינוי. ג. לרבי שמעון אליבא דרבי שמעון בן יהודה, בין צביעה ובין ליבון אינם נחשבים שינוי. ולפי רבא יש ב' שיטות: א. לפי רבי שמעון ליבון נחשב שינוי, וצביעה בצבע שאפשר להסירו אינו נחשב שינוי, וצביעה בקלא-אילן שאי אפשר להסירו נחשב שינוי. ב. לפי רבנן ליבון אינו נחשב שינוי, וצביעה נחשב שינוי אף אם אפשר להסירו".

צד: תקנת השבים. פטור מלשלם. ע"פ רשב"א (צו. ד"ה כיון) ומגיד משנה (הל' גזלה א, יג). ומש"כ שמדובר בגזלן שעשה תשובה, היינו ששב ומאליו בא להחזיר ולא בכפיית בית-דין, כ"כ בשטמ"ק (בשם רבנו יהונתן ורמ"ה) ובמ"מ הנ"ל (וע"ש).

(השמטה) גָּבַה ריבית ומת - בניו אינם חייבים להחזירה; אם לא בחפץ נכר (כבוד אביהם, שעשה תשובה ומת). ע"כ. פרש"י (ד"ה אין חייבין להחזיר) דקניניהו ביאוש ושינוי-רשות, וקסבר רשות יורש כרשות לוקח דמי (כלומר: ירושה היא שינוי-רשות). אך בב"מ (סב.) פרש"י דכתיב "וחי אחיך עמך" ומזה למדים שם שריבית קצוצה יוצאת בדיינים, ולדידיה הוא דאזהר רחמנא ולא לבריה. ושני הלימודים הם מן הגמ' להלן (קיב., כפי שצינו רש"י בב"מ והב"ח כאן): מש"כ רש"י כאן הוא לפי רמי בר חמא להלן בלשון השנייה שם, ומש"כ רש"י בב"מ הוא דברי רבא להלן. והנה על דברי רש"י כאן תמחו מדוע נקט בסתם סברת רמי בר חמא, לכאורה שלא לצורך? תחילה סברתי שרש"י נקט את ההסבר הפשוט, בלי להזדקק לדרשה מיוחדת לעניין ריבית. אך המפרשים לא כתבו כן. בגידולי תרומה (שער מו חלק ד אות א) לרבי עזריה פיג'ו (על ספר התרומות), תירץ שסוגייתנו פותחת בדברי ר' יוחנן, והוא הסובר (בב"מ שם) שריבית קצוצה אינה יוצאת בדיינים, וא"כ הדרשה הנ"ל מ"וחי אחיך עמך" - שעליה מתבסס דברי רבא - אינה שייכת לדעתו; ולכן רש"י נקט את טעמו של רמב"ח. אמנם במשנה למלך (הל' מלוה ד, ד) ובשער המלך (הל' גזלה א, יג) תמחו עליו, וכתבו הם ליישב באופנים אחרים, ע"ש. ובחידושי רבי עקיבא איגור האריך, ובין דבריו הביא תירוץ חתנו מהר"ש, שביחס לדיוק הגמ' "אינהו הוא דלא, הא אביהם חייב להחזיר" התקשה רש"י בקושיית תוס' כאן (ד"ה הא אביהם), דדלמא לצאת ידי שמיים קאמר דחייב; וס"ל לרש"י לתרץ דא"כ גם הבנים היו חייבים, דהא אביהם הני על המעות כגזלן, ואף שקנו את מעות-הריבית בשינוי-רשות, עכ"פ הן ככל מטלטלין שהיתומים משלמים לצאת ידי שמיים (וציין לכתובות צא: גבי קטינא דארעא). וכל זה מתאים לטעמא דרמב"ח המשווה ריבית לגזלה והטעם שהבנים פטורים רק משום רשות יורש כרשות לוקח דמי, אך לטעמא דרבא דלבריה לא אזהר רחמנא, כשגָּבַה את הריבית היא שלו ממש אלא שמצווה עליו להחזיר, ואם מת אף אם הניח קרקעות אינו משתלם מהם - א"כ אין על היורשים אפי' מצווה לשלם, ושפיר הוה מצי לפרש דאביהם מחזיר לצאת ידי שמיים. וממה שהגמ' לא פירשה כן, ברור שהיא הניחה את הסברו של רמב"ח. וע"ע תירוץ לרש"י בחיבורים הנוכרים, וסיכום הדברים בהערה שבביאורי רש"י בתלמוד המבואר מתיבתא, ע"ש. וע"ע חידושי הרי"מ משכ"ב.

צו. גזל רחל וכו'. מדובר בסוגיין בין בשגְּזֵלָה מעוברת וטעונה ובין שגְּזֵלָה ריקנית; כך לפי שיטת רש"י כפי שהתבארה בספר דבר יעקב (צו: אות ב-ג. ועי' רש"י בב"מ מג: ד"ה אלא הכא, שפירש בשנטענה אצלו). [בספר הלכה למשה (על רמב"ם, הל' גזלה א, י) האריך לפרט 8 שיטות בראשונים בדינים אלו; ע"ש (שיטת רש"י היא הדעה השלישית שם)]. ולגבי היחס בין דין זה (ומש"כ רש"י לעיל צג: במשנה) לבין שיטת רש"י לעיל (סו.) שרק שינוי בידיים קונה, ולא שינוי ממילא, ראה מש"כ לעיל (סה: בס"ד בהערותנו).

בהערת השוליים, מבבא מציעא (מג:). נקטנו שיטת תוס' שם (ד"ה ר"ע), מפני שבפנ"י שם צידד שרש"י סובר כן (ראה הערתנו החיצונית שם). וראה שם שר"ף מפרש דברי ר"ע לעניין שבח-הגזלה כבסוגיין, וכתב שם מהרש"א בשיטתו שר"ע ס"ל כרב זביד דסוגיין בדעת ר' יהודה, שהשבח שעל הגזלה שייך לנגזל משעת התביעה (עי' רש"י צו: ד"ה דרבי יהודה). ודעת בעל המאור שם כרי"ף אך להפך (משעת הדין קונה כגזלן השבח הבא). ראה שם בהערותנו בס"ד.

צו: ולר"ש יקבל הגזלן דמי חלקו בבשר לפי מנהג מוסרי בהמות להשבחה. ביאר בחזון איש (סי' יז, יד), שאם דרך הנגזל שלא לטרוח בעצמו אלא למוסרה לאריס - פְּדִין נוטל מחצה שליש ורביעי, ככל אריס, פְּדִין יורד לתוך שדה חברו שלא ברשות (עי' בבא מציעא קא.). אלא שלרבי יהודה מפני תקנת השבים נוטל הגזלן כל השבח, ולר"ש לא תיקנו. ואם דרך הנגזל לטרוח בעצמו (דבעלמא לא שקיל היורד שלא ברשות הוצאתו, ע"ש) - הכא בגזלן נוטל לר"ש, מפני תקנת השבים.

ולר"ש יקבל הגזלן דמי חלקו בבשר וכו'. בגמ' א"ר אשי ששאלו האם לר"ש מסלקים את הגזלן בדמים או שנוטל מגוף הבשר; "ופשטנא מהא דאר"נ אמר שמואל שלושה שמין להן השבח ומעלין אותן בדמים" וכו'. מה פשוט? לפי רבנו חננאל (מובא ברשב"א): הנך תלתא ותו לא. וא"כ גזלן נוטל מגוף הבשר. וכ"כ ראב"ד (הל' גזל"א ב, ב). אך רשב"א הקשה על כך והסיק ד'שלושה' לאו דווקא, וה"ה להא, שנותנים לו דמים. וכן דעת תוס' (ד"ה שלשה), שטמ"ק בשם רמ"ה, וכ"כ ברמב"ם (שם). ובברכת אברהם (תניינא) כתב ליישב שיטת ר"ח, דס"ל כרש"י שגיהה ולידה הם שינוי

ותיקנו שלא יחא נשכר אלא למחצה וכו' כדין כל משביח, ובזה שונה הוא מהנך תלתא ומהיורד לשדה חברו שלא ברשות, דכאן י"ל שקנה בשינוי ושמא השאירו חכמים עיקר דין תורה בזה שקנהו. [ואף דאמר שמואל 'שלושה' ואיכא נמי היורד לשדה חברו, אין למעטו כגולן, דגולן היה לו להזכיר, שיש סברה גדולה לחלק מפני שמעיקר הדין השבח שלו מדין שינוי.] לפי זה, לכאורה, ניתן להסיק שרש"י יסבור כר"ח. אמנם בברכת אברהם עצמו (תניינא שם צו. ברש"י ד"ה מה שהשביח) הבין בפשטות שרש"י כרוב הראשונים, דמסקלין בדמי. וע"ש שהסיק, שאף למ"ד מסלקין בדמי, יש לגולן-המשביח זכות בגוף השבח להיות כמשכונו על הדמים (אחרת קשה להלום דברי רש"י להלן שם לשיטה זו). גם בדברי מהריק"ש נראה שהבין שרש"י כרוב הראשונים. ובשיטה למהריק"ש כתב ליישב כתב שרון 'שלושה' דשמואל, דהנך תלתא איצטריכו ליה, שאף שיש להם חלק בקרקע, שמים להם השבח ומסלקים אותם בדמים (וכ"ש גולן ואריס שאין להם חלק). וכתב שיייתכן שרש"י כיוון לזה בדבריו. [ועוד כתב, שאמר שמואל שלושה, כדי לחלק במניין בין 'בעל-חוב ללוקח' ובין 'בעל-חוב ליתומים', שליתומים אין על מי לחזור לגבות.]

שמואל: בעל-חוב גובה מהקונה את הקרקע והשבח ובתבואה בשלה ישלם. "שבח המגיע לכתפים", עיי' רש"י (ד"ה המגיע) ותוס' (ד"ה שבח) בדעתו ומהריק"ש על דבריהם. הבאנו מזה בס"ד בהערותנו לבבא מציעא (טו.).

והשדה אפותיקי לדעה אחת (צו.). למ"ד שהקונה יכול לסלק את הנושה בכסף. מחלוקת היא בכתובות (צא.; ע"ש. רש"י ותוס' ב"מ טו: ד"ה הניחא).

צו. לגבי "מה שהשביח מוכר, מה שהשביח הוריש" פרש"י (ד"ה מה שהשביח) שלוקח למחצה לשליש ולרביעי, והיינו כר"ש; "אי נמי כוליה שבחא כמתניתין, מפני תקנת השבים, כדאמרן לעיל בשמעתא קמיייתא", וכתב בפני יהושע שכונתו לשינוי החזר כשיטת ר' יוחנן ואביי (צג: צד:). שקנה מתקנת השבים. אך לא פירש כר' יהודה, "משום דלרש"י הוי טעמא דרבי יהודה משום דשינוי קונה ולא מפני תקנת השבים, וא"כ מלתא דפשיטא היא, דכ"ש אם מכר השבח שקנה הלוקח". אך בשאלת רבא, לגבי השביח לוקח, פרש"י רק אליבא דר"ש. וביאר בפנ"י: "ולא רצה לפרש דאיידי נמי לענין כוליה שבחא כמו בבבא שלפני זה, והיינו משום דמשמע לרש"י דבכה"ג - שעדיין לא קנאו הגולן כלל - דהאי לא שייך תקנת השבים לגבי לוקח, ולא אמרינן ככי הא 'מה מכר ראשון לפני כל זכות שתבא לידו', כיון דעיקר הזכות ליתא אלא מפני תקנת השבים". ולמה אין רש"י מסביר דברי רבא לשיטת רבי יהודה (צה:)? "וכרבי יהודה לא מצינן לאוקומי ולמימר דגולן קונה כל השבח משום שינוי - דא"כ מאי קא מיבעיא ליה לגבי לוקח? דפשיטא דמשום דאיכא שינוי רשות בהדי שינוי מעשה לא גרע!". וסיכמ בפנ"י: "לכך פרש"י דמיתוקמא אליבא דר"ש למחצה לשליש ולרביעי, וקמ"ל דבהשביח הלוקח נמי אמר ר"ש, דלא תימא טעמא דר"ש נמי משום תקנת השבים דוקא; אלא משום שפן דרך מקבלי בהמות". אך במשמרות כהונה כתב שמדברי רש"י כאן (ד"ה מה שהשביח, בביאור השני) מבואר שלר' יהודה קונה משום תקנת השבים (אין מדובר בשינוי החזר כדברי פנ"י, אלא בשבח; ועיי' רשב"א צה: ד"ה רב פפא); ואף שלעיל (צה: ד"ה דרבי יהודה), באוקימתא דרב זביד, פירש שהוא מטעם שינוי קונה - לאוקימתא דרב פפא הוא משום תקנת השבים כדכתבו בתוס' (צה: ד"ה בשבח בפירוש ראשון; דצ"ע אינו קונה להלן ק:). אמנם ר"ת בתוס' פירש דאין הכרח לזה, ע"ש; ורבא כרב פפא, "דאי כר' זירא וטעמא משום שינוי - פשיטא דמה שהשביח מוכר, כיון דקנאו!". מהריק"ש נקט שלרש"י טעמו של ר' יהודה שינוי קונה; ולגבי הפירוש השני ברש"י (אי נמי כוליה שבחא כמתניתין), גרס ברש"י 'כמתניתין' ופירש ד"היינו ברייתא דרבי שמעון בן אלעזר דמיייתי בריש פרקא (צד:), דקאמר עלה בהדיא דמפני תקנת השבים היא" (בגולן שהשביח. ורק לגבי השבח, ראה מה שהערנו שם ע"פ ספר דבר יעקב). **ובברכת אברהם** (תניינא) הקשה על ביאורו של פני יהושע, שמבואר בגמ' שטעם הקניין בקונה שהשביח הוא 'מה מכר ראשון לפני כו', דהיינו כיוון שזכה הגולן זכה הקונה ממנו, ולא מדיני משביח נכסי חברו! על כן ביאר בדרך אחרת: דינו של ר"ש הוא תקנה, כשטמ"ק בשם רמ"ה (אולי כוונתו למש"כ בשטמ"ק כאן בשם רבנו יהונתן, וצ"ב), דבשבחא דממילא כגזיה וולד זוכה מתקנת חכמים. אלא שמשלשון רש"י משמע דאיידי נמי בשבח שהשביח בידיים; ולפיכך י"ל שבזה, כשהשביח בדבר שאינו עומד לכך, יש תקנה שמקבל בשבח כשיעור המקבל (ברשות) על מנת להשביח, ואין ידו על התחנתונה כמשביח שלא ברשות (ב"מ קא. ע"ש. בדומה למש"כ בחזון איש יז, יד, ומובא לעיל צה:; כשדרך הגולן לטרוח בעצמו). וע"ש עוד. וע"ע יד דוד.

גזל דקל וקצצו. כתבו בתוס' (ד"ה גזל): "אע"ג דגזל בהמה וקטלה קני - התם הוי שינוי דמינכר טפי". ובזה יש להסביר את הצורך בשינוי-השם כאן (כדכתב רש"י בד"ה לא קני), ובלשונו של רבי אלחנן וסרמן (**קובץ שיעורים** סי' קכ): "דהא דבעינן נשתנה שמו בשינוי מעשה - אין הטעם משום דצריך שינוי השם להצטרף לשינוי מעשה, דודאי שינוי מעשה גרידא קונה; והא דלא מהני בלא נשתנה שמו הוא משום דזה מוכיח דלא הוי שינוי גמור, דאילו היה שינוי גמור היה משתנה שמו; אבל במקום דידיעין דהוי שינוי גמור, א"צ לשינוי השם". אמנם בתוס' רבנו פרץ כתב שמדובר בדקל שכבר היה יבש, שאינו טוען פירות; או שיקרע עם שרשיו, שאפשר לנטעו שוב.

הפריד בלולב-כשר את העלה האמצעי. לשון רמ"ה (בשיטה מקובצת): "ומדלענין מצוה פסול אף על גב דלא חסר ולא מדי - אלמא הוה ליה כי הוצי' בעלמא - גבי גזל נמי קני, דמעיקרא לולבא והשתא הוצי". ואולי לפי זה יש ליישב מה שהקשה במנחת שלמה: מה ענין כשרותו-לארבעת-המינים לכך, ומה ענין סוכות לכל השנה? וכי העושה נקב קטן באתרוג קנהו, בכל השנה? ע"ש. שלכאורה לפי רמ"ה רק בלולב שייך לומר שעכשיו נעשה הוציין. וצ"ב. וע"ע אילת השחר. עיי' **קובץ שיעורים** (אות קיב), שהסיק "דאין השינוי מפני הפסול, אלא להיפוך, דהפסול הוא מפני שנשתנה במרייתו, ואילו לא היה שינוי בכך לא היה נפסל".

צו: 'פנים חדשות באו לכאן'. ברש"י (ד"ה פנים) הטעים זאת, שאי אפשר לצמצם ולעשות בדיוק אותו הדבר (ועיי' דבר יעקב ב). ובחידושי ר' משה קזיס כתב שא"צ לזה, אלא שהוא דבר חדש ואפילו עשהו בדיוק בתבנית הראשון (ע"ש). ושמא אף רש"י מסכים, וכתב רק להטעים הדבר.

גזל בהמה והזקינה משלם כבשעת הגזלה. לפי מש"כ לעיל במצפה איתן (סו.) על דברי רש"י שם (והובא בהערותנו סה:), הכוונה כאן - שיש לו להחזירה כפי שהיא לנגזל (שלא קנה בשינוי דממילא, כרש"י דלעיל), ולהשלים בדמים את ההפרש.

צו. רב: חטף עבד ועשה בו מלאכה וכו' פטור וכו' נוח לאדונו שלא ילמד להתבטל. במעשה רב יוסף בר חמא, כאשר מביא את דברי רב דניאל בר קטינא אלו, מוסיף: "אלמא ניחא ליה דלא ניסתרי עבדיה". והקשה בפני יהושע, מדוע הוצרך רב יוסף בר חמא להביא את הטעם? והשיב, שפפ"ט דברי רב דניאל יש ללמוד פטור מתשלום, אך אין ללמוד היתר לכתחילה, דלא גרע משואל-שלא-מדעת; ולכן הוצרך להסביר את הטעם, שלפיו אין צד איסור אפי' לכתחילה.

חטף עבד וכו' אא"כ הוא נושה באדון. וללשון א' בב"מ (סד:.) אין איסור בזה אא"כ סיכמו על כך מראש. תוס' (ד"ה הל'הו).

צו: ואם הוסיפו על המטבע, לרב. פרש"י (ד"ה והוסיפו) שהנדון הוא אליבא דרב, דאמר לעיל בסמוך (לגבי הלווה על המטבע ונפסלה) "נותן לו מטבע היוצא באותה שעה". [אך לדעת שמואל, שאמר לעיל שנותן לו אותה מטבע שסיכמו אע"פ שנפסלה כי "יכול לומר לו לך הוציא במיטן", לכאורה גם כאן ייתן לו אותה מטבע שסיכמו, ואף שהוסיפו עליה, מזלו גרם. ע"פ בירור הלכה (מכון הלכה ברורה); ע"ע שם לחולקים על רש"י.]

שם. אם התוספת (בכמות הכסף) היא חמישית או יותר. שבמעשה רב פפא ורב הונא ב"ר יהושע (צח). נאמר שהיחס היה הוא 10 מטבעות ישנות = 8 חדשות או פחות, אז הורי הלווה לשלם 8 במקום 10, שלא יריוח ויהא ריבית (רש"י צח. ד"ה עבדו עובדא). אך אם הפרש פחות מזה, נותן לו סכום המטבעות כפי שסוכם וכאלו המטבע לא יספיק. ובמשמעות הפרש זה - חמישית - ישנן דעות שונות בראשונים. רבנו יהונתן, מובא בשיטה מקובצת: "אם לא היה בתוספת יותר מחומש - אף על גב דקא שָׁבַח לענין נסכא לא קפדינן, לפי ששָׁבַח מניט הוא, שפשתחשוב הוצאות ושכירות האומנין להתיכרם - כל התוספת נבלע בחשבון". וראב"ד כתב (ג"כ מובא בשטמ"ק) שהיה מצוי הפרש עד חמישית בין המטבעות מאותו

סוג: "ואפשר דשיכחא מילתא הוה להו ביני זוזי, איכא תקלי ואיכא חסוכי חומשא, דלענין כספא הוה שוו להדדי אף על גב דאיכא יותר חומשא בין הני להני, ונפקי כי הנך אף על גב דהוסיפו עלייהו חומשא" (וכ"כ ש"ך י"ד קסה ס"ד בהסבר האמצעי). ובפסקי רי"ד כתב: "דלא פחיס איניש צורְתָא לארווחי חומשא בנסכא, דטפי שוי רווחא דטיבעא מרווחא דנסכא"; כלומר, כאשר היתרון (של ה'נסכא') פחות מחמישית אין משתלם לאדם לבטל ממנה שם מטבע ולהתיקה לשימוש כמתכת. ע"ע מה שהתבאר בסוגיה זו בבירור הלכה.

צח. המחייב בדיון על גרמי. בשיטת רש"י בזה, כתב רמב"ן (קונטרס דינא דגרמי): "דינא דגרמי וגרמא בנזקין חדא מילתא היא לדעת רש"י ז"ל, ותמצא זה רמז בפירושו בכמה מקומות". שכן כתב רש"י בבבא בתרא (כב:): "גרמא בניזקין אסור - ואפ"ל למ"ד דלא דאין דינא דגרמי ופטור מלשלם - אסור לגרום, וכשבא להעמיד גרמא להזיק חבירו מעכב"; וכתב על כך רמב"ן (ב"ב שם): "וכן כתב רש"י ז"ל במסכת בבא קמא במקום 'דינא דגרמי' 'גרמא בנזקין', ובמקום 'גרמא בנזקין' 'דינא דגרמי', והחליפן זו בזו בכמה מקומות". אך ביים של שלמה (פרק ב' ס"ו לז) כתב על דברי רמב"ן: "ושריה ליה מריה, שיאמר על פה קדוש שטעה בצורה דשמעתה בהגזל קמא, דמוכח להדיא דגרמי חייב; וכבר ידוע שגרמא בנזקין פטור לכ"ע!". ובש"ך (חור"מ שפ"ד ס"ד) כתב על דברי מהרש"ל: "ואני אומר: במחילה מכבוד תורתך, לא יד לטוף דעת הרמב"ן כי ודאי לא עלה על דעת הרמב"ן שרש"י טעה בשמעתה דהגזל קמא; רק שפונת הרמב"ן לומר שרש"י ס"ל דדינא דגרמי וגרמא הפל אחד הוא". ומציין שם לרש"י כאן (צח. ד"ה חסורי), ולעיל (נה: ד"ה פטור מדיני אדם: "קסבר גרמא בנזקין פטור") ובב"ב (כב: הנ"ל), שהם הבסיס לדברי רמב"ן הנ"ל ביחס לרש"י. ויש להוסיף רש"י בבכורות (כח: ד"ה ר"מ) לפי גרסת שיטה מקובצת שם (אות יד). ע"ש בש"ך באורך. [ועוד כתב שם שגם דעת רמב"ן ורמב"ם שאין לחלק]. נמצא, אפוא, כי לרש"י המונח 'גרמי' אינו אלא צורת הריבוי של 'גרמא' ואינו ביטוי שונה. יש לציין כי רש"י בכתובות (פו). כתב שקי"ל כר"מ לחייב על גרמי. נמצא שרבה (צח. ולעיל סוף כו:): סובר כרמב"ן; ואילו ריש לקיש (ק). ורפרם (צח:): סוברים כר' מאיר. ומן הירושלמי (כלאים ז, ג; שבעות ו, ו) עולה שזהו קנס ('קנסא דר"מ'); וכ"כ בקובץ שעורים (ב"ב אות עה) בדעת רש"י ע"ש. ומה שמצאנו סוגיות רבות שבהן גרמא בנזקין פטור, "ס"ל דהנהו סוגיות אזלי אליבא דרבנן דפליגי עם ר"מ ופטרי דינא דגרמי כדאיתא בפרק הגזל קמא; אבל לר"מ והפוסקים כוותיה בכולהו מחייבין" (לשון סמ"ע ס"ו שפ"ד ס"ק א). ועיין הקדמת ספר אהלי שלמה (שבת) לרב שמואל אליקים קדר, על שיטת רש"י בפירושו לתלמוד.

שיטות שאר הפוסקים, לחלק בין 'גרמא' ובין 'גרמי': ריב"ב (תוס' ב"ב כב: ד"ה זאת): גרמי הוא קנס דרבנן במקרים של גרמא המצויים ורגילים לבוא. רמב"ן (קונטרס דינא דגרמי): ברי היזקא (נוק ודאי; ואינו תלוי בדעת אחרים). ר"י (תוס' ב"ב שם): היזק שהוא עצמו עושהו, והנוק מידי (כתב במרומי שדה לעיל סב. שהוא דרבנן, ולר"ת מן התורה; ראה הערתנו להלן קט: במוסרי; ועי' קצה"ח שפ"ו, א). רמ"ש (סי' יג): כשהוא עצמו עושה הנוק, וב"ב היזקא, והוא מידי.

צח: גזל בהמה, ונפסלה לקרבן מחמת עברה. נרבעה או נַעְבְּדָה (רש"י, צו:). היאך אסור דבר שאינו שלו, בלי מעשה? בכס"מ (איסורי מזבח ד, ו) כתב: "ולדעת רבינו י"ל דהתם לאסרה להדיט; אבל לגבוה - אע"פ שלא עשה בה מעשה נאסרה". ובדבר יעקב (צו: אות יב) כתב שכך יש לומר כאן, לרש"י.

או מום. כתב רש"י (צו:): "במום שאין ניכר, כדוקין שבעין. פטורין - דכל בהמות לאו למזבח קיימין". ובספר דבר יעקב (צו: אות יג) הביא מספר תרומת הכרי (סי' שסג), המתיר דברי רש"י, שלענין חולין - ירדת ערך הבהמה - זהו היזק שאינו ניכר; אך לענין פסול לקרבן כתב רש"י "דכל בהמות לאו למזבח קיימין", לומר שאם היתה הבהמה מוקדשת לקרבן ועשה בה מום אין יכול לומר לו 'הרי שלך לפניך' אף במום בלתי ניכר שאינו קונה בשינוי (בכל זאת אינו יכול לקיים בו מצוות השבה).

בנאי וכו' הרס בצד אחד וכו' פטור. מש"כ שהוא משום גרמא, כן משמע בשיטה מקובצת בשם הר"מ מסרקסטה (ע"ש); וכ"כ בערוך השולחן (חור"מ שו, ה).

פטור על שבחו. ע"פ מלא הרועים, שכתב שמשלם דמי העצים.

אומן קונה בשבח הכלי. מלשון רש"י (צט. ד"ה ישנה לשכירות) דייק בקצות החושן (סימן שו"ד ס"ד), שהאומן קונה את השבח ולא את כל הכלי. ע"ש.

מלבד צָבַע שקיבל גם סממני הצביעה. כדאוקמינן לשמואל (צט). ויש להביא כאן לשון רשב"א על כך: "ואיכא למידק: א"כ מאי שנא נתן לו עצים לעשות מהן שידה תיבה ומגדל, ואמאי קונה האומן בשבח הכלי? והלא האומן אין לו אלא שכר ידיו! תירץ הרשב"א ז"ל דלגבי צמר - סממנין הוא דעבדי לשבחא, ואומן לא קנה בהו ולא מידי; אבל עצים - כיון דלא צריכי לסממנין אלא לאומנותו של אומן - אומנותו זה הוא סמניו".

ומשמע דרבא לא ס"ל כרב אסי. דמוקי ברייתא דכו"ע דלא כרב אסי. רי"ף (לה: בדפיו). אך עיין רמ"ש (סי' יד), שחולק.

צט: 'מקודשת בִּשְׁכַר מה שאעבוד עִמָּךְ'. כל הסוגיא בקידושין (מח:), ושם עיקר מקומה.

וכשאוסרים את הבהמה מִסְפֵּק פוטרים את הַטְּבָח. מעשה רב במוגרמת. ובתוס' (ד"ה מנעך). הבאנו בס"ד בהערותנו למסכת חולין (יח).

ק. החיוב כשהודיע לו שסומך עליו. לפי תוס' (ד"ה אחוי) א"צ לומר. אך רי"ף כתב (לה:): שהדיט אינו מחויב לשלם עד שיאמרו לו, וכשמוכח שסומך עליו א"צ לומר (ומ"מ אומן דלא צריך למיגרמא אינו חייב אף בזה). ובהגהת אשרי כתב בשם מהרי"ח, וכ"כ מהרש"א, שבאומן מומחה (שא"צ ללמוד), אם אמר לו - חייב. ע"ע שלטי הגבורים (לה: בדפי רי"ף; אות ב). ובמהריק"ש כתב שמדברי רש"י (צט: ד"ה המראא דינר) נראה שסובר כרי"ף, ושקודם מעשה ריש-לקיש מדובר בגמ' כשהענין מוכיח מתוכו שעליו הוא סומך. ועל פיו דברינו בפנים.

ק: צָבַע וכו' צָבַעוּ בַּשְּׂרִיטוֹת הַצֶּבַע וכו' (ומזיק הוא - רש"י ד"ה צבועו כאור). מדוע לא קנה את הצמר בשינוי? רש"י כתב (סד"ה נותן לו לצבע; וכן בנמוקי יוסף לו. בדפי רי"ף): "ההא בצָבַע שהתנה עמו צָבַע, וליכא שְׁנֵינָא דְנִקְנִייה". ועי' משכ"ב במנחת יהודה (לרבי מיכל יהודה ליפקוביץ, או נה).

ההוצאה. במסכת ע"ז (ז. ד"ה ואם השבח) פירש רש"י מהי 'היציאה': "סְמָנִים ועצים ושכר פעולה כשכיר יום, ולא שכר שְׁלֵם כמו שהתנה עמו". וכ"כ בבבא מציעא (קיז: ד"ה אם השבח). וכ"כ כאן בשמו בפני יהושע, ע"ש.

ר' יהודה: קנס. רש"י (ד"ה ר' יהודה) וברטנורא. וכתב בתוי"ט: "ומשמע דדוקא לְשֵׁנָה קנסינן. והלכך אם בעל הצמר אינו חפץ בצמרו אלא שיתן לו דמי צמרו, הרשות בידו".

קא. לא נפשט האם הצָבַע שעל הצמר נחשב שבח ממשי וכו'. כך עוֹלָה ממהלך הסוגיה, שהבעיא לא איפשיטא. ועל כן פסק רמב"ם (הל' גזלה ואבדה ג, י) שאין המזיק מְשַׁלֵּם את שבח הצבע בצמר אך אם תפס הניזק אין מוציאים מידו. וכ"פ בשו"ע (חור"מ שסג, יא). ואכן, בשו"ת ר"ן (סי' ע), שדן בזה באורך, כתב בשם "הראשונים", דבעיין לא איפשיטא. אך בהמשך דבריו העלה אפשרות שהבעיא נפשטה מדברי רבא בהמשך הסוגיה (קא:), שהקשה סתירה בין המשנה בערלה (ג, א) "בגד שצָבַעוּ בקליפי ערלה יְדַלֵּק", "אלמא חזותא מילתא היא", ובין המשנה באהלות (ג, ב) רביעית דם שנבלעה בבגד אם אין יכולה לצאת רביעית בכיבוס טהורה, אלמא חזותא לאו מילתא היא! ולא תירץ; ויבדיל רבא דפריך הכי סבירא ליה ד'בגד שצבעו בקליפי ערלה ידלק' לאו מדרשא ד'ערלים' אתי, דאי הכי מאי פירכא?!- אלא ודאי סבירא ליה דחזותא מדינא מילתא היא, ואפשיטא בעיין". אמנם ראה הערתנו להלן (קא:): בשם מהריק"ש (וכפ"ת) בדעת רש"י, שלרבא "חזותא מילתא" רק באיסורי הַנָּאח, אך לא בעלמא. ובהמשך דבריו כתב ר"ן לדחות ראייה זו: "ואיני רואה דרך לדחות זה אלא שנאמר דרבא דרמי הכי לאו משום דסבירא ליה דחזותא מילתא היא, אלא אדרבא, בעי לאוכוחי דמאי דתנן 'בגד שצבעו בקליפי ערלה ידלק' לאו משום חזותא מילתא היא, אלא משום דגלי רחמנא 'ערלים'". ועוד כתב: "אלא שמצאתי סעד לדברי הראשונים ז"ל לקיימן - שאמרו דבעיין לא אפשיטא - ממקום אחר, דגרסינן בפרק האשה שהיא עושה צרכיה (גדה

סב): תנן התם: חרסין שזלעו משקין טמאין וכו', אמר ריש לקיש: לא שנו אלא משקין קליין וכו'; ור' יוחנן אמר: אחד משקין קליין ואחד משקין חמורין וכו'; והתם אותביה ר' יוחנן לריש לקיש מהא דרביעיית דם שנבלע בכסותא אמתכבסת ויוצאת ממנה רביעיית דם טמאה ואם לאו טהורה, ודחינן לה אליבא דריש לקיש בדם תבוסה דרבנן, אלמא ר' יוחנן רביעיית דם מן המת ממש מוקי לה, ועל כרחיך סבירא ליה לר' יוחנן דחזותא לאו מילתא היא, וכיון דקיימא לן כרבי יוחנן לגבי ר"ל - משמע דנקטינן לה כהכ... וזה יותר מכריע למנטק מבעייתא דחזותא לאו מילתא היא, דהיא דרבא אפשר לדחותה כמו שכתבתי. כללו של דבר: הראשונים ז"ל לא רצו להכריע בזה כלום, ואמרו דבעיין לא אפשריטא. ע"ע שם. גם בתוס' (קא: ד"ה מקולי) הביאו מהסוגיה בדה, וכתבו שתירוצו של רב כהנא ("בדם תבוסה דרבנן") אמור שם בשיטת ריש לקיש שם, "דלר' יוחנן לא קשה מידי מערלה אטומאה, דלדידיה בקפידא תליא מילתא, ומ"מ צבעו בקליפי ערלה ידלק, דלא שייך להתירו מטעם דאין מקפיד, דנהנה הוא בצבע וניחא ליה".

גזל קוף וסמנים וצבעו בהם. רש"י (פירוש ראשון בד"ה א"נ דצבעו בהו קופא). "בשלא הגביה הסמנין, אלא שהשליך הקופא לתוכו, ולמאן דלא דאין דינא דגרמי, ודמיא לדרבא בזרק מטבע של חבירו לים הגדול (לעיל צח, ולפינו שם 'רבה')", לשון בעל המאור (לו. בדפי ר"ף). וזו תשובה לקושיית תוס' (ד"ה דצבע, ע"ש).

קא: בדם שיצא בחיירובמותו, שמדרבנן. והוא דם תבוסה, וספק מתי יצא. עיין מש"כ בס"ד בזה בהערותנו לנדה (עא). ע"פ הצעתנו שם, רש"י כאן נקט סוג אחד של דם תבוסה - מחמת ספק (ובו דנו 2 הערות הראשונות בברייתא שם). וסוג נוסף ישנו, והוא דם-תבוסה מחמת תערובת, בו עסקה המשנה באהלות (ג, ה). ראה שם. [בדברי רש"י בסוגיין הרחיב במי נפתחו (פרפר מד, ב-ג)].

בצמחי צבע יש קדושת שביעית. שלא כמו עצים, מיני צבעים - בשעת רתיחת היורה קלה השורש וקולט הצבע; נמצאו הנאתן וביעורן שוה, הלכך חיילא עלייהו שביעית; לשון רש"י (ד"ה צאו עצים). והקשו בתוס', "דהא אמרן (קא. מגז"ה פ' תהיה" בהגותה) דלענין שביעית חזותא מילתא היא, ולא הני ביעורו בקליטת הצבע! ולכן פירשו: "צבע הנאתן וביעורן שוה, דהנאתן כשלושון, ואז הוא כלה ומתבער הצבע מיום אל יום". את דברי רש"י כתבו ליישב מהריק"ש שהג"כ בשביעית אינה מלמדת ש"חזותא מילתא" גם בשביעית אלא לאסרה אף ש"חזותא לאו מילתא". וזו לשונן: "אפשר דרש"י ז"ל סבר דכיון דרבא רמי מתני' דערלה אמתני' דרביעיית דם ולא משני להו - אם כן דוקא גבי ערלה דאסורה בהנאה הוא דאמרין חזותא מילתא היא, ואם כן בשביעית דלא אסירא בהנאה לא אמרין דחזותא מילתא היא, וקרא דשביעית הכי קאמר: דחזותא לאו מילתא כיון דשריא בהנאה - עם כל זה בהיותה תהא". וכ"כ הראש"ל בעל כפות תמרים (סוכה מ. ד"ה כתב עוד התוס'): "נראה דאפשר ליישב פרש"י דהתם, דלעולם גבי צבע הנאתו וביעורו שוה בשעת רתיחת היורה כפרש"י התם; ומאי דתני התם 'בגד שצבעו בקליפי שביעית ידלק' לא הוי טעמא משום דחזותא מילתא ויש שבח סמנין על הצמר, אלא טעמא הוי משום דכתיב גבי שביעית 'תהיה' בהיותה תהא, כלומר דק"ל דשביעית תופסת את דמיה או חליפיה כדלקמן, וכיון דבגד זה צבעו בקליפי שביעית ה"ל כחליפין של שביעית דהוא נתפס בקדושת שביעית...". וכן עי' בשו"ת הר"ן (ס"י ע, ושם ד"ה מ"מ בין שתאמר).

שהנאתם בזמן כלפינו וכו'. על סתירה בין דברי רש"י בסוכה (מ. ד"ה ולא לכבוסה) וכאן - בענין האם ההנאה (בצביעה ובכיבוס) היא הלישה או השלמת המלאכה - הצביעה שם בתוס' (ד"ה יצאו). ובערוך לנו שם כתב, שרש"י בסוגיין פירש לפי הצד שאין שבח סמנים על הצמר (דביעית דלא איפשריטא היא לעיל קא; וא"כ אין להחשיב הלישה להנאת-הצביעה, דא"כ אין הנאתו וביעורו שווה), ובסוכה פירש לצד שיש שבח-סמנים ("ולכן שפיר פ' דהלישה מקרי הנאה, ומ"מ לא תקשה מצבועים, דהתם נקרא הנאה שבח הצבע על הצמר, מה שלא שייך גבי משרה וכבוסה", לשון ערוך"נ); ע"ש.

ור' יוסי חולק (קב). כאן נקט רש"י (קב. ד"ה תנאי היא) שמחלוקת ר' יוסי ורבנן היא האם סתם עצים להסקה, ואף עצים לאור, או שעל עצים לאור חלה שביעית. אך בסוכה (מ. שלל פירוש זה (וגרסת 'כל הספרים' 'ויסתעצעים-להסקה-ניהנה תנאי היא') ופירש שהמחלוקת היא ביחס לעצים-להסקה עצמם, האם נוהגת בהם שביעית (אע"פ שהנאתם לאחר ביעורם). וכאן נראה ששלל פירוש זה (וייתכן ש'אף גרס את מה שמחק בסוכה - מהריק"ש קב, ע"ש). והעירו בזה בתוס' (קב. ד"ה ה"ג בקונטרס, ושם ד"ה ועצים). בתלמוד המבואר מהדורת שו"טשטיין כתבו (קב. סוף הערה 3) שנראה שרש"י כתב פירושו לסוכה מאוחר יותר, ושם חזר בו מפירושו דהכא (ע"ש). וכן נראה מלשון מהרש"א בסוכה (מ), ראה להלן.

בפירוש רש"י כאן נראה שאם לא לקט פירות למשרה ולכיבוס מודה ר' יוסי שאסורים למשרה ולכיבוס, שהנאתם אחרי ביעורם, והרי סתמם לאכילה. ומה שדרש "לאכלה" ולא מלוגמא" (והרי יכול היה לדרוש: ולא למשרה-וכבוסה כשלקט סתם), היינו דאע"ג דלקט מלכתחילה לשם מלוגמא לא מהני, ואסור. ודוחק, שלפי זה יכול היה ר' יוסי לדרוש "לכס" דומיא ד"לאכלה" כמו רבנן! כל זה התבאר בדברי מהרש"א בסוכה (מ); אשר סיים: "ויש ליישב אבל בדוחק; ואולי שפני זה כתב בפירוש הקונטרס כאן (בסוכה) שטרך ליישבה ולא יכול". והתבאר גם בדברי מהריק"ש שנזכיר להלן בס"ד, ראה שם.

ומהריק"ש כאן (קב). מנה והסביר בפירוש רש"י דהכא ארבעה דחקים: א - לא נרמז במחלוקת התנאים האם סתם עצים הם להסקה במציאות, אלא בפירות חולקים האם לאכילה קיימי או לכל מילי; וצריך לדחוק שאין מחלוקתם מה המציאות אלא האם אנו אומרים שסתם העצים להסקה. ב - נמצא שהעמדתו מחלוקת ר' יוסי ורבנן בברייתא האם סתם פירות לאכילה או לא, וגם זה לא הוזכר בברייתא כלל. ג - בגלל סברת 'סתם פירות לאכילה' מחמירים חכמים שתחול עליהם קדושת שביעית, הכיצד אפשר להסיק מזה שיאמרו כן להקל דלא חיילא על עצים-לאור? הרי אין זו גז"ה! ד - נמצא שלר' יוסי אין דרשת 'הנאתו וביעורו שווים' לענין הנאת פירות שביעית, אלא לענין שלא תחול קדושת שביעית, אך לענין הנאה מותר 'לכס לכל צרכים'; אם כי יש ליישב דרשתו, שאכן יש דברים שלא חלה קדושה מפני שאין הנאתם דומה ל"לאכלה", ומאידך מה שחלה עליו קדושה מותר ב'כל צרכים'. ועיין בדבריו. והמשיך: "והנה לגרסת סוכה גם כן יתחייבו קצת דוחקים, מלבד מה שהזכירו התוספות": א - שתירוץ רבא 'יצאו עצים שהנאתן אחר ביעורן' נתון במחלוקת תנאים (אך לגרסתנו כאן ניחא, שרבא לא אמר שעצים-לאור יש בהם קדושת שביעית כי לא רצה ליישב הברייתא רק לפי ר' יוסי אלא אף לרבנן). ב - התנא של "עלי קנים ועלי גפנים שגיבנן בחבא" אינו כר' יוסי, דלדידיה אפילו ליקט לשם עצים קדשי; והא קי"ל דר' יוסי נמוקו עמו. וכתב ששני הדחקים נוחים ללשון השנייה בתוס' ('ועצים להסקה תנאי היא' - עצים שיש בהם קדושת שביעית, אלו שהנאתם וביעורם שווים, דלרבנן אסור להסיקם, כמו משרה וכבוסה, ור' יוסי מתיר; אך לשאר עצים מוסכם שאין קדושת שביעית). ע"ע בלשוננו (קב). בראש העמוד, ולאורך דברי תוס' ורש"י.

קב. מסכת נזיקין. רש"י במס' ע"ז (ז. א). עי' מהר"ץ חיות כאן שהביא בזה מחלוקת מספר יד מלאכי (סי' שלח). ורש"י ביבמות (מב: ד"ה מחלוקת) סותר דבריו בע"ז, ושם פירש 'נזיקין' = כל הסדר, וה"ה לכל סדר אחר - רש"י שם (ראה הערתנו שם בס"ד). יש להעיר, כי מלשון תוס' בריש בבא מציעא (ד"ה שנים אוחזין) משמע שרב הונא (כאן) חולק על רב יוסף וסובר שאין שלוש ה'בבות' כמסכת אהת.

קב: גיחוך בני א"י וכו'. פירוש ראב"ד ורשב"א, שלדעת ר' יוחנן ורב שמואל בר ססרי ור' אבא, מועילה כוונת השליח לקנות בשביל המשלח, ואע"פ ששינה, שאין צורך בדיעתו של המוכר (אף שהוא תמיד מתכוון להקנות למי שמשלם לו). ולבני מערבא ולר' אבהו, כוונת השליח יכולה לזכות למשלח רק כאשר 'שליחותיה קעביד' שאז יד בעה"ב הוא; משא"כ כששינה, שאז ביטל שליחותו, ומי הודיעו לבעל חטיין שיקנה חטיין לבעל מעות? ובתוספות רבנו פרץ פירש (בשם ר"י), 'שלא' יוחנן ור' שמואל אין 'שליחותיה קעביד' מועיל כלל, אפילו לא שינה (ובענין זה דחה ר' אבא את ר' אבהו מהמקדיש); אלא המקח נקנה למשלח כי כוונת המוכר להקנות לבעל המעות, גם אם לא הוא שנותן לו את המעות כעת. וא"כ

מועיל גם כשישנה, שהרי זו דעת המוכר תמיד. ודעת ר' אבהו, שהמוכר מקנה למי שמשלם לו, ואם הוא שליח ידו כיד המשלח, אך אם שינה לאו שליחותיה קעביד ולא קנה אלא לעצמו. ומכאן, שמה שכתבנו בדעת ר' שמואל 'אין צורך בדיעת המוכר', פירושו - לראב"ד שמועילה כוונת השליח, ולת"פ שהמוכר מתכוון לבעת המעות גם בלא שיודע (ואף בשליח שלא שינה זה הטעם, ולא שהוא כיד בעה"ב).

קג: ר"ש ב"א (מקורו בדף קד). דייק מהריק"ש (ר' יעקב קאשטרו, רבה של מצרים בימי הביניים) מדברי רש"י (קד. ד"ה שליח ב"ד), שר"ש ב"א מפרש את מה שנאמר במשנה 'אבל נותן לשליח ב"ד'. ולכן הקשה, כיצד יכול רב חסדא לחלוק על פירושו של תנא למשנה? והשיב (בתירוץ א), שר"ש ב"א עצמו חולק על רבי בהבנת המשנה (ע"ש). ולכאורה יש להוסיף גם, שר"ש ב"א חולק על ר' אלעזר ב"ר צדוק (קג:). שאמר "תקנה גדולה התקינו שאם היתה הוצאה יתרה על הקרן משלם קרן וחומש לב"ד ומביא אשמו ומתכפר לו", כפי שכתב בתוס' ר"ד (קד. וראה רש"י קג. ד"ה לשליח ב"ד).

קד: מינהו הגזלן ושלח הנגזל ולקח ממנו. כתבו בתוס' ר"ד ובחז"א (ב"ק סי' כ, ט ד"ה והא) שאע"פ ששליח שלא בעדים לכ"ע אינו כשליח לאונסין, כששלח הנגזל שליח לקחת מיד שליח - לפטרו מהאונס התכוון, דאל"ה אין השליח הראשון רשאי למסור לשליח השני; ועוד, שאין לנגזל לבוא אל השליח הראשון בטענות שלא התכוון למנות את השני שליח (כפי שיכול לטעון כלפי הגזלן 'שליח זימנתי לך'). ואף שהברייתא עוסקת בשליח ב"ד לר"ש ב"א (עיקר דבריו הבאנו לעיל קג:), דין זה שייך בכל שליח - כ"כ בחז"א (שם, ע"ש), וכן משמע בתוס' ר"ד.

קד: או חותם. כך ביאר בפרישה (חומ"מ קכא, ה-ו) על "וכתב" שברש"י (ד"ה בדיוקני). ומש"כ בזה הוא ע"פ פירוש ראשון בתוס' (ד"ה אין) וע"פ נמוקי יוסף (לו. בדפי ר"ף, ע"ש).

ונשבע על החומש מוסיף חומש-של-החומש וכו'. בדומה לזה ע"י להלן (קו. קח.), וראה הערתנו להלן (קח. בס"ד).

קה: באבדה, עד י שנשבע וכו'. ברייתא דבן עזאי, לגבי שבועת העדות, וחלקו אמוראים האם בא לחייב או שבא לפטור. וכמו פלוגתא דראב"ר ש' ורבנן במשביע עד , האם דבר הגורם לממון כממון. בברייתא 3 מקרים: הכיר בה ולא במוצאה; במוצאה ולא בה; בה ובמוצאה. ויש בזה קושי, ממ"א: אם מדובר בעד אחד, וא"כ הריעותא כאן היא היותו 'דבר הגורם לממון', הרי זה שייך ב'הכיר בה ובמוצאה', אך כשהכיר בה או במוצאה אינו אלא 'גורם דגורם' (וקשה למפרש שכן עזאי מחייב, שמצינו [שבועות לב]. שר"ש מודה [רא"ש המובא בשטמ"ק]!!) ואם בשני עדים - תינח הכיר בה או במוצאה; בה ובמוצאה ממון גמור הוא (וכיצד אפשר לפטור בזה?)! לכן פירש ר"ש (מובא בשטמ"ק), ש'הכיר בה ובמוצאה' מדובר בעד 1 (והגריעותא - עד 1 אינו אלא גורם לממון), ובמקרים האחרים מדובר ב-2 (והגריעותא - אין העדות שלמה). והוסיף, בשם מהר"ם, ש'הכיר בה ולא במוצאה' או להפך לכ"ע פטור, ורק ב'הכיר בה ובמוצאה' חלקו האמוראים (בעד אחד). אך לא נראה שרש"י חילק בזה (וכפי שהעיר רא"ש שם). ולא זו בלבד, אלא שיש סתירה בדבריו: מדברי הגמ' ומרש"י סד"ה הכיר בה, שכתב "ובעד אחד קמיירי", נמצא שכן עזאי דיבר בעד אחד וזהו החסרון במקרים אלו על פני שני עדים. לעומת זאת, ברש"י בהמשך (סד"ה בה ולא במוצאה) ישנו הסבר (המובא בתוך סוגריים מרובעים), ש'הכיר בה ובמוצאה' נחשב 'גורם לממון' ולא הפסד ישיר, מפני שיכול היה הנתבע-המוצא לפטור את עצמו בשבועה (גרסת רש"י ברש"י) שנאנסה ממנו. ולפי זה, לכאורה, מדובר אף בשני עדים. והעירו המפרשים, כי שני פירושים אלו סותרים זה את זה (מהריק"ש; מהרש"א במהדור"ב; רש"י; ועוד); והם "לשון אחר שהוגה בפרש"י, וחולק על מש"כ רש"י לעיל 'ובעד אחד קמיירי' (מראה כהן בהגהה מאחיו. נוסף לכך, בתוס' רבנו פרץ הקשה על תוכן הדברים מן הסברה). לאור זאת, יש שכתבו שאין לגרוס תוספת זו שברש"י (מובא במהרש"א במהדור"ב). מאידך, יש שכתבו שהמילים "ובעד אחד קמיירי" הן טעות סופר ואינן בכתבי היד (מהריק"ש). ובספר שינויי נוסחאות (בספר המפתח; הוצ' פרנקל) כתבו שבכל כתבי-היד והדפוסים הישנים כתוב "ובעד אחד קמיירי", ואילו דברי רש"י המוסגרים אינם אלא במקצת כתבי היד והדפוסים הישנים. לעומת זאת, נמצא כי דברי רש"י לגבי יכולת המוצא לטעון 'אנאס' היו כך לפני רבנו פרץ, שפיתבם בתוספותיו בשם רש"י (אך רבנו פרץ דידיה כתב ש'הכיר בה ובמוצאה' מיירי בעד אחד, דאינו בא כי אם לידי שבועה, אבל 'בה ולא במוצאה' או להפך מיירי אפילו בשני עדים). וביד דוד כתב שרש"י פירש "ובעד אחד קמיירי" משום 'בה ובמוצאה', שבשני עדים הוא ממון ממש ולא רק גורם (ואה"נ ש'הכיר בה או במוצאה' אף בשניים הדין כן, למ"ד לפטור; ולמ"ד לחיוב אפשר שאז דווקא בשניים. בדומה לדברי רבנו פרץ, וכמו רא"ש שבשיטה מקובצת; ע"ש). ומש"כ רש"י בהמשך זו נוסחה אחרת, שאכן מדובר בכלם בשני עדים. בדרך אחרת ביאר בחתם סופר (חידושי חת"ם השלם, שבועות לב: בקטע המתחיל 'אמנם יש להביא', וע"ש ד"ה וראב"ר' ואילך): לרש"י מיירי בעד אחד, ומ"מ הכיר בה או במוצאה לא הווי גורם-דגורם, דכיוון שעדיין לא שמע ממנו המוצא, מסתמא לא יכחיש האבדה אלא יחזירנה אם ידע באיזה מקום ראהו העד; אך בהכיר בה ובמוצאה אין לומר כן (דא"ה הווי ממון גמור ולא גורם), אלא שפשהכיר בה ובמוצאה מסתמא הודיע למוצא שהיא של פלוני אך המוצא לא החזירה ולכן צריך לדנו בדניינים (משא"כ ברישא שעדיין לא הכחיש, אמרינן דמסתמא לא יכפור באבדה). לסיכום - ביחס לתמיהה שבה פתחנו, נמצא, אפוא, כך: אם נפרש שמדובר ב-2 עדים (מהריק"ש; מהרש"א במהדור"ב) - סברת הפוסק ב'הכיר בה ובמוצאה' היא, שיכול המוצא לפטור עצמו בטענת 'אנאס' ובשבועה (המוסגר ברש"י). ואם מדובר בעד אחד (גרסאות בספר המפתח; חת"ס) - סברת המחייב ב'הכיר בה ולא במוצאה' (או להפך), שמדובר בזה ב-2 עדים (כ"נ ביד דוד), או שמסתמא המוצא לא שמע ממנו ולכשישמע מי המאבד יסכים להחזיר (חת"ס). ובתוס' ר"ד פירש הכל בעד אחד: למ"ד לחיוב - החידוש ("לא מיבעיא... אלא") שאפילו 'הכיר בה ולא במוצאה' או להפך חייב (דמ"מ איכא גורם, דאי הוה מודע ליה הוה טרח משכח לה; וזהו אפשר להוסיף את החילוק שכתב בחת"ס); ולמ"ד לפטור - החידוש ב'הכיר בה ובמוצאה' (ופטור מפני שהוא עד אחד). [ומהרש"ל כתב ברש"י שמדובר בעד אחד, וב'הכיר בה ובמוצאה' פטור (למ"ד) כי היה המוצא יכול להכחישו ולומר 'אנאס קודם שראית' (וא"כ צריך להגיה במוסגר שברש"י ולגרוס בלשון יחיד - הע' לתוס' ר"פ מהד' הרב בנימין זאב פרג אות צד; דבר יעקב ו). ובמהדור"ב למהרש"א וברש"ש כתבו שזה דוחק]. ונמצאו דברינו בפנים נוטים לשיטת חת"ס או תוס' ר"ד. עוד התבאר בחת"ס (שם ד"ה וראב"ר; ש"ו ח"ה [חומ"מ סי' לד; ע"ש] מה שמתחדש מדברי רש"י, ששייכת שבועת העדות באופן שמועיל לו בהגדתו למצוא את הממון, אף שלא אמר לו בב"ד "ולפירש"י שם אין זה עדות כלל, רק סיפורי דברים בינו לבין עצמו..."), למאן דמחייב 'בה ולא במוצאה', שהריהו 'גורם לממון' וחייב (וצידד חת"ס בדבריו; ע"ש).

הוחזק פפון לחוב זה. ובהערת השוליים. (השלמה) עוד 'הוחזק כפר' מצאנו בשבועות (לד: - 'מנה נתתיך בפני פלוני ופלוני' והלה לא קאם - אם אומר 'להד"מ הוחזק פפון; שלי החזרתי' - נאמן. 'מנה נתתיך ליד עמוז זה' וענה 'לא עברתי שם', והעידו שהשתני שם - ר"ל: הוחזק כפר; ר"נ: רק אם אמר 'ממולם'; רבא: לא (אינו צריך לזכור). ועוד שם (מא: - 'שלם חובך!' וענה 'פרעתיך עפצים לפי השער שהיה אז, 6', -השער היה 4' וכן העידו עדים - רבא: הוחזק פפון (שער זוכרים היטב), וישלם. ובסנהדרין (כט:), המודה בחוב בפני עדים (ללא 'אתם עדי'), וכשנתבע אמר 'לא הדיתי' - אביי: פפון; רבא: דברים בטלים אנשים שוכחים. ובבבא מציעא (טז-יז), רב יוסף בר מניומי: פסק ב"ד 'צא תן לו', ואחר זמן אמר 'פרעתי' - נאמן (בשבועת היסת); ואם 'חייב אתה לתת לו' - אינו נאמן. רב זביד: נאמן, והחילוק הנ"ל שייך רק כשהעידו עדים שתבעו (אחר פסיקת ב"ד) ולא שילם (שב"צ' הוחזק פפון לחוב זה). עוד שם (יז), ר' יוחנן: פפון בחוב ויש עדים נגדו - הוחזק פפון לחוב זה. וכן מי שב"ד (דווקא) ח"ב שבועה, ואמר 'נשבעתי והכחישוהו עדים. עיין אנציקלופדיה תלמודית (כרך ח), ערך החזק כפר.

קו. ונשבע וכו' חוץ מטוען טענת גנב וכו'. ובגמ' מבואר, שטוען טענת גנב שפקץ ונשבע לא נתחייב כפול. וראה הערתנו להלן (קז:). וע"ע בדין זה באנציקלופדיה תלמודית ערך טוען טענת גנב (כרך יט) ציונים 122-135. לאפשרות שיש חולק (רב פפא להלן קח.), שבקפץ ונשבע יש כפל, ראה אבן האזל הנזכר בהערתנו להלן (שם).

רב נחמן חולק וכו'. והוסיף ר"ף (לז: בדפיו): "והלכתא כרב נחמן. ואפילו אתא חד סהדא דאית ליה גביה מנה ואישתבע שבועה דאורייתא, ובתר הכי אתא חד סהדא אחרינא - מצטרף בהדי קמא ומיחייב לשלומי".

קו: אפילו גדל. שנאמר "עד האלהים יבא דבר שניהם", ובוה הוקשו העמדה בדין ונתינה. כתב בתוס' רבנו פרץ: "נראה מתוך פ"ה דדריש מ'בוא דבר שניהם'. ויש לפרש, משום ד'יבא' היינו התביעה שבאה לב"ד, ו'דבר שניהם' היינו הנתינה, שזהו דבר המחלוקת".

ישנו באבדה. ולרב יוסף, ששומר אבדה שומר שכר הוא, היינו בטענת לסטים מזוין (לעיל נז). [כאן קיצרנו בידינו טעמי המובאים לעיל בתחילת פרק ז].

כפירה במקצת והודאה במקצת (וכן להלן קז:). חוץ ממה שטוען שנגנב. שכתב רש"י בב"מ (ה. ד"ה צריכין): "כפירה לא היא אלא בכופר ממש; או לא היו דברים מעולם, או החזרתי לך". הודאה לא היא אלא אם כן הודה ממש שיש לו בידו, שחייב להחזיר לו. נמצא שאין חיוב שבועת השומרים באה אלא אם כן טען שלש פרות..." ע"ש.

קז. רמי בר חמא וכן סובר ר' חייא בר אבא (קו:). כך ע"פ שטמ"ק בשם רא"ש ובשם גאון, שטעמו של ר' חייא בר אבא - שהטוען טענת גנב אינו מתחייב ככל אלא כשהודה במקצת - הוא שאין שבועת השומרים בלי הודאה במקצת. וכן משמע בתוס' (ד"ה עירוב), ובפני יהושע בדעת רש"י. לעומת זאת, כתב בתוס' ר"ד שר' חייא בר אבא זו דעה שלישית, הסוברת שאמנם הודאה במקצת נאמרה רק לגבי מלווה ולווה, כפי הסברה וכמבואר בגמ' לר' חייא בר יוסף, ולשבועת השומרים א"צ; אלא שנכתב בפרשת טוען טענת גנב לתלות דינו בהודאה במקצת. וכיו"ב מהריק"ש בת' אחרון (קז. בתוס', על הקושיה מפרק השואל, ושם בתחילת קז: ג"כ כתב שיש מחלוקת ביניהם, וראה להלן). ולכאורה היה אפשר לדייק כן מדברי רש"י (סוף קו:), שכתב "ובפרשת טוען טענת גנב כתיב" לרמז לסברת ר"ד, ואף שאין דיוק זה מוכרח. אלא שבפני" לא כתב כן, כאמור. וע"ע מהריק"ש (קז:), שמסביר בדעת רש"י שיש חילוק בין רמב"ח לבין ר"ח בר אבא (ומציע 2 אפשרויות - או שלגבי שבועת השומרים חייב אף בלא כפירה והודאה, כר"ח בר יוסף; או שהודאה בלבד צריך כדי להשביעו, וא"צ עוד כפירה במקצת כדמב"ח. כאפשרות האחרונה כתב בספר ברוך טעם, סוף דין דבר הגורם ממון, שער ו דין ג; צב עמודה ג). יש לציין מה שכתב במגיד משנה (שכירות ב, ח), שסוגיין בבבא בתרא (ע: דלא כרמי בר חמא, דאמרינן התם שהטוען 'נאנסו' שבועה בעי (ועי' מש"כ בזה כאן בתד"ה עירוב בשם ר"ת, שהיא שבועה דרבנן; לעומת מה שפירש שם רשב"ם, בד"ה לאו שבועה, שהיא שבועה דאורייתא). וברש"י בב"מ (צח: ד"ה אישתבע) נמי נראה דמסיק דלא סבירא לן כרמי בר חמא אלא כר' חייא בר יוסף דאמר עירוב פרשיות כתוב כאן.

אלא אם כפרו במקצת והודו במקצת ("כִּי־הוּא זֶה"). בגמ' (ריש קז:): למד רבא ש"ש מש"ח בגז"ש 'נתינה', ושואל בהיקש "ן". [מהריק"ש: "ויש ספרים שגורסים ששומר שכר יליף שליחות יד שליחות יד; וכן עיקר".] לגבי גז"ש זו, עיין קושיית רש"י, שלפי זה אפשר לרבות לכ"ע דין פשיעה בבעלים שנחלקו בו בב"מ (צה). ועיין קובע ישועה (לרבי משה בצלאל לוריא), שכתב שהסוגיה שם אינה סוברת גז"ש זו. ועוד כתב שאינה גז"ש גמורה (וציין לדבריו בספרו נפש חיה לב"מ מא: ד"ה משום). וע"ע תוס' רא"ש (ב"מ מא: ד"ה משום). ושם י"ל דגז"ש זו לאו דווקא; שמצינו שהתלמוד לעתים נוקט דרשה שאינה עיקר, עי' תוס' לעיל (סג. ד"ה רעהו; ועי' שבת קכח. ד"ה ונתן, ושם במסורת התלמוד ציין למקומות נוספים שכ"כ בתוס'). וכן ברש"י שבת (סח: כתב שלעתיים יש לשון גז"ש ואינה ממש גז"ש וציין לביצה (יב: שם מופיע הביטוי 'זורה שווה' במשנה ופירש רש"י דלאו דווקא הוא.

ר' חייא בר יוסף. (מעט הרחבה בדעתו) "עירוב פרשיות כתוב כאן, וכי כתיב 'כי הוא זה' אמלןה הוא דכתיב". שיטת רש"י (פשוט דבריו והבנת תוס' בהם): "כי הוא זה" (הודאה במקצת) אינו שייך כלל לפקדון, אף שנכתב בפרשת פקדון; אלא להלוואה. ובפקדון אפילו כפר בכלו חייב שבועה (כן מפורש ברש"י ד"ה מעיז ומעיז). שיטת רבנו תם: "כי הוא זה" אמלןה נמי הוא דכתיב, וצריך הודאה במקצת בין לשבועה על טענת כפירה ובין לשבועה על טענת 'נאנסו'. אלא שב'נאנסו' די בהודאה במקצת, וא"צ כפירה במקצת (לכן די ב-2 פרות; שלא כרמב"ח שפצריך 3). שיטת ריב"א, תוס': "כי הוא זה" שייך להלוואה, ולא לפקדון אלא בטענה ששייכת בהלוואה כגון כפירה והודאה, אך לא בטענת 'נאנסו' שאינה שייכת בהלוואה ולכן חייב בה שבועה אף בלי הודאה במקצת. הקשו בתוס' (לרש"י ולריב"א) מהסוגיה בב"מ (צח.), שם נאמר "...ולרמי בר חמא...", אלמא מקמי הכי אליבא דר' חייא בר יוסף קיימינן, והתם מפורש שכדי להגיע לחיוב שבועה צריך השומר הודאה במקצת ("עסק שבועה"). אלמא אף לר' חייא בר יוסף לא נעקר לגמרי "כי הוא זה" מפקדון (ואף לגבי טענת 'נאנסו' שאינה שייכת בהלוואה), וצריך לכל נפחות הודאה במקצת! ונאמרו מספר תירושים. א. תוס': סוגיא דהתם לא כר"ח בר יוסף (שא"צ כפירה והודאה) ולא כרמי בר חמא (שצריך כפירה והודאה), אלא דעה שלישית (שצריך הודאה וא"צ כפירה). ב. מהריק"ש: דין שואל כהלוואה (שאינו בה שבועה ללא הודאה במקצת); שהרי עושה לו טובה ומניחו להשתמש בשלו (וכתב שקצת משמע כן מרש"י שם). וכ"כ בספר בית אהרן. ג. אי נמי (במהריק"ש; בדומה לתוס' הנ"ל): ר' חייא בר אבא (בסוגיין) לא בעי כפירה והודאה אלא בטוען טענת גנב לחייבו כפל, אך לגבי חיוב שבועת השומרים בהודאה לחוד סגי אע"ג דאין שם כפירה אלא שטוען 'נאנסו' על השאר (וסגי ב-2 פרות); ואילו לרמי בר חמא בעינן 3 פרות, דצריך נמי כפירה אחרית בהדי 'נאנסו' (כמבואר בסוגיה בב"מ). ולפי זה תחילת הסוגיה בב"מ היא כר' חייא בר אבא ולא כר' חייא בר יוסף. תירוץ זה דומה לדעת תוס' ר"ד שהבאנו לעיל (שאינו שיוויון בין שיטות ר' חייא בר אבא ורמי בר חמא), אך הובא שם שבפני יהושע לא כתב כן בדעת רש"י. ולפיו יהיה לתרץ כאחד משני התירושים הקודמים. ד. תוס' בב"מ (צח. ד"ה משכחת; לשיטת ריב"א): כיוון שטוען שאינו יודע אם השאולה מתה או השכורה, הריהו ככופר בכל שאינו חייב שבועה אלא בהודאה במקצת; ואע"פ שעל טענת האונס עצמה 'נאנסה' מחיוב שבועת השומרים אף ללא הודאה במקצת, הרי שבעצם הממון הוא ככופר בכל וא"א להשביעו אלא בהודאה במקצת.

על שיטת רש"י, לפי ההבנה הפשוטה בדבריו כאמור, רבו הקושייות, כמובא בתוס'. ומהריק"ש מתרץ אותן אחת לאחת; ע"ש. אך מסקנת פני יהושע שרש"י סובר כריב"א ("אלא דלשון העזה איכא בינייהו, דלריב"א הטעם דבפקדון מעיז היינו משום שאין הלה מכיר בשיקרו, ולרש"י לא משמע ליה האי פירושא"); וכ"כ מהריק"ש בפירוש האחרון (ד"ה ובשבועות) [הדיינים], בדבריו על התוס'. והדברים הובאו בקיצור מסוים בהערותנו בב"מ. [הערה: מה שציטטנו מפני יהושע "שאיין הלה מכיר בשיקרו", בדפוסים החדשים נכתב 'הלוה' במקום 'הלה', והוא טעות דמוכח וצ"ל 'הלה', וכן הוא בדפוס פירדא ה'תקל"ט]. בתוס' הקשו (בין היתר) ממסכת שבועות (מה:), שם אמר רב שהשוכר פועל שלא בעדים נאמן לומר 'שילמתי שכרך' (במינו ד'להד"ם), והקשה רבא, שא"כ גם לשבועת שומרים א"צ, שיהיה נאמן ממילא שנאנסו במינו ד'להד"ם; ע"ש (אלמא 'להד"ם' פוטר משבועת השומרים, ונמצא שיש חזקת 'אין מעיז פניו' אף בכפירת-הפל דפקדון). וכתב על זה בספר זריחת השני, שבשבועות בסוף המסכת (מט:): לגבי שבועות שורמים שהדיינים משיביעים, אמר ר' אלעזר "...חוץ מאיני יודע מה אתה סח' דשואל... שהוא חייב שהרי כפרו ממון" - מפורש כרש"י, שהכופר-בכל בפקדון צריך להישבע שבועת השומרים. ונמצא שמחלוקת רש"י וריב"א תלויה במחלוקת אמוראים.

ויש להעיר מלשון רש"י לחומש (שמות כב, ח): "ורבותינו ז"ל דרשו: 'כי הוא זה' - ללמד שאין מחייבין אותו שבועה אלא אם כן הודה במקצת לומר 'כך וכך אני חייב לך, והמותר נגנב ממני'". והקשה רמב"ן שם שזו "דברי יחידים הוא ואינו להלכה", דהיינו - כרמי בר חמא; אלא "הוא בטוען לא הפקיד אצלי מעולם", שאם כפר בבל פטור, ואם הודה במקצת וכפר במקצת חייב שבועה". כלומר לאפקוי טענת 'נגנב' 'נאנסו' וכד'; וכריב"א. להשיב על קושיית רמב"ן על רש"י כתב ר"א מזרחי, דרש"י פירש לפי פשוטו, אף על גב דלא הוי כהלכה (ע"ש שציטט מרש"י בראשית ג, ח, והביא דוגמאות נוספות). ובגור אריה (למהר"ל) הקשה על כך, שאם כרמי בר חמא, הן צריך כפירה במקצת והודאה במקצת, ולא משכחת לה רק בשלוש פרות - חדא דמודה בה, וחדא לא היו דברים מעולם, וחדא 'נגנב'; ואין זה במשמע מלשון רש"י, שנקט רק הודאה ולא הזכיר כפירה! לכן - תירץ מהר"ל - רש"י בחומש סובר כשיטת רבנו תם (בדעת ר"ח בר יוסף), שצריך הודאה במקצת גם לשבועת השומרים; וחזר בו רש"י ממה שפירש

בסוגיין. וכיו"ב כתב בצידה לדרך (אלא שלא ציין לדברי רש"י בסוגיין). ובדברי דוד (לט"ז) כתב כרא"מ, שרש"י כתב כרמי בר חמא שהוא קרוב יותר לפשט, ומקשה קושיית גור אריה, ומתיר: "וצ"ל דרש"י לא הזכיר כאן אלא מה שמפורש בפסוק, דהיינו 'כי הוא זה' דמשמעו זה שמודה עליו" וכו'. ולכאורה עוד אפשר ליישב לרש"י ע"פ רא"מ, ע"פ הדעות שסוברות בשיטתו שיש חילוק בין ר"ח בר אבא לבין רמי בר חמא (כמובא בהערותנו לעיל) - י"ל שנקט כדעת ר"ח בר אבא לפי הפירוש שלדעתו צריך הודאה במקצת וא"צ כפירה במקצת (אפשרות ב במהריק"ש שהובא לעיל בזה, ראה שם). ואחרי כתיב זאת מצאתי כי בספר ברוך טעם (סוף דין דבר הגורם ממון, שער ו דין ב; צב עמודה ג) כתב בדברים האלה בדברי רש"י (הפנו לשם מחומש רש"י השלם).

קז: ולר' יוחנן חייב כשלא שלח יד, וייתכן שאף בשלח. כתב רא"ש (ס' כט) דלמסקנא איפשיטא בעיא דר' זירא, דר' יוחנן אף בעומדת על אבוקה אמר. וכן דעת ראב"ד (בהשגתו בהל' גנבה ואבדה ד, ב, ע"ש). אך י"א דלא איפשיטא - מגיד משנה (שם בדעת רמב"ם), ר' עקיבא איגור (אשר דוחה דברי השואל, ובדבריו נושא ונותן בדברי רש"י, ומסיק כאמור), אמרי הצבי (ס' קנו אות ב, ד"ה ומעתה לפ"ז) ועוד.

טען שאבד וטען שנגנב ונשבע ובאו עדים פטור מפל בשבועה הראשונה יצא ידי חובתו כלפי הבעלים. הקשה רש"י - ע"פ גרסת הב"ח (אות ב) וכן היה לפני מהרש"ל (ים של שלמה ס' נ) - מלעיל (קו). דאמרין "השביע עליו חמשה פעמים בין בפני ב"ד ובין שלא בפני ב"ד וכפר עליו - חייב על כל אחת ואחת". ומדוע אין אומרים שם שיצא ידי בעלים בשבועה ראשונה? ותירץ רש"י, ששם מדובר בקרבן שבועה (אשם גזלות, שהרי זו במקורה משנה בשבועות לו: בשבועת הפקדון), ושם אין צרכת שבועה בב"ד דווקא, לעומת הנידון כאן שהוא כפל דטוען טענת גנב, והרי כבר בשבועה הראשונה (בפני ב"ד) נפטור מפל, ואף שנשבע אח"כ שוב בב"ד, לא היה עוד מחויב שבועה ואין השבועה ההיא נחשבת 'שבועת הדיינין' הנצרכת לחיוב כפל של טוען גנב (ובדומה ל"קפץ" דלעיל קו), שאמנם היה מחויב, אך נשבע מעצמו ולא מפי ב"ד.

ולהלן בסמוך בעי רמב"ח האם הממון (המחייבו כפל) פוטרו מן החומש או שהשבועה היא שפוטרתו מן החומש, ונפק"מ כשנשבע שתי שבועות על אותו ממון ובאופן המבואר בגמ', ע"ש. והוכרע כצד הראשון. ובהצגת השאלה ביאר רש"י (קח. ד"ה או דלמא שבועה) ביחס לצד השני (שהשבועה היא שפוטרתו) - שאין לומר 'כבר יצא ידי בעלים בשבועה ראשונה', שזה אינו שייך אלא לעניין כפל, כשבאו עדים גנדו על השבועה השנייה אינו מתחייב בכפל כי השבועה לא פטרתו, שכבר נשבע לפני כן; אך כשהוזהר על השנייה הנדון לגביה אינו כפל אלא חומש ואשם גזלות, והם באים אפילו על 5 שבועות זו אחרי זו ואף שלא בפני ב"ד כדלעיל (קו) וכנ"ל.

קח. 2 שומרים על שור 1 שטענו טענת גנב וכו'. באילת השחר (לרבי אריה יהודה ליב שטיינמן) האריך בביאור בעיא זו, עיין שם.

2 חמשים משתלמים על ממון אחד. בעיא דאיפשיטא. ולעצם הבעיא, אין לפשוט ממשנתנו (קג). "נתן לו את הקרן ונשבע לו על החומש הרי זה משלם חומש על חומש..." (שם), שבמשנתנו אין מדובר בשבועה על אותו הממון אלא על חומשו. ועי' תוס' (ד"ה טען) שהקשו מדוע לא נפשוט מהמשנה בשבועות המובאת לעיל (קו). "השביע עליו חמש פעמים..."? תירץ בתורת חיים, ששם מדובר לעניין קרבן, עיין בדבריו. ובשיטה מקובצת כתב בשם רא"ש: "יש לומר דהתם מייירי כשהוזהר לבסוף, דכי קא מודה עדיין 'משתלם בראש' הוא, ומוסיף חומש; אבל הכא - כיון שנשבע והודה איחייב חד חומש - אז הוה ליה 'ממון שאין משתלם בראש'".

2 כפלים משתלמים על ממון אחד. הקשו בתוס' (ד"ה וחזר), שלא ייתכן חיוב נוסף של כפל בטוען טענת גנב, מאחר שאין הכפל נוהג אלא במושבע בבית דין כדון, וזה הלא יצא ידי בעלים בשבועה הראשונה (כדלעיל קו).! ותירצו מה שתיצרו אך הניחו בקושיא; ע"ש. כתב בתוס' רי"ד: מדובר שחזר וטענו בב"ד אחר והשביעו; ואמנם בתוס' דחו אפשרות זו, ש"מ"ל לקושטא דמילתא כבר יצא ידי בעלים בשבועה הראשונה; אך יש לומר דבעיא זו אליבא דמ"ד דאע"ג דשלח בה יד והוא חייב באונסין משלם כפל (ר' חייא בר יוסף; קז), דהכא נמי, אף על גב דנעשה עליו גזלן בשבועה הראשונה - כיוון שע"פ ב"ד הוא נשבע - משלם כפל. וכיו"ב כתב בשיטה מקובצת בשם רא"ש. ובתורת חיים (ד"ה טען) ג"כ כתב שנשבע בב"ד אחר, "ויקון דאיהו בעי למיפטר נפשיה בטענתו לפני ב"ד האחר הוי כופר שפיר" וחייב כפל. גם במ"מ כתב ד"בשני בתי דינין משכחת לה" (הל' גנבה ואבדה ד, ה). וברשב"א כתב שבין שבועה לשבועה באו עדים. וא"כ היאך השביעוהו שוב, הריהו חשוד על השבועה! "וכתב הראב"ד ז"ל דאיכא למימר דהוי ידעי ביה דעביד תשובה, כדאיתא בירושלמי (שבועות ז, ד): החשוד על השבועה מאימתי מקבלין אותו? משיבוא לבית דין שאין מכירין אותו ויאמר 'חשוד אני'" (ע"ע אילת השחר). ובאבן האזל (הל' גנבה ואבדה שם, ד"ה ובמה דתמה) כתב (ביישוב שיטת רמב"ם), שרב פפא (בעל הבעיא כאן) נוקט שאף בקפץ ונשבע יש כפל, כמו לגבי חומש; ובה חולק הוא על רבא דאמר (לעיל קו). שבקפץ אין כפל (ע"ש ראייתו מהסוגיא).

נשבע השומר וא"כ שילם וכו'. בתוס' רי"ד הקשה, מדוע סוגיה זו נקבעה כאן ולא במקומה הטבעי לכאורה - בפרק המפקיד בבא מציעא. וכתב: "ונראה לי לתרץ דמשום הכי כתבה הכא, משום דאמרן דשומר שנשבע שבועת שקר נסתלק מדין שומר ונעשה עליו כגולן להתחייב באונסיו. והשתא נמי, אף על גב דנשבע באמת נסתלק מדין שומר אליבא דאביי לענין זה שאע"פ שישלם לאחד מכל לא יקנה הכפל בתשלומיו כמו שקונה כל שומר בתשלומיו".

קח: נגנבה באונס ונתפס הגנב וכו'. בב"מ (צג): אמר רבא שאם היו שם שוטרים, גם שומר-חינם מחויב לשלם ולתבוע את הגנב. הראשונים שם העירו על הסתירה מסוגיין ותירצו (ראה שם בהערותנו החיצוניות). ונמצא, כי לפי נמו"י (ב"מ נד. בדפי רי"ף), מה שאמר רבא שם שכשהיו שוטרים גם ש"ח חייב לדון עמו, הוא כשנשבע. אך לתוס' שם (ד"ה אמר) מדובר שם בסוגיה בשלא נשבע, ורבא שם אמר לסברת המקשה (וא"כ חילוק זה נאמר בדעת אביי). ולתוס' רא"ש שם, רבה הוא שאמר את הדברים ולא רבא, וגם לפי נמצא שפרט זה נאמר בשיטת אביי, ורבה סובר כמאור.

רבה זוטי: החזירה השודד לבית השומר ומתה בפשיעה - תיקו. חולק על מה שאמרנו בשם אביי ורבא, שעושה עמו דין ואינו נשבע (אף לאביי; דבשומר-שכר עסקינן) ופשיטא דלא כלתה לו שמירתו (ואם החזירה הגנב ונגנבה בפשיעה פשוט שחייב). תוס' רי"ד; שטמ"ק בשם רא"ש (ויש חילוק ביניהם, שלתוס' רי"ד רבה זוטי אליבא דנפשיה בעי; ולרא"ש מוסר הוא גרסה אחרת בשם אביי ורבא). וע"ע פנ"י ותורת חיים.

(השטמה מהמשנה, דינים שהובאו לעיל סג; ועי' מהריק"ש) שומר-חינם הטוען 'אבד' ונשבע ועדים מעידים שאָקְלו - משלם קרן. טען 'נגנב' ונשבע ועדים מעידים שהוא הגנב - משלם כפל (לעיל קו): הגרסה בזה שמעידים שאָקְלו, ומעמידים שם שאכלו נבלה; עמד בדין והורוהו 'צא תן לו'; או שותף; ע"ש, וע"ע תוס' שבועות מט. ד"ה והעדים). בזה ובזה, הודה מעצמו - משלם קרן וחומש ואשם גזלות. ע"כ.

גזל את אביו ונשבע לו ומת אביו והודה. כתב רש"י (ד"ה ואחר כך), שאחרי מיתת אביו הודה. מהרש"א הקשה על כך וכתב שאולי זו תוספת מתלמיד טועה. אך מהריק"ש כתב שיתכן שכתב כן לחדש שאפילו הכי (דבכי האי גוונא ודאי קנו אחיו בשעת הודאתו וצריך לשלם להם) אם אינו רוצה או שאין לו לוה ובעלי חוב באים ונפרעים. וע"ע פני יהושע.

ואם אינו רוצה. בחזון איש (ב"ק ס' כ ס"ק יב) דייק וכתב, שמשמע שמצווה מן המובחר לתת הגזלה ליורשי האב, ורק אם אינו רוצה לוה ע"מ לחזור ולגבות מהן (וזו אינה מצווה מן המובחר). דבר יעקב (אות טו), ע"ש עוד.

וכן מי שאביו הדירו הנָהָה 'בחיינו ובמותו'. דין זה הבאנו בס"ד בנדרים (מז), ע"ש ובר"ן (ד"ה והי' יודע).

קי. גזל-הגד וכו' כשאין בו כדי פרוטה לכל כהן שבאותו משמר לא יצא ידי חובתו. הייתכן שיהא הנָשִׁיב עוֹבֵר בין כל כהני המשמר ומחלק לכל אחד, קמעה קמעה? ביאר רמ"ה (מובא בשיטה מקובצת): "ואף על גב דיהיב ליה לחד כהן - פלגי ליה פְּלֵהוּ בני משמר בהדיה, דאי לא תימא הכי למה לי פרוטה לכל כהן וכהן?". ומה עושים כשאין פרוטה לכל כהן שבמשמר? כתב רש"י (ד"ה לכל כהן וכהן): "ומוסיף עוד מְשָׁלוּ להשלים". אך המאירי כתב

שאינו לו תקנה: "לא יצא ידי השבה, אלא שאין לו לעשות זה כלום". והדבר מבואר בשיטה מקובצת בשם רא"ש: "ונראה לפרש דאפילו השלים אין זה השבה, אלא מתנה בעלמא קא יהיב להו". וכן הקשה ותירץ בחזון איש (ב"ק כ, טז) וז"ל: "יש לעיין, באין פרוטה לכל כהן, מאי מהני דיוסיף משלו...?, אז מה שמוסיף אינו גזל-הגר אלא מתנה בעלמא, ואיך מצטרפין? וי"ל: כיון דחייב בכפרה ואי אפשר לו בלי שיוסיף מקרי כולו כפרה". וע"ש. וע"י פני" (קי: בתד"ה למאי); וע"י דבר יעקב (אות יג). וע"י ברא"ש בשט"מ, דלקמן משמע קצת כפרה"ש. ומהרי"ק ש"י דייק מלשון הגמ' וז"ל: "ואיפשר לומר דאי לאו דאיכא תקנתא כשיוסיף משלו - הוה ליה למימר 'לא יחזיר עד שיתמעטו אנשי משמר', כי למה יחזירו עכשיו להשאר בחיובו?". ובאופן נוסף יש לדיוק: "אי נמי, דאי לאו דבעי לאוסופי מדיליה אין עליו חובה מן הפסוק עצמו, דדוקא כי אית ביה לכל כהן חייביה רחמנא להשיב; והיכי קאמר 'לא יצא ידי חובתו'?" -אלא ודאי חייב להשלים משלו, וכל שלא עשה כן לא יצא ידי חובתו".

אין בו ויש כדי פרוטה לכִּהְנִי המשמר הבא ונתנו להם עכשיו - לא נפשט. כתב המאירי: "היו בני משמרה זו מרובים, ונתנם למשמרה אחרת שאין זמנה עכשיו ואכלוסייה מועטין ופרוטה מנגעת לכל אחד מהם - הרי זה ספק אם זכת משמרת זו בהם אם לאו. ומ"מ יראה לי מסוגית הגמרא: דוקא במשמרה הבאה ראשונה אחר זה שתהא להם השבה ראויה בגזל זה, שבו יש לומר לזו היתה השבה זו עומדת; אבל משמרה אחרת - לא זכת". מהרי"ק ש"י, שכתב רש"י ז"ל נראה הפך זה, שכתב רש"י (ד"ה אין בו) "ויש בו שוה-פרוטה לכל משמר ידעיה שהן מועטין", ודברים אלו פשוטים וברורים מלשון הגמ', ולא היה לרש"י לכתבם; "אלא כוונתו ללמד דנקט 'משמרת ידעיה' לפי שהן מועטין, כלומר שהיה ידוע אצלם היות משמרת יהויריב מרובה באוכלוסין ומשמרת ידעיה הן מועטין, ומשום הכי נקט יהויריב וידעיה". [ולכא' צ"ל כוונתו שהיו אלו המשמרות בבית ראשון והיה ידוע בזמן חכמי הגמ' שיהויריב היתה מרובה; שכן בבית שני לא היתה משמרת יהויריב, כדאיתא בערכין (יב:), וראה הערתנו תענית כז.].

ק"י: זכוכי הראשונים בעוד הראשון (קיא). ביחס לקושיית תוס' (ד"ה אמר רבא) מזבחים (קד.), עיין שט"מ"ק בשם רא"ש, וראה הערתנו החיצונית בזבחים בס"ד. קיא. שילם הקרן ולא החומש אין זה מעכב את הכפירה ואת האשם כנלמד ממעילה וכו'. בשו"ת קדושת יו"ט לראש"ל"צ רבי יו"ט אלגאזי (סי' סו) הסתפק האם הלימוד שבברייתא, הדיוט מהקדש והקדש מהדיוט, הוא לימוד גמור - גזרה שווה "אָשֶׁם" - או "ילפוטא בעלמא". דייק מדברי תוס' (ד"ה וילמד, ע"ש) שלכאורה אינה גז"ש גמורה, שאם זו ממש גז"ש היאך שייך לומר "דאי לאו דאשכחן... לא הוה ילפינן האי מהאי לענין שאר דברים", ואיך אפשר לחלק בין עניני לעניין? (הרי אין גזרה-שווה למחצה!) ע"י זבחים מח.). וכתב עוד, שלפי דברי ר"ן (נדרים ג ד"ה לנדור נדר), ששייך לומר 'מילתא דאתא בגז"ש טרח וכתב לה קרא' - אפשר להסביר הדרשה שבסוגייתנו כגז"ש ממש, ומה דגלי קרא בגזל-הגר שאם הביא אשמו בטרם הביא גזלו לא יצא (ולא יליף מהקדש כבסוגיין) הוא על דרך 'מילתא דאתי בגז"ש טרח וכתב לה קרא'. וע"ש עוד משכ"ב.

קיא: הגזל ומאכיל. ע"י חולין (פט:). קשה גזל הנאכל, שאפילו צדיקים גמורים כאברהם אבינו אינם יכולים להשיבו ("רק אָשֶׁר אָכְלוּ הַגְּעֵרִים"). רב חסדא. גזל ובא אחר ואכלו וכו'. לפי מה שכתב רש"י להלן (קיד). וראה הערתנו בביתא דרבי רש"י שם, הרי שתנאי-ברייתא שם (המחדש שיאוש אינו קונה אפילו עם שינוי-רשות!) מחזיק בסברת רב חסדא. וכן שיטת רוב האמוראים להלן (קטו.), מלבד אב"י בהסבר דברי רב (וגם בזה הסיק שם בתוס' ר"ד בדעת אב"י שאינו סובר כן למסקנה, ע"ש).

רבי, רמי בר חמא. אם היא דבר הנפך לרבים. כתב רשב"א: "הא דרבי דאמר דחייבין משום כבוד אביהן - ליתא, דרבי ס"ל רשות יורש כרשות לוקח דמי, או יאוש כדי קני, ולא ק"ל הכי לא בזו ולא בזו; ומ"מ מותיב מינה לרבא דמיניה שמעינן דרישא דמתני' בגזלה קיימת". וכתב בשיטה למהרי"ק ש"י: "ואיפשר שאל זה כיון רש"י ז"ל במה שכתב (ד"ה אלא אפילו): 'אלמא בגזילה קיימת עסקינן'". אמנם למסקנה רבא אינו סובר כברייתא זאת, כיוון שמצא ברייתא דרבי אושעיא, שלפיה מדובר באחריות ממש; וכפי שכתב רש"י (ד"ה דמתריצנא מתניתין כוותיה), וכך נקטו מפרשי המשנה (רבנו עובדיה מברטנורא, תפארת ישראל ד).

רמי בר חמא ורבא. (השמטה) כשהניח להם אביהם מעות ריבית חלקו לשונות (ק"ב). האם רמב"ח מסכים עם רבא ("...וחי אחיך עמך", ובנו לא הוזהר) שאין ללמוד משם שרשות יורש כרשות קונה. לדעת רב אדא בר אבהו, רמב"ח חולק גם שם. וראה הערתנו לעיל (צד:). ביחס לשאלה מדוע רש"י נקט שם בסתם את ביאורו של רמי בר חמא בלשון השנייה.

ק"ב. סומכוס, ר' אבין. דעתו בזה כסומכוס, כאמור בסוגיה. ולגבי ההלכה נחלקו ראשונים: נמו"י (לט סוף עמ' א), רמ"ה (מובא בשט"מ"ק) ועוד פסקו כסומכוס, ואילו רא"ש (סוף סי' א), תוס' ר"ד ועוד פסקו כת"ק (ע"ע יש"ש ז דבר יעקב כא). ראה גם הערתנו להלן (ק"ב:).

סברו שהיא של אביהם ושחטוה ואכלוה ישלמו 3/4. "דמי בשך בזול", וע"פ ב"ב (קמו). - כמובא ברש"י כאן (ד"ה בזול).

ק"ב: בעלדין יכול לדרוש לדון בב"ד הגדול שבא"י. ובהערת השוליים הובא מסנהדרין (לא:), לגבי 'שניים שנתעצמו בדין', שם אמר אמימר שהמלווה-התובע יכול לדרוש לדון בבית הוועד' (מקום תלמידי חכמים רבים, שיהא בעל דינו בוש מהם ולא יטריח עליו), ואילו הנתבע - 'וְיַעֲבֹד לְוָה לְאִישׁ מְלוּוֹה'. בתוספות (כאן ד"ה מצוי; וברשב"א בתירוח אחרון) חילקו בין 'בית ועד' (שרק המלווה כופה) לבין 'ב"ד הגדול' (שאף הלווה כופה). וייתכן שכן דעת רש"י, שבדבריו כאן ושם מפרש את שני המושגים באופן שונה. המאירי למד שהסוגיות סותרות, ודחה סוגיא דידן מההלכה מפני סוגיא דהתם. וכיו"ב יש שכתבו דעת רמב"ם - גר"א (חומ"מ יד ס"ק ו) כתב שלרמב"ם שמואל בסוגיין (שיכול אף הנתבע לדרוש ללכת לב"ד הגדול) כדעת ר' יוחנן בסנהדרין קודם שהקשה לו ר' אלעזר, שאם אחד רוצה ללכת לבית הוועד כופים את השני; ואינו כמסקנת הסוגיה שם (ראה גם מהדיר רשב"א כאן, מהדורת מוה"ק, הערה 104. יש להעיר כי בשיטת רמב"ם נאמרו הסברים רבים. עיין על כך בירור הלכה בסנהדרין). ורשב"א בתירוח ראשון כתב שסוגיא דהתם במלווה ולווה (ד"עבד לווה לאיש מלווה"), וסוגיא דהכא בשאר תביעות כפקדון וגזלה וכו'. וע"ע בירור הלכה (מכון הלכה ברורה) סנהדרין שם (ציון ו, ט).

א"כ יש איגרת מב"ד הגדול לדונו כאן. אוקימתא דרבינא, שמובאת בגמ' כתשובה לקושיא על החילוק שאמר מר עוקבא בין פתחו בדין לבין לא פתחו. בתוס' ר"ד מסיק שרבינא חולק על מר עוקבא וסובר שאין חילוק בין פתחו בדינו לבין לא פתחו. ומהרי"ק ש"י, הן בזה אליבא דרש"י, כתב שדברי רבינא הם כפירוש לדברי מר עוקבא, ש'פתחו' פירושו שפתחו והוציא בעל-דינו האיגרת שהביא מב"ד הגדול; משא"כ כש'לא פתחו' - 'רוצה לומר שלא דברו בענין דינו כלל ולא נודע שיש דיסקיא מבית דין הגדול לדונו - ולפיכך א"עג' דשלחו לו ולא בא אין להם רשות לקבל עדות שלא בפניו".

ולמחרת כותבים שטר-נידוי. מש"כ 'ולמחרת', הוא ע"פ רב חסדא (ק"ג). לפירוט סדרי הנידוי והמסתעף עיין מועד קטן (טז). ומש"כ בס"ד שם ובהערותינו. שטר-נידוי 90- יום. במו"ק (טז). נאמר שכותבים ל-30 יום, ושוב אחרי 30, ואז מחרמים (ב'ארור') ל-30 האחרונים. פרישה (חומ"מ צח, ג ובשם ספר התרומות; וחזר על כך בסמ"ע ס"ק יא): הוא הדין כאן. אך בתומים (שם ס"ק ג) כתב שנראה מסתימת לשון רמב"ם (מלווה ולווה כב, ג), טור ושו"ע, שלא סברו זאת כאן. אלא שיש לחלק בין המסרב לשלם (ואין לו נכסים) - שעליו מדובר במועד קטן - שמחרמים אותו, לכופו זרוע רמה; אך בסוגיין אינו מסרב לגמרי אלא טוען שהשטר מזויף, 'ואף על גב דלא מהימן, מכל מקום הוא בנפשו ידע דמזויף, וגם אית ליה נכסים וסופו לכתוב עליו אדרכתא, ואם כן למה לנו בחנם להחרימו?' וציון חילוק דומה לזה שכבר מובא בנמוקי יוסף (במ"ק ח: בדפי ר"ף, "עוד כתבו ז"ל... דוקא למאן דלא אתי לדינא הוא דלא שרינן ליה לא נדוי ולא חרם עד דאתי לדינא; אבל מאן דלא ציית דינא אין מחרמין אותו ואין שונין, אלא לבתר דיהבו ליה זמנא ב' וה' וב' והדר כתבינן פתיחה עליה והיא שמתא דהיינו נדוי וקללה, ולבתר תשעין יומין נחתין ליה לנכסיה וקרעין לפתיחה").

קיב: אין מקבלים עדי תביעה שלא בפני בעל-הדין. מש"כ 'עדי תביעה' (במקום 'עדים' סתם כלשון הגמ') הוא ע"פ לשון שו"ע (ח"מ כח, יח): "לא אמרו 'אין מקבלין עדים שלא בפני בעל דין' אלא בתובע שמביא עדים על תביעתו; אבל המביא עדים לפטור את עצמו - מקבלים". והוא ע"פ מה שמחלקים בסוגייתנו (לגבי הקטן שסגר הדלת בפני ר' ירמיה) בין שהיתה לו חזקה (של אביו) ובין שלא היתה לו חזקה (גר"א שם ס"ק פג בליקוט). וכ"כ רשב"א בתשובה (ח"א סי' אלף כא), ר"ן (כתובות נו. בדפי ר"ף). וגר"א ציין לב"מ (לב), וכתב ש'הדיוטות' שנצרכו שם היינו משום עדים. ובב"י (שם, טו/ט) הביא בשם ר"ת גם את מעשה רבא בר שרשום (ב"ב לב:), "דמשמע התם דאי הוה טוען 'לקוחה היא ביד' הוה מהימן אף על פי שהיה צריך להביא עדים על כך ויתומים קטנים היו, אלמא כיון דמוחזק בה באותה שעה מקבלין עדים להחזיקה בידו". וכן דייק מרש"י בסמוך (קיב. ד"ה טרק גלי) ע"ש עוד. וע"ש שם, שהביא מנמו"י (לט: בדפי ר"ף, בשם ריטב"א בשם רב), שאם הדבר ברור שאין בו חשש, כגון שציווה האב לפני מותו לתת - מקבלים אף עדים אלו (המעידים שציווה לתת). וכ"כ בתוס' בערכין (כב: ד"ה אמר רב אשי), ע"ש שכ"כ גם לגבי נמצאת גזולה ביד האב. אמנם ע"ש בב"י שם שהביא שראב"ד העמיד 'חייב מודה' שהודה בפני ב"ד.

'אדרכתא' ובהערת השוליים 'טירפא'. ביחס לשטר הטירפא כתב רשב"ם (ב"ב קסט. ד"ה והאמר רב נחמן; ע"ש): אם לא בא הלווה לדין כותבים שטר לפלווה שילך ויחפש קרקעות של הלווה או לקוחותיו, והיכן שימצא יראה שטרו לב"ד ויכתבו לו שטר אדרכתא לגבות משם. רש"י בכתובות (צא: ד"ה וטירפא; צג. ד"ה דאחוי), בב"ק (ט. ד"ה אחוי) ובב"מ (יד: ד"ה דאמר ליה): שטר שכותב ב"ד ללקוח, אישור שנגבתה ממנו הקרקע בדין, ובשטר זה הולך לגבות מן המוכר. וכעין זה בגיטין (נח: ד"ה טירפא): שטר מב"ד לטרוף כפי מה ששילם (וכ"נ בכתובות צה: ד"ה טירפא). ועיין ריטב"א כאן. אכן נראה שאין זו מחלוקת, אלא שיש שני שטרות שנקראים בשם זה (עיין אנציקלופדיה תלמודית, ערך טרפא), כמוכח מן הסוגיות, שאינן עוסקות באותו שטר. ולגבי האדרכתא, פירש רשב"ם (בדיבור הנ"ל): הרשאת גבייה מהנכסים, אחרי שמצא. רש"י (כתובות קד: ד"ה אדרכתא; ב"ק קיב: ד"ה אדרכתא; ב"מ טו. ד"ה עד דמטא; שם טז: ד"ה אדרכתא; שם לה: ד"ה אדרכתא): פסקדין שיחפש המלווה נכסים של הלווה, וכשימצא יגבה בשומא בחובו. ולגבי אדרכתא, לכאורה, זו אכן מחלוקת. ויש לשאול, מדוע שטר ה'טירפא' לא הוזכר בסוגייתנו בב"ק. אכן, בחידושיהם לב"ב, חילקו רמ"ה (שם אות פט) ור"ן, בין גבייה מנכסים בני חורין, שאינה צריכה שטר טירפא אלא מיד כותבים אדרכתא (ואז כותבים שטר החוב, שלא יגבה בו שוב - נמוקי יוסף לט: בדפי ר"ף ד"ה אדרכתא; יש"ש כאן סי' יב; אך ע"פ פרישה ח"מ צח ס"ס יד, החולק).

קיג. אין מזמנים לדין לערב שבת או יו"ט ולא לימי ניסן ותשרי וכו'. הקשה ריטב"א (מ"ק ב.), שבמסכת מועד קטן (יד: מפורש שדנים דיני ממונות (או נפשות) בחול המועד! ע"ש שתירץ בשני אופנים, לפי שני ההסברים בסוגייתנו (האם ניסן ותשרי דווקא בגלל טרדות החג, או בגלל הקציר והאסיף), ועכ"פ - כתב - אם שני בעלי הדין מסכימים לקבוע דין בניסן או בער"ש וכיו"ב אפשר לקבוע להם. ראה הערתנו למ"ק (יד:). ולנדור (למוכס) שהתבואה תרומה או של המלך. עיקר הדין במסכת נדרים (כח.), עיין שם בפריטוי.

רב אשי. לגבי אוקימתא דרב אשי כתב רשב"א דקאי אמתניתין דכלאים בלבד (וכ"נ במאירי; ובהגהת אמרי ברוך ח"מ שסט, ו כתב שכן נראה מדברי ר"ן בנדרים כח.). והביא דברי ראב"ד דקאי אף אמתניתין דנדרים, והקשה על כך (שדווקא במקום אונס התירו שם להישבע ולבטל בלבד, ולא לגנוב את המכס!). ובפירוש ר' אברהם מן ההר לנדרים (כח. מהדורת ר"א קפלן ד"ה וכל אלו) כתב כדברי ראב"ד. אך רמב"ם כתב אוקימתא דרב אשי בפירושו למשנתנו; וכן בהלכותיו כתבה כאן (גזלה ה, יא; אך לא בעניין נדרים, הל' שבועות ג, ב; אלא שציין שם "...כמו שיתבאר בהלכות גזלה"). וטעמו של רב אשי, לפי רמב"ם - שהגוי הוא כמוכס שאין לו קצבה, שסתמו נוטל יותר ממה שצריך (מ"מ שם). ולפי זה, לכאורה, לרמב"ם דברי רב אשי אמורים על כל שלוש המשניות (הברחת המכס דכלאים; נדרים למוכסים). ובשו"ע הרב (הל' גזלה וגנבה סעי' טז) כתב כדברי רמב"ם וכטעמו, והסביר זאת שם בקונטרס אחרון (יא), ע"ש. ובזה הסביר מה שאמרו בסנהדרין לגבי רשימת פסולי עֲדוּת: "הוסיפו עליהן הרועים והגבאין והמוכסין... מעיקרא סבור מאי דקיין להו קא שקלי, כיוון דחזו דקא שקלי יתירא - פסלינהו". שנמצא שגם מוכס ישראל סתמו זולין! -אכן ברייתא זו נשנתה מאוחר יותר, אחרי משנתנו; וכלשונה "הוסיפו עליהן"; על כן למשנתנו - קודם התוספת - אין מדובר בסתם מוכס, אלא במוכס גוי או שאין לו קצבה. וכ"כ ר' חיים מוולוז'ין (שו"ת חוט המשולש, סי' טז ד"ה הנה [עמ' 82]). לשיטת רש"י. כאן כתב שבמוכס גוי אין לחוש לגזלו היכן שאין חילול השם. וכתב על דבריו בשיטה למהריק"ש, שכוונתו לדברי ראב"ד, דקאי אתרתי מתניתין, אך מתניתין דהכא דאי במוכס ישראל; "ונראה הטעם, דאילו בגוי כל ממונו בחזקת גזל הוא, ומאי שנא של מכס משאר ממונו?" (לשון מהריק"ש). ולגבי קושיית רשב"א על ראב"ד (לגבי המשנה בנדרים) כתב מהריק"ש, "ויש לתרץ בדוחק לדעת רש"י ז"ל, שאילו היה יודע הגוי שאינן של בית המלך, מסתמא היה לוקח יותר מחוקו, ואף על פי שיש לו קצבה היה עובר עליה, שאינן מחשיבין את היהודי לכולם וסברי דמצוה עבדי לגזולו". ע"כ. ולגבי הברייתא בסנהדרין, (א) לכאורה האמור לעיל (בשם שו"ע הרב ור"ח מוולוז'ין) שייך גם כאן, שאין מעמידים את משנתנו בסתם מוכס וכבריייתא שם, מפני שאותה ברייתא טרם נשנתה. ולכאורה למסקנה אין חילוק בין המוכסים, לשיטה זו, ועד שלא ידוע שהוא נאמן ושאינו מוסיף מותר להבריח ממנו. וכ"כ בחוט המשולש שם, ע"ש (ד"ה ומיהו אחר העיון), שהחילוק בין יהודי לגוי (רב אשי כפי' רמב"ם) הוא באדם שחזקתו נאמן, והתננה למוכס (ושמא ה"נ יש לחלק בין יהודי שחזקתו נאמן לבין יהודי שאין ידוע). (ב) עוד אפשר לומר, שסתם מוכס כשר לעדות, כמו שאמרו בגמ' (סנה' שם) לגבי גבאי; כפי שכתב שם ביד רמ"ה; שלא כדעת רוב הראשונים ושו"ע שסתמו פסול (ח"מ לד, יד, ע"ש בב"י). ובראש יוסף (רי" אשקאפה; ח"מ לד ס"ק נב; מובא בהערות לטור שירת דבורה) כתב שרש"י סתם מוכס כשר (כסתם גבאי המפורש שם בגמ'), עד דשמעיניה דשקיל יתירתא; וא"כ לרש"י לא קשיא. אכן בבירור הלכה (מכון הלכה ברורה) בסנהדרין הביאו ראייה לדעה זו מסוגייתנו. ושם כתבו עוד ליישב הסוגיה דהתם אליבא דהחולקים (דסתם מוכס פסול), דהתם בסנהדרין במוכס שאין לו קצבה, הוא הפסול בסתמו לעדות.

קיג: גזל הגוי אסור. בסוגיין דרשינן מקראי (מעבד עברי הנמכר לגוי שאין להפקיעו בחזקה; ומ'ואכלת את כל העמים אשר ה' אלקיך נותן לך" רק כשמסורים בידך במלחמה); אך רש"י בסנהדרין (נז. ד"ה ישראל) כתב: "ומדרבנן איכא למאן דאסר משום חילול השם, בהגזל בתרא". וא"כ קראי אסמכתא בעלמא (דבר יעקב; וע"ש בפרקין סי' כ). ואין כן דעת רמב"ם (הל' גזלה ואבדה א, ב). ועיין בירור הלכה ברורה).

והיו חכמים שהטעו גוי במכירה. "שמואל זבן מגוי לקנא דדהבא במר דפרזלא בארבעה זוזי, ואבלע ליה חד זוזא". ופרש"י שם: "לקנא דדהבא במר דפרזלא - מזרק של זהב בחזקת של נחושת. ואיבלע ליה זוזא - ועוד טעות אחרת, שעייבב זוז מִדְמִי והטעהו בחשבון שלקח ג' במקום ד". כתב בים של שלמה (סי' כ): "פירש רש"י, ועוד טעות אחרת, שעייבב זוז מדמיו, והטעהו בחשבון. וא"כ לפירושו שריא להטעות את הגוי היכא דלא ידע... ורש"י מְדַמָּה זה להפקעת ישראל המזרק במשיכה, נעשה עליו הארבעה זוזי בחוב והלואה, ומשום הכי שרי, ולא גזרין שמא יכוון הגוי לבודקו, כך הוא סברת רש"י. אבל היכא שפִּטְעָה את הגוי בחשבון, שאינה הפקעת הלואה, כגון שאתה קונה ממנו כלים או דבר אחר, ואתה מִטְעָהו שמוסיף לך במנין, או שאתה מטעהו שמוסיף לך דמים כגון שהוא קנה ממך, או חייב לך - אזי רש"י נמי מודה שהוא אסור, דהוי גזל הגוי ממש". וכן במחנה אפרים (גזלה סי' ד): "טעמו של רש"י ז"ל דכל שאינו מוציא מידו של גוי שלא מדעתו כענין גזל וגניבה, אלא שהגוי נותן לו בטעות - לא חשיב גזל. אבל מדברי הרמב"ם ז"ל בפ"ז מהלכות גניבה שפכת 'אסור להטעות את הגוי בחשבון' - נראה דאפילו כי יהיב ליה הגוי מדעתו, כיון דבטעות קא יהיב ליה אסור". ולפי שיטת רמב"ם, מעשה שמואל יתפרש באופן מעט שונה - זו לשון יש"ש: "לפיכך צריכין אנו לפרש 'ואבלע ליה זוזא בחושבנא' כפי' הערוך (ערך פלז), שנתן זוז לגוי יותר, בעבור שישמח הגוי ויִלְךְ מהרה; וכן פי' הר"ן (נמו"י שם: בדפי ר"ף), ועיקר".

ועדיין הוקשה לי בדברי רש"י, תיפוק לי דאסור שהרי מטעהו וגונב דעתו, ולא היא אלא שנותן לו מתנה בשר טרפה במר דשחוטא, דבזה אמר שמואל בחולין (צה). דאסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעת גוי; וכפי שהביא במרדכי כאן (רמז קנח), "ולא היא דעתו חמור מממונו!" ראה הערתנו החיצונית בחולין, שהבאנו בשם הרב ברוך ספיר, שלא כל הטעיה בכלל 'גנבת דעת' היא, אלא - כפי שרש"י חוזר הרבה בסוגיה שם - 'גנבת' הכרת הטוב, שהמקבל סבור שעשה זה עמו טובה; ראה שם. ואין זה נידון לסוגייתנו, שאין בה הכרת הטוב אלא דיני ממונו בלבד. ולקושיית המרדכי "לא היא דעתו חמור מממונו", ציטטנו שם מדברי רבנו יונה בשערי תשובה (ג, קפד), דאדרבה, גנבת דעתו חמורה, "כי שפת שקר אשמה רבה, ונתחייבנו על גרי האמת, כי הוא מוסרי הנפש". ראה דברינו שם בס"ד.

כשיש חילול השם אף אגדתו אסורה. וכשיש קידוש השם המחזיר משובח, וכן נהגו חכמים - ירושלמי (ב"מ ב, ה).

חוק המלכות חוק וכו'. ובהערת השוליים הובא מב"מ (עג): ומב"ב (נד: נה. וראה הערתנו שם) לגבי "ומלכא אמר: מאן דיהיב טסקא ליכול ארעא" וכיו"ב. בנדון זה כתב רמב"ם (הל' גזלה ואבדה ה, טו) שאין השדה צמותה בידו אלא "אוכל פירות ונותן המס עד שיחזרו הבעלים". וכתב בהגהות מיימוניות שם: "דמשמע שרוצה לדמות להיא גידל בר ר' אילעי (לפנינו: רעילאי - ימ"מ) בפ' הניזקין (דף נ"ח ב). אכן ר"י פירש דהכא הופקעה מידם לגמרי, והי מכירה גמורה ולא דמי להיא הניזקין, ע"ש בתוס'; וכן פירש רשב"ם דהני מכירה גמורה; ע"ל. ודברי תוס' הם בגיטין (נח: ד"ה אנו) ורשב"ם בב"ב (נה. ד"ה זביניהו זביני). וכך נימקו בתוס' בגיטין את החילוק, לשיטתם, בין הסוגיות: "הא דאמרין בפ' חזקת הבתים (ב"ב דף נד:) גבי דורא דרעוואתא, דבני באגי דמטמרי הוו ומלכא אמר מאן דיהיב טסקא ליכול ארעא, והפסידו הקרקע לגמרי - התם היו נשמטים מלפרוע; אבל כאן - שהבעלים הלכו ולא להשמט - דין הוא דכל הנהו שני מאן דיהיב טסקא אכיל, וכי הדרי אהדרי ארעא למרא".

חוק המלכות חוק וכו'. בש"ד (ח"מ עג ס"ק ט) האריך לבאר ולהוכיח ש"דינא דמלכותא" אינו יכול לעקור דין תורה, כגון דיני ממונות ובין אדם לחברו, "אפילו לשאר פוסקים דסוברים דאמרין דינא דמלכותא בכל דבר, היינו דוקא מה שאינו נגד דין תורתנו אלא שאינו מפורש אצלנו, אבל לדון דיני הגוים בכל דבר נגד תורתנו, חלילה, ודאי לא יעשה כן בישראל". ע"ש. כתב רמב"ם (הל' גזלה ה, יג-יד) ש"מלך שקעס על אחד מעבדיו ולקח ממנו שדה - בד"ה לקח, "שזה דין המלכים כולם ליקח כל ממון שש"ש"הם כשכועסין עליהם". אך, לעומת זאת, "מלך שלקח חצר או שדה של אחד מבני המדינה דרך חמס, שלא כדין שחקק - הרי זה גלון, והלוקח ממנו מוציאין הבעלים מידו". והסביר, שחוק המלך חוק הוא אם הוא שווה לכל, ולא אם הוא מכון כלפי אדם מסוים (ועי' מ"מ שם). וכן פסק בשו"ע (ח"מ שס"ט, ח). והוסיף הגר"א (בביאורו לשו"ע, ס"ק לא), "שלבן אמרו דינא דמלכותא" ולא אמרו דינא דמלכא". ע"ע בדברי רמ"א שם, הסתייגויות נוספות לדינא דמלכותא.

יהודי שהעיד לגוי כנגד יהודי בערכאות גויים וכו'. בגמ': "ולא תבעו מיניה". והגר"א מחקו; ובדק"ס כתב (הע' ח) שתיבות אלו אינן בכל כתביהיד והדפוסים הישנים בגמ' ובר"ש, והוסיפן הצנזור בדפוס בזל (ועי' שינויי נוסחאות במהדורת פרנקל).

קיד. תנא: צריך להחזיר לבעליהם. לפי מש"כ תוס' ר"ד, וכן רש"י ביישוב דברי רש"י, תנא זה סובר שייאוש ושינוי רשות אינם קונים! ואת לשון הגמ' הסביר רש"י: "והא דקאמרה הגמ' 'קסבר יאוש כדי לא קני' הוא להסביר הטעם, דהואיל דיאוש כדי לא קני - הוה ליה כקודם יאוש, דאר"ה לעיל בריש פרקין (קיא:): דרצה מזה גובה כו' ופרש"י דהשני נעשה כגולו מבעליו, וזהו ג"כ כוונת סיוע הגמרא 'מעיקרא באיסורא אתא לידיה". עוד נראה בדברי רש"י (ד"ה יאוש כדי), שהמילה 'כדי' באה לאפוקי נתינת דמים או שינוי מעשה (ולא לאפוקי שינוי רשות).

המציל מפני נהר, חיל או שודדים - שלו אם ידוע שהבעלים התייאשו. מדובר כאן כשיכולים הבעלים להציל ע"י הדחק; שאם אינם יכולים להציל כלל ודאי "דאפ"ל בסתמא, כל שאינו יכול כנתיאשו דמי והמציל מציל לעצמו" - רשב"ם (ש"ר"ת ח"א ס"ס תתקסח); וכן פירש רמ"ה המובא בשיטה מקובצת (אלא שלא כתב 'ע"י הדחק'). וכעולה מהסוגיה בב"מ (כב:): באבדה ששטפה נהר ושם (כא: כד.) בזוטו של ים וכו', ע"ש ובתוס' (שם כב. ד"ה שטף), ולהלן (קטז:): לגבי שיריה שטרפה גייס (וראה גם הערתנו להלן קטז).

סתם גנבה וסתם גזל וכו' עזרות שייחד הגנב והגזלן וכו'. ולמ"ד יאוש אינו קונה, פרכינן לה לעיל (סו:), ומשינינן: שינוי-השם כשינוי-מעשה דמי. ע"ש.

עולא: מודים כשידוע שהתייאשו. לכאורה נמצא דס"ל לעולא יאוש כדי קני. אך קשה מלעיל (סז). שאמר להפך. ע"ש בתוס', וראה על כך בהערותנו שם ובגיטין (נה).

קיד: המזהה כליו וספריו ביד אחר, והתפרסם שנגנבו לו וכו'. ואם אינו עשוי למכור חפציו א"צ שיהיה את החפץ בדיוק. רש"י (ריש דף קטו); ועיין פני יהושע, שכתב על דבריו: "משמע דכולהו שאר מילי דאמרין לעיל צריך. אבל יש מפרשים דבעל-הבית שאינו עשוי למכור כליו לא צריך כלום, אלא כשיצא לו שם גניבה לחוד מהימן ונוטל את שלו, ועיין בב"י (סי' שני"ז) באריכות". והגר"א כתב בהגהתו (קטו. אות א): "אבל הרמב"ם כתב דא"צ לכל; ובביאורו לשו"ע (שם ס"ק ב) ציין שהבנת רמב"ם ושו"ע משאירה את המשנה כפשוטה.

כאן המקום להזכיר דין דומה, המובא בשבועות (מו:): רב יהודה: רָאוּ שְׁהִטְמִין כִּלִּים תַּחַת בְּגָדוֹ וַיֵּצֵא, וטוען 'קנייתים' - אינו נאמן מול טענת 'השאלתים לו'. אך נאמן (בשבועה) - מול טענת 'גנבם'; או בדבר שאין נהוג להשאיל ולהשפיר; שמקובל להטמינו; באדם שמטמין חפציו; בבעה"ב העשוי למכור כליו. ע"כ. ע"ש עוד (מו:). ביחס לתקנת שבועת הגולל.

קטו. אביי-רב. עי' תוס' ר"ד (ד"ה ומאי הדין, וד"ה אמר אביי), שכתב למסקנה - ע"פ דברי אביי במעשה ספר-התורה שבהמשך הסוגיה - שאביי סובר כרב פפא, ולא דפליגי בדבר חסדא (שזאת הציעה הגמ' בשיטתו רק ע"פ מה שהקשה לרב יוסף, ולא לקושטא דמילתא).

ומש"כ שסוגיין כו' יחונן, שאפ"י הוכר הגנב עשו בו תקנת השוק, כך משמע מדברי החכמים לגבי המעשים בגמ' בהמשך הסוגיה (מעשה אבימי, ומעשה בן-נרש שגנב ס"ת). וכ"כ בתוס' ר"ד שהזכרנו לעיל בסמוך.

מכרו ביוקר רב. בגמ': שוי מאה במאתן. וכתב הגר"א (ח"מ ס, ס"ק ח), שטעמו של רב ששת - שלא עשו בו תקנת השוק - משום דלא שכיח. ומזה נראה שאין מדובר ביוקר 'מתוך' (שווה 100 ב-110), אלא ביוקר רב, שאינו שכיח; וכלשון הגמ' 'שוי מאה במאתן'.

[ר' אבהו: כן הלכה. לפי שמות החכמים כאן בסוגיה (רבינא), זהו רב אבהו (האמורא הבבלי המאוחר, עי' חולין מט, ובדפוסים אגב שיגרא "רבי אבהו"). ובדק"ס (הערה ת) יש כאן גרסה: רבה.]

קטו: ר' ישמעאל בן רבי יוחנן בן ברוקה. דברי ר' ישמעאל בריב"ב נאמרו על בעל היין ששופך יינו להציל הדבש, וכן פורק עציץ לטעון פשתן חברו. תוס' (פא-פב.), דא"ש (טז:): ר' ישמעאל בריב"ב לא קאי אמתניתין, אלא כשבעל הדבש דורש מבעל היין לשפוך (בתשלום), לר' ישמעאל בריב"ב תנאי ב"ד שאינו יכול לסרב לכך. אך להבנת ר"ף (מא:), שדחה דברי ר' ישמעאל מהלכה מפני משנתנו, עולה דאמתניתין קאי. וכן כתב במלאכת שלמה (על המשניות, בדברי ר' ישמעאל בריב"ב במשנה ב) שמשמע מרש"י (עי' קיד: ד"ה שיהא שופך יינו, שכתב: "במתני' הוא, זה בא בחביתו של יין" וכו'). וכ"כ מהריק"ש (קיד:): בדעת רש"י. ושם הסביר גם את החידוש בדברי ר' ישמעאל בריב"ב ב-3 הדוגמאות שנקט: "יסדר שלשת תנאים אלו מבואר, דמעיקרא תנא מה שמסור לניצול עצמו שיהא יורד וקוצץ וכו', ובתריה תנא מה שמוטל על המציל שישפוך יינו ויציל דובשנו של חברו, ובתריה תנא מה שתצטרף בו גם בהמת המציל דאית לה צערא דפריקא וטעינה".

רבי נחמיה מתיר רק בדמאי. (השמטה) שבניגוד לדעת חכמים, הוא אוסר לתרום טמא על טמא (והרי בסוגייתנו מדובר בטמא, ערש"י ד"ה עשר חביות).

ישן ראוי לזילוף (שמואל: עדיף מאשר לשתיה!) ושמך להדלקה. ונמצא שכשפמפסידו נפסד הכהן הרבה. (השמטה) ואמנם אין קדוש ראוי לישון ואז לזילוף, אך אסור ליישנו כיוון שהוא טמא, שמה יבוא בו לידי תקלה (שתיית תרומה טמאה). ואת השמן להדלקה אפשר לאחסן בכלי מאוס, וכך לא יבוא לאכלו. והחשש לתקלה שנוי במחלוקת תנאים (לגבי חבית אין תרומה שנטמאה) - ב"ש אוסרים, ב"ה מתירים (ומתירים זילוף), ור' ישמעאל ב"ר יוסי מחלק בין בית (אפשר לזלף) ובין שדה (אסור מחשש לתקלה), וליא בין ישן (מותר) ובין קדוש. בפשטות, יש מקום להבין שב"ש הם החוששים לתקלה, וב"ה אינם חוששים לתקלה (ור' ישמעאל ב"ר יוסי הוא כדעה אמצעית ביניהם). כך מובא בתוס' ר"ל ע"ד. ואפשר להבין כן מסתימת דברי רש"י בסוגייתנו (קטז). אך פירש רש"י במסכת פסחים (כא. ד"ה אין הכרעת), שב"ש וב"ה אינם חוששים לתקלה, וטעם מחלוקתם אחר (עי' תוס' קטז. ד"ה הכרעה בשם י"מ - "טעמא דתשפך משום דריחא מילתא היא, ואסור לזלף משום דהני כשתיה"), ור' ישמעאל ב"ר יוסי הוא החושש לזילוף. אך נראה שבתוס' בסוגייתנו (קטז. ד"ה הכרעה) הבינו את דברי רש"י כאן כסתירתם, שלא כדבריו בפסחים (שכן אחרי שדנו בשיטת רש"י בעניין הכרעה שלישית הביאו בשם י"מ דטעמא דתשפך לא משום תקלה אלא משום דריחא מילתא היא וכו', ומשמע להדיא שאין זה בשיטת רש"י אלא שיטה אחרת. גם מהריק"ש כאן הסביר שדברי י"מ מיוסדים על דברי רש"י קטז. סד"ה אין הכרעה, ש"טעמא דנפשיה קאמר". וגם מזה משמע שאין הם ממש דברי רש"י). אך עם כל זה, אין מפורש ברש"י כאן שלא כדבריו בפסחים.

קושי אחר שמעוררת מסקנת הסוגיה כפי שהיא, שכל המהלך שלפני ה"תקלה עצמה תנאי היא", המבוסס על החשש לתקלה (עם החילוק בין יין לשמן והזילוף וכו'), נמצא שאינו אלא לפי בית שמאי (להבנה הפשוטה לגבי מחלוקת התנאים, כנ"ל), או דחוק מזה - לרש"י בפסחים - רק לר' ישמעאל ב"ר יוסי, ולא לב"ש וב"ה! כתב בתוס' ר"ד: "ואף על גב דאתא השתא ברייתא כב"ש - הרבה פעמים מעמידים הברייתא כב"ש, כדאמרן לעיל בפרק מרובה (סה: 'הא מני?- בית שמאי היא, דאמרי שינוי במקומו עומד"). ורמ"ה (מובא בשיטה מקובצת) ממשיך בדרך זו וכותב, ביחס לברייתא דידן, בשמן טמא ההולך לאיבוד, שלא יקרא עליו שם תרומה מפני הפסד כהן (שיכול להדליק בו, שאין חשש לתקלה, דרמי ליה בכלי מאוס), "הני מילי לבית שמאי, דחיישי לתקלה, אבל לבית הלל אפילו בין נמי לא יעשה כן, מפני הפסד כהן, משום דחזי לזילוף, ואפילו בחדש, משום דראוי לישנו", ועוד "... אבל לבית הלל אפילו חדש נמי לא חיישינן לתקלה, וכשמדמי... והלכה כבית הלל דאמרי תעשה זילוף דלא חיישינן לתקלה". אך רשב"א כתב כאן (ומפורש בשטמ"ק שחולק על רמ"ה הנ"ל) שלתקלה בעלמא כולם חוששים, וב"ש וב"ה פליגי בתקלה-לזמן-קצר, כגון יין שכבר מוכן לזילוף (עי' גם תד"ה אתי בשם ר"י, שבההנהגה לזמן רב מודים שיש לחשוש לתקלה, כההיא דגידולית-תרומה, שבת ז: וע"ע שם תירוץ אחר לגבי גידולי תרומה, שבהם אין הפסד כהן כ"כ, שהרי הגידולים (כעיקרם) תרומה וראויים לכהן; משא"כ בנד"ד בין תרומה טמאה שנפסדת לגמרי - לב"ש שתישפך - איכא מאן דלא חייש לתקלה). וראה אופן אחר במש"כ בס"ד בהערותנו לסוגיה המקבילה בפסחים (כ:).

סוגיה נוספת היא בפסחים (לג:), תרומת תותים ורימונים שנטמאה אין לו בה כל היתר; ואף לא לדרכה פחות מכביצה, מחשש לתקלה (רבא). הקשה שם מהר"ם חלאווה, "ושבקינן ב"ה ועבדינן כב"ש?". ותירץ, שיש לחלק בין הסוגיות: "ואיכא למימר, דשאני התם דלא עביד בה מלאכה המביאה לידי מאכל, ובההיא הוא דשרו ב"ה; אבל הכא, דדורכין ועביד בהו מלאכה הפוכה לתקלה, ודרך הדורכין לאכול בשעת דריכה - חיישינן דלמא אתי לידי תקלה, ואפי' לב"ה". כלומר, שם החשש משמעותי יותר, כי הוא עתיד לעשות מלאכת הכשרה לאכילה (לדרך פחות מכביצה) ויש יותר חשש שייכשל באכילה; ובזה מודים ב"ה.

אך שם ממש (בפסחים), חששו לתקלה גם לגבי הדלקה בפת ובשמן ובחטים של תרומה! ובשלמא לרשב"א. אך לשא"ר מאי איכא למימר? וכי נקטינן התם כב"ה?! כתבו באנציקלופדיה תלמודית (כרך טו, ערך חיישין לתקלה, ציונים 32-31) שזה ע"פ סברה שכבר הזכרנו: "ואף לדעת בית הלל שאין חוששים לתקלה בין של תרומה טמאה - בפת ובשמן חוששים, לפי שפאחר שמדליקים בהם מעט מעט הרי זה זמן מרובה, ומודים בית הלל שחוששים בו לתקלה"; וכמקור לדבריהם נביא את הערתם (מס' 32) כלשונה: "עי' רש"י פסחים לג ב ד"ה מדליקים ומאירי שם, ששמן מדליקים אותו לזמן מרובה, ועי' צ"ח שם, וכ"מ בתוס' ב"ק קטז א ד"ה (בעמוד הקודם) אתי, שלדברי ר"י שמחלק בין זמן מרובה לזמן מועט, לא קשה ממה שחוששים לתקלה בפת ושמן, ועי' להלן בגדולי תרומה, ובספק טריפה בהבדל שבין זמן מרובה לזמן מועט. ועי' תוס' ב"ק שם בשם יש מתרץ, שמשמע מדבריהם שמה שאין חוששים לתקלה לב"ה הוא משום שאם נחוש לכך יהא הפסד, עי' להלן ציון 77, אבל בפת ושמן שיכול למאסם מודים ב"ה שחוששים לתקלה וצריך למאסם". וע"ע אנצ"ת בערך הנ"ל.

קטז. אריה ליווה שיירה וכו' (מעשה רב ספרא). ובהערת השוליים הבאנו קושיית תוס' (ד"ה אדעתא) מב"מ (כד). מדין המציל מן הארי ומזוטו של ים וכו' (ראה הערתנו לעיל קיד). וזכה לעצמו. ותיצרו בתוס', "דהתם ודאי שהארי בא לטרוף, כדמשמע 'המציל מן הארי', מתייאר לגמרי; אבל הכא הארי היה עמהם והיה מלנה אותם לשמור בהמותיהם מחיות וליסטים, רק שהיו נותנים לו לאכול חמור בכל לילה, ואפשר שפעמים היה שובץ ולא אכיל, הלכך אין מפקיר אלא אדעתא דאכיל ליה אריה, והא לא אכיל ליה" (וכ"כ בנמוקי יוסף מב: בדפי ר"ף בשם רא"ש, "...שהארי היה בשלום עמהם..."). ולפי', לכאורה אין כ"כ נפק"מ להלכה מסוגייתנו, שאריה מלנה אינו מצוי כי אם לאנשים קדושים כרב ספרא. ואולי שייך יותר בבעלי-חיים אחרים. ובנתיבות המשפט (סי' רסב ס"ק ג) כתב לתרץ אחרת, ותחילה כתב לחלק בין הפקר, שיוצא מיד מרשות המפקיר (ועי' נדרים מג), ובין יאוש, שאינו יוצא מרשותו עד שזוכה בו אחר. ונביא מלשונו ביחס לסוגייתנו: "דשאני מציל מפי ארי לניצול בעצמו מפי ארי, דהמציל מפי ארי כלה היאוש אחר שבא ליד הזוכה; אבל ניצל בעצמו מפי ארי - הרי כלה היאוש קודם שבא ליד הזוכה. והא דהוצרך הש"ס לומר 'אדעתא דארי אפקרא' - דהחילוק שבין יאוש להפקר הוא, דהפקר הוא מדעת, והיאוש הוא שלא מדעת, וכיון דמדעת השליכו לפני הארי הני הפקר אפילו לא אתי ליד זוכה; ולזה אמר דאדעתא דאריא אפקריה ולא הוי הפקר מדעת, ומטעם יאוש לא הוי צריך לזכות בעצמו, כיון דכלה היאוש קודם שבא ליד זוכה". והקשה בעל נתיבות המשפט שם, מה הגמ' מדימה מעשה רב ספרא לדין 'ירד להציל ועלה שלו מאליו?' הרי במעשה דרב ספרא אין זה הפקר, וכפי שכבר כתבו בתוס' עי' משכ"ב בנמו"י (מב: בדפי ר"ף). והשיב בעל הנתיבות, שלמציל מן הנהר אין דין הפקר, שלא הפקיר מדעתו, אלא יאוש הוא, שבמציל מן הנהר מדובר ביכול הבעלים להציל ע"י דחק (ראה הערתנו לעיל קיד), שאל"כ יכול לומר 'מהפקרא זכינא' (עי' קטז:). משא"כ אבידה שאבדה מכל אדם, כגון שור הנסקל שהוזמו עדי (כרתות כד. ע"ש), שיש לו דין הפקר ממש ואפילו לא אתי ליד זוכה. "וכיון שעלה מאליו וכלה היאוש קודם שבא ליד זוכה - נעשה של בעלים כדמעיקרא, וע"כ הוצרך לטעם ד'משמיא רחמי עליה' וכמו בחמרא דרב ספרא, ועיקר מה שמדמה הש"ס הוא כמ"ש הנמוקי יוסף ע"ש".

קטז: למורה-דרך משלמים לפי מספר הנפשות וכו'. בלשון הברייתא כאן "ואם שכרו תייר ההולך לפנייהם - מחשבין אף לפי נפשות". ופרש"י (ד"ה אף לפי נפשות): "שטעות הדרך במדבר ספנת נפשות היא". וכתב בדעתו רבנו יהונתן מובא בשיטה מקובצת: "דין הוא שישלם העני כמו העשיר, שטעות הדרך במדבר סכנת נפשות היא, והעשיר לא ירבה והדל לא ימעיט". וכאילו ליתא לתיבת 'אף' (ביפה עיניי) העיר שהנוסח בתוספתא ב"מ פ"ז כדלפנינו, אך בירושלמי שם פ"ו ה"ד ליתא תיבת 'אף' ומשמע רק לפי נפשות). אך ראב"ד (גם הוא מובא בשטמ"ק) חולק, וזו לשונו: "ונותנין לפי מה שהן - זה לפי נפשו, וזה לפי נפשו וממונו, והכל לפי המנהג כמה יתן אדם בשביל גלגלתו, והשאר לפי ממונו. והטעם לשכר התייר שהרי לשיירא כולה שפירושו, ומי שלא היה לו שם ממונו גם הוא שפירושו אותו". ורא"ש כתב (סי' כב) באופן אחר: "וחצי שכר התייר יטילו על הממונו, וחצי האחר יטילו על הנפשות". רמב"ם (הל' גזלה ואבדה יב, יא), וכן בעל שו"ע (ח"מ רעב, טו), כתבו: "ואם שפירושו תייר לפנייהם ההודיעים הדרך - מחשבין שכרו לפי ממונו ולפי נפשות; ולא ישנו ממנה החמרים". והיינו או כראב"ד או כרא"ש (גם לשון מאירי, "ממעצין ומחשבין לפי נפשות ולפי ממונו" אינה מכרעת בזה לכאורה; ומ"מ אינה כרש"י). ובסמ"ע (ס"ק כז) כתב כרא"ש. בבית יוסף (שם) לא העיר על מחלוקת בין רש"י לשא"ר, ונראה שהבין שכונת רש"י כרא"ש (שהרי אף רש"י הזכיר תיבת 'אף' בדבריו).

אחד מן השיירה הציל מן החיל שבא עליה וכו' (תוספת ביאור). מן הסוגיה עולה, שפשיכול הבעלים להציל חייב המציל להשיב לו את חפציו שהציל, וכשאינו יכול להציל זכה המציל בפל' (שהבעלים התייאשו). והחילוק בין המציל סתם לבין האומר 'אציל לעצמי' אינו אלא ב-3 האוקומות שנאמרו (שותף; פועל; וכשיכול הבעלים להציל בדוחק). לגבי פועל כתבו רש"י ורמ"ה (מובא בשטמ"ק) שמדובר כשאין הבעלים יכול להציל (אז יכול לחזור בו, באמירתו, מהיותו פועל ולהציל לעצמו). לשון רמ"ה: "דוקא כשאין הבעלים יכולים להציל, דמצי אמר 'מהפקירא קא זכינא'". ולגבי שותף פרש"י שמדובר בין שיכולים להציל ובין שאין יכולים; ומתוך מה שהציל זכה בחלקו ולא יותר (לשון רמ"ה - המובא בשטמ"ק: "ואף על גב דאינם יכולים להציל, ולא מצי אמר 'אנא מהפקירא קא זכינא'; דכיון דאימה מההי יכול להציל הוא, שהרי הציל - אף על גב דשותפו אינו יכול להציל לא הוי יאוש, דשותף כל כמה דלא פליג כ"ד שותפו דמי, וכל זמן שאחד מהן יכול להציל - אפילו אידך נמי דאינו יכול להציל מסתמא לא מייאש, דסמכא דעתיא דמציל שותפיה ופליג בהדיה". ע"ע שטמ"ק בשם רבא"ד ורשב"א).

המראָה לבית המלך וכו'. ששמע שרוצים לגזול שדות. ובגמ' לשון נוספת, שגָזַל ואנסוהו להראות שדותיו והראה זו עמהן. וגרסה אחרת היא (תוס' ד"ה לא צריכא [הראשון]), ורש"י לא גרסה (נמוקי יוסף מב: בדפי ר"ף); אם כי אין נפק"מ להלכה בין הלשונות (גר"א חו"מ ס' שעד ס"ק ט).

דין מוסר וכו'. בד"כ נקרא "מסור" (כגון לעיל סב. ולהלן קיט; וכן "מסורות", ר"ה יז. סנהדרין צו. ע"ז כו. אמנם לעיל ה. לפנינו "מסור"; אך שם בפ' ר"ח ובשטמ"ק "מסור" כמו במקבילה בכרתות ב,; וכן העיר לעיל בדק"ס בשם כל כתביהיד והדפוסים הישנים בגמ' וברש"י ובתוס', וכתב שמהרש"ל הגיה שם בדפוס ראשון כדלפנינו. ומעניין להעיר, שדוקא בסוגייתנו אין מופיע הביטוי כלל, לא כך ולא כך). וכתבנו כלשון רמב"ם (הל' חובל פרק ח) "מוסר", שלכאורה מובן יותר בלשוננו כיום. ולגבי לשון חז"ל "מסור", ביאר בתוס' יום טוב (נדרים י, ג), שזו תופעה מקובלת בלשון חז"ל: "זה שכתב הר"ב 'אָרוס', וכן הוא בכלי דוכתא דבגמרא, ונמצא שם התואר על זה המשקל כמו 'עצום'; וכן 'שְׁרוּעַ וקְלוּט' 'צְרוּעַ' 'שְׁבוּעַ', כי פתחות הע"ן מפני שהיא גרונית. וכן תמצא גם כן עוד בדבריהם בפ"ק ד"מ [ח ב] 'רכוב' שהוא כמו 'רוכב' ועיין עוד מ"ש בסוף פ"ב דע"ז. ועוד נמצא בדבריהם 'מסור', ולא אמרו 'מוסר', כי בא השם על זה המשקל. ולשון הקדש על לשונם ז"ל יותר ממנו, כמ"ש בריש תרומות". ובע"ז (ב, ז) הביא מפירוש המשנה לרמב"ם (שם) שכתב כן ביחס ל'שלוחין' = 'שולחין' ז"ל רמב"ם, בתרגום רבי יוסף קאפח: "זהו הוא ענין 'השלוחין', כאילו יאמר 'השולחין', כמו 'רוכב' ו'רכוב'". ואולי יש להוסיף בזה את הביטוי 'שְׁחוּטֵי חוּץ' (נדרים עח. זבחים קטז: ועוד), כאשר עיקר הנדון סביב זה הוא חיוב הפקדת המוטל על השוחט, ולכאורה היה לומר 'שְׁחוּטֵי חוּץ' (ולפנינו הוא כן בתמורה ו: בלבד). וצ"ל כנ"ל. ולענייננו באופן ממוקד, כתב עוד בתוס' יו"ט (נדרים שם), בשם רבו, מהר"ל מפראג, וז"ל תו"ט: "ואני שמעתי בדרשה מפי רבינו מהר"ר ליווא ז"ל, שאמר בשם 'מסור', לפי שאף על פי שלשעתו הוא הפועל ומוסר אחרים - אבל קראוהו 'מסור' להורות כי בא יבא יומו ולא יאחר והרי הוא נמסר". עפ"י המשך בתו"ט להסביר את המילה 'ארוס' שבה נפתח הדיון שלו שם: "ועל פי זה אפשר לי גם כן לתת טוב טעם לשם 'ארוס', שאף ע"פ שלפי האמת הוא המְאָרָס ומְקַדֵּשׁ לאשה - עם כל זה הרי גם הוא מתחייב ע"י כן בכמה דברים שהאיש נתחייב לאשתו, ולפיכך יצדק גם בו שם 'ארוס', שהרי גם הוא נכנס בזה בכמה חיובים, ובהו שָׁב הוא פְּעוּל".

דין מוסר וכו' חייב לשלם לבעלים. בסוגייתנו איבעיא אי דינא או קנסא, ולא איפשיטא, אך במק"א (קז: ולעיל סב). אמרו שהוא מדינא דגרמי. וזו לשון שו"ע (חו"מ א, ד): "דיני דגרמי, וכן דין המוסר לאנסין, דנין אותו דינים שאינם סמוכים בא"י". וי"ל שגם למאן דלא דאין דינא דגרמי חייב הוא משום קנס (שהרי המשנה כאן מחייבת, ואי ליכא לחיובי מדינא יאה חיובו לכל-הפחות מקנסא) - ע"פ תוס' לעיל (ה. ד"ה למעוטי מוסר). אך בגמ' לעיל (סב.) לגבי 'תקנת נגזל', אמרה הגמ': "אליבא דמ"ד לא דיינינן דינא דגרמי - לא תבעי לך, דמסירות נמי לא דיינינן...". ומשמע שפְּטוּר ממש! תירץ רש"י (לעיל ה. על דברי תוס' הנ"ל): "והא דאמרין (שם סב) 'אליבא דמ"ד ל"ד דינא דגרמי לא תיבעי דמסורת נמי לא דיינינן' - היינו כיון דלא דיינינן ליה מדינא רק מקנסא לא תיבעי, דנדאי לא עשו תקנת נגזל בו, דתקנתא לתקנתא לא עבדינן (ריש ב"מ בההוא ריעיא)". וכן תירץ במרומי שדה כאן. וכי"ב ביד דוד כאן, ואדרבה - כתב - מסוגיית תקנת נגזל (סב.) יש ללמוד להפך, שחייב אף ללא דינא דגרמי, "דאי פטור הוא, לא הוה צריך לומר 'לא תבעין לך', פשיטא דלא שייך למיבעי כיון דפטור; אלא כוונת הגמרא: כיון דקנס הוא, פשיטא דלא עשו תקנה".

אך גם להלן (קז:): משמע שהפטר בגרמי פטר במוסר, "...אמרי ליה: זיל לגבי דר"ש בן אליקים ורבי אלעזר בן פדת, דדייני דינא דגרמי". ולמה לא חיובהו מיד, לכל הפחות משום קנס? ואם תאמר, ע"פ האמור, ששם לא היה רגיל בכך, ולכן אם חיוב מוסר קנס הוא אין לחייבו - הרי שם בא"י היה! אכן, לכאורה י"ל שהם הסתפקו האם יש לחייבו מדיוקא דמתניתין דיבורא בעלמא, ואפי' ללא דינא דגרמי קנסא הוא, או שיש להעמיד חיובא דמתניתין בנטל ונתן ביד. ובמרומי שדה כאן כתב, שהאמוראים להלן "בסבורין דמסור אינו אלא דיני דגרמי", ושלוהו אל ר"ש בן אליקים ור"א בן פדת - "אמרו ליה דבזה חמור משאר דיני דגרמי, אלא כגזלן, ואין שְׁמִין לו".

אך בתוס' כאן (ד"ה לא צריכא) נקטו שחיובו משום גרמי בלבד; לפי גמ' להלן הנ"ל. ובחזון איש (ב"ק ה, א) כתב שבתוס' דלעיל (ה.) - הסותרים לדבריהם כאן - ביארו דעת ר' חייא (הוא ששנה שם ד: 24 אבות נזיקין ולאפוקי מוסר ומפגל), שלדעתו מוסר אינו תלוי לחלוטין דינא דגרמי, אלא חייב אף בלא זה (ודייקו ממה שלא הזכירו שם בגמ' גרמי אחרים שאינם בגדר 'דיבורא'; עיין מה שהסביר); ובגמ' להלן (קז: הנ"ל) סברו אמוראים שאין לקנוס במוסר יותר מאשר שאר גרמי, ואם בגרמי אחר אינו חייב על דיבור בעלמא, אף במוסר לא ייקנס בזה; וכן יש בסוגיית תקנת נגזל (סב.). וסיים שם: "מיהו לא אשכחנ תנא דפטור מסור, ומנ"ל דאיכא דפליגי בזה?". ע"ע נחלת משה (לעיל ה.). ובמרומי שדה (לעיל סב.) כתב, ביחס לסתירה שבדברי התוס', שהדבר תלוי במחלוקת הראשונים בעניין תוקפו של דינא דגרמי (ראה גם הערתנו לעיל צח.) - לדעת תוס' כאן (ודייק מרש"י לעיל סב. ד"ה שמעית, שסובר כן) דינא דגרמי חייב מדרבנן בלבד, וה"ה למוסר, ולמ"ד לא דיינינן דינא דגרמי פטור לגמרי (וזו שיטת ר"י בתוס' כאן). לעומת זאת, דברי התוס' בפ"ק (ה.) הם כדעת רבנו תם, דדינא דגרמי הוא מן התורה, ולמאן דלא דאין ליה במוסר יש קנס דרבנן. וכן ביד דוד (כאן) כתב שדברי תוס' לעיל במק"א (נד. ד"ה חמור דבור) חולקים על תוס' בפ"ק, ואתי כריצב"א (תוס' ב"ב כב: ד"ה זאת) שגרמי הוא קנסא דרבנן; אך לתוס' הוא מן התורה. ובמרומי שדה כאן כתב שבסוגיה כאן (דינא או קנסא... מתניתין היא...) מוכח בתוס' בפ"ק, שמוסר חמור משאר דינא דגרמי; שהרי במשנתנו נקרא גזלן ולא רק 'מזיק'. א"כ, מצאנו, שהשמעות הפשוטה של הסוגיה להלן (קז:): ולעיל (סב.) שדין מוסר תלוי לחלוטין דינא דגרמי; ובסוגייתנו משמע שלא. וכאמור, יש מקום לתרץ את הסוגיות שלא תקשינה זו על זו, אם לא שזאמר שהסוגיות חולקות בזה (דבר שלא מצאתי במפורש במפרשים שהזכרתי, אך בדבריהם נראה שזו אפשרות שמרחפת מעל הדברים). וראה גם להלן.

בעניין הצד שהוא קנס, כתב רש"י (קז:): "ואי קנסא הוא דקנסיה רב נחמן משום דגיל היה בכך...". ולכאורה אין ברור מניין ומדוע הוסיף רש"י ש"רגיל היה בכך". וביאר בזה בלחם אבירים (קז:): "ושמעתי אומרים שמקשה הריטב"א ז"ל דאיך אפשר דרב נחמן קנסיה?, הרי בבבל היה, ואין קונסין קנסות בבבל! ואפשר שזוה כיוון רש"י ז"ל, ותירץ דאי קנסיה רב נחמן אפילו שהיה בבבל - היינו טעמא, משום דרגיל היה בכך. והביניהו". כלומר, רש"י מסביר שאף שאין דנים דיני קנסות בבבל, במקרה של מציק-רגיל יש כוח אף ביד חכמי בבל לקנסו (כעין תְּקָנָה). ושמא יש להוסיף דכוותה היא דסנהדרין (נח:): רב הונא קץ ידא, ופרש"י שם (ד"ה קץ ידא): "מאדם אחד שהיה רגיל להכות את חבירו, וקנסו בכך כדאמר בפרקינ' דלעיל (שם מו.) בית דין היו מפני ועונשין שלא מן התורה לעשות סייג וגדר לדבר". וכן בשו"ע (חו"מ ס' ב) "כל בית דין, אפילו אינם סמוכים בא"י, אם רואים שהעם פרוצים בעבירות (ושהוא צורך שעה, טור), היו דנין בין מיתה בין ממון, בין כל דיני עונש, ואפילו אין בדבר עדות גמורה...". ע"ש עוד. וכן פירש רשב"א (קז:): "וכתב בנחלת משה (לעיל ה.) - שהיא כרש"י - שהקשה לצד שהוא קנס כיצד דן ר"נ דיני קנסות בבבל, ותירץ "דאפשר דרב נחמן דקניס וְדָאין ביה לצורך שעה, כדקנס (צו:): בההוא דגזל פדנא דתורא, דקנסו רב נחמן משום דהוּן גזלן עתיקא" (ע"ש).

ואם הכריחוהו והראות וכו' (ק"ז). מש"כ הוא כפי הנראה מפרש"י (ק"ז. ד"ה נשא ונתן), וכמבואר בחידושי אנשי שם (מג. בדפי ר"ף, אות א), בהגהות מאלפס ישן (שם, אות ג) ובנמוקי יוסף שם (מג.): ולפי זה, נמצא דמימרא דרבה, שהמראה ממון יהודי מעצמו (בלא שהכריחוהו) כנוטל-ונותן ביד - היא כשהראה בלא אונס כלל, אלא לגמרי מעצמו; והקשה בנמו"י (מג.): דא"כ מאי קמ"ל רבה? היינו מתניתין דאוקמינן דאחוי! ולכאורה יש ליישב ע"פ מש"כ בקצות החושן (שפו, א, ד"ה ומ"ש בש"ך דקשה; בניגוד לש"ך שם שגורס 'רבא', מובא ברש"ש), שהחידוש הוא לרבה, שאע"פ שלעיל (צח). אינו מחייב דינא דגרמי (או גרמא, לרש"י; עמש"כ שם בס"ד), מודה כאן שחייב מדין קנס; כדכתבו בתוס' לעיל (ה). ד"ה למעוטי; וע"ש. ואף שפאן פסוגיה (ק"ז): מפורש שהחיוב משום דינא דגרמי, היינו לְמי שמחייב דינא דגרמי; אך לרבה הפוסט - כאן מחייב מטעם קנס. ראה בזה דברינו לעיל בס"ד.

ק"ז. התרו בו ומתעקש למסור - ייהרג. רמב"ם (הל' חובל ומזיק ת, י). ויש להקשות, שא"כ ייפטר מהממון, דקם ליה דרבה מיניה! כתב בחידושי רבי מאיר שמחה: "יש שני ענינים: אחד - מה שמתחייב לשעה, כגון בא במחלת רודף אחר עריות וכו"ב - דתמן ענין חיוב-מיתה אינו על היזק הממון, רק ברודף משום דגים לה ופאגמא קפיד כו'; ובבא במחלת - הוא משום דבא ליהרג או להרוג וכו"ב - א"כ שפיר אמרינן אין אדם מת ומשלם... לא כן במוסר, עיקר חיובו קודם שפטר, ומשום שמגיע היזק במסירתו ממון לעכו"ם, ועל עסקי ממון בא חיוב-מיתה, ואף להנך דסברי דלאחר שמסר ג"כ נהרג, הוא משום שמא ימסור עוד מכאן ולהבא, ועיקר הריגתו כדי שלא יומסר ממון ישראל לעכו"ם" (ע"ש).

התרו בו וכו'. כתב רמב"ם (הל' חובל ומזיק ת, יא): "עשה המוסר אשר זמם, ומסר - יקרה לי שאסור להרוג, אלא אם כן הוחזק למסור הרי זה ייהרג, שמא ימסור אחרים. ומעשים בכל זמן בערי המערב להרוג המוסרים שהוחזקו למסור ממון ישראל, ולמסור את המוסרים ביד הגוים להרגם ולהפכותם ולאסרם כפי רשעים". אך במדכ"י בסוף המסכת (רמז קצו) כתב בשם רבנו שמחה שהרי"ף (מו. בדפיו, הבאנו בהערותנו להלן ק"ט. בס"ד) חולק על רמב"ם וסובר שמתור להרוג את המוסר גם אחרי שפטר (ע"ש רפ"ת).

ק"ז: השומר כוס כסף ונתנה לגנבים שבאו עליו - רבה פטר אותו. אביי הקשה, שהוא מציל עצמו בממון חברו. "רבא (גרסתנו: רבה) לא חשש לקושייתו, מפני שהגנבים היו יכולים לקחתו ולאנוס אותו עד שיפאם מטמונותיו. ואביי - הוה סבר דכיון שהיה הכוס טמון, כדמשמע אומרם 'שקלה יבה לה' - להציל עצמו נתנה, כדי שלא יהרגוהו או יזיקוהו"; לשון מהרי"ק ש. וכו"ב, ובמעט יותר פירוט, כתבו בשטמ"ק ובתורת חיים; עיין שם.

חמור שהקלה למעבורת והשתולל וכו' משהו דחפו לנהר ורבה פטרו, שהיה לו דין רודף. בתחילה אביי הקשה לרבה "והא מציל עצמו בממון חברו הוא!". והסביר בדעתו מהרי"ק ש. "צריך עיון מאי טעמיה דאביי, וכי לא ידע דרודף הוא? ויש לומר דסלקא דעתיה דכיון דלא מכיון להזיק לא יקרא רודף. ורבה סבר, דבעלי רודף הוא, דאיבעי ליה לאסוקי אדעתיה שטיביע הספינה, משום הכי פירש רש"י ז"ל דבעל החמור הוא דחשיב רודף, לא החמור עצמו".

רודף ששבר כלים פטור (מתחייב בנפשו). אפי' שבר כלים של אחרים - 'מיתה לזה וממון לזה' - פטור, דלא שנא, לדעת רבה ועוד (עי' סנהדרין עד., וראה הערתנו שם; ושם ט: י. וכתובות ל:); והזכרנו גם לעיל (סא): לגבי גדיש וגדי ועבד.

קרקע אינה נגזלת ולר' אליעזר נגזלת (המונח נאמר בהקשר הזה בסוכה ל-לא. ע"ש). ר' אליעזר דורש ריבוי ומיעוט וריבוי. מה שנקטנו שהריבוי האחרון הוא "מכל אשר יעשה האדם", ולא כגרסת הספרים "או מכל אשר ישבע עליו לשקר", כך צידדו רמב"ן בשבועות (לז): ורשב"א שם שגרסת רש"י שם, וכך העדיפו לגרוס שם רב"ן (שם) וראב"ה (ס' אלף מו. ראה הערתנו החיצונית בשבועות שם). וכתבו ראב"ן וראב"ה (הנ"ל, שם), שלמרות דרשת ר' אליעזר כאן מריבוי ומיעוט וריבוי, לא כל הדורש ריבויים ומיעוטים (ר' עקיבא, שבועות כו; ר' יוסי ב"ר יהודה, שם ד; עיין שו"ת אור שמח ח"ב סי' כו, שנושאל לגבי רב) סובר שקרקע אינה נגזלת, אלא, לדעתם, הריבוי האחרון של ר' אליעזר ("מפל") אינו שייך למערכת-הדרשה הזו, ולכן יש כאן רק 'ריבוי ומיעוט', אשר אינו מרבה אלא הדומה למיעוט מכל צד, דהיינו דבר המיטלטל וגופו ממון, ולא קרקעות, ו"מכל" ולא הכל למעט קרקע אף משבועה.

ק"ח. אא"כ אמר לו מראש שאם ירצה יחזירוהו שם. לפנינו בגמ' "אי בעינא לאהדורי לך...", אך ברש"י "אי בעית" (2 פעמים). וביש"ש (סי' נד) העתיק ברש"י "אי בעינא". ועל הגליון העירו שבבית יוסף (ח"מ עד, א) העתיק בגמ' וברש"י "אי בעית".

האומר לחברו 'גלתיך' וכו'. וכשאינו יודע את מי גזל, מחלוקת ר' טרפון ור' עקיבא - עיין לעיל (קג):.

מש"כ שדין הבא לצאת ידי שמיים מוסכם (אף לר"נ ולר' יוחנן), ע"פ מש"כ רא"ש (סי' לב). ושרב נחמן ור' יוחנן אינם מעמידים המשנה בכך אלא בתביעה, כ"כ ר"ף (מד); ע"ש.

ק"ח: גנב השומר מרשותו טלה מהעדר ומטבע מהפיס. לאוקימתא דרב זביד, בשומר מרשותו דכו"ע כרב חסדא. עיין ורשב"א, "ואיכא לפרושי דכולה - בין סלע בין טלה - קא מוקי רב זביד משמיה דרבא בשומר שגנב מרשותו". ומהרי"ק ש כתב שרש"י (ד"ה הג) חולק על דברי רשב"א, ורב זביד בשם רבא מסביר את המחלוקת לגבי טלה דכו"ע ס"ל כרב חסדא, אך אינו עוסק במחלוקת לגבי סלע, שבו אין שייכת סברת רב חסדא 'דאנטקה נגרי ברייתא', ובגונב מדעת. כלומר, כאן לא בא רב זביד לפרש לפי רבא אלא לעניין גונב שלא מדעת, שבוה רבא סבר כרב חסדא; אך בגונב מדעתם לא התפרשה דעת רבא, ורב זביד תלמידו אכן השאיר זאת כמחלוקת ר' ישמעאל ור'ע (כהצעת הגמ'). ומה שקשה מב"מ (מג.), שר' יוחנן פוסק כר"ע, ואילו הכא לא אתיא ר' יוחנן כר"ע לאף אחת מהאוקימתות - ר' יוחנן אכן חולק על רב זביד ויסביר את מחלוקת ר' ישמעאל ור"ע בין בטלה ובין בסלע בשומר שגנב מרשותו (כפי שכתב רשב"א), ובסברת 'פלתה שמירתו', ולא יזדקק לסברת רב חסדא כלל. וראה עוד בהערותנו החיצונית לב"מ (מ:). וע"ע בביאור חברותא לב"מ שם הערה 15 שהאריך בביאור השיטות בפסוגיה).

אין לקנות מרועה וכו' קָלָב וגבינה. הקשה בפני יהושע: בשלמא קָלָב - שמא גזלו הרועה; אלא גבינה - אפי' גזלו, הא קנהו בשינוי-מעשה; וכפי שאמרנו לגבי בגדים תפריים! וכתב: "ויש ליישב, דבאמת בדבר שהוא בחזקת גנוב - אף אם קנאו בשינוי - אפ"ה אסור לכתחילה לקנות ממנו, משום דהו"ל כמסייע ידי עוברי עבירה כדאיתא בחו"מ (סי' שנ"ח סע' א'). והא דשרינן ליקח מהם בגדים תפריים - היינו דלאו דאי גבינה ינהו, דשמא לקחו הצמר משלהן לעשות בגדים, כדרך בעלי אומנות; וכיון דליכא אלא ספק - שרי מטעמא דשינוי. אבל בגבינה, שאין דרך לקנות חלב ולעשות גבינות - א"כ הגבינות שנמצאות ברשות הרועה דאי גבינה הם, ומש"ה לא מהני בהו שינוי, דמכל מקום מסייע ידי עוברי עבירה. כן נראה לי". וכתב לתרץ באופן נוסף: "עוד מצאתי תירוץ אחר, דשאני גבינה שדרך הרועים לעשותו ולהביאן לבעל הבית, וא"כ לאחך השינוי ברשותא דמרא קאי". ובלחם אבירים כתב כתירוץ בתרא.

4 או 5. בגמ' שני תירוצים (שתי לשונות) בשם רב חסדא: (א) 4 מתוך עֶדָר של 5. (ב) 4 מעדר קטן ו-5 מעדר גדול. לכאורה אפשר לומר שאין מחלוקת לדינא בין שתי הלשונות, ועדר קטן הוא מ-5 ומטה. ועיין דומה לזה במסכת שבת (קכו):.

בלחם אבירים הקשה על תירוץ א: וכי גַבַת 3 מעדר של 5 אינה נְכַרְתָּ? והניח בצ"ע. וכן הקשה בתוס' ר"ד ועל כן דחה גרסה זאת. אך זו גרסת רש"י (ד"ה ארבע מתוך חמש). לכאורה י"ל, שרש"י הרגיש בזה ולכן ביאר: "כולי האי לא גניב מְדָבָר מועט". כלומר, אין מעיז פניו לגנוב משם כ"כ הרבה. ואף שבעה"ב דאי ירגיש אף בהיעלמות 3 גדיים, ודאי חסרון נֶכֶד הוא בְעֵדָר מועט, יוכל הגנב 'לישמט ולומר' 'זאב טָרַפְהוּ' (ע"פ רש"י ד"ה ארבע וחמש צאן).

5 גיזות. כנראה המידה כאן היא לפי בהמה, כלומר גיזת 5 בהמות. כך עולה מהשוואת דיני הגיזות לדיני הבהמות (וכן בכחושות - שחילוק זה שייך גם לגבי גיזות [מהריק"ש] - שטח עורן קטן יותר ולכן צמרן מועט).

קיט. גבאי צדקה מקבלים מהן דבר מועט. רי"ף (מו.), רמב"ם (מתנות עניים ז, יב): מנשים ומעבדים ומתינוקות. ועיין יש"ש (סי' נט) שדן בזה וכתב שמסתבר דקאי על נשים בלבד.

כשרוב ממונו ודאי שלו. לשון יש"ש (סי' נח) בביאור המחלוקת: "רב אמר: כשידוע שהרוב שלו - אף שהמיעוט הוא בחזקת גזול - לא חיישינו. ושמאל אמר: אפילו המיעוט בן דאי משלו, והרוב הוא בחזקת גזול - לוקחין, ואין חוששין; כן מסתבר בעיני לפרש. דאי מיירי אפילו הרוב בן דאי גזול - פשיטא דאסור ליקח ממנו, דאזלינן בתר רובא! ומ"מ במיעוט גזול ורוב ודאי משלו, נראה דמותר לקנות ממנו." ע"ש.

ממונו של מוסר. כתב רי"ף (מו. בדפיו) דסוגיין דאסור לאבדו ביד, דאיבעיא לן לעיל (סב.). האם עשו תקנת נגזל במוסר (דמישתבע ניזק ושקיל) ולא איפשיטא; וכל שכן שאין לאבדו ביד (עי' מרדכי רמז קצו מה דייק מזה רבנו שמחה; הוזכר בהערתנו לעיל קיז.). ורא"ש (סי' לד) כתב שאין ראייה, דאיכא למימר דמיבעיא לן (בתקנת נגזל) בשעשה תשובה. ורש"י בתשובותיו (סי' קעד) כתב ביחס לממון מוסר דלא איפסיק הלכתא לא כמר ולא כמר. וא"כ נמצא שאינו סובר כרי"ף.

קיט: מְדַלְלֵי עֲנֵפֵי עֲצִים וכו' תלוי בהקפדת בעה"ב. כתב בשיטה למהריק"ש, שבסתמא אינו מקפיד אא"כ מחה בפירוש.

אורג... אך מותר בגד מנומר וכו'. בגרסתנו גם "ערב ושת"י", כלומר חוטים שטווה לשתי או לערב (אף מהאירין, שבקצה קנה הערב). עיין דקדוקי סופרים (הערה ו) וספר שינויי נוסחאות (פרנקל), שרבים לא גרסו "ערב ושת"י".